

СТРАТЕГІЯ

розвитку Харківської області на
період до 2020 року

2015 р.

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ РАМКИ СТРАТЕГІЇ	4
1.1. Узгодженість із національними та загальноєвропейськими стратегічними документами	4
1.2. Європейський порядок денний	5
1.2.1. Поліцентризм і метрополізація – системні цілі просторового розвитку ЄС	5
1.2.2. Стратегія «Європа 2020»	7
1.2.3. Європейські підходи до управління розвитком регіону	8
1.3. Інтегральні оцінки розвитку області згідно національних і європейських підходів	10
1.4. Стартові позиції та вимірювані цілі розвитку Харківської області згідно державних стратегій	12
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ	13
2.1. Географічне положення, територіальний та людський потенціал	13
2.1.1. Географічні характеристики	13
2.1.2. Адміністративно-територіальний устрій	14
2.1.3. Система розселення та демографічні характеристики	15
2.1.4. Оцінка якості та умов життя населення	25
2.1.5. Зовнішня, внутрішня транспортна доступність та логістична інфраструктура	53
2.1.6. Природно-ресурсний потенціал регіону	59
2.2. Фінансова база розвитку територіальних громад та потенціал інвестування	68
2.2.1. Бюджет	69
2.2.2. Інвестиції	75
2.2.3. Банківська система	81
2.3. Валовий регіональний продукт, валова додана вартість і приватний сектор	84
2.4. Зовнішньоекономічна діяльність	90
2.5. Сектор матеріального виробництва	99
2.5.1. Промисловість	100
2.5.2. Сільське господарство	106
2.5.3. Енергозабезпеченість, інфраструктура житлово-комунального господарства та екологізація	113
2.6. Сервісний сектор економіки	133
2.6.1. Вища освіта	134
2.6.2. Наука та інновації	137
2.6.3. Інформаційні технології	143
РОЗДІЛ 3. SWOT-АНАЛІЗ	148
3.1. Результати SWOT-аналізу	148
3.2. SWOT-матриця	150
3.3. Порівняльні переваги, виклики і ризики розвитку області	154
РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ: СТРАТЕГІЧНІ, ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ	157
4.1. Зведена таблиця цілей	157
4.2. Стратегічна ціль 1. Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП	159
4.3. Стратегічна ціль 2. Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток	160
4.4. Стратегічна ціль 3. Ефективне управління місцевим розвитком	161
4.5. Якірні проекти	162
РОЗДІЛ 5. СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	163
5.1. Цільовий сценарій розвитку Харківського регіону	163
5.2. Інерційний сценарій розвитку Харківського регіону	164
5.3. Кризовий сценарій розвитку Харківської області	165
РОЗДІЛ 6. УЗГОДЖЕНІСТЬ СТРАТЕГІЇ З ПРОГРАМНИМИ ТА СТРАТЕГІЧНИМИ ДОКУМЕНТАМИ	167
6.1. Узгодженість Стратегічних цілей Стратегії розвитку Харківської області зі Стратегічними та операційними цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року	168
6.2. Узгодженість Стратегічних цілей Стратегії розвитку Харківської області з тематичними цілями Регіональної політики ЄС у програмному періоді 2014 – 2020	169
ВИКОНАВЦІ	170
СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ	171
ДОДАТОК 1	176
ДОДАТОК 2	177

Протягом останнього двадцятиріччя Харківська область значною мірою повторює шлях старопромислових регіонів Європи. Через глибокі зміни в світовій економічній кон'юктурі у 80-х роках минулого століття потужні промислові центри Великої Британії, Німеччини, Італії, Франції пережили етап вимушеної деіндустріалізації. Лише за кілька років промислова зайнятість у цих регіонах скоротилася на 40 – 75%. Згодом криза традиційних індустріальних секторів економіки охопила вже чверть усіх великих міст світу. Це послужило стимулом для пошуку альтернативних джерел розвитку та становлення нової – постіндустріальної регіональної економіки, в якій переважає сфера послуг.

Переживши системну кризу 90-х років, Харківщина стала єдиним з індустріальних регіонів України, якому вдалося змінити свій тип економіки згідно європейських тенденцій. Це підтверджується глибокими змінами в структурі валового регіонального продукту. Промисловість зберігає позиції одного з основних роботодавців. Разом із тим, сформувався динамічний ринок послуг, істотно посилені сервісні функції обласного центру. Стрімкого розвитку зазнали не лише торгівля, а й складні послуги, передусім, ІТ, інжиніринг, архітектурне проектування тощо, які набули ознак нових сфер спеціалізації області. Завдяки національним реформам реальні перспективи перетворення на повноцінний сектор економіки і фактор міжнародної конкурентоспроможності регіону має вища школа.

Наразі Україна поставлена перед необхідністю проведення реформ під час проведення антитерористичної операції. Враховуючи прикордонний статус області та усталену протягом багатьох десятиріч переважну орієнтацію промислового комплексу регіону на ринок Росії, для Харківщини соціально-економічні виклики, пов'язані з бойовими діями на Донбасі, мають особливу гостроту. Область прийняла найбільшу серед регіонів України кількість тимчасових вимушених переселенців, що створює системний тиск на соціально-гуманітарну сферу і вимагає впровадження масштабних програм реінтеграції із залученням міжнародної допомоги. Підприємства регіону стикнулися з втратою ринків Донецької, Луганської областей та Криму, розривом господарських зв'язків та істотним скороченням товарообороту з Росією.

Разом із тим, кризові явища в економіці формують потужний модернізаційний запит, що проявляється як в актуалізації норм енергоресурсоефективної поведінки у суспільстві, так і в підвищенні ринкової та інвестиційної активності підприємств, впровадженні нових стандартів для виходу на нові ринки. Так, у промисловості в модернізацію виробництва та енергоефективність за 9 місяців 2014 року вкладено понад 1,6 млрд грн – більше третини загального обсягу інвестицій до економіки області. Це закладає основу для виходу на траєкторію економічного зростання в перспективі до 2020 року за умов залучення успішних проектних рішень та впровадження сучасних європейських підходів до управління територіальним розвитком.

Протягом останнього десятиріччя в світі набуває поширення новий системний процес. Він отримав назву «реіндустріалізації» та полягає в активному розвитку сфери матеріального виробництва, передусім, базових галузей промисловості на основі новітніх технологій. Реіндустріалізація виступає фундаментом економічних стратегій держав, що швидко розвиваються (Китаю, Індії, В'єтнаму), та стає трендом для розвинутих постіндустріальних країн (США, країн ЄС). На європейському просторі «магнітом» інвестицій в промисловість наразі є Східна Європа. Факторами її інвестиційної привабливості виступають якість людського капіталу при порівняно низькій вартості праці, традиції індустріального виробництва, наявність розгалуженої промислової та транспортної інфраструктури, відсутність конкуренції для транснаціональних корпорацій, високий загальний ступінь зносу основних фондів, що забезпечує високу рентабельність інвестицій за формулою «чим більше відставання – тим ефективніша модернізація». Наприклад, Словаччина завдяки вчасному реагуванню на цей тренд лише за 5 років перетворилася на найбільшого в світі виробника автомобілів на душу населення, локалізувала на своїй території випуск побутової техніки багатьох світових брендів.

Враховуючи потенціал області, Угода про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом відкриває перед Харківщиною вікно можливостей як із розширення ринків збуту продукції та встановлення нових коопераційних зв'язків, так і з широкого залучення інвестицій у промисловість, агропромисловий сектор, житлово-комунальну інфраструктуру, енергетику, інші сфери реального сектору економіки.

Стратегія спрямована на визначення цих можливостей, пошук шляхів мінімізації економічних втрат від переорієнтації господарського комплексу з російського ринку в умовах бойових дій в частини Донецької та Луганської областей, а також активізації внутрішнього потенціалу розвитку регіону в межах компетенції місцевих громад. Вона окреслює стратегічні розриви, що мають бути усунені на шляху європейської інтеграції, та ставить ключове питання: «Як заробити, аби забезпечити належне фінансування соціальної сфери і високу якість життя?»

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ РАМКИ СТРАТЕГІЇ

1.1. Узгодженість із національними та загальноєвропейськими стратегічними документами

Угода про асоціацію через Національний план її імплементації відкриває шлях до узгодження стратегічного розвитку України та Європейського Союзу.

Україна синхронізує свої стратегічні документи із семирічними програмними періодами ЄС (поточний: 2014 – 2020 рр.) і бере орієнтир на практичне впровадження принципів і цілей європейської політики галузевого та просторового розвитку, закладених у чинній стратегії «Європа 2020».

На загальнодержавному рівні ці підходи закріплені у проголошеній Президентом України Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що визначає вектор структурних перетворень в економіці та соціальній сфері, а також у «Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», яка закладає засади стійкого збалансованого розвитку територій. Узгоджене впровадження реформ згідно цих стратегій має забезпечити відповідність України критеріям для подання заявки на вступ до Європейського Союзу у 2020 році.

«Стратегія розвитку Харківської області до 2020 року» є проекцією державних та загальноєвропейських підходів до конкретного регіону – Харківщини. Вона визначає стартові позиції області, а також систему пріоритетів, які мають вирішальну роль у забезпеченні цільового сценарію розвитку області.

Конкретні заходи, спрямовані на досягнення поставлених цілей, будуть відібрані на конкурсній основі та згруповані у програми в рамках «Планів реалізації Стратегії розвитку Харківської області», які формуватимуться на 2015 – 2017 та 2018 – 2020 роки після затвердження Стратегії сесією Харківської обласної ради.

Рис. 1. Методологічна основа Стратегії

1.2.1. Поліцентризм і метрополізація – системні цілі просторового розвитку ЄС

З утворенням у 1992 році Європейського Союзу більша частина його внутрішньої території припала на регіони, які мали провінційне положення в своїх країнах. Рівень їхнього соціально-економічного розвитку суттєво відставав від столиць.

У свою чергу, центральні, столичні регіони більшості країн не менш різко відставали від «економічного ядра» ЄС, розташованого в межах «п'ятикутника», вершинами якого є Лондон, Париж, Мілан, Мюнхен і Гамбург.

Відповідно, головним стратегічним пріоритетом для ЄС став перехід від традиційної моноцентричної моделі просторового розвитку до поліцентричної.

У **моноцентричній** моделі, яка залишається властивою і сучасній Україні, регіони та міста були вписані в жорстку вертикальну ієрархію, де верхній рівень розвивався за рахунок нижчого. Домінуючий центр (столиця – для регіональних центрів, регіональні центри – для середніх і малих міст тощо) забезпечував територію свого впливу всіма типами послуг, в той же час «викачуючи» з неї людські, фінансові та інші ресурси. При цьому самі столиці також стикалися з цілим спектром соціальних і екологічних проблем, потерпаючи через перенаселеність, завелике навантаження на інфраструктуру, загострення криміногенної ситуації тощо.

Завданням нової **поліцентричної** моделі стало формування нових центрів соціально-економічного зростання та конкурентоспроможності за межами «п'ятикутника» і столичних регіонів країн ЄС.

На досягнення цієї мети спрямована інтеграція та координація всіх політик ЄС, які мають територіальний вимір:

- регіональної;
- спільної аграрної;
- у сфері навколишнього середовища;
- у сфері конкурентоспроможності;
- в галузі досліджень і технологій;
- у створенні європейських транспортних і телекомунікаційних мереж.

Поліцентризм в ЄС став основоположним у територіальному плануванні на всіх рівнях – від загальноєвропейського до міського. Суть європейської політики полягає не в прямому субсидуванні регіонів, що відстають, та ігноруванні найбільш успішних регіонів, а в тому, щоб оцінити, використати та взаємно підсилити різні конкурентні переваги кожного з них. Всі регіони мають рівні можливості, аби знайти свою конкурентну нішу на європейському і міжнародному ринках.

Рис. 2. Економічне «ядро» ЄС

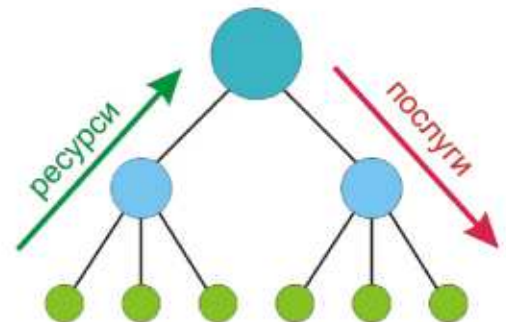

Рис. 3. Моноцентризм

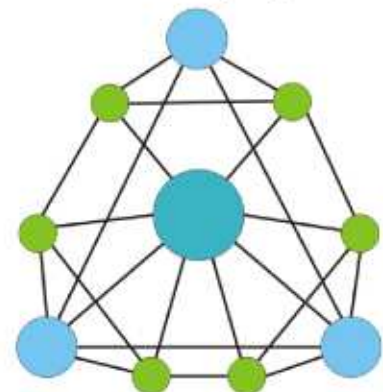

Рис. 4. Поліцентризм

Між регіонами, населеними пунктами інтенсивно розвиваються рівноправні горизонтальні зв'язки. Інтеграція та співпраця дозволяють містам різного рангу і типів давати колективну відповідь на виклики глобалізації та посилення конкуренції. Малі та середні міста отримують можливість розвитку своєї спеціалізації, а великі починають претендувати на вигідне «вузлове» положення в глобальних і міжрегіональних потоках інформації, людей, капіталів, товарів і послуг, а також у мережах міського розселення.

При цьому провідні регіональні центри починають виконувати частину функцій, які раніше були властиві лише столицям. Вони забезпечують території свого впливу доступом до міжнародних фінансових ресурсів, науково-освітніх, медичних, культурних послуг високого рівня, нових ідей і програм розвитку тощо. До таких міст тяжіють простори урбанізовані райони, вони мають добру транспортну доступність, характеризуються високою диверсифікацією економіки та ринку праці, привабливістю для висококваліфікованих кадрів, виступають концентраторами сучасних форм економічної активності та креативного потенціалу. Особливими можливостями в цьому відношенні володіють університетські центри через традиційну інтенсивність міжнародних контактів, доступ до знань та молодіжне середовище, що є головним генератором і споживачем інновацій.

Такі полюси зростання отримали назву **метрополітенських регіонів** (від англ. *metropolitan* – *столичний*). Вони стають каркасом подальшого збалансованого інноваційного розвитку та формування нової якості життя на всій території ЄС.

Важливо, що найбільшого прогресу у формуванні мережі метрополітенських регіонів досягли нові члени ЄС, передусім, Польща та Чехія.

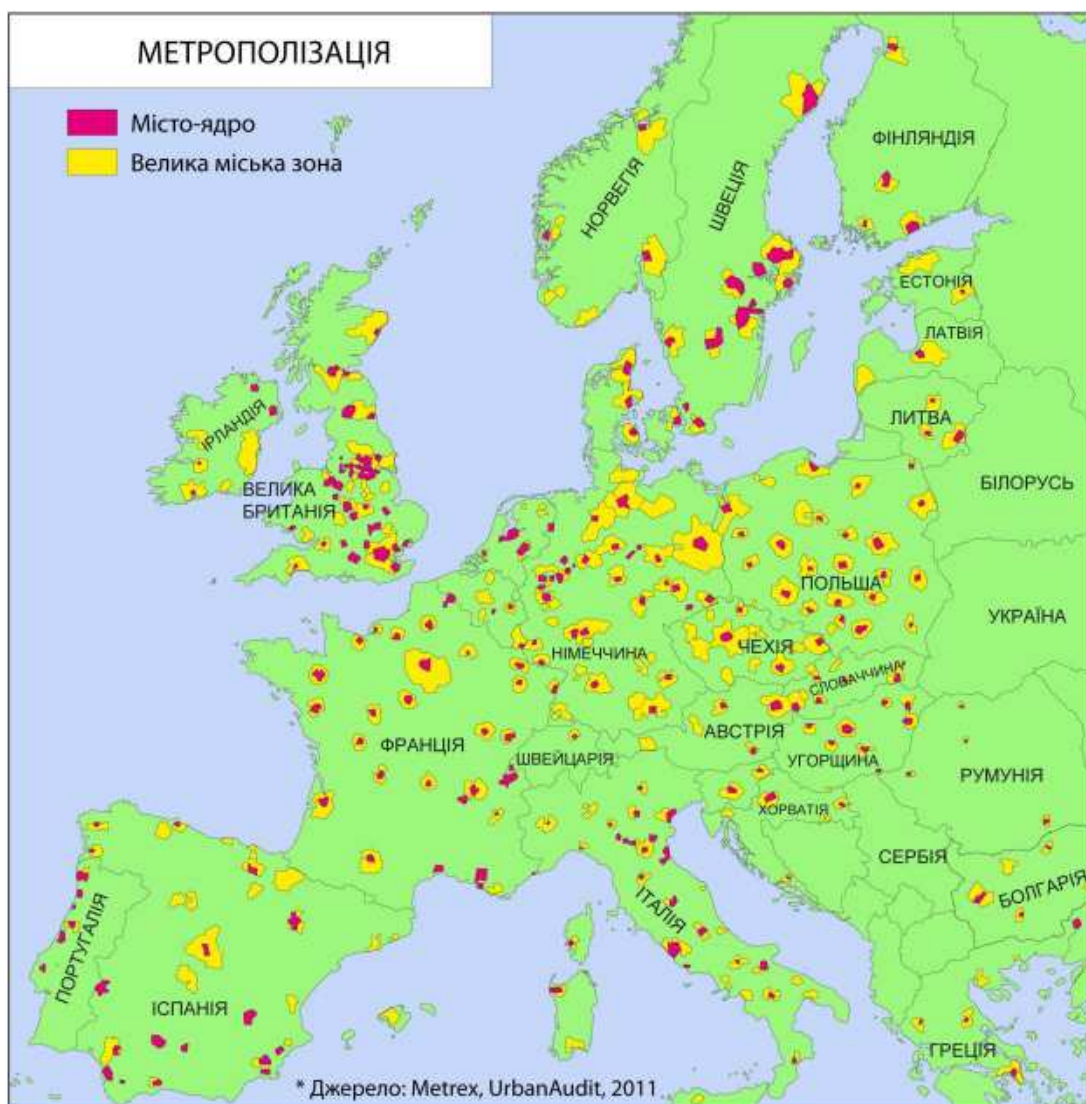

Рис. 5. Метрополітенські регіони в ЄС (Джерело – Metrex, UrbanAudit, 2011)

1.2.2. Стратегія «Європа 2020»

Світова криза 2008 року підштовхнула Європейський Союз до конкретизації пріоритетних цілей розвитку та шляхів їхнього досягнення, що знайшли відображення у Стратегії **«Європа 2020»**,¹ прийнятій у 2010 році. Головними чинниками конкурентоспроможності економіки ЄС та її стійкості до глобальних криз стають розвиток Внутрішнього ринку, посилення кооперації між країнами-членами та соціальне партнерство.

Головні напрями діяльності європейських держав				
Зайнятість	Дослідження та інновації	Зміни клімату та енергетика	Освіта	Боротьба з бідністю
Основні фактори зміцнення економіки				
Розумне зростання: розвиток економіки, заснований на знаннях та інноваціях	Стійке зростання: створення економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів, екології та конкуренції		Включене зростання: сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціального та територіального згуртування	
Ключові ініціативи				
• «Інноваційний Союз» • «Рух молоді» • «План розвитку цифрових технологій у Європі»	• «Доцільне використання ресурсів у Європі» • «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»		• «План розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць» • «Європейська політика проти бідності»	
Ключові вимірювані цілі				
• 75% населення у віці від 20 до 64 років має бути зайнятим (зараз 69%). • 3% ВВП ЄС має інвестуватися у науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР). Зараз – 1,8%. • Кліматичні/енергетичні цілі «20/20/20» мають бути досягнуті: - зростання частки енергії з відновлюваних джерел з 10,3% до 20% у загальній структурі енергоспоживання; - скорочення загальних енерговитрат на 20%; - зменшення викидів вуглекислого газу (CO2) на 20% (за сприятливих умов – на 30%). • Частка учнів, які кинули школу, не повинна перевищувати 10%. Не менш ніж 40% молоді повинні мати вищу освіту. • Кількість людей, які знаходяться у небезпеці опинитися за межею бідності, повинна скоротитися на 20 млн.				

Рис. 6. Стратегія «Європа 2020»

На рівні Європейської Комісії стратегію **«Європа 2020»** визначено керівною для країн-членів ЄС та орієнтиром для країн-кандидатів і сусідів ЄС.

У докладі **«Робимо Європу відкритою та поліцентричною: бачення та сценарії європейської території до 2050 року»**, опублікованому у вересні 2014 року, актуальність базових підходів Стратегії **«Європа 2020»** зафіксовано як для рубежу 2030, так і для рубежу 2050 року.

¹ Стратегія «Європа 2020»: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>

1.2.3. Європейські підходи до управління розвитком регіону

На рівні управління розвитком конкретного регіону стратегія «Європа 2020» спрямована на інтенсифікацію двох основних процесів – **конкурентоспроможності** та **включеності**.

- **Конкурентоспроможність економіки регіону** – розбудова максимально ефективної економічної системи, здатної зберігати та розвивати свою спеціалізацію в міжнародному розподілі праці, незалежно від зовнішніх обставин.
- **Включений розвиток регіону** – досягнення максимальної однорідності соціального середовища через активну політику зайнятості, впровадження механізмів адаптації соціально вразливих верств населення, реінтеграції неблагополучних, депресивних районів тощо.

У довгостроковій стратегічній перспективі ці процеси взаємно підсилюють один одного. Проте у короткостроковій тактичній перспективі вони вступають у протиріччя, оскільки конкурують за обмежені бюджетні кошти та інвестиції. **На надбання метрополітенського статусу можуть претендувати лише ті регіони, які забезпечать ефективний баланс цих процесів на своїй території.**

Рис. 7. «Розумний» розвиток регіону (Джерело: POLYCE – Polycentrism in Central Europe)

В цьому контексті виконання загальноєвропейських директив з урахуванням місцевих особливостей, пошук нестандартних шляхів розв'язання проблем, властивих тим чи іншим територіям, активний обмін досвідом між регіонами і містами призвели до формування кількох **провідних підходів до управління місцевим розвитком**.

Протягом останніх десятиріч найбільшого поширення в Європі набули концепції «міського підприємництва» (Entrepreneurial City), «стійкого розвитку» (Sustainable Development), «креативного міста» (Creative City), «міста, сприятливого для життя» (Liveable City) тощо. На їх основі формулюються **10 основних принципів**, які в тій чи іншій мірі застосовуються кожною успішною громадою.

Рис. 8. Європейські принципи управління місцевим розвитком

1. Управління через ідеологію

Визначення чіткої системи позиціонування регіону на національному та міжнародному рівнях, яка підтримується жителями. Створення умов для прояву приватної ініціативи у пріоритетних напрямках.

2. Суспільно-приватне партнерство²

Основний всеохоплюючий механізм розвитку регіону та формування взаємної відповідальності влади, бізнесу і громади. Стимулювання вкладення приватних фінансових та організаційних ресурсів у ті сфери, території та проекти, які є пріоритетними. Застосування принципів спільного фінансування, регіонального і муніципального контракту, грантів, форм підтримки з поверненням коштів, нефінансового стимулювання.

3. Більше за більше

Основний принцип суспільно-приватного партнерства у всіх сферах. Чим більше ресурсів вкладає в проект приватний партнер (підприємець, громадська організація соціальної чи іншої спрямованості, ОСББ та ін.), тим більше фінансових, організаційних ресурсів вкладається з боку влади.

4. Проектний підхід

Перехід від освоєння бюджетних коштів до управління, орієнтованого на результат (Results-Based Management) через реалізацію конкретних проектів із прив'язкою до конкретного місця (Place-Based Approach). Впровадження принципів проектного управління через створення мережі регіональних агентств, які беруть на себе координуючу і посередницьку роль при реалізації проектів, орієнтуються на пошук індивідуальних рішень.

5. Неполітичний принцип розподілу коштів

Принципи розподілу коштів підтримки конкретних проектів територіального розвитку повинні бути зрозумілі і прозорі, ґрунтуватися не на «вазі» представників окремої території чи місцевої політичної сили в регіональних органах влади, а на даних моніторингу та стратегічному баченні перспектив.

6. Управління, а не правління

Учасниками місцевих процесів виступають різні групи, законні інтереси яких можуть не збігатися або прямо суперечити один одному. Регуляторна функція влади – не допускати диктату однієї групи над іншою, забезпечувати громадський діалог і компроміс, у разі необхідності – із залученням міжнародного експертного співтовариства.

7. Соціальний прагматизм

Економічний і соціальний вектори розвитку покликані відповідально посилювати, а не пригнічувати один одного. Популізм не повинен перемагати здоровий глузд, ставлячи під питання ділові перспективи території. У той же час, бізнес повинен брати справедливую участь у здійсненні ефективної місцевої соціальної політики. Ключ до зростання капіталізації бізнесу – в соціальній капіталізації регіону.

8. Інтегрований стійкий розвиток

Розвиток кожної сфери є умовою розвитку інших сфер, прямо або побічно впливає на добробут регіону та наповнення бюджету. Не існує другорядних галузей, які можна фінансувати за залишковим принципом, виходячи з тимчасової кон'юнктури. Без культури не буде економіки, і навпаки. Стійке зростання може бути досягнуте лише при гармонійному, збалансованому розвитку всіх сфер життя.

Орієнтація на розробку інтегрованих програм (пов'язаних дій у сферах інфраструктури, людських ресурсів та розвитку бізнесу).

9. Ефективність економічних пільг

Місцеві пільги по податках і зборах – механізм розвитку, а не консервації неефективності. Він застосовується в якості стимулу для розвитку пріоритетних галузей, створення нових та підвищення якості існуючих робочих місць, модернізації підприємств, підвищення екологічних стандартів їх роботи, але не має застосовуватися до компаній, що деградують і не здатні довести наявність перспективи.

На кожне євро пільги регіон має отримати економічний чи соціальний прибуток.

10. Участь у підприємництві

Від управління економікою регіону без прямого втручання (Managerialism) – до участі у підприємництві (Entrepreneurialism). Розширення сфери неподаткових надходжень до бюджету за рахунок отримання прибутку від участі у підприємницькій діяльності через мережу комунальних та суспільно-приватних підприємств, операцій з фінансами, а також операцій на ринку нерухомості в інтересах громади.

² **Public-Private Partnerships** – суспільно-приватне партнерство. В законодавстві України набуло значення «державно-приватного партнерства», проте в європейській практиці йдеться не про партнерство бізнесу та держави, а про партнерство бізнесу із місцевими громадами, органами місцевого самоврядування.

1.3. Інтегральні оцінки розвитку області згідно національних і європейських підходів

На національному рівні Харківська область посідає провідні позиції в рейтингах, що відображають інтегральні оцінки ключових параметрів соціально-економічного розвитку регіонів України.

Рейтинг	Місце
ЛЮДСЬКИЙ РОЗВИТОК Державна служба статистики України, 2014	1
Складові рейтингу	
Відтворення населення	11
Соціальне середовище	4
Комфортне життя	10
Добробут	2
Гідна праця	7
Освіта	3
ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України, 2013	1
Складові рейтингу	
Жорсткі фактори	1
М'які фактори	2
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ Фонд «Ефективне управління», 2013	2 (після м. Києва)
Складові рейтингу	
Інституції	20
Інфраструктура	2
Макроекономічне середовище	1
Охорона здоров'я та початкова освіта	15
Вища освіта та професійна підготовка	1
Ефективність ринку товарів	9
Ефективність ринку праці	3
Рівень розвитку фінансового ринку	4
Технологічна готовність	4
Розмір ринку	5
Рівень розвитку бізнесу	2
Інновації	1

Рис. 9. Харківська область у загальнодержавних рейтингах

Разом із тим, дослідження рівня розвитку регіонів Європейських країн-сусідів ЄС (European Neighbour Countries – ENCs), проведене ESPON³ у 2014 році (базується на даних 2011 року), свідчить про існування істотних **стратегічних розривів** між регіонами України та інших країн-сусідів ЄС. По всіх ключових індикаторах Харківська область посідає місце нижче середнього.

³ **ESPON** – European Observation Network for Territorial Development and Cohesion – Європейська мережа спостереження за територіальним розвитком і згуртованістю.

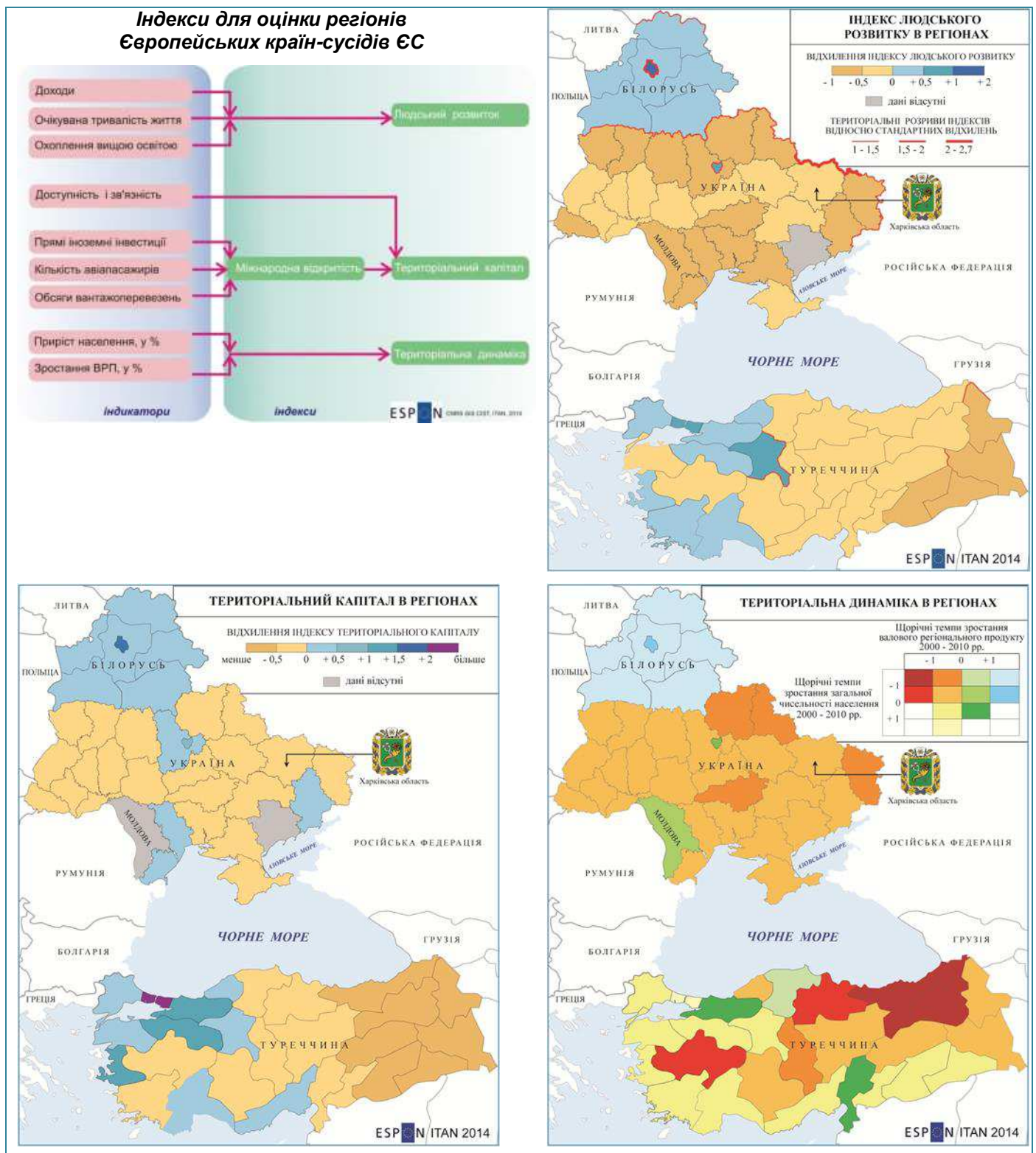

Рис. 10. Харківська область у результатах дослідження розвитку регіонів Європейських країн-сусідів ЄС (Джерело: ESPON, 2014)

1.4. Стартові позиції та вимірювані цілі розвитку Харківської області згідно державних стратегій

У регіональному розрізі спільною метою «Національного плану імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС», Стратегії «Україна – 2020», «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», Коаліційної угоди, Програми дій Кабінету Міністрів України, Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2020 року (на основі «Енергетичної стратегії України до 2030 року»), Стратегії розвитку аграрного сектору України до 2020 року, інших національних документів стратегічного спрямування є **усунення стратегічних розривів**, що існують у рівні конкурентоспроможності та людського розвитку між регіонами України та ЄС.

Виконання цього завдання передбачає нормативно-правове забезпечення активізації соціально-економічного потенціалу областей і досягнення низки індикаторів, обрахованих для кожного регіону. Значення ключових індикаторів для Харківської області наведені в таблиці.

Індикатори	Стартові позиції (останні наявні дані)	Цільовий показник
		2020
Валовий регіональний продукт (ВРП) у розрахунку на одну особу	29972 грн ⁴	55521 грн
Обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу	782,3 USD ⁵	1745 USD
Експорт товарів у розрахунку на одну особу	725 USD ⁵	1165 USD
Питома вага інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	4,8% ⁵	5,2%
Енергоємність ВРП (т.у.п./1 тис. USD по ПКС)	0,55 ⁵	0,37 (на 2021 р.)
Енерговикидомісткість ВРП	2,01 г/грн ⁵	1,28 г/грн
Локалізація в регіоні виробництва м'яса та молока від мінімальної норми споживання населенням області	41% ⁵ (м'ясо) 52% ⁵ (молоко)	60%
Питома вага відновлюваних джерел енергії у валовому кінцевому обсязі споживання енергії в системах опалення та охолодження, у виробництві електроенергії та транспортному секторі	3,8% ⁵	11%
Питома вага утилізованих відходів у загальній кількості утворених	12,9% ⁵	28,6%
Кількість малих підприємств на 10 тис. наявного населення	91 ⁵	95
Кількість середніх підприємств на 10 тис. наявного населення	4 ⁵	8
Наявний дохід у розрахунку на одну особу	26098 грн ⁵	36294 грн
Середньомісячна номінальна заробітна плата	3144 грн ⁵	5302 грн
Рівень безробіття за методологією Міжнародної організації праці	6,4% ⁵	6%
Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення на 1 тис. наявного сільського населення	16,4 ⁵	12,8
Забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей на 10 тис. наявного населення на кінець року	57,6 ⁵	61,7
Рівень смертності на 1 тис. населення	14,4 ⁵	13,6
Середня тривалість життя	72,14 ⁵	+3 роки
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами в міській місцевості	68% ⁵	70%
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами в сільській місцевості	40% ⁵	45%
Проникнення широкосмугового Інтернету (абонентів на 100 осіб)	6,62 ⁵	25
Питома вага випускників шкіл, які володіють двома іноземними мовами (підтверджується міжнародними сертифікатами)	не обрах.	75%
Площа земель природно-заповідного фонду	73,8 тис. га ⁴	282,8 тис. га
Питома вага площі природно заповідного фонду до площі адміністративно-територіальної одиниці	2,3% ⁴	9%

Рис. 11. Ключові вимірювані цілі розвитку Харківської області згідно державних завдань

⁴ 2012 рік

⁵ 2013 рік

⁶ 2014 рік, попередні дані

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ

2.1. Географічне положення, територіальний та людський потенціал

З початку 2000-х років Харківська область послідовно освоювала нішу основного сервісного центру українсько-російсько-білоруського прикордоння, виділяючись серед сусідів «вузловим» транспортно-географічним положенням та високою динамікою розвитку ринку послуг. Незважаючи на фактичну девальвацію цього статусу в осяжній перспективі та актуалізацію периферійного положення на сході України, **область має потенціал метрополізації та входження до мережі європейських метрополітенських регіонів.**

Сприятливими факторами в цьому відношенні виступають місце і роль регіону в загальнодержавній системі розселення, компактність та урбанізованість території, зовнішня і внутрішня транспортна доступність, краща за сусідів екологічна обстановка. Харківська область входить до кола регіонів з найбільш високою якістю життя в Україні, має найвищий рівень демографічного потенціалу. Національне лідерство у галузі вищої освіти обумовлює міграційну привабливість регіону для молоді. Посідаючи перше місце серед областей України за питомою вагою людей з вищою освітою, регіон характеризується високою якістю людського капіталу.

Однією з головних умов метрополізації регіону є цілеспрямоване застосування європейських принципів просторового розвитку. Це передбачає стимулювання поліцентричного розвитку території та перетворення урбанізованих зон на нові «точки росту». Такий підхід покликаний подолати несприятливий фактор значного зміщення міста Харкова відносно геометричного центру області та привести до поступового розвитку господарської діяльності за межами Харкова та його найближчого передмістя.

2.1.1. Географічні характеристики

Площа: 31 415 км²
(5,2% території України)

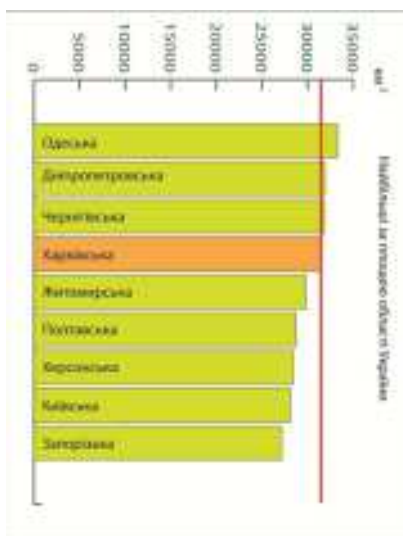

Рис. 12. Географічне положення та площа області

2.1.2. Адміністративно-територіальний устрій

Адміністративно-територіальні одиниці		Місцеві ради	
Адміністративний центр	м. Харків	Сільських	381
Районів області	27	Міських, в т.ч.:	78
Районів у м. Харкові	9	селищ міського типу	61
Населених пунктів	1755	міст, в т.ч.:	17
в т.ч. сільських	1677	міст обласного значення	7
		міст районного значення	10

Рис. 13. Адміністративно-територіальний устрій та органи місцевого самоврядування

Особливості адміністративно-територіального устрою області:

- райони міста Харкова не мають власних представницьких органів (рад), районні адміністрації входять до структури виконавчих органів Харківської міської ради;
- окрім міст Люботин, Мерефа та Південне, розташованих у безпосередній близькості до Харкова, усі інші міста є районними центрами;
- серед 27 районних центрів 13 мають статус селища міського типу (Близнюки, Борова, Великий Бурлук, Дворічна, Зачепилівка, Золочів, Кегичівка, Коломак, Краснокутськ, Нова Водолага, Печеніги, Сахновщина, Шевченкове);
- у середньому одна сільська (селищна) рада управляє чотирма населеними пунктами (в середньому по Україні до складу однієї сільської ради входить 2,8 села, до складу селищної ради – 2,9 селища і села).

Система адміністративно-територіального устрою області за роки незалежності України не зазнала суттєвих змін і належить до слабких сторін регіону. Це складна, недостатньо упорядкована, надмірно подрібнена ієрархічна структура, що не відповідає сучасним європейським тенденціям.

У системі чимало неточностей і суперечностей. До них відноситься, зокрема, наявність земель з невизначеною юрисдикцією, з декількома власниками (район, місто). Межі 1544 населених пунктів не затверджені рішенням відповідних рад згідно із законодавством, з них – 15 міст, 51 селища, 1478 сіл. Існують спірні питання щодо встановлення меж міст Куп'янська, Люботина і Чугуєва.

Наслідком цього є зниження ефективності управління місцевим розвитком на структурному рівні. Зокрема, неможливість повного розмежування повноважень, розробки містобудівної документації, невизначеність балансової належності цілої низки об'єктів інфраструктури та соціальної сфери, недостатньо ефективне витрачання ресурсів, штучні бар'єри для залучення інвестицій через адміністративні перепони тощо.

2.1.3. Система розселення та демографічні характеристики

Незважаючи на притаманний всім східним областям України низький рівень народжуваності, а також вищий за середньоукраїнський від'ємний природний рух населення, Харківська область належить до регіонів з **найвищим рівнем демографічного потенціалу в Україні**. Її сильними сторонами виступають високий рівень урбанізації території, міграційна привабливість для молоді, найнижчий у державі рівень демографічного навантаження дітей та пенсіонерів на осіб працездатного віку. До слабких сторін регіону відносяться різко виражена моноцентрична просторова організація та наявність значних територіальних диспропорцій у демографічній ситуації на рівні районів.

2.1.3.1. Система розселення

Згідно Генеральної схеми планування території України Харківська область разом із Полтавською та Сумською областями входить до Харківської надобласної системи розселення (НСР). На її долю припадає понад 37% загальної території та 50% населення НСР.

Область належить до **високо урбанізованих регіонів** та відноситься до територій з інтенсивною, переважно промисловою, міською житловою та громадською забудовою з високим та середнім рівнями виробничо-містобудівного освоєння.

У Харківській області проживає 6% населення держави (2 млн 775 тис. осіб). За цим показником регіон посідає 4 місце в Україні. Харків – друге за чисельністю місто держави після Києва та восьме у Східній Європі (після Москви, Санкт-Петербургу, Києва, Варшави, Бухаресту, Будапешту та Міська).

В регіоні розташовані найбільші в Україні за чисельністю населення район області (Харківський район – 182,5 тис. чол.), міський район (Московський район м. Харкова – майже 303 тис. чол.) та житловий масив (Салтівський житловий масив м. Харкова – понад 400 тис. чол.).

Область є густозаселеною. Щільність населення складає 87,1 осіб/км², в Україні – 75,3 осіб/км². В сільській місцевості щільність в середньому складає 33 особи/км² та не має істотних відмінностей від району до району. Проте в міській місцевості розміщення населення має різкі диспропорції: від 800 осіб/км² (м. Люботин) до 4710 осіб/км² (м. Харків).

Просторова організація області має низку недоліків, що взаємно підсилюють один одного.

- **Різка моноцентричність системи розселення.** В Харкові сконцентровано 53,5% населення області. Харківська область є єдиним регіоном в Україні, де чисельність населення обласного центру в 20 разів перевищує людність другого за величиною населеного пункту (м. Лозова).

- **Ексцентричне розташування обласного центру.** Місто Харків істотно зміщено на північ відносно геометричного центру регіону. Враховуючи ступінь концентрації в Харкові господарської діяльності та людського капіталу, це позбавляє пояс периферійних районів власних ресурсів розвитку та веде до поступової деградації віддалених від Харкова територій. Таким чином, консервується «центр – периферійна» модель, що на рівні ЄС визнана контрпродуктивною.

Для подолання цих недоліків просторової організації області, забезпечення 1,5-годинного стандарту доступу населення до комплексу установ обслуговування та формування інвестиційно привабливих точок соціально-економічного зростання має застосовуватися поліцентрична модель.

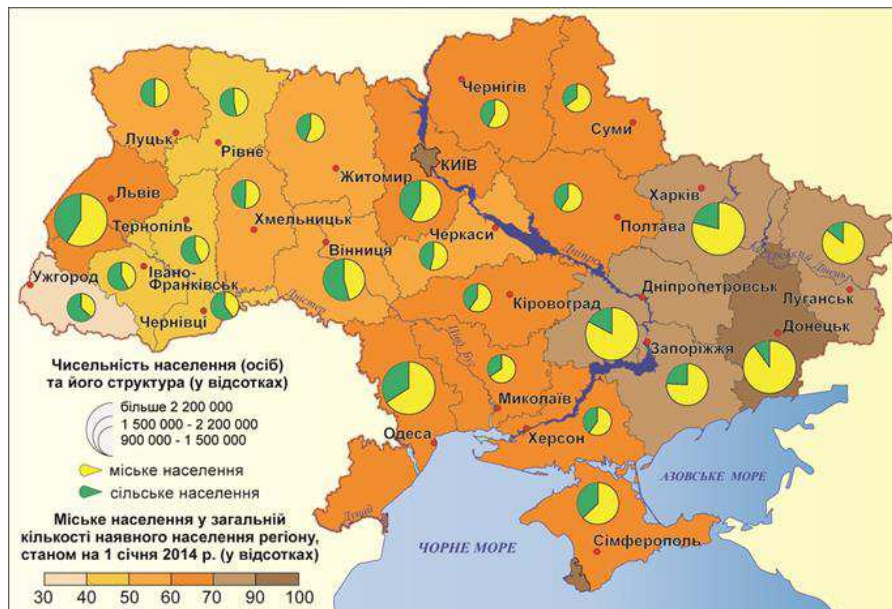

Рис. 14. Рівень урбанізації та чисельність населення регіонів України

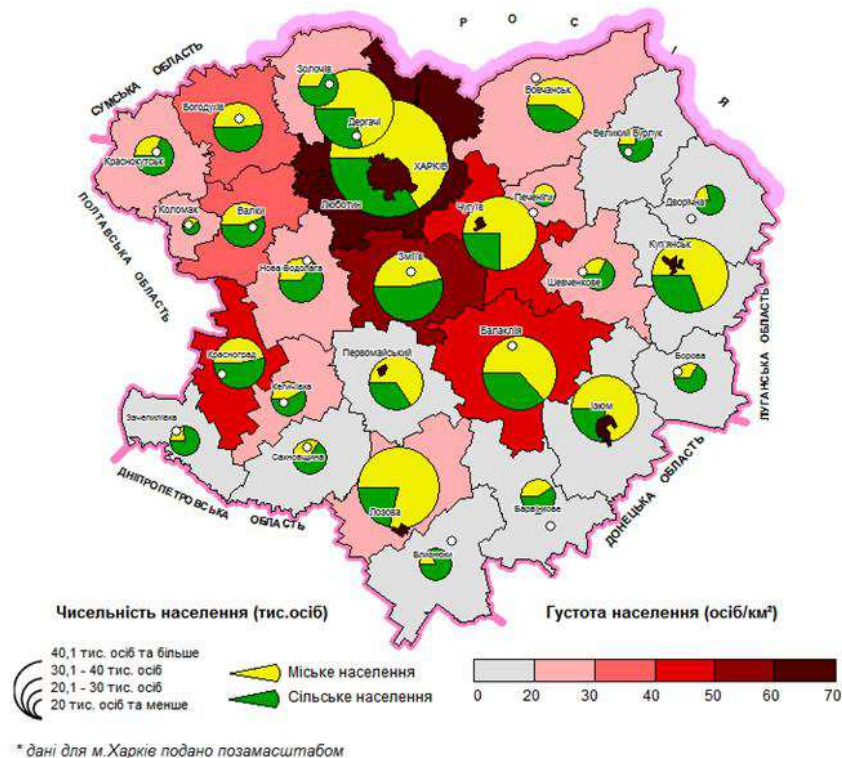

Рис. 15. Розселення населення Харківської області, 2013 рік

Відповідно до Генеральної схеми планування території України в межах області формується 4 надрайонні системи розселення.

- **Центральна урбанізована зона** формується навколо планувального центру м. Харкова та є найбільш розвинутою агломерацією регіону. Загальна чисельність її населення складає 2,1 млн жителів (майже 77% населення області), з яких 93% мешкають у містах.
- **Ізюмська зона урбанізації** окреслена в межах Ізюмського, Балаклійського та Борівського районів із центром у м. Ізюм. Вона налічує 172,5 тис. жителів (6% населення області). Питома вага міського населення – 72%.
- **Куп'янська урбанізована зона** включає в себе Куп'янський та Дворічанський райони із центром в м. Куп'янськ. Населення Куп'янської зони складе 98,4 тис. осіб, з них 70 % - міське населення.
- **Лозівська урбанізована зона** включає в себе два адміністративних райони – Лозівський та Близнюківський з центром в м. Лозова та населенням 117,4 тис. осіб.

Рис. 16. Надрайонні системи розселення в межах області

Згідно даних ОЕСР⁷ **60% найбільш успішних метрополітенських регіонів світу**, що глибоко інтегровані у глобальну економіку та впливають на її розвиток, мають у своєму складі агломерації (центральне місто та пов'язані з ним передмістя) із **чисельністю населення від 1 до 5 млн чоловік, де не менше п'ятої частини населення має вищу освіту**. Ще 40% мають у своєму складі агломерації із чисельністю населення понад 5 млн чоловік. У загальному випадку, кількість населення від 1 до 7 млн чоловік у межах міської агломерації (урбанізованої зони) **дозволяє досягти ефекту масштабу економіки без зниження рівня якості життя через перенаселеність**.

Чверть населення Харківської області має вищу освіту (24,8%). За питомою вагою людей з вищою освітою регіон посідає перше місце серед областей України. При цьому рівень освіченості зростає. У 1987 році повну вищу освіту мали 17% жителів області, старших за 6 років, у 2001 році – 23,5%. У місті Харкові та наближених до нього районах показники вищі за середньообласні.

Таким чином Центральна урбанізована зона характеризується в цілому оптимальними показниками людності та освіченості населення. Тому перспектива метрополізації регіону передбачає не стільки деконцентрацію цієї зони, скільки нарощування власних ресурсів розвитку, інвестиційної та міграційної привабливості інших трьох зон – Ізюмської, Куп'янської і Лозівської.

Одним з ключових механізмів в цьому відношенні виступає відновлення втрачених функцій міст як центрів надання якісних послуг населенню та осередків соціально-економічної активності через посилення їхніх сильних сторін, надбання спеціалізації в економічній системі області та встановлення коопераційно-мережевої системи взаємодії між ними.

⁷ ОЕСР – Організація Економічного Співробітництва та Розвитку, що об'єднує найбільш розвинуті країни, які визнають принципи представницької демократії та ринкової економіки. Наразі до організації входять 34 країни, включаючи США, Канаду, більшість країн ЄС, Австралію, Ізраїль, Південну Корею, Японію та ін. Про намір приєднатися до ОЕСР Україна заявила в 2013 році.

Класифікація в залежності від ролі в системі розселення	Класифікація за функціями, спеціалізацією	Центр обласної системи розселення	Центри надрайонної системи розселення, транспортний центр	Міста в зоні впливу великих і крупних міст	Міста в зоні впливу комунікаційних і транспортних коридорів	Центри районних систем розселення
Поліфункціональні міста		Харків				
Міста з переважно промисловими функціями			Ізюм, Лозова, Куп'янськ	Чугуїв	Первомайський	Балаклія, Зміїв
Транспортні вузли			Ізюм, Лозова, Куп'янськ	Чугуїв	Люботин, Красноград, Валки, Мерефа, Первомайський	
Санаторно-курортні та рекреаційні центри				Чугуїв, Південне	Люботин	Балаклія, Зміїв
Історичні, історико-культурні, туристичні центри			Ізюм, Куп'янськ		Красноград, Валки	Балаклія, Богодухів, Вовчанськ, Зміїв
Господарські центри місцевого значення з функціями соціального обслуговування			Ізюм, Лозова, Куп'янськ	Чугуїв, Південне	Люботин, Мерефа, Красноград, Валки, Первомайський	Дергачі, Балаклія, Богодухів, Вовчанськ, Зміїв, Барвінкове

Рис. 17. Класифікація міст області залежно від ролі в системі розселення та спеціалізації

2.1.3.2. Склад населення та демографічне навантаження

За віковою структурою населення Харківська область належить до найбільш «молодих» регіонів України. Особливо виділяється місто Харків як осередок студентства. Питома вага молодих людей у віці до 35 років у загальній чисельності населення Харкова сягає 42,5%. Це найвищий показник серед обласних центрів України та вагома конкурентна перевага регіону, адже саме молодь виступає джерелом економічної та соціальної активності, в т.ч. її нових форм.

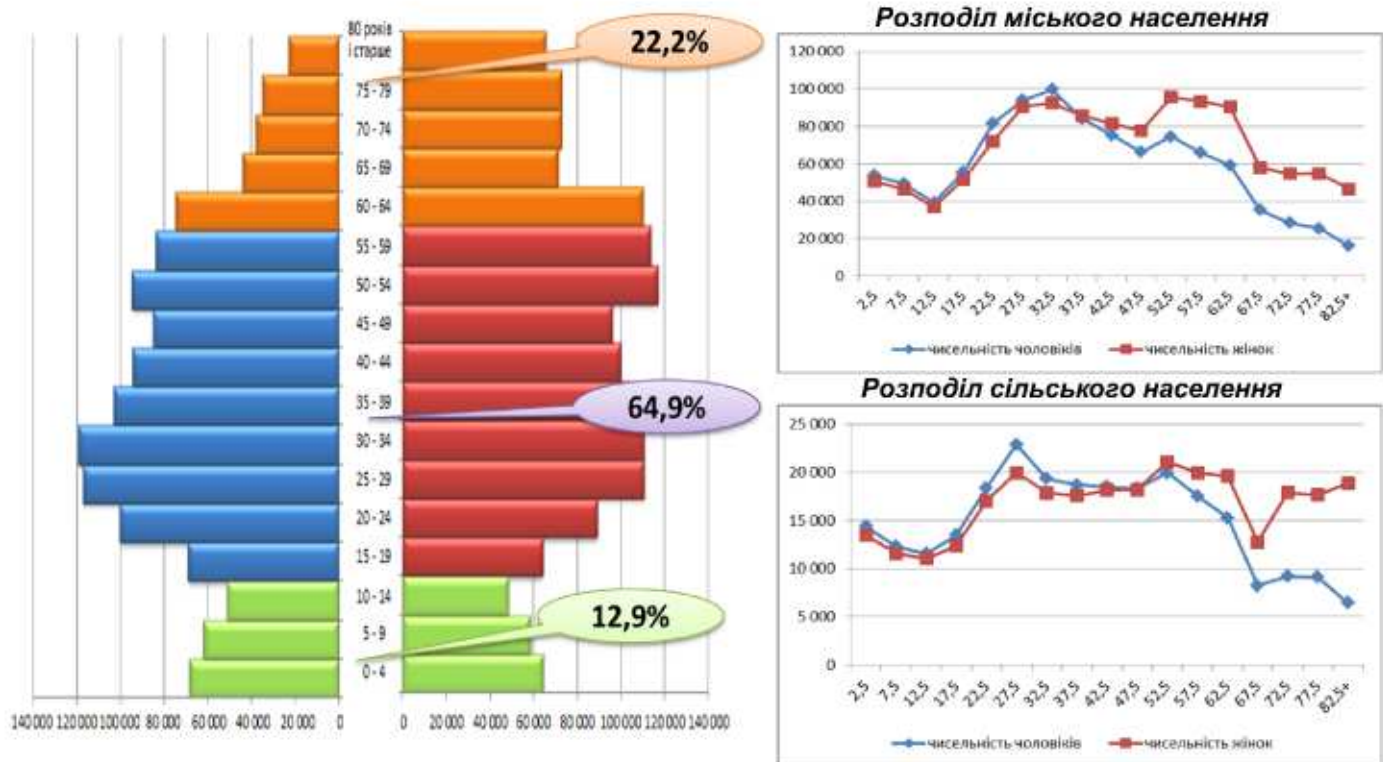

Рис. 18. Статтєво-вікова структура населення Харківської області, 2013 рік

Як наслідок, Харківська область (поряд із м. Києвом) має найнижче в Україні демографічне навантаження дітьми та пенсіонерами на осіб працездатного віку.

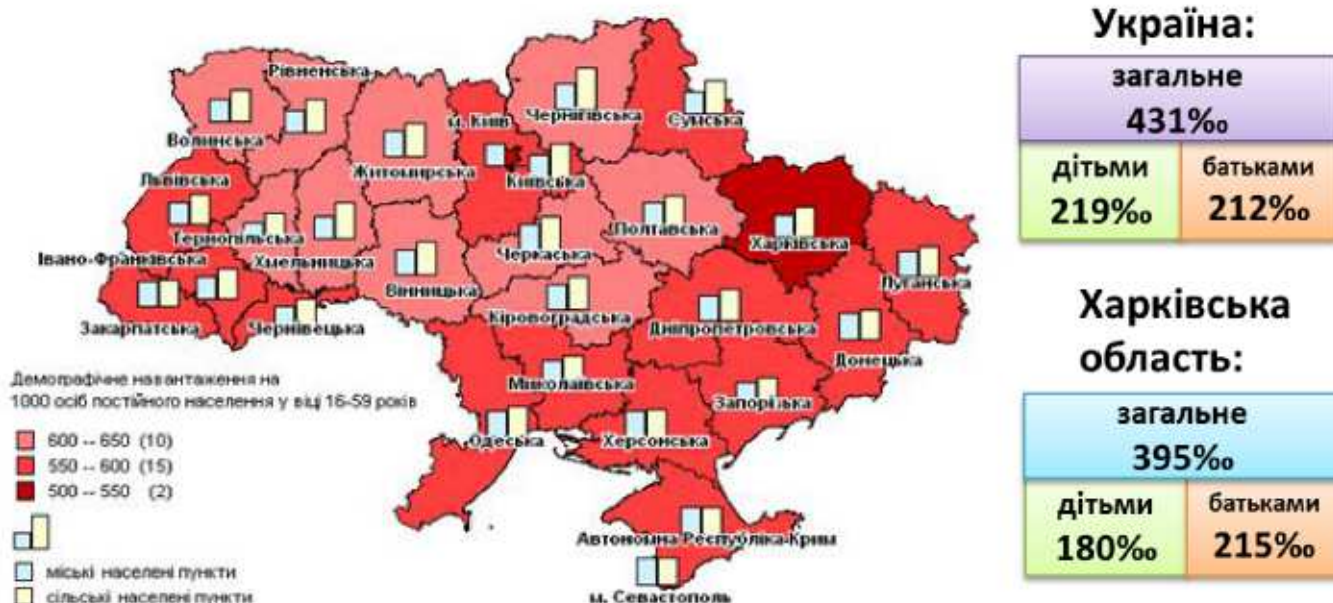

Рис. 19. Демографічне навантаження регіонів України

На рівні адміністративно-територіальних одиниць області найбільше демографічне навантаження характерно для Коломацького, Барвінківського, Первомайського, Золочівського районів. Це є одним з ключових чинників, що обмежують власну дохідну базу бюджетів цих районів та призводять до збільшення бюджетних витрат на одну особу (див. розділ 2.2.1).

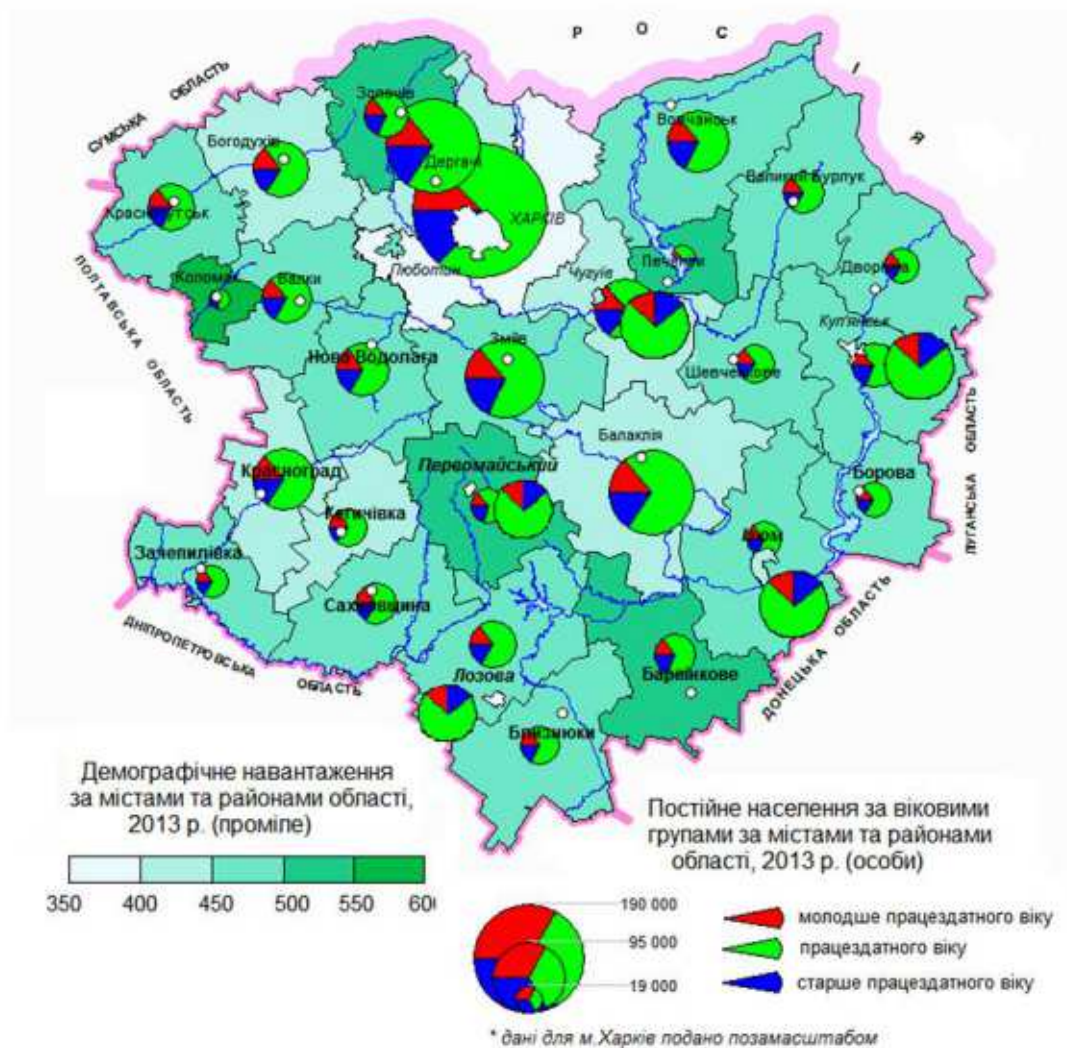

Рис. 20. Демографічне навантаження адміністративно-територіальних одиниць області

2.1.3.3. Природний рух населення

Харківська область має від'ємний природний приріст населення (перевищення смертності над народжуваністю) та належить до регіонів, що за роки незалежності України втратили від 10 до 15% наявного населення. Разом із тим, область вигідно відрізняється на фоні сусідніх промислових регіонів Сходу країни, де втрати склали від 15 до 25% (найбільші – в Луганській і Сумській областях).

Рис. 21. Зміна кількості наявного населення регіонів України у 1989 – 2013 роках

У 2013 році тенденція скорочення населення з природних причин збереглася.

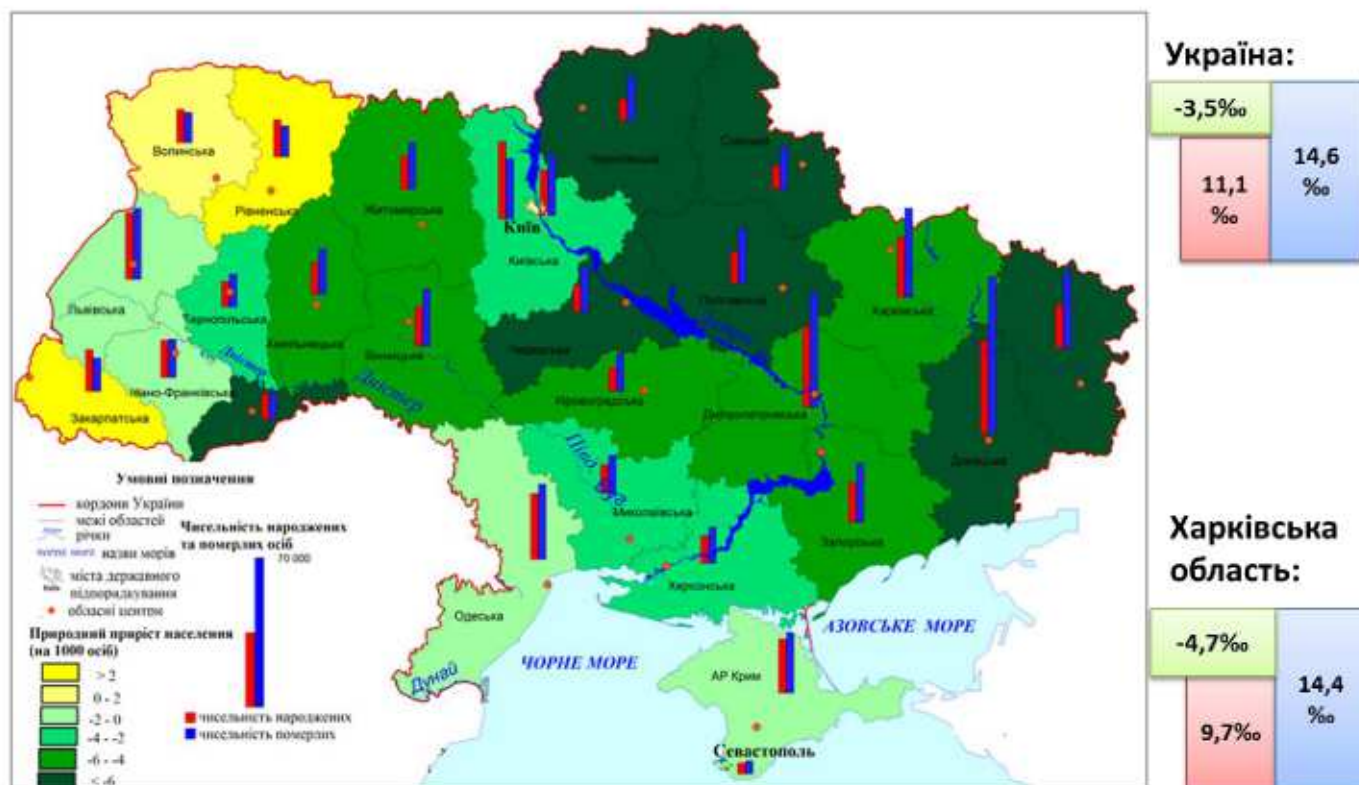

Рис. 22. Природний рух населення регіонів України, 2013 рік

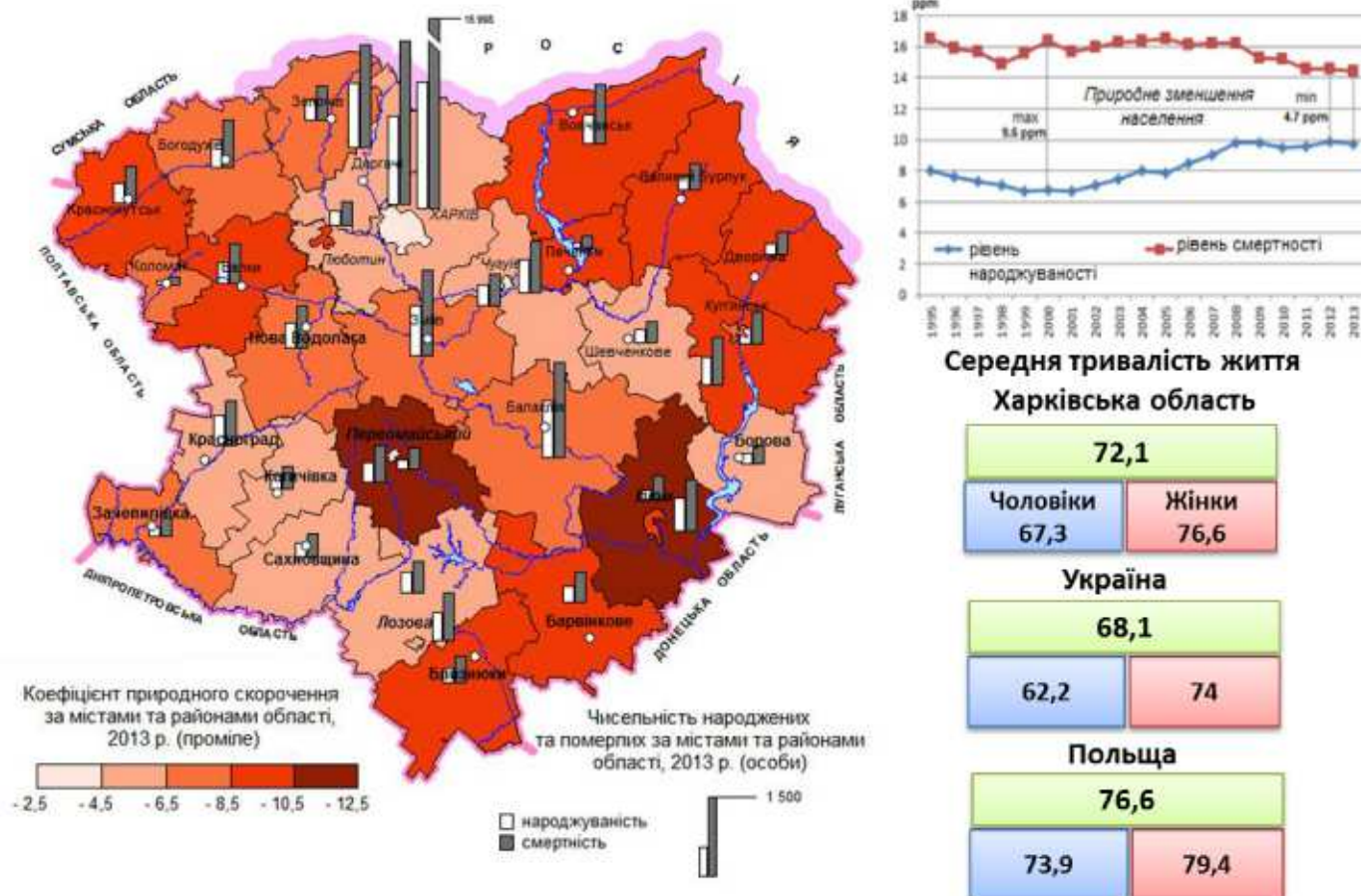

Рис. 23. Природний рух населення Харківської області та середня тривалість життя, 2013 рік

В той же час, за останні десять років темпи природного зменшення чисельності населення скоротилися вдвічі – до 4,7 осіб на 1000 чоловік. **Позитивна тенденція закріплюється завдяки підвищенню тривалості життя**, яка поки не сягає рівня східноєвропейських країн, проте перевищує середньоукраїнський, **зменшенню рівня смертності** (з 16 ‰ до 14 ‰ протягом 2000 – 2013 років), а також **збільшенню рівня народжуваності** (з 6,5 ‰ до 9,5 ‰).

Найскладніша ситуація зі скороченням кількості населення через високу смертність та низьку народжуваність складається в Ізюмському, Первомайському та інших районах, де переважають люди похилого віку через відтік працездатного населення до міст обласного значення.

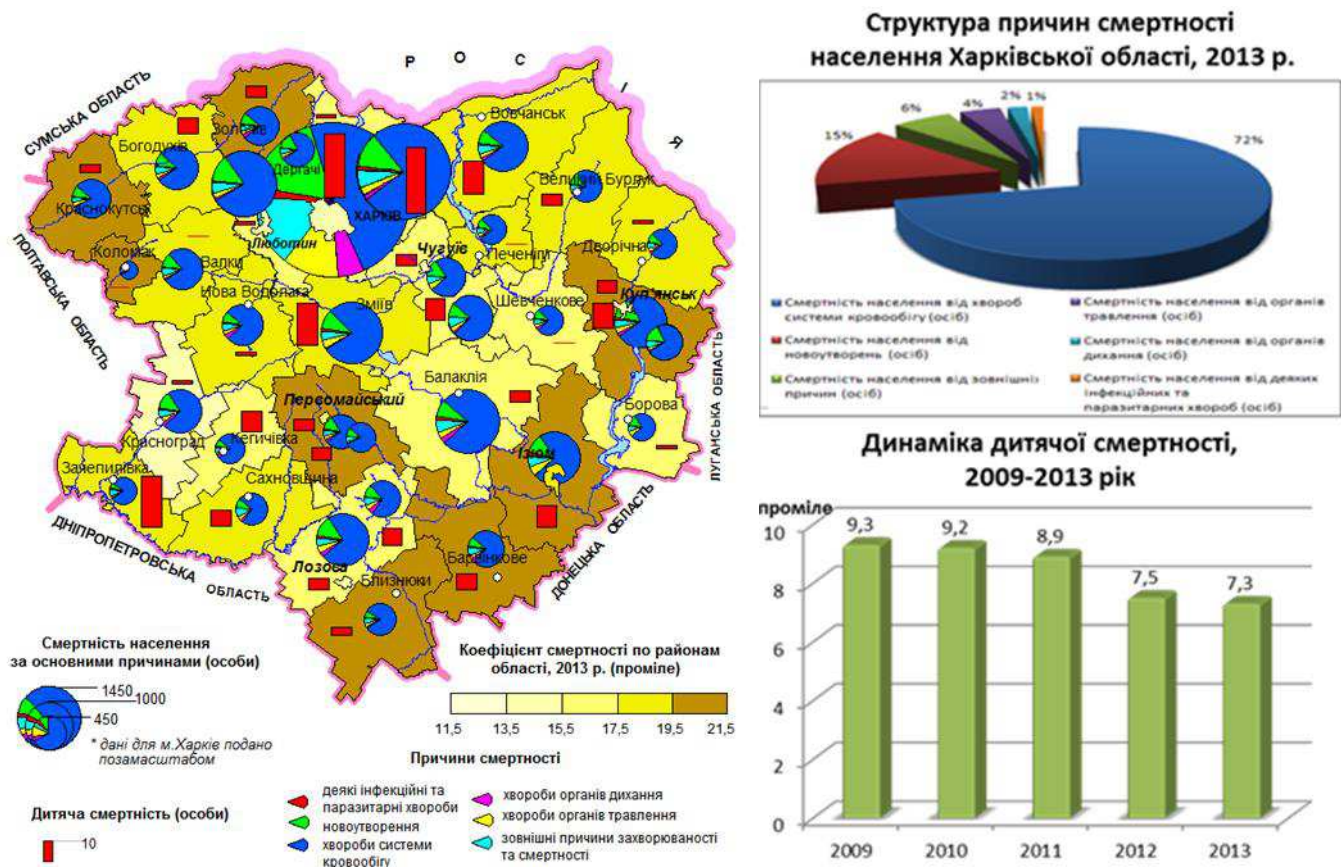

Рис. 24. Смертність населення Харківської області, 2013 рік

2.1.3.4. Міграційні процеси

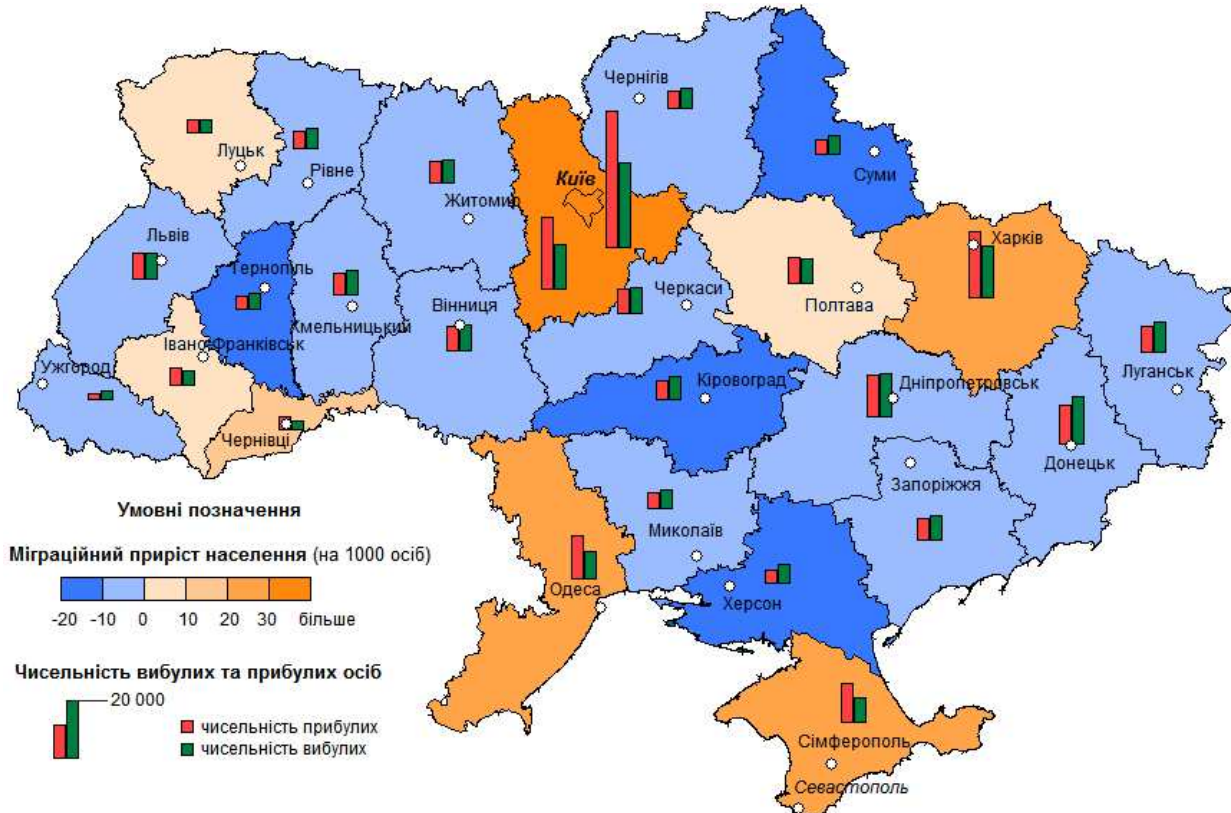

Рис. 25. Міграційний рух населення України, 2013 рік

В умовах «третього демографічного переходу», що характерний для країн Європи, природні причини втрачають свій вплив на формування якісного людського капіталу територій. Головним фактором його приросту чи зменшення стає міграція.

Харківська область є однією із найбільш міграційно привабливих. Сальдо міграції втричі переважає національний показник. У 2013 році міграційний приріст населення області склав 2‰ (по Україні – 0,7‰). Найбільш міграційно активною є молодь у віці від 15 до 19 років, що прибуває на навчання, а також у віці від 20 до 24 років, що вибуває після отримання диплому. Як свідчить графік, значна частка випускників вишів лишається в області.

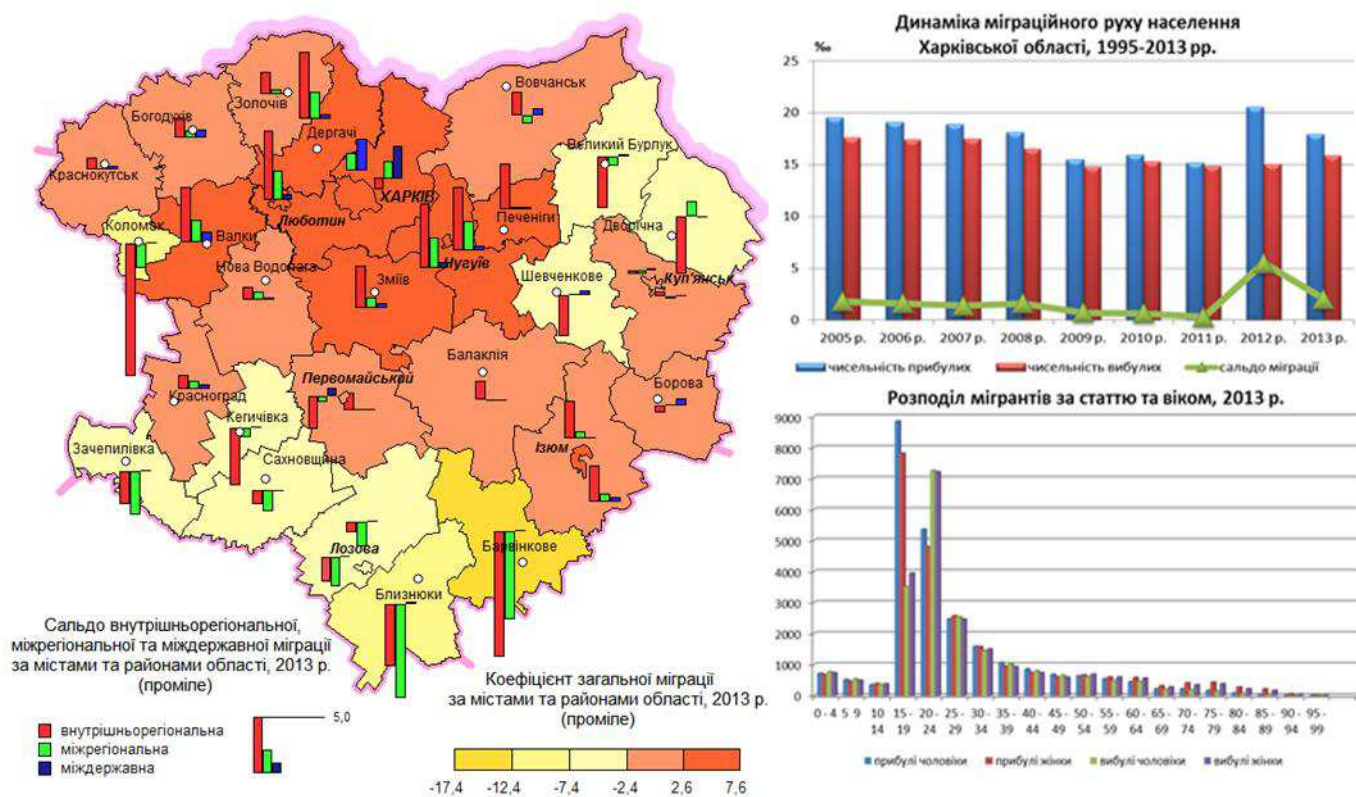

Рис. 26. Загальна міграція населення Харківської області, 2013 рік

Найбільший вплив на міграційний рух має місто Харків, а також урбанізовані Харківський, Дергачівський та Зміївський райони. В більшості периферійних районів області, особливо південних, спостерігається відтік населення до обласного центру та сусідніх областей.

У 2014 році відбулося форс-мажорне вибухове зростання міграційного притоку населення до області за рахунок тимчасових вимушених переселенців із зони проведення АТО в частині Донецької та Луганської областей.

Згідно даних Управління Верховного комісара ООН у справах біженців в Україні станом на 9 січня 2015 року, наведених інтернет-виданням «Слово і діло» (<http://slovoidilo.ua>), Харківська область прийняла на себе **п'яту частину загальної кількості переселенців у масштабах держави.**

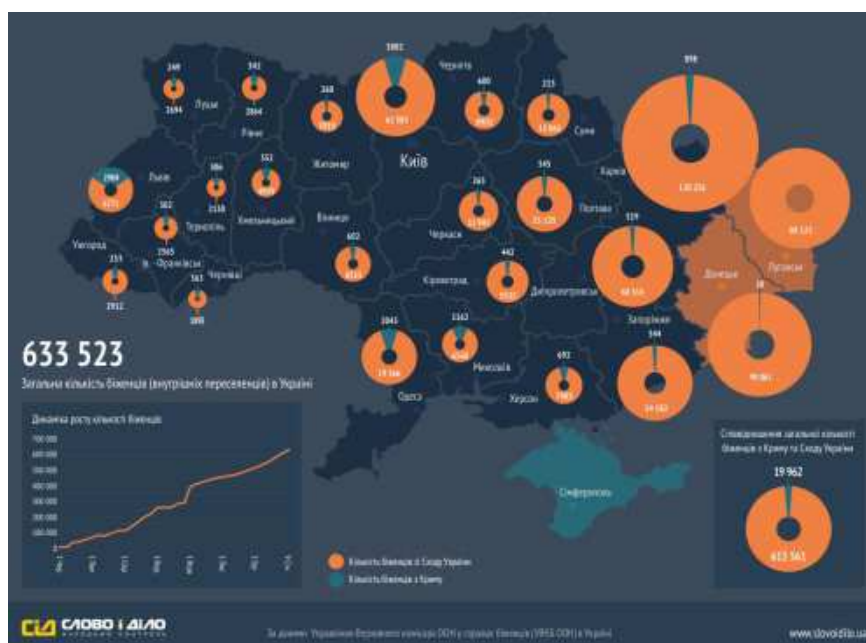

Рис. 27. Розподіл тимчасових вимушених переселенців із зони АТО по регіонах України, 9.01.2015

Наразі за експертними оцінками загальна чисельність тимчасових вимушених переселенців в області сягає 300 тис. осіб. При цьому станом на 9 лютого 2015 року встали на офіційний облік лише 131,7 тис. осіб (95,6 тис. сімей): 0,9 тис. чол. з АР Крим, 37,7 тис. чол. з Луганської та 93,1 тис. чол. з Донецької областей. Це вимагає широкого впровадження програм реінтеграції, в тому числі із залученням міжнародної допомоги.

2.1.3.5. Демографічний потенціал

Демографічний потенціал є узагальненою характеристикою демографічних процесів. Харківська область належить до регіонів з найвищим демографічним потенціалом в Україні.

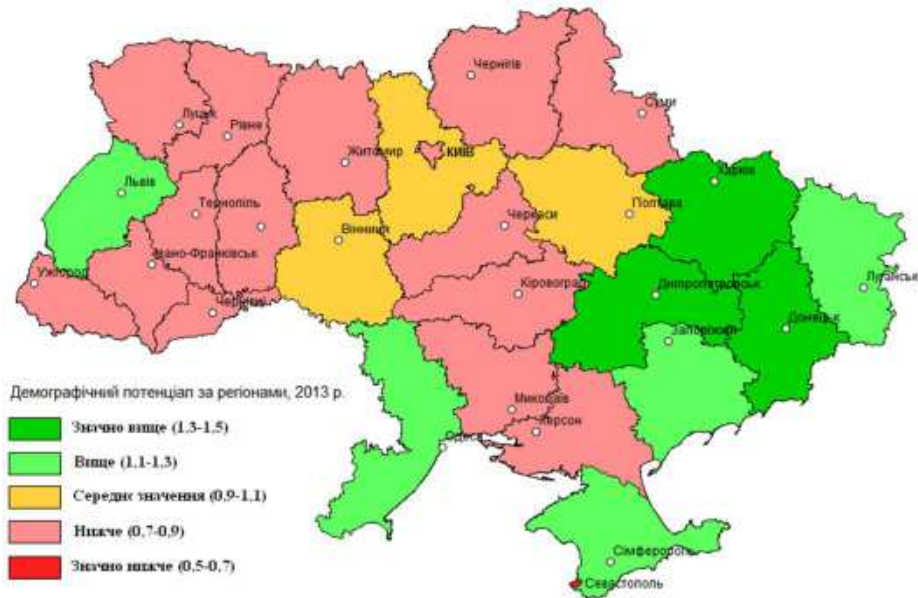

Рис. 28. Демографічний потенціал регіонів України, 2013 рік

Найбільший демографічний потенціал спостерігається у місті Харків, Дергачівському та Чугуївському районах.

Вище середнього – у Харківському, Зміївському та Валківському районах, містах Люботин та Чугуїв.

Нижчі за середні показники мають периферійні райони, де відбувається відтік населення у міста обласного значення та підвищення демографічного навантаження.

Найнижчий показник у Коломацькому, Близнюківському та Барвінківському районах, які за всіма показниками є депресивними у демографічному розвитку.

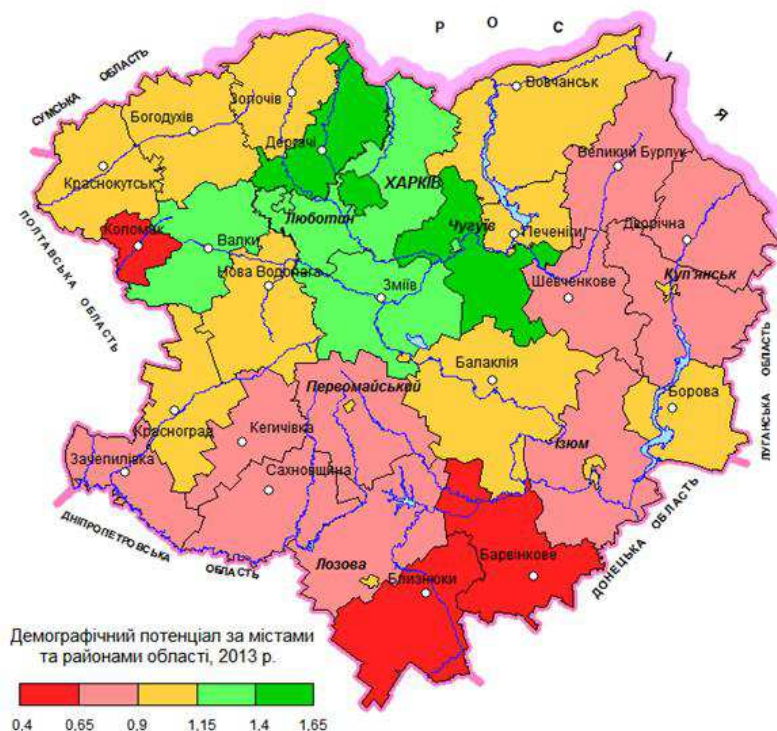

Рис. 29. Демографічний потенціал адміністративно-територіальних одиниць області, 2013 рік

2.1.4. Оцінка якості та умов життя населення

Згідно з Доповіддю про людський розвиток Програми розвитку ООН у 2013 році за індексом людського розвитку Україна посіла 78 місце серед 186 країн та територій світу, покращивши свій результат порівняно с 1990 роком на 4%.

Як зазначалося на сторінці 11, Харківська область характеризується нижчими за середній показниками індексу людського розвитку серед регіонів Європейських країн-сусідів ЄС. Проте **в Україні Харківщина кілька років поспіль займає позиції лідера.**

Індекс розраховується за 33 показниками, які об'єднані у шість блоків: «Відтворення населення», «Соціальне середовище», «Комфортне життя», «Добробут», «Гідна праця» та «Освіта». Перше місце регіону забезпечується, передусім, завдяки високим показникам блоків **«Освіта»** та **«Добробут»**.

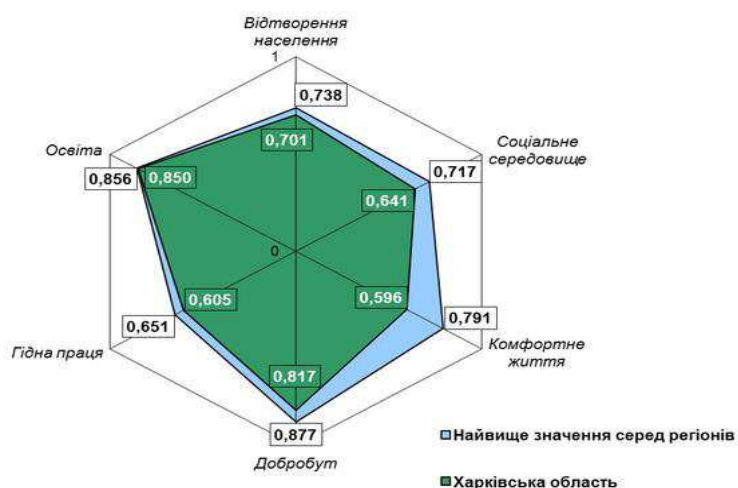

Рис. 30. Параметри людського розвитку в Харківській області, 2013 рік

(параметри «ідеального регіону» прирівняні до одиниці)

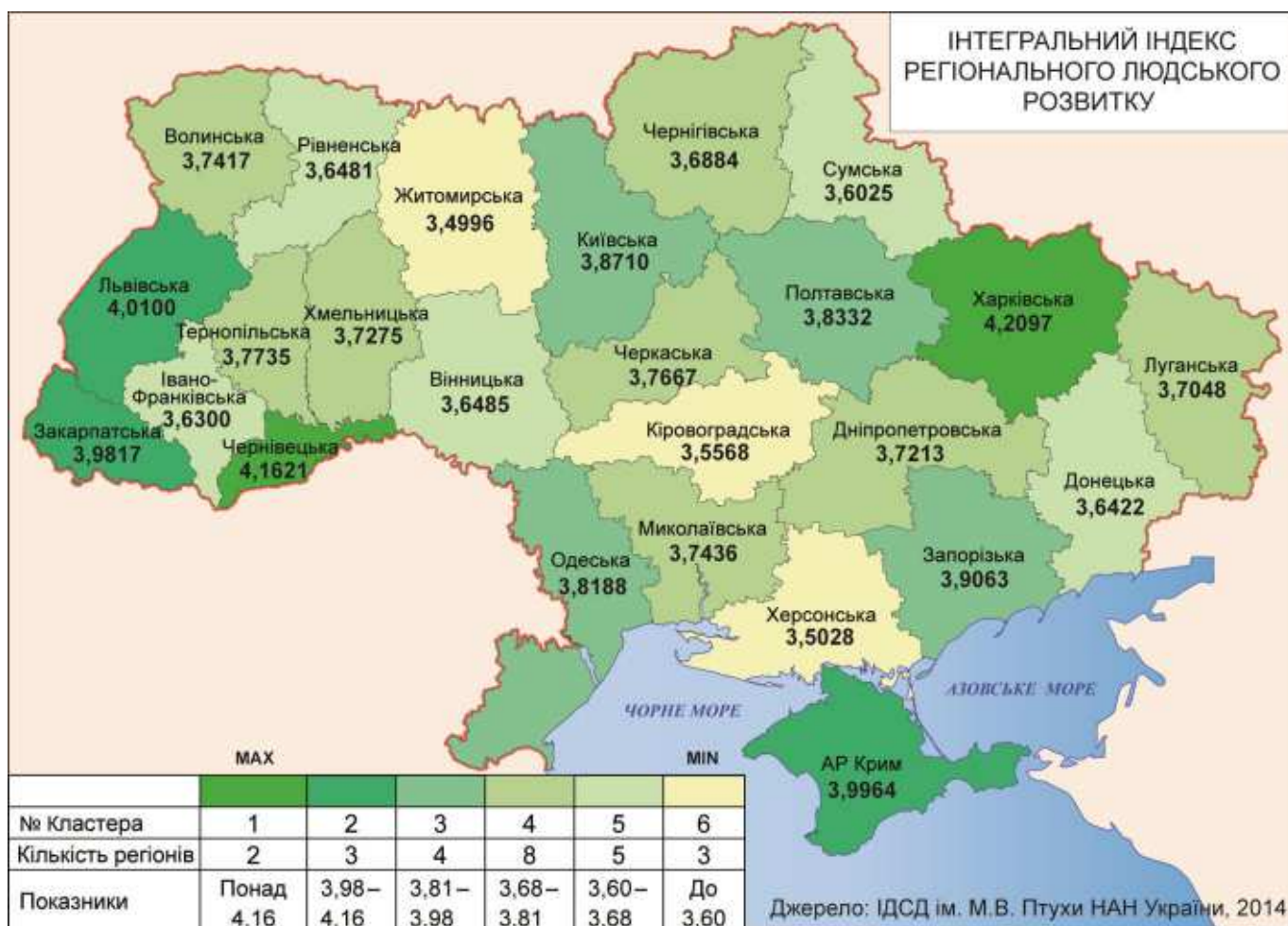

Рис. 31. Інтегральний Індекс людського розвитку населення в Україні згідно даних ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України, 2013 рік

2.1.4.1. Здоров'я населення

Харківська область має розгалужену інфраструктуру охорони здоров'я та потужний потенціал розвитку галузі. Тут зосереджені наукові школи в багатьох галузях медицини, надаються складні медичні послуги, ціла низка з яких є унікальними для України. В регіоні функціонує 511 закладів охорони здоров'я різних форм власності та підпорядкування. Існує розвинена система підготовки медичних кадрів вищої кваліфікації. Область традиційно виступає пілотним регіоном для реалізації міжнародних проектів з реформування охорони здоров'я. Останніми роками фахівці галузі брали участь більш ніж у 10 таких проектах, серед яких проекти ЄС і США.

Разом із тим, хронічне недофінансування галузі призводить до зниження якості обслуговування населення. Тривалий час реальний консолідований бюджет медичної галузі в Україні ледве перевищує 3% від валового внутрішнього продукту (ВВП), хоча у більшості країн Європи він сягає понад 8% від ВВП.

Незважаючи на високу забезпеченість регіону лікарями (57,6 на 10 тис. населення), що перевищує середньоукраїнську (48) та середньоєвропейську (33,3 за даними ВООЗ), а також збільшення загального фінансування галузі та витрат бюджетних коштів на 1 мешканця області протягом останніх 5 років в 1,7 рази до 2,6 млрд грн та 934,6 грн відповідно, регіональна сфера охорони здоров'я за рахунок бюджетів усіх рівнів **щорічно отримує в середньому не більше 45 – 47% від потреби у фінансових ресурсах** для її стабільного функціонування та забезпечення належного рівня медичних послуг населенню.

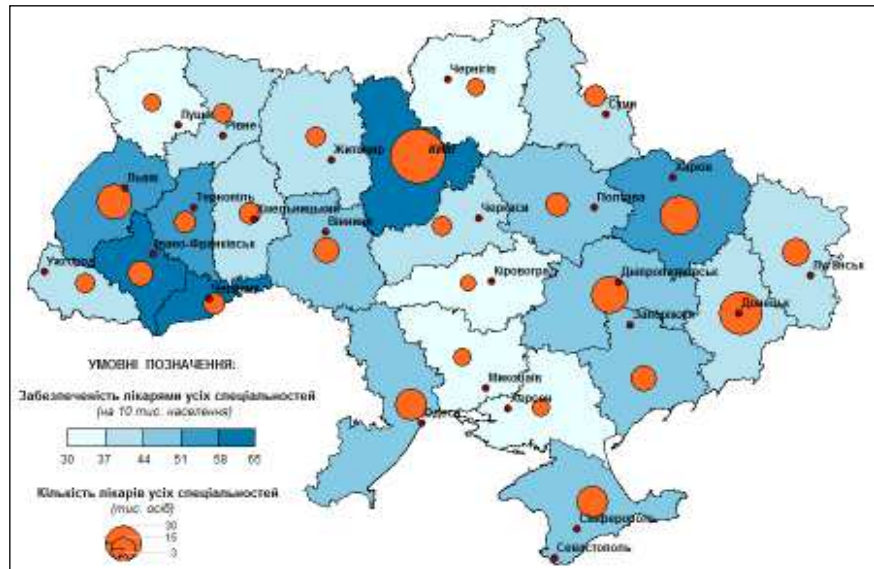

Рис. 32. Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей в розрізі регіонів України, 2013 рік

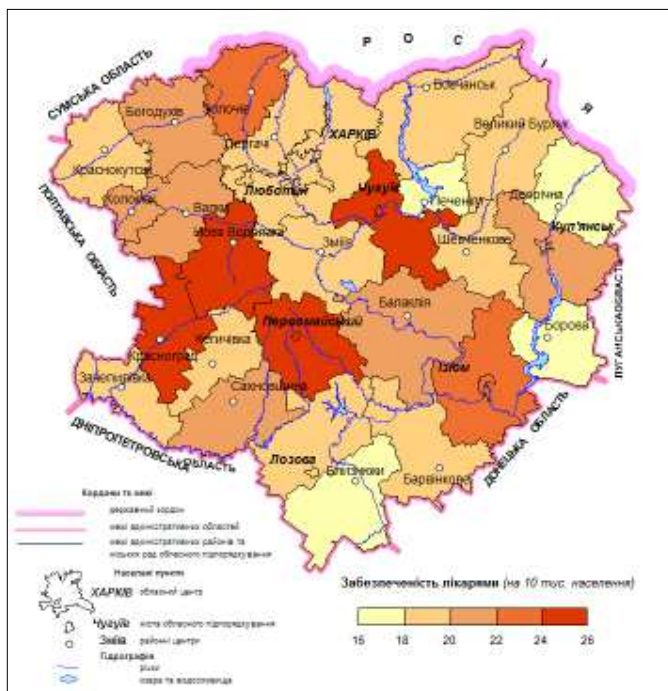

Рис. 33. Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей в розрізі районів, 2013 рік

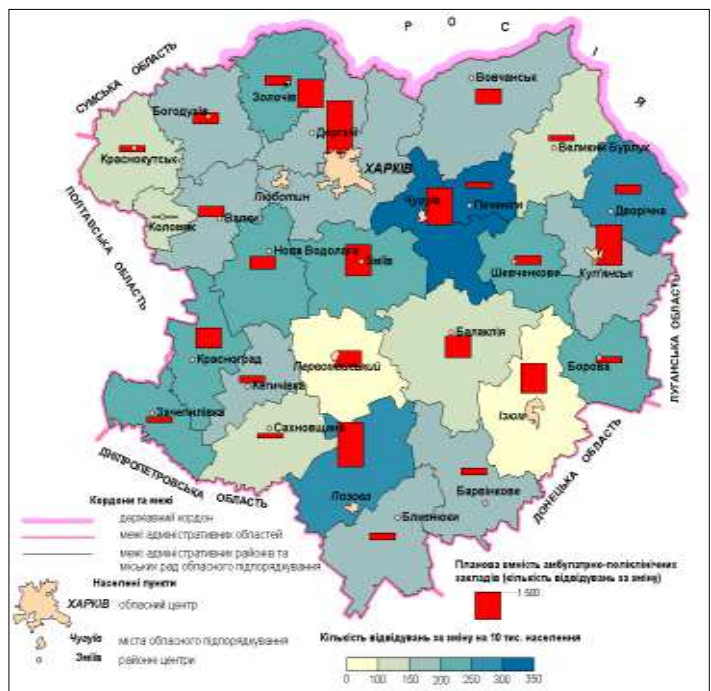

Рис. 34. Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів у розрізі районів, 2013 рік

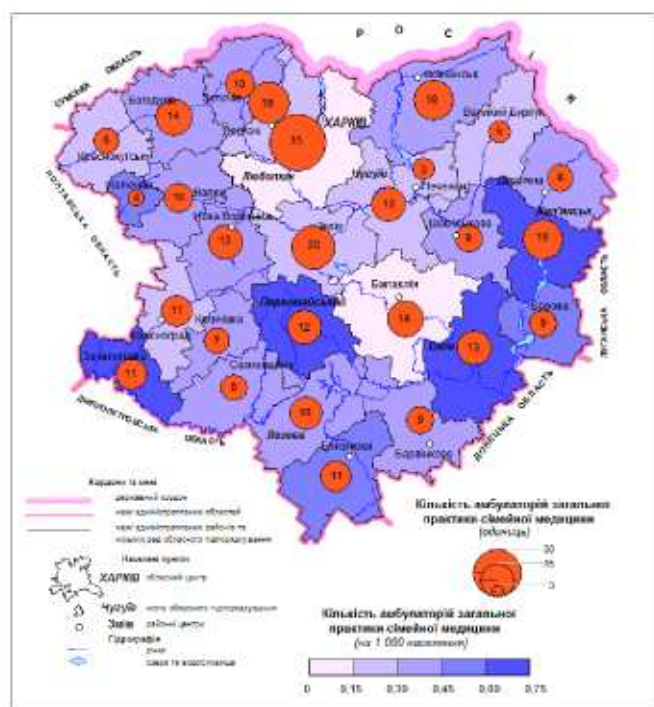

Рис. 35. Амбулаторії загальної практики-сімейної медицини в розрізі районів, 2013 рік

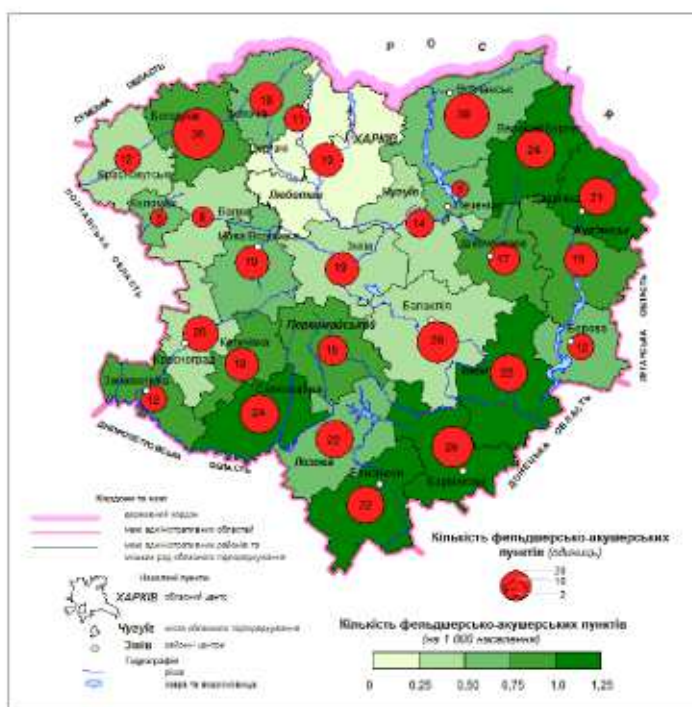

Рис. 36. Фельдшерсько-акушерські пункти в розрізі районів, 2013 рік

Протягом останнього десятиріччя **рівень захворюваності населення в Харківській області залишається вищим за середньоукраїнський**, хоча простежується тенденція до його поступового зниження.

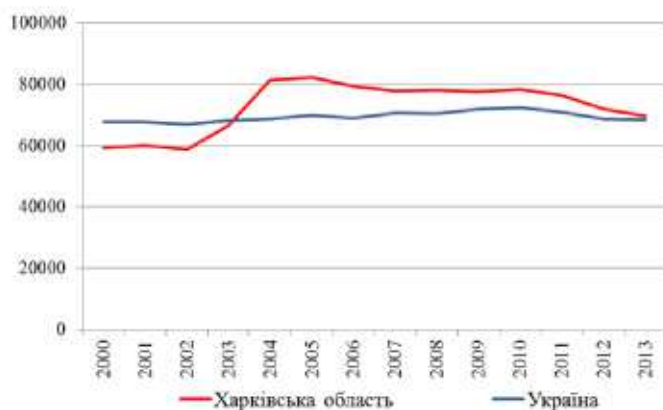

Рис. 37. Захворюваність на 100 тис. населення у 2000 – 2013 роках

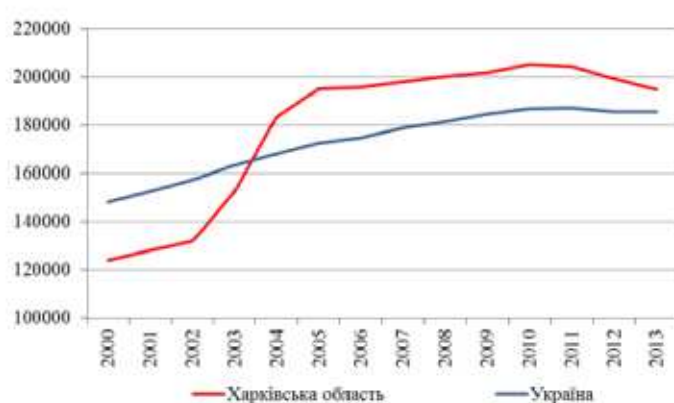

Рис. 38. Поширеність захворювань на 100 тис. населення у 2000 – 2013 роках

У 2013 році в області зареєстровано понад 5,3 млн захворювань, у тому числі вперше – майже 1,9 млн або 35,7% (2012 рік – 36,0%). На 100 тис. населення показник загальної захворюваності (поширеності) становив 194 845,69 (по Україні – 185 650,9), захворюваності – 69 609,24 (по Україні – 68 376,9).

За структурою вперше в житті зареєстрованих випадків захворювань регіон фактично відповідає загальноукраїнським тенденціям, виділяючись дещо нижчою питомою вагою хвороб органів дихання, та дещо вищою – захворювань системи кровообігу (найбільшу питому вагу серед яких мають гіпертонічна хвороба – 39,9%, а також ішемічна хвороба серця – 34,5%) та сечостатевої системи.

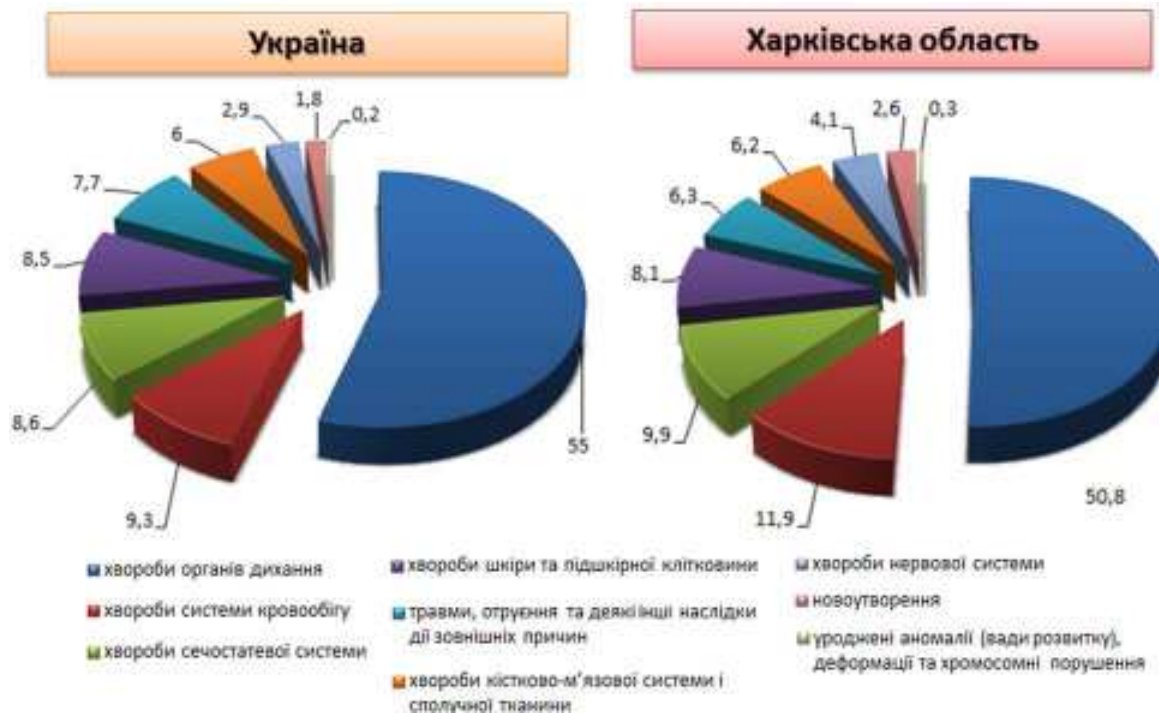

Рис. 39. Захворюваність населення за показником вперше в житті зареєстрованих випадків захворювань (у відсотках) у порівнянні з Україною, 2013 рік (Джерело: Державна служба статистики України)

До негативних тенденцій останніх п'яти років (2009 – 2013 років) належить збільшення поширеності інсультів на 59%, а також захворюваності на злоякісні новоутворення на 6%.

Захворюваність на ВІЛ-інфекцію та СНІД залишаються вдвічі меншими за середні показники по Україні. Разом із тим, протягом останніх п'яти років захворюваність на ВІЛ-інфекцію в області зросла на 16%, на СНІД – у 2,8 рази.

До позитивних тенденцій належить зниження на 25,5% захворюваності на усі форми активного туберкульозу. У 2013 році вона склала 44,8 на 100 тис. населення, що значно нижче за середньоукраїнську (67,9) та є найнижчим показником серед областей України. Разом із тим, на загальному позитивному фоні складною залишається ситуація в Дворічанському (97,3), Вовчанському (73,2) та Коломацькому (67,6) районах.

В цілому найвищим рівнем захворюваності населення характеризуються Кегичівський, Лозівський, Дергачівський та Зачепилівський райони. Найбільшою поширеністю хвороб на 100 тис. населення – Балаклійський, Барвінківський, Близнюківський, Богодухівський та Борівський.

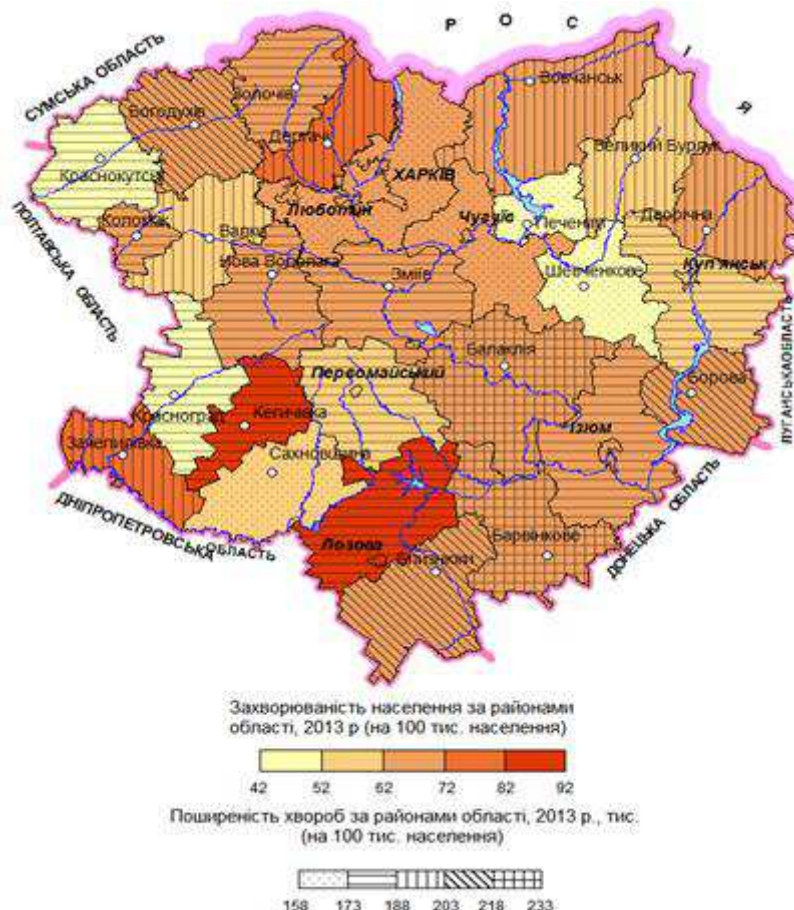

Рис. 40. Стан здоров'я населення в розрізі районів, 2013 рік

2.1.4.2. Соціальне обслуговування

У 2013 році область мала найнижчий в Україні рівень демографічного навантаження пенсіонерів та осіб-інвалідів на осіб працездатного віку.

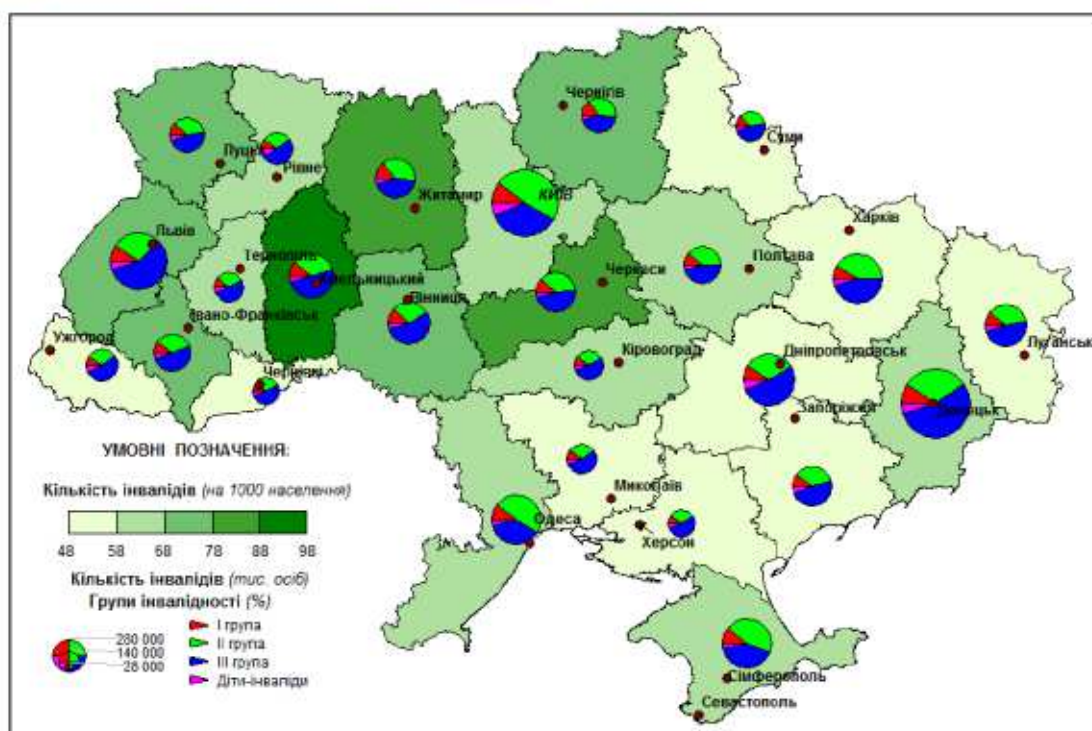

Рис. 41. Кількість інвалідів на обліку у Пенсійному фонді в розрізі регіонів України, 2013 рік

На початок 2014 року в області мешкало понад 803 тис. пенсіонерів. З них за віком – 629 тис. осіб (78%). У середньому на кожну 1000 осіб населення області припадає 295 пенсіонерів, що є майже незмінним значенням протягом останніх 10 років. Найбільше пенсіонерів на 1000 населення мешкає у Барвінківському (345 осіб) та Золочівському (337) районах, а також у містах Ізюм (327 осіб) та Куп'янськ (320); найменше – в місті Харкові (263 особи) та Кегичівському районі (267).

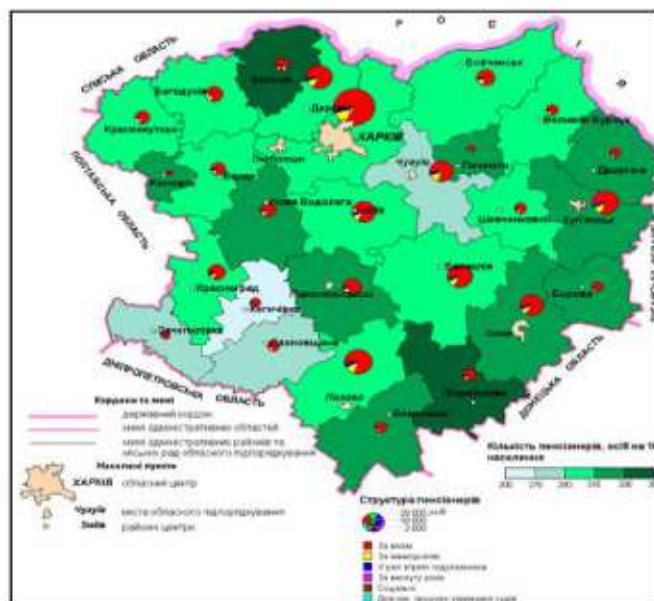

Рис. 42. Кількість пенсіонерів на обліку у Пенсійному фонді в розрізі районів, 2013 р.

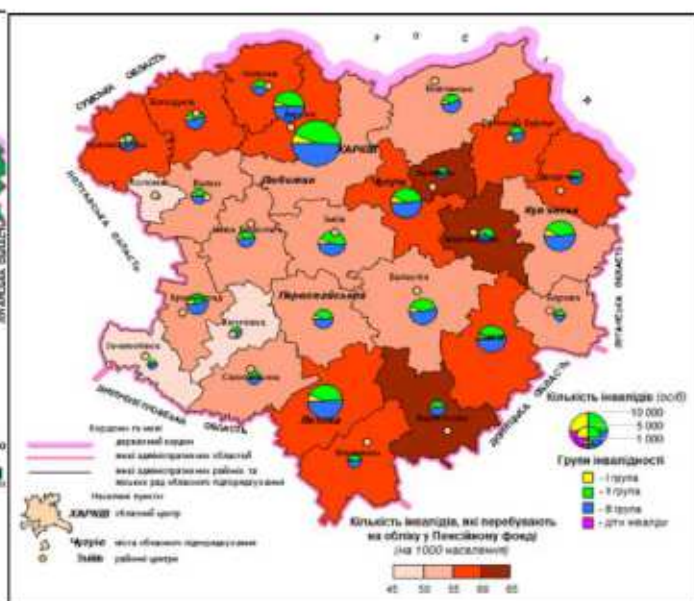

Рис. 43. Кількість пенсіонерів-інвалідів на обліку у Пенсійному фонді в розрізі районів, 2013 рік

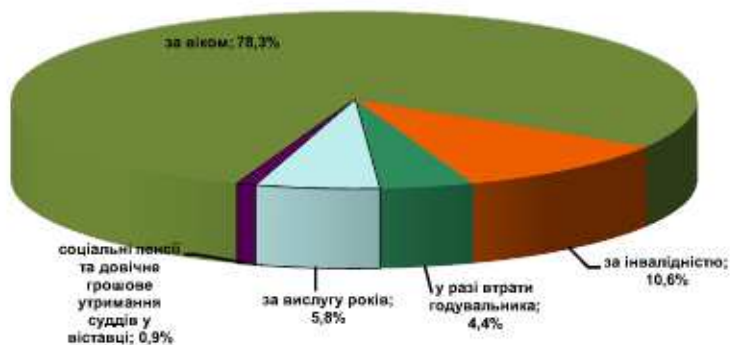

Рис. 44. Розподіл пенсіонерів за видами пенсій (у % до їх загальної кількості)

Область має розгалужену інфраструктуру соціального захисту. В регіоні функціонують 42 територіальні центри соціального обслуговування, з них 15 установ у містах і 27 – у сільській місцевості. Станом на початок 2014 р. при територіальних центрах діяло 154 відділення. Кількість осіб, яким надаються соціальні послуги через мережу територіальних центрів, збільшується (з 73165 осіб у 2010 році до 87963 осіб у 2013 році).

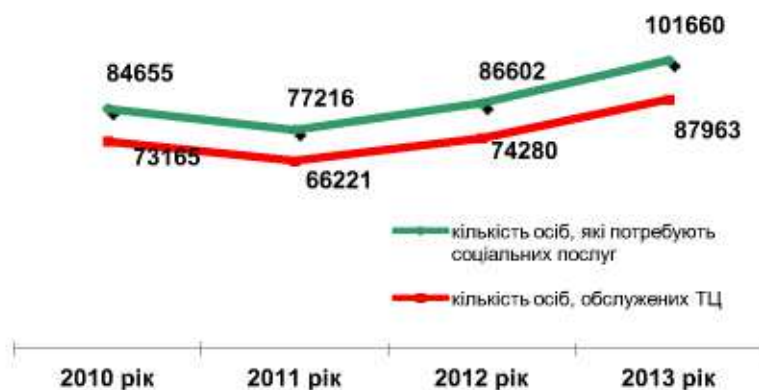

Рис. 45. Кількість осіб, охоплених соціальним обслуговуванням терцентрів

У 2000 році місто Харків виступило основоположником впровадження європейських підходів до надання соціальних послуг із залученням профільних громадських організацій на конкурсній основі на засадах соціального партнерства та аутсорсингу. Цей досвід вже півтора десятиріччя поширюється по всій Україні. У територіальних центрах області також впроваджуються нові види соціальних послуг та інноваційні моделі соціальної роботи. Найбільшу активність в цьому напрямі демонструють терцентри міст Ізюм, Лозова та Чугуїв.

На території області функціонує 44 центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та 3 заклади соціального обслуговування: Обласний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування та осіб з їх числа, Обласний центр матері та дитини, Обласний центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді.

В Харківській області функціонує мережа інтернатних установ різних типів для людей похилого віку, інвалідів та дітей-інвалідів. За кількістю місць в інтернатах область посідає четверте місце в Україні після Донецької, Дніпропетровської та Луганської областей.

В цілому **інтернатні заклади** всіх видів характеризуються високим ступенем зносу будівель та інженерних комунікацій, недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення та **мають розглядатися як один з найбільш пріоритетних напрямів застосування інструментів соціального партнерства.**

Протягом 2009 – 2013 років в області скорочувалася чисельність осіб (майже на 2,4 тис.), яким виплачувалася цільова грошова допомога непрацездатним громадянам із мінімальними доходами. Це скорочення було більшим серед мешканців сільської місцевості, аніж серед городян. Середній розмір державної допомоги сім'ям із дітьми у 2013 році склав 614 грн на загальну суму майже 154 млн грн. Її отримувачами стали понад 149 тис. осіб.

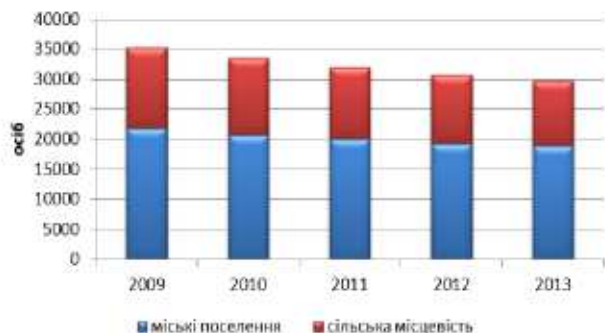

Рис. 46. Динаміка надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами у Харківській області у 2009 – 2013 роках

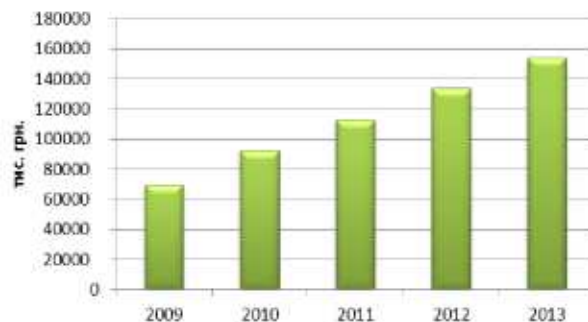

Рис. 47. Динаміка збільшення суми виплат державної допомоги сім'ям із дітьми у Харківській області у 2009 – 2013 роках

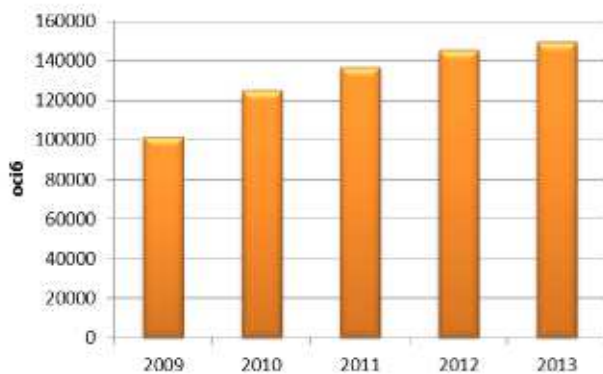

Рис. 48. Динаміка кількості сімей із дітьми, яким призначено допомогу у Харківській області у 2009 – 2013 роках

Протягом 2010 – 2013 років більш ніж на 24 тис. скоротилася кількість сімей, які звернулися за субсидіями на відшкодування оплати житлово-комунальних послуг: з 187,1 тис. до 163 тис. При цьому зросла кількість сімей, яким субсидії були призначені: з 156,4 тис. у 2010 році до 157,1 у 2013 році. За цей період на 20,7% (до 28,5 млн грн у 2013 році) зросла і загальна сума призначених субсидій. Найбільшими сумами призначених субсидій готівкою на оплату послуг ЖКГ відзначаються міста Лозова, Ізюм і Харків, а також Лозівський, Ізюмський, Куп'янський, Красноградський райони області.

Рис. 49. Динаміка кількості сімей, які отримують субсидії на відшкодування оплати житлово-комунальних послуг у Харківській області за 2009 – 2013 роки

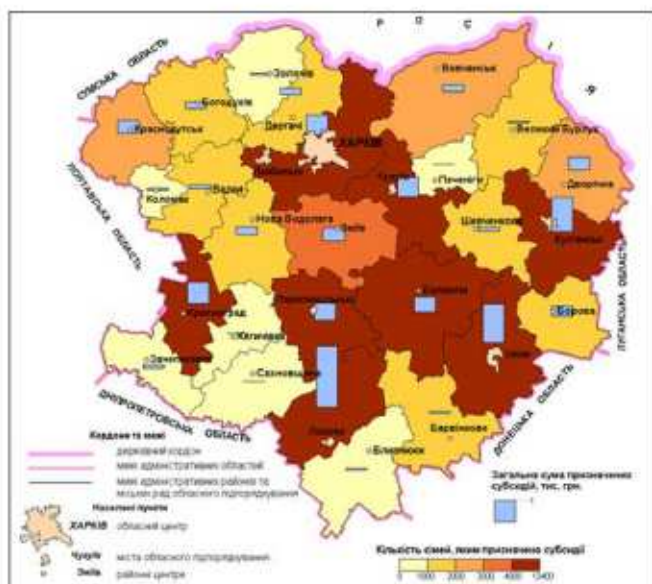

Рис. 50. Надання населенню субсидій готівкою на оплату житлово-комунальних послуг в розрізі районів, 2013 рік

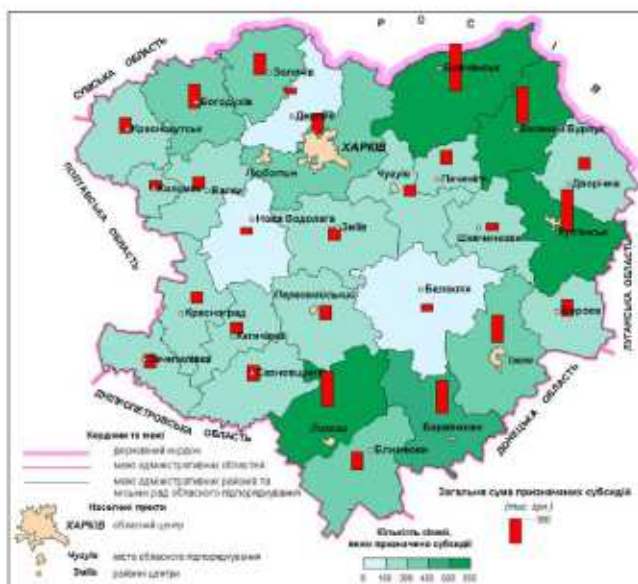

Рис. 51. Надання населенню субсидій готівкою на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу, твердого і рідкого пічного побутового палива в розрізі районів, 2013 рік

2.1.4.3. Зайнятість і доходи населення

На загальноукраїнському рівні Харківська область характеризується порівняно високим рівнем добробуту населення (див. стор. 25), ємним ринком праці та високим трудовим потенціалом. Регіон забезпечує 7% обороту роздрібної торгівлі України.

Разом із тим, протягом останніх років в області спостерігається низка негативних тенденцій. Передусім, це відставання за середнім рівнем оплати праці, нарощування зайнятості у неформальному секторі економіки (майже третина працездатного населення офіційно не працює), низька зайнятість серед молоді, наявність територіальних та структурних диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, посилення депресивних тенденцій у структурі споживання населення.

Зайнятість населення

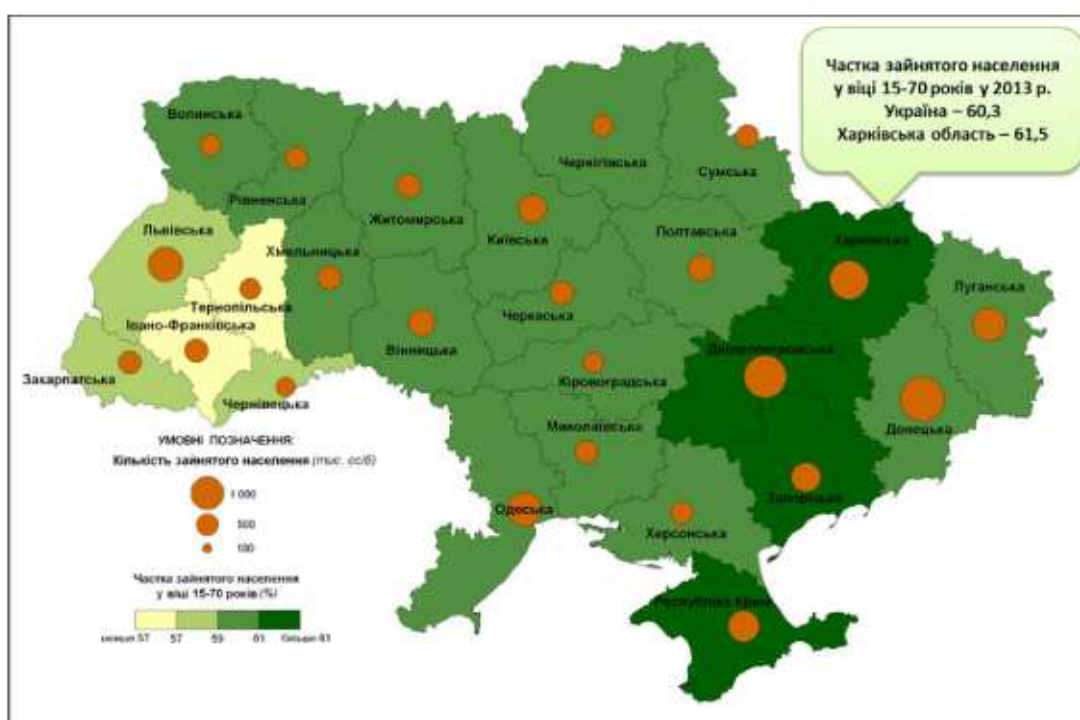

Рис. 52. Зайнятість населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) за регіонами України, 2013 рік

Середньорічна чисельність постійного населення у працездатному віці у Харківській області перевищує 1,7 млн осіб. Загальна чисельність населення, зайнятого в економіці регіону, на початок 2013 року склала 1,26 млн осіб (42% від загальної чисельності населення області).

Понад 280 тисяч жителів області працездатного віку офіційно не працюють, при цьому 88% з них не перебувають на обліку у службі зайнятості. Порівняно з 2000 роком кількість жителів області, що мають офіційне місце роботи чи дохідне заняття, збільшилася лише на 0,9%. Тільки протягом останніх 6 років, починаючи з кризового 2008 року, вона зменшилася на 30 тис. осіб.

З 2000 по 2013 роки відбулося збільшення частки зайнятих у сфері послуг на 16%, а також зменшення у сільському господарстві (на 8,1%) та промисловості (на 8%). Серед зайнятого населення у віці від 15 до 70 років у 2013 році кожен четвертий працював у торгівлі, кожен п'ятий – у промисловості, кожен сьомий – у сільському, лісовому та рибному господарстві. При цьому за даними Міжнародної Організації Праці майже третина працюючих жителів регіону зайняті у неформальному секторі.

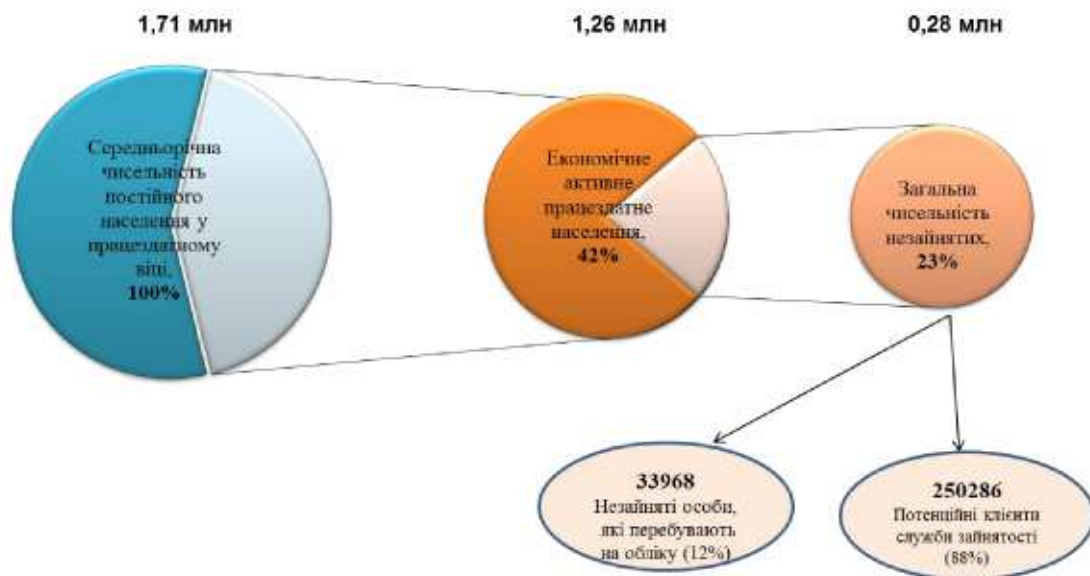

Рис. 53. Орієнтовний баланс трудових ресурсів Харківської області станом на 01.01.2013 року

Рис. 54. Розподіл кількості зайнятих за видами економічної діяльності, 2013 рік

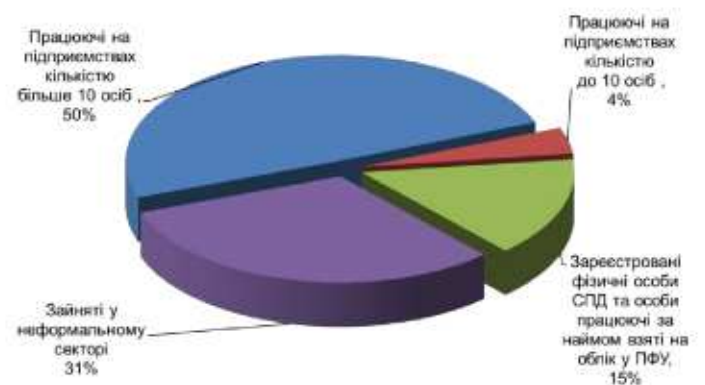

Рис. 55. Структура зайнятого населення області за найбільшими осередками зайнятості, 2013 рік (дані МОП)

Харківська область належить до регіонів із найнижчим рівнем навантаження на одне вільне робоче місце.

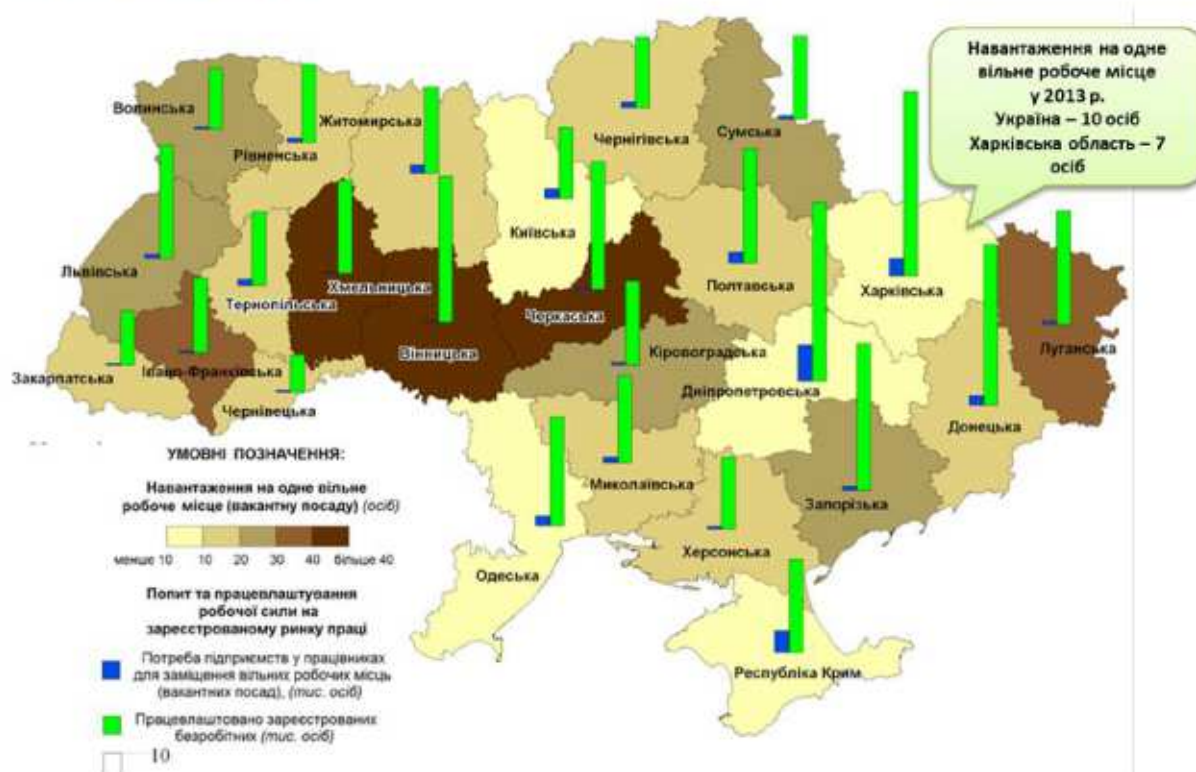

Рис. 59. Навантаження на одне вільне робоче місце за регіонами України, 2013 рік

Разом із тим, з 2001 по 2013 роки коефіцієнт навантаження на одне вільне робоче місце постійно зростає. Найбільше навантаження спостерігається у сільському господарстві (38 осіб на одне вільне робоче місце), у фінансовій та страховій діяльності (35), будівництві (10,5) та діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (9,2). Найменше навантаження – у транспорті, складському господарстві (1,4), в сфері охорони здоров'я та соціальної допомоги (3,2).

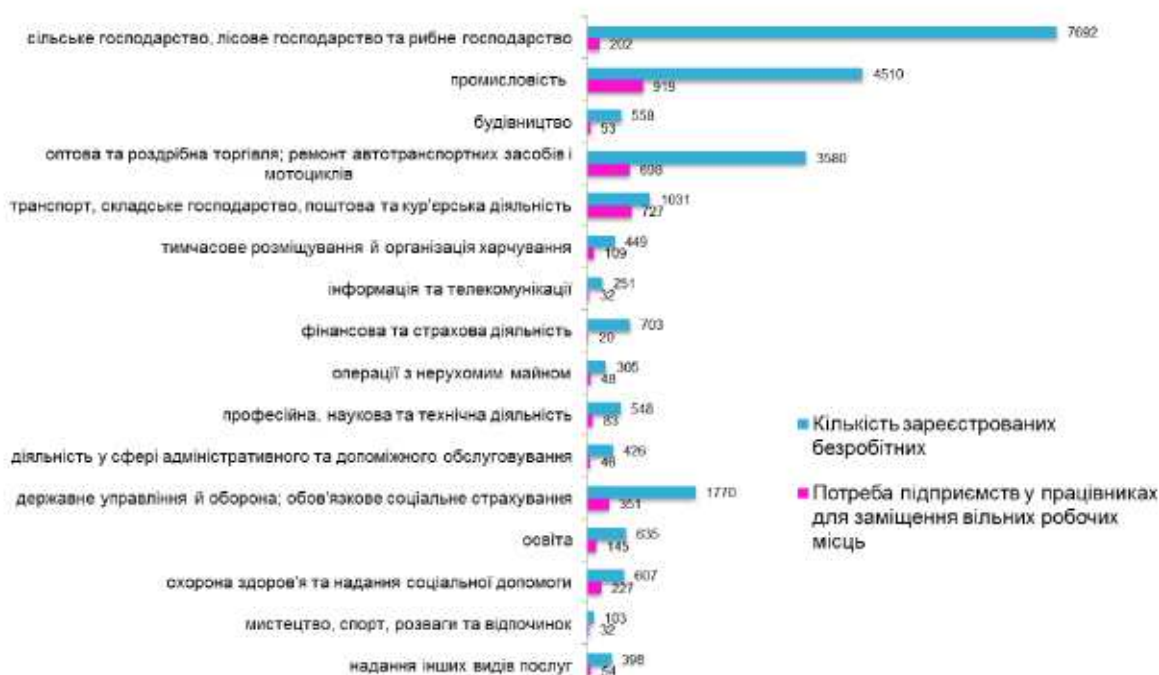

Рис. 60. Попит та пропозиція робочої сили за видами економічної діяльності по області на кінець 2013 року, осіб

Найбільшим навантаженням на одне вільне робоче місце характеризуються Балаклійський, Вовчанський, Дворічанський, Ізюмський, Лозівський та Первомайський райони.

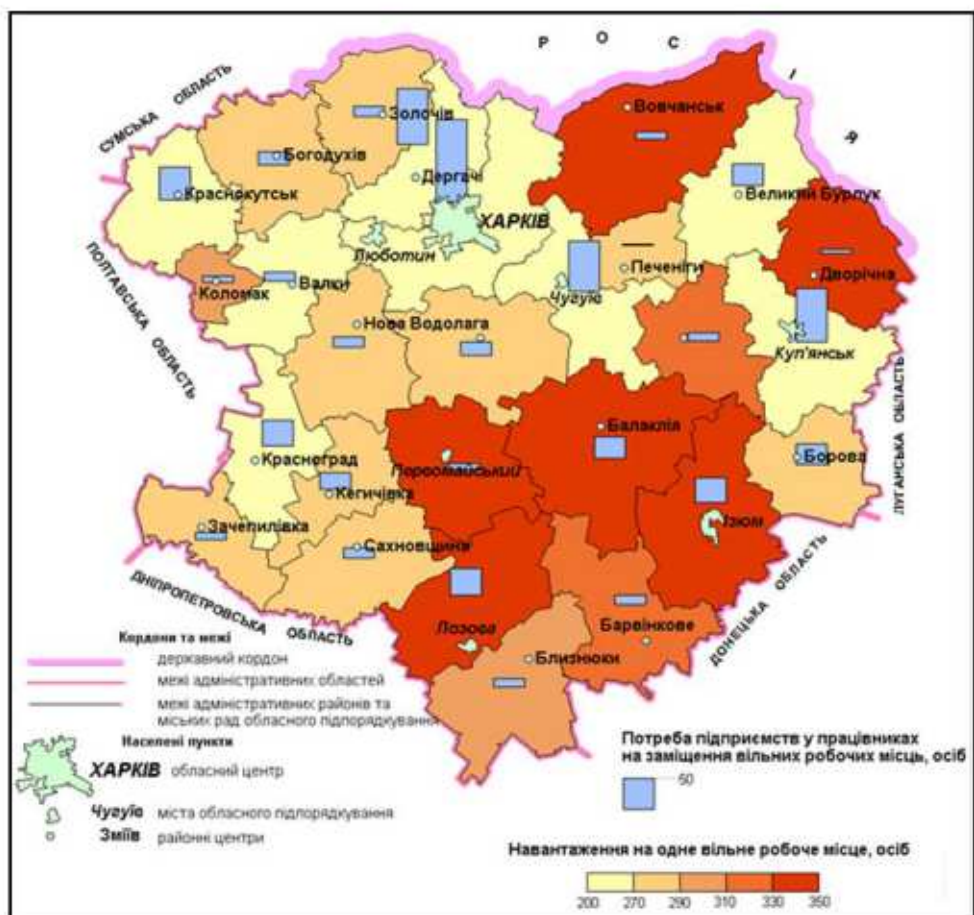

Рис. 61. Навантаження на одне вільне робоче місце в розрізі районів області, 2013 рік

Доходи населення

Починаючи з 2001 року, **середньодушові наявні доходи жителів області вищі, ніж в середньому по Україні.**

Разом із тим, у **довгостроковій перспективі відбулася деградація структури дохідної бази населення.** Якщо у 1990 році питома вага заробітної платні у доходах жителів області сягала майже 80%, то у 2012 році – менше 40% (нижче, ніж в середньому по Україні). При цьому, зменшення частки зарплатні відбулося не стільки на користь доходів від підприємницької діяльності та інших джерел, пов'язаних з економічною активністю (22,3%), скільки **на користь соціальних виплат**, питома вага яких сягає вже майже 40% та перевищує загальноукраїнський показник.

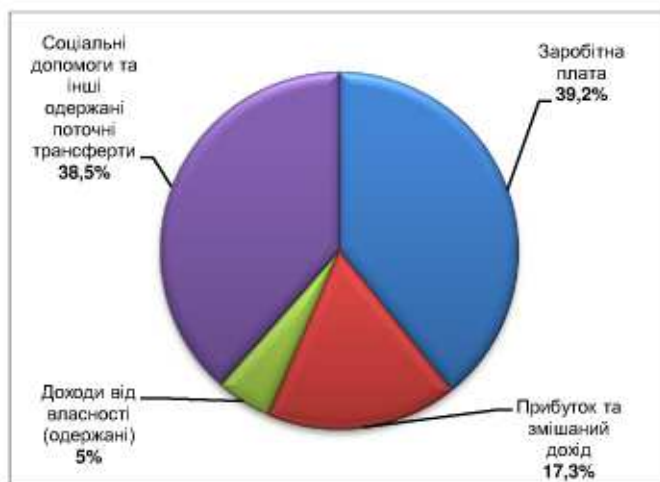

Рис. 62. Структура доходів населення області, 2012 рік

Порівняно з 2001 роком у 2012 році частка доходів від підприємницької діяльності (прибутку та змішаного доходу) у структурі доходів населення в цілому по області зменшилася на 1,8 відсоткових пункти.

Крім того, істотні зміни відбулися і в структурі доходів домогосподарств. Зокрема, з 2000 по 2012 роки скоротилася частка вартості продукції, отриманої з особистого підсобного господарства (у міських поселеннях – на 10,6%, у сільських – на 25,1%). У сільських поселеннях також на 7,8% зменшилася питома вага доходів від продажу сільськогосподарської продукції.

За темпами зростання заробітної платні Харківська область відстає від середньоукраїнського показника, і цей розрив дедалі збільшується. Якщо у 2005 році середньомісячна номінальна заробітна платня по Україні була вищою, ніж у Харківській області, на 5,8%, то у 2013 році – вже на 8,8%.

Лише у чотирьох галузях (сільському господарстві, будівництві, державному управлінні та освіті) середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у Харківській області вища, ніж в середньому по Україні (відповідно на 2,4%, 20,8%, 41,0% та 4,1%).

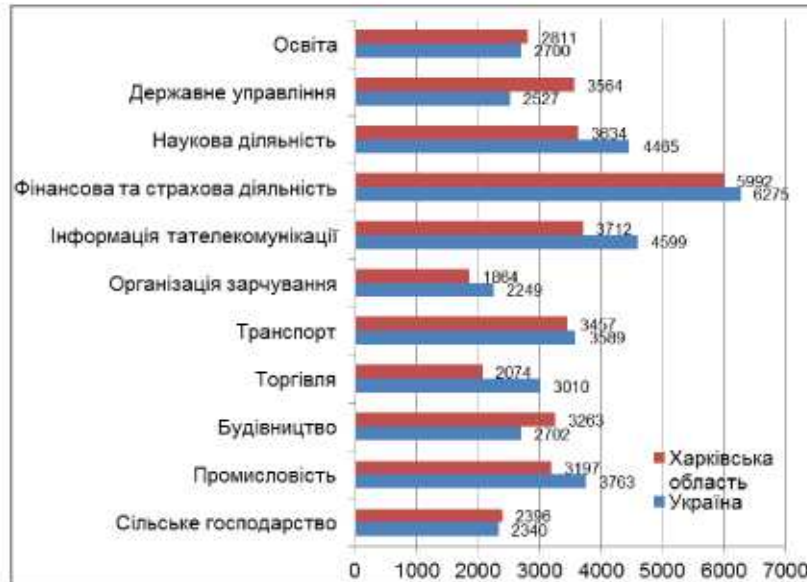

Рис. 63. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності по Україні і Харківській області у 2013 р., грн

Також існують істотні територіальні відмінності у розмірі середньомісячної номінальної заробітної платні штатних працівників. Середній показник по області зарплатня перевищує лише у чотирьох районах: Балаклійському (на 24%), Зміївському (на 16%), Красноградському (на 22%) та Первомайському (на 18%). У місті Харків середньомісячна номінальна заробітна плата вища за середньообласний показник лише на 4%.

Решта районів мають середньомісячну номінальну заробітну плату нижчу, ніж в цілому по області. Її рівень коливається від 2032 грн до 2754 грн. Найнижчою оплата праці (більш ніж на 32% від середнього показника) є у Печенізькому та Краснокутському районах.

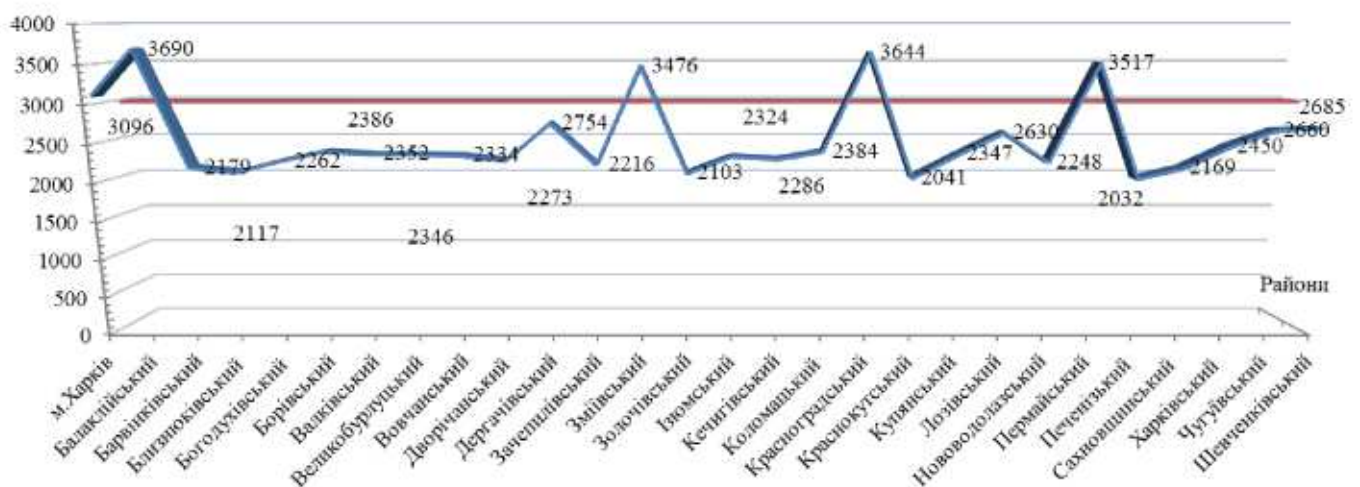

Рис. 64. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у 2013 році, грн

Витрати домогосподарств

Структура витрат домогосподарств Харківської області в цілому відповідає загальноукраїнській. Вона характеризується переважанням продовольчих товарів. З 2008 року частка витрат на непродовольчі товари та послуги не зазнає істотних змін, разом із тим, все більшу питому вагу в їхній структурі набуває оплата житла та комунальних послуг, яка починає заміщувати інші непродовольчі витрати. В першу чергу це стосується домогосподарств у міських поселеннях.

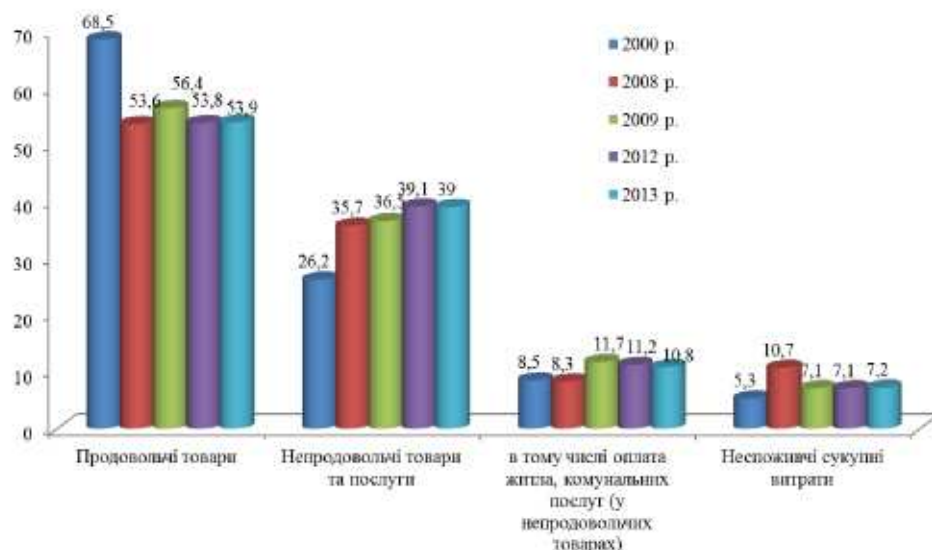

Рис. 65. Структура сукупних витрат домогосподарств Харківської області у 2000-2013 рр., %

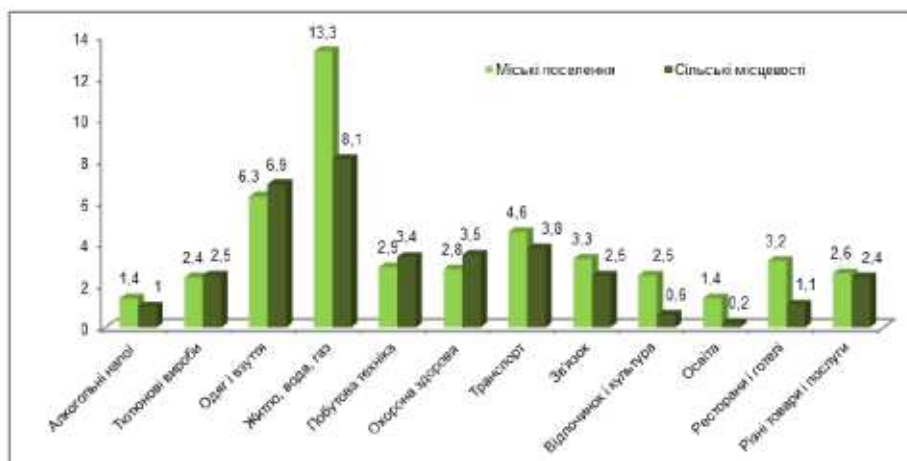

Рис. 66. Структура витрат домогосподарств за основними статтями споживчих витрат у 2012 році, %

У розрахунку на раціональне споживання по основних видах продовольчих продуктів харчування, як в області так і в цілому по Україні, спостерігається мінус.

Недостатній рівень купівельної спроможності населення зумовлює недосконалість структури споживання продуктів харчування у домогосподарствах, та його віддалення від раціональних норм. Населення споживає

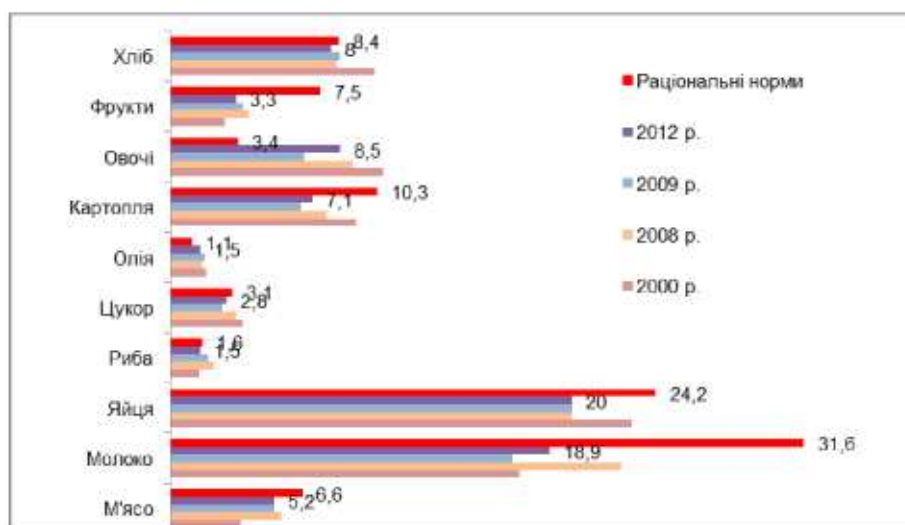

Рис. 67. Споживання продуктів харчування у домогосподарствах у 2000 – 2012 роках, кг на одну особу на місяць

більше за раціональні норми овочів і олій. Всі інші продукти споживаються у обсязі, меншому за визначені норми. Майже на 65% менше споживається фруктів, на 40% молока, на 30% картоплі, на 20% м'яса.

Однією із причин нераціональної структури споживання є недостатня цінова доступність окремих продуктів (особливо м'яса, риби, молока та плодово-ягідної продукції), що, серед інших чинників, обмежується недостатнім розвитком власного виробництва в області. Це вимагає створення виробничих і організаційних умов для локалізації виробництва цих видів продукції на території регіону.

Найменування продукту	Річне споживання кг. на 1 особу за рік		Обсяг виробництва в регіоні у 2013 році	
	Раціональна норма	Фактично	Всього, тис.т	На 1 особу, кг
М'ясо (*жива та **забійна вага)	80	58	129,7*	32,8**
Молоко	380	230	536,7	195,8
Плодово-ягідна продукція	90	54	91,7	33
Риба	20	12	1,5	0,6

Рис. 68. Відповідність локалізації на території області виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції раціональним нормам споживання

Розвиток споживчого ринку

Рівень реальних доходів населення регіону в цілому відображає картина роздрібного товарообігу.

Сучасний споживчий ринок Харківській області характеризується як такий, що стабільно розвивається, має відповідний рівень насиченості товарами, високо розвинуту мережу ринків і підприємств роздрібної торгівлі. Впродовж останніх років сфера торгівлі займає лідируючі позиції по вкладу в обласний ВРП. За 2009 – 2013 роки обороти роздрібної торгівлі області зросли у 3,88 рази; зберігалася висока насиченість продовольчими та непродовольчими товарами. Спостерігається зниження частки витрат на товари першої необхідності.

Рис. 69. Обороти роздрібної торгівлі в 2013 році

Сфера роздрібної торгівлі в області і особливо в Харкові в останнє десятиліття характеризувалася порівняно повільним зростання місцевих роздрібних мереж за рахунок українських торгових операторів; якісним і структурним розвитком ринку і поступовим підвищенням культури споживання і, відповідно, зниженням популярності стихійних форм торгівлі; укрупненням проектів за розміром, за охопленням цільової аудиторії, переходом до мультиформатності з великою зоною розваг; децентралізацією торгових центрів і поступовим освоєнням спальних

районів.

В м. Харкові знаходиться ТЦ «Барабашово» - найбільший оптово-роздрібний торговельний центр східної Європи та 14 у світі. Він може забезпечити регіону істотні конкурентні переваги у разі його трансформації у сучасний рітейл-парк. Будівництво та відкриття нових великих торгових комплексів (найбільші введені об'єкти у Харкові - ТЦ «Магеллан», «Епіцентр» на Олексіївці, «Рост» на Холодній Горі) створює передумови для активного розвитку торгівлі, зміцнення внутрішнього ринку, розвитку ринкової конкуренції і високого рівня обслуговування покупців.

В області присутні усі основні національні торговельні мережі, як продуктові, так і господарчі. У форматах супермаркетів і гіпермаркетів у 2014 році по області їх нараховувалося 182 торгових об'єктів. При цьому у 2014 році в Харкові залишається один з найбільш низьких показників в Україні по забезпеченості торговими площами у великих містах: 282 м². на 1000 жителів (для порівняння в Одесі - 411 м², а в Донецьку - 379 м² торгових площ, у Дніпропетровську - 272 м² на 1000 жителів міста).

Після загального спаду у 2009 року протягом 2010 – 2013 років область нарощувала обсяги роздрібного обороту в середньому на 10% щорічно. У 2014 році відбувся спад, однак його рівень був меншим за загальнодержавний, що дозволило області зайняти третє місце за обсягами роздрібного товарообороту.

Водночас, посилення процесів інформатизації та розвиток торговельної логістики посилює розвиток нетрадиційних форм торгівлі, особливо в сфері торгівлі промисловими товарами, що, за рахунок зростання конкуренції з боку іноземних продавців та онлайн-систем продажу, у подальшому буде впливати на скорочення зайнятості населення регіону в сфері торгівлі.

2.1.4.4. Розвиток дошкільної, загальної та професійно-технічної освіти

Доступність якісних освітніх послуг, наявність умов для повноцінного та здорового розвитку дітей належать до ключових факторів привабливості території для молодих фахівців у розвинутих країнах. Зокрема, згідно досліджень, у ЄС та США близькість школи з високою якістю освіти та добрими умовами навчання є одним з основних мотивів вибору місця проживання (аж до зміни регіону) молодими сім'ями з середнього класу нарівні з економічними факторами. Це враховується місцевою владою при плануванні розселенського каркасу території та управлінні демографічною структурою населення. Відповідні тенденції набувають поширення і в Харківському регіоні, передусім, в межах обласного центру.

Харківська область належить до регіонів України з найвищим рівнем освіченості населення (див. стор. 17) та найбільшою питомою вагою студентства у його демографічній структурі. В області існують глибокі освітні традиції, сформована педагогічна наукова школа.

За рівнем розвитку освітньої інфраструктури область посідає одне з провідних місць в Україні. За кількістю навчальних закладів – 6 місце серед регіонів держави, за чисельністю осіб, які в них навчаються, – 4 місце.

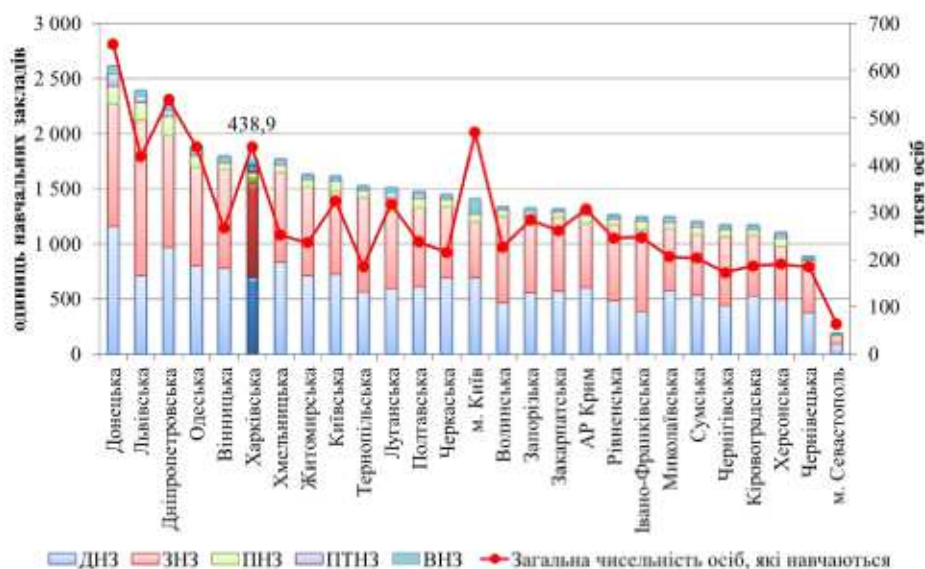

Рис. 70. Місце Харківської області за основними показниками освітньої інфраструктури серед інших регіонів України на початок 2013/2014 н.р.

У 2013 році в Харківській області працювало 699 **дошкільних навчальних закладів** (8 місце серед регіонів України), у яких навчалися понад 76 тис. дітей.

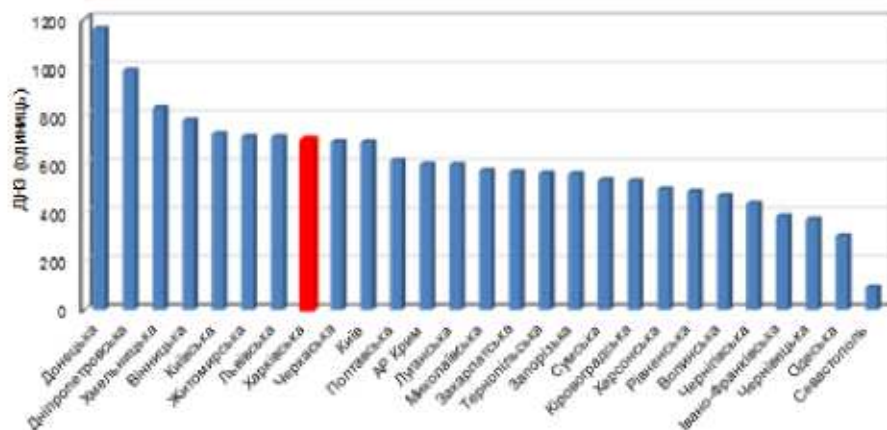

Рис. 71. Кількість дошкільних навчальних закладів за регіонами України на початок 2013/2014 н.р.

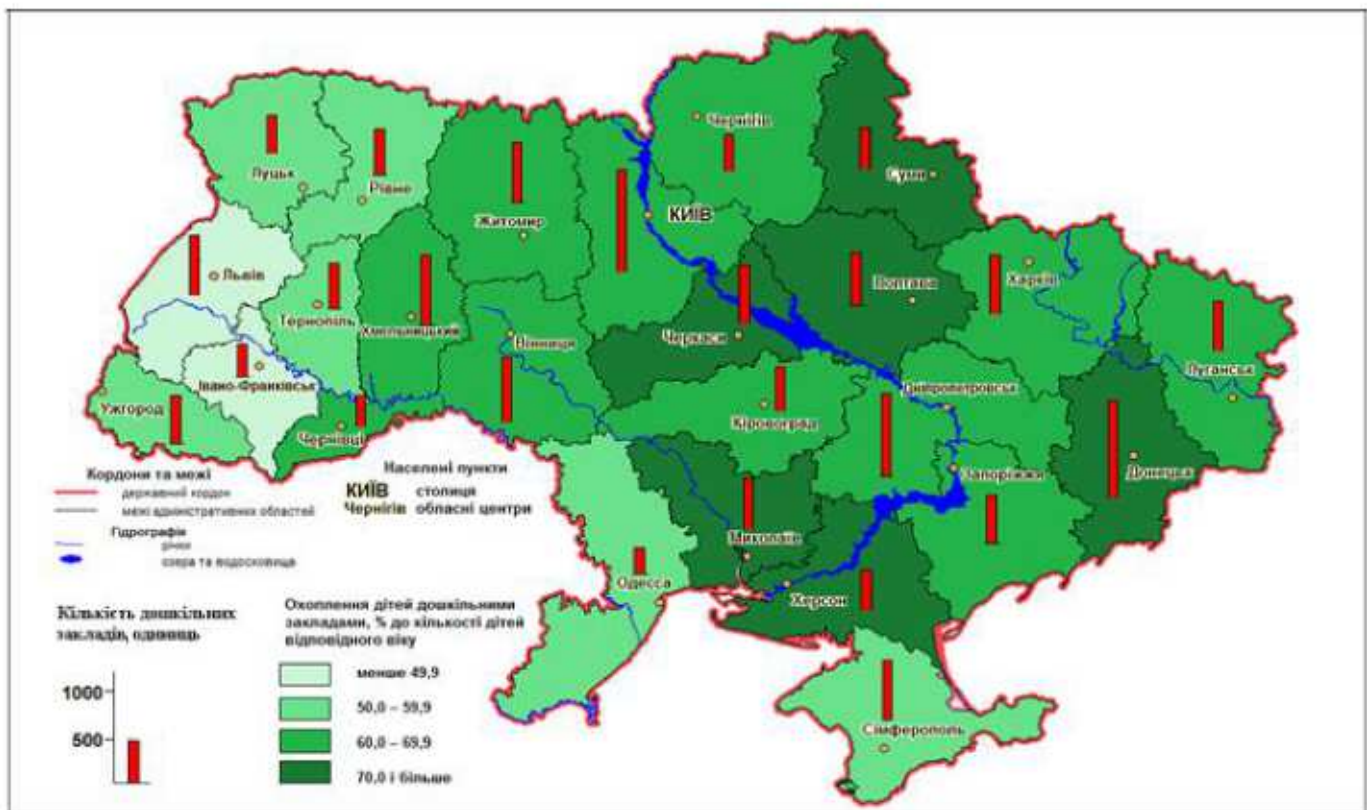

Рис. 72. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами в розрізі регіонів України, 2013 рік

Протягом усіх років незалежності України рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами у Харківській області залишається дещо вищим загальноукраїнського. Виключенням став 2012 рік, коли цей показник склав 56% (по Україні – 57%).

Наразі за даними Державного комітету статистики України рівень охоплення дітей дошкільними навчальними закладами від кількості дітей відповідного віку в цілому по області складає 62%, в тому числі у містах – 68%, у сільській місцевості – 40%.

Найбільша потреба у дошкільних навчальних закладах спостерігається у Зачепилівському, Ізюмському (разом з м. Ізюм), Куп'янському (разом з м. Куп'янськ), Первомайському (разом з м. Первомайський) та Харківському районах.

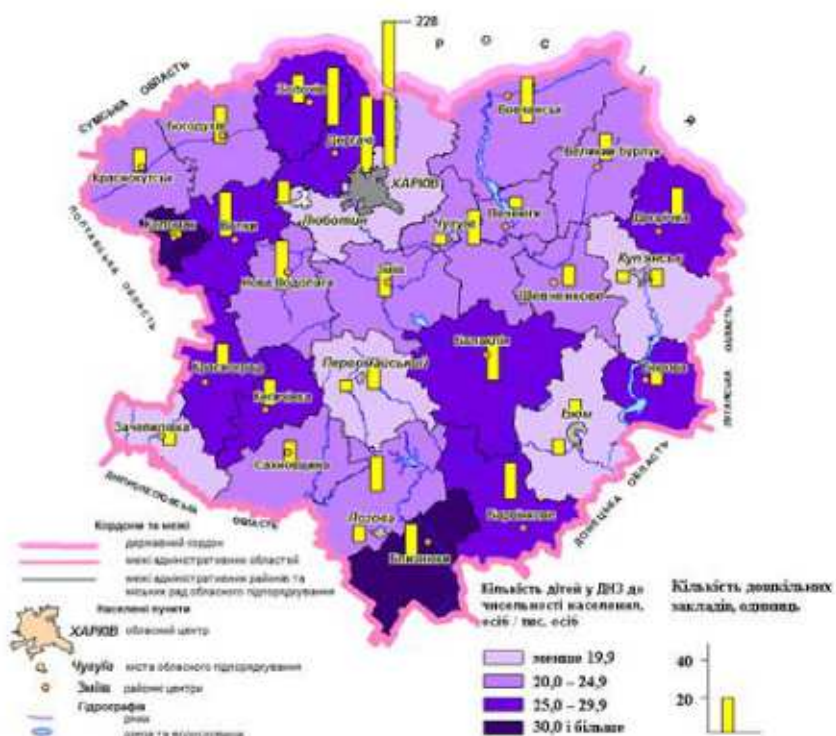

Рис. 73. Мережа дошкільних навчальних закладів у розрізі міст та районів області, 2013 рік

За кількістю **загальноосвітніх навчальних закладів** (847), область посідає 7 місце серед регіонів України. У системі загальної освіти Харківської області на початок 2013/14 навчального року нараховувалося понад 220 тис. учнів та понад 23 тис. вчителів. Це забезпечило Харківщині місце серед регіонів з порівняно невисокою кількістю дітей у загальноосвітніх закладах (834) у розрахунку на 10 тис. населення. Серед міст та районів Харківської області найбільшим значенням кількості дітей у загальноосвітніх закладах у розрахунку на на 10 тис. населення характеризуються райони периферійного поясу: Барвінківський, Близнюківський, Великобурлуцький, Зачепилівський, Кегічівський, Сахновщинський.

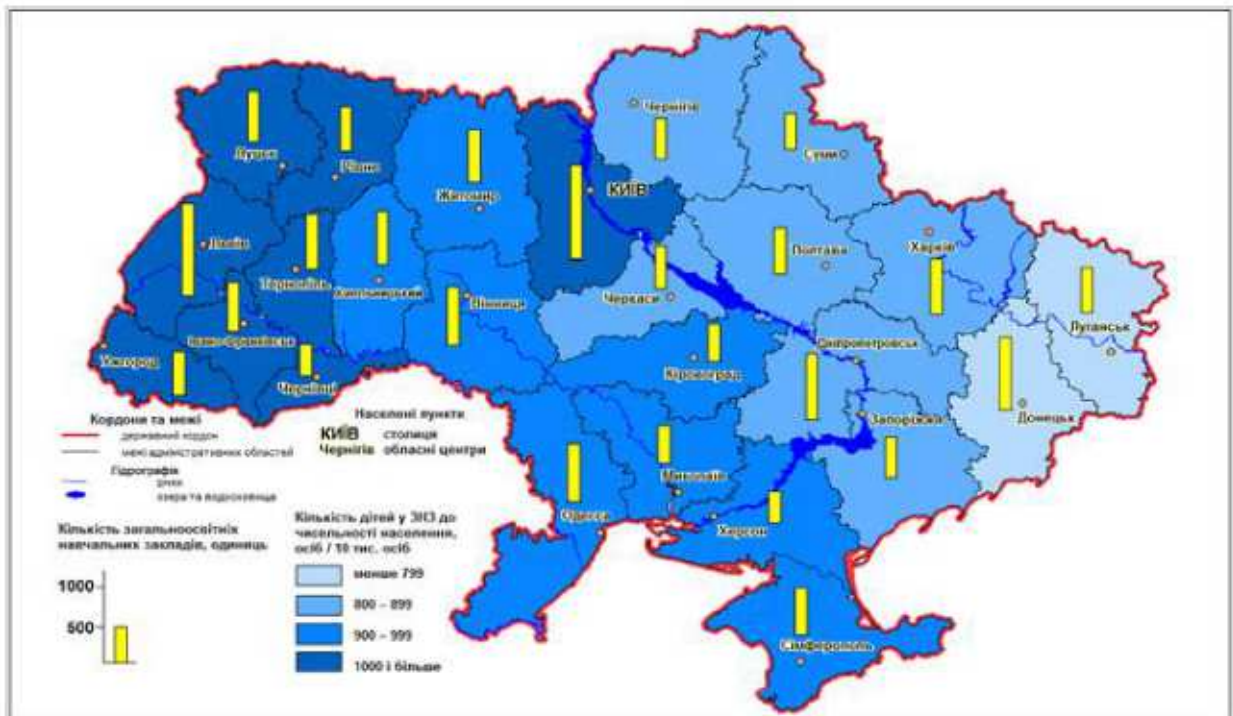

Рис. 74. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів за регіонами України на початок 2013/2014 н.р.

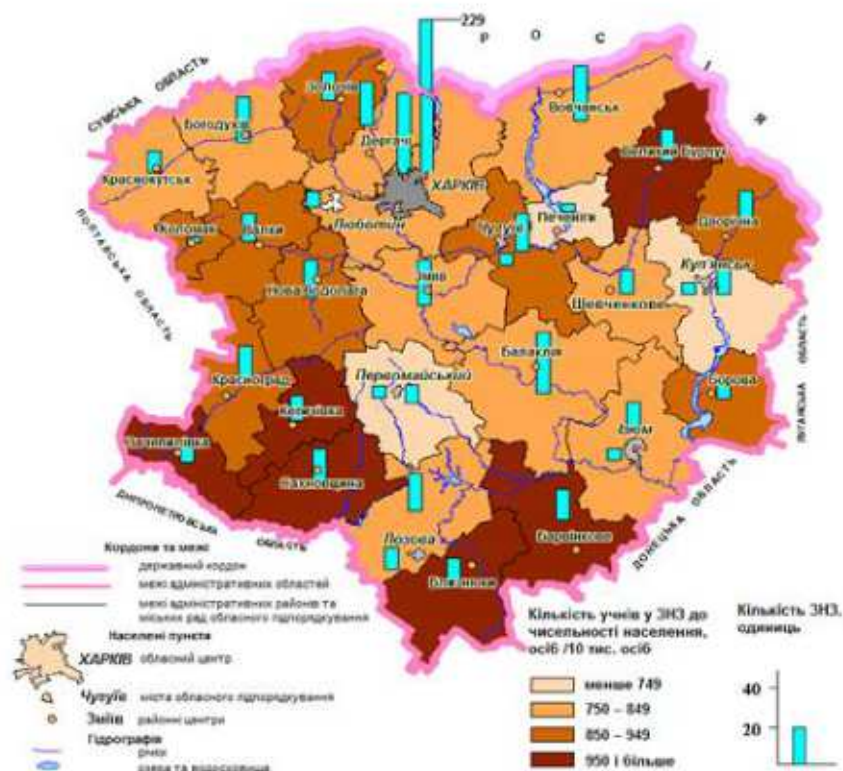

Рис. 75. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів за районами Харківської області на початок 2013/2014 н.р.

На розвиток освітньої інфраструктури впливають коливання контингенту учнів, що змінюється під впливом зміни народжуваності, активізації міграційних процесів, знелюднення населених пунктів. Демографічний аналіз свідчить про тенденцію зростання потреб у місцях дошкільних та шкільних закладів. Така тенденція і у подальшому визначатиме загострення проблеми існування малочисельних шкіл в районах області та ефективності фінансування освіти.

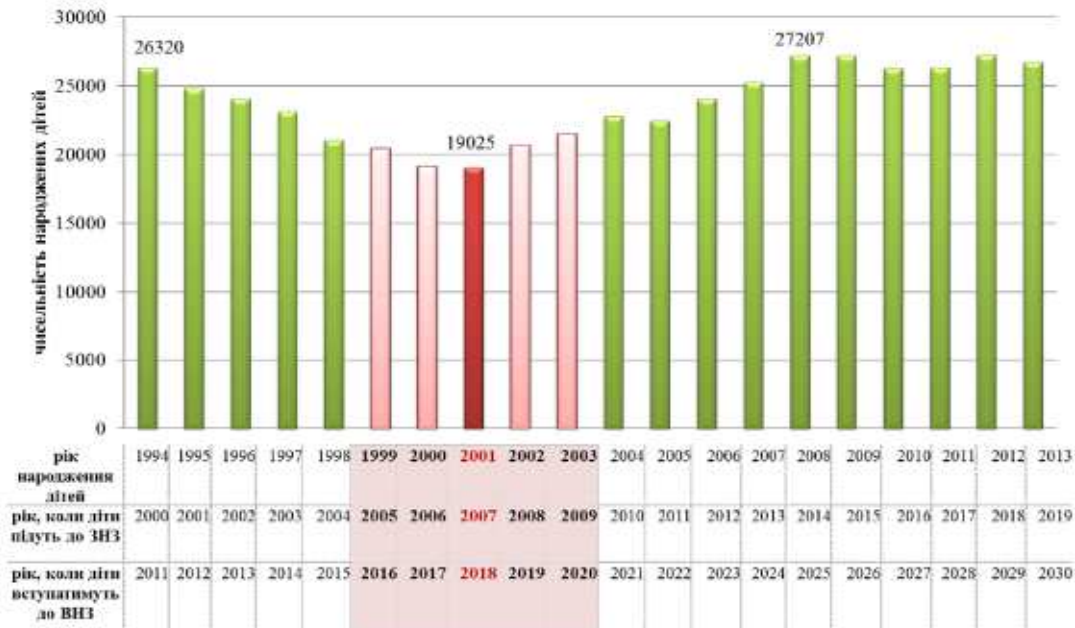

Рис. 76. Динаміка народжуваності дітей у Харківській області

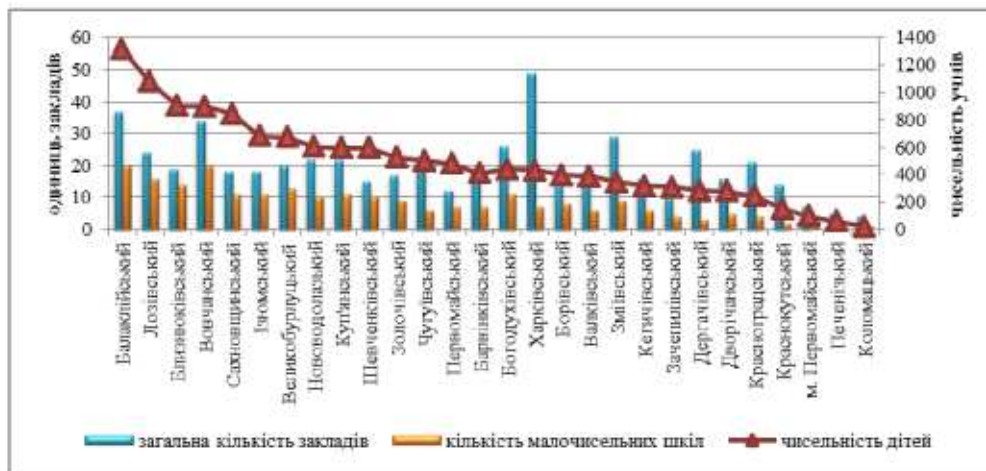

Рис. 77. Співвідношення малочисельних ЗНЗ до загальної кількості ЗНЗ Харківської області та чисельності в них учнів у 2014/2015 н. р. (станом на 31.10.2014 р.)

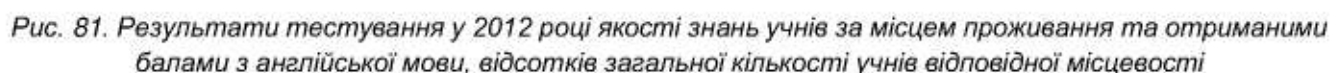
Рис. 78. Собівартість утримання одного учня (тис. грн) у ЗНЗ Харківської області

Загалом розв'язання проблеми оптимізації малочисельних шкіл забезпечується через розвиток системи освітньої логістики та транспортування дітей до школи. На сьогоднішній день в області забезпечено 100-відсотковий підвіз учнів та вчителів. Разом із тим, обмеженість транспортного парку та незадовільний стан мережі доріг зумовлює соціальну гостроту цієї проблеми.

City	Average number of employees per enterprise
Київська	2.11
м. Київ	1.84
Донецька	1.51
Львівська	1.23
Закарпатська	1.15
Чернівецька	1.06
Сумська	0.95
Чернігівська	0.93
Вінницька	0.9
Рівненська	0.81
Сімейська	0.74
Хмельницька	0.66
Луганська	0.58
Житомирська	0.36
Закарпатська	
Тернопільська	
Херсонська	
Кіровоградська	

Загальною проблемою шкільної підготовки не тільки для Харківської області, а й для усього східного регіону залишається вивчення іноземної мови.

Інфраструктура професійно-технічного навчання є одним із системоутворюючих елементів ринку праці в регіоні, що відіграє особливо важливу роль у кадровому забезпеченні промислового зростання. Розташування системи професійно-технічних навчальних закладів відповідає профілю поліцентричної моделі розвитку Харківської області.

У 2013/2014 навчальному році збережено мережу професійно-технічних навчальних закладів, що охоплюють 19 адміністративно-територіальних одиниць області.

Підготовку понад 16 тис. кваліфікованих робітників забезпечували 53 державні професійно-технічні навчальні заклади для 18 галузей економіки регіону за 121 професією.

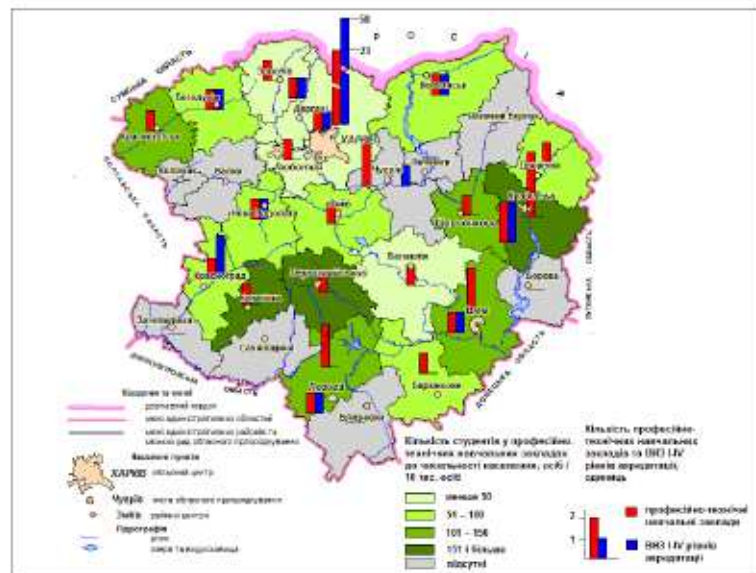

Рис. 82. Професійно-технічні навчальні заклади та вищі навчальні заклади I – IV р. а.

Рис. 83. Мережа, галузеве спрямування та працевлаштування випускників ПТНЗ області

Рис. 84. Динаміка та структура випускників ПТНЗ області

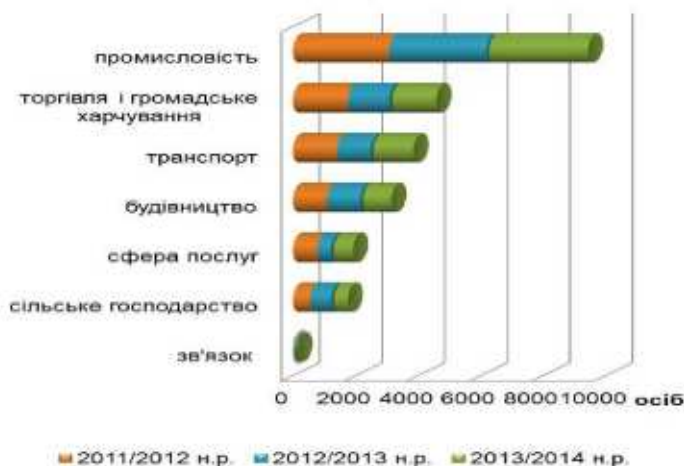

Рис. 85. Підготовка учнів за галузевим спрямуванням закладами ПТНЗ Харківської області

2.1.4.5. Використання культурних, спортивних, рекреаційних і туристичних ресурсів розвитку

Всебічний розвиток інфраструктури здорового способу життя, культурно-дозвільної та рекреаційної сфер є критично важливим чинником якості життя та соціального комфорту та виступає однією з передумов метрополізації регіонів, підвищення їхньої статусності та привабливості для кваліфікованих кадрів і інвестицій. Так, розвинутість індустрії дозвілля, насиченість культурного життя, рекреаційні можливості території входять до переліку основних показників, за якими журнал «The Economist» та низка міжнародних рейтингових агентств складають щорічні рейтинги liveability («привабливості для життя») провідних мегаполісів світу. Капіталовкладення в розвиток культурної сфери стали одним з основних напрямів інвестиційної політики великих європейських міст поряд з інвестиціями в інфраструктуру.

Харківська область історично розвивалася як «культурна столиця» Сходу України. Разом із тим, протягом останніх років все більш гостро відчувається конкуренція з боку інших регіонів держави.

У сферах **мистецтва, спорту, розваг та відпочинку** на початок 2014 року було зайнято 11,5 тис. осіб (або 0,89% від загального числа зайнятих), у тому числі 8,9 тис. найманих працівників.

В Харківській області у 2013 році діяли 33 музеї Міністерства культури України, що складає 5,4% від їх загальної кількості по Україні. За цим показником разом з Чернігівською областю регіон займав 4 місце в Україні. **Співвідношення показників кількості музеїв та їх відвідування населенням свідчить про недостатній рівень використання музейного потенціалу регіону.**

В Харківській області на початок 2014 року функціонувало **сім професійних театрів**. За цим показником разом з Одеською областю та АР Крим регіон посів 4 місце в Україні, поступаючись м. Києву (27), Дніпропетровській (13) та Львівській (9) областям. Показники відвідування населенням Харківської області театрів відповідають середньоукраїнському рівню (15 разів на 100 осіб).

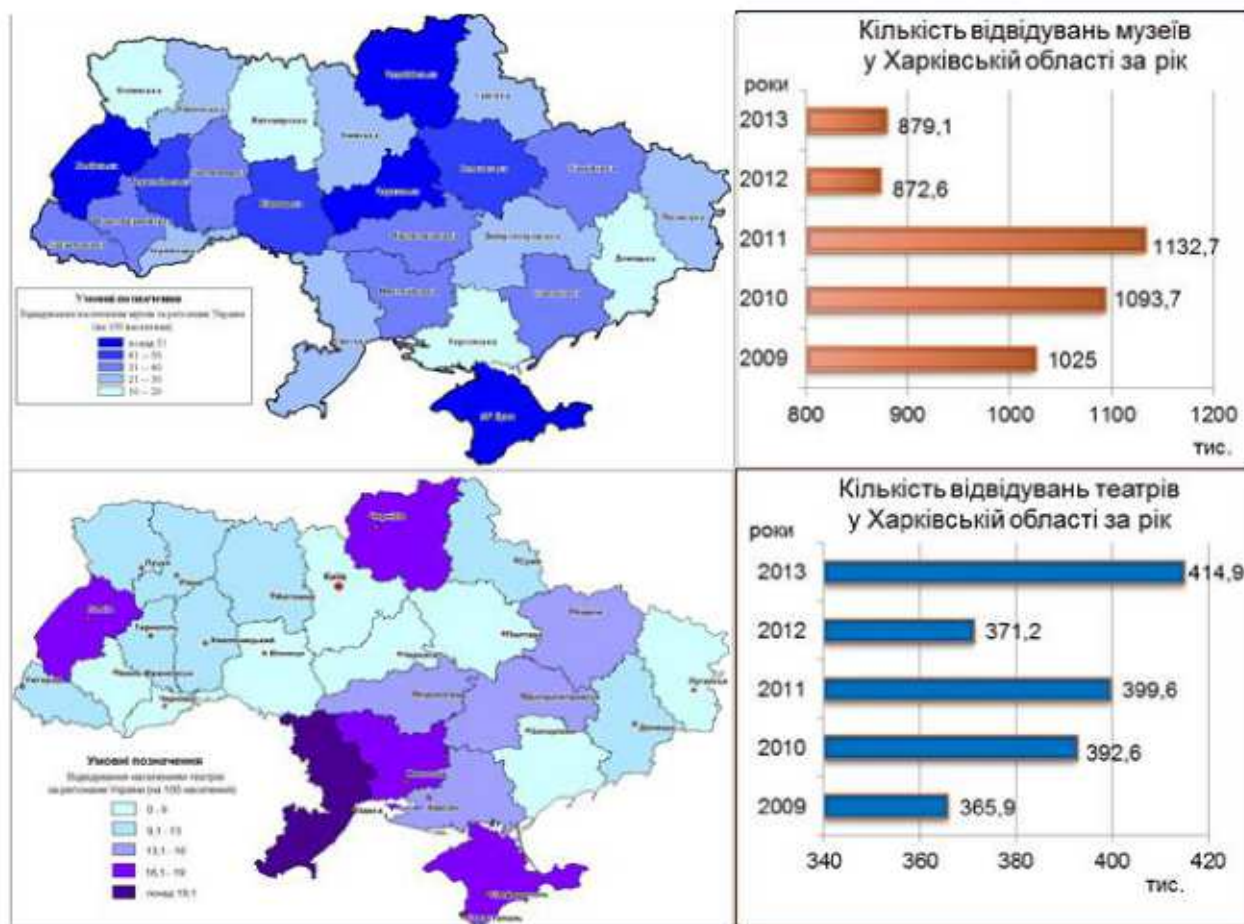

Рис. 86. Показники відвідування театрів та музеїв за регіонами України

Завданням сфери культурних послуг є їх актуалізація в умовах інформатизації та розвитку комунікаційних технологій, забезпечення соціальних об'єктів, зокрема закладів освіти та культури, можливостями до обміну знаннями із застосуванням інформаційно-комп'ютерних технологій. Бібліотеки Харківської області (у порівнянні з іншими областями) є лідерами за такими позиціями: кількість бібліотек, які стали переможцями (117 бібліотек), кількість комп'ютерів (404 комп'ютери). Разом із тим, на початок 2014 року 936 населених пунктів Харківської області (або 54% із 1727) не охоплені бібліотечним обслуговуванням. Головними обмежуючими чинниками для розвитку закладів культури є брак фінансування та недостатня забезпеченість міських поселень основними типами закладів культури з прив'язкою до чисельності населення.

Важливим елементом культурного сервісу є фестивальна діяльність. На основі популярних фестивалів («Печенізьке поле», «Свадьба в Малинівці», «Олексіївська фортеця», «Сьогодні – Купала, а завтра – Івана») може бути сформована тематична розважальна інфраструктура з відповідною системою туристичної індустрії.

Культурне надбання області є базовим елементом її ідентичності, важливим фактором формування ставлення до обласного центру з боку жителів і гостей. Культурна спадщина Харкова та області є важливим економічним ресурсом, який має забезпечувати умови для розвитку туризму, залучаючи і утримуючи молодих, працездатних людей, створюючи відповідну атмосферу для підприємництва, комфортного проживання та належного відтворення сил у мешканців та гостей.

Разом із тим, популяризація культурного надбання регіону та залучення відвідувачів культурних закладів залишається проблемою для регіону.

Найбільш масовою формою культурного дозвілля є відвідування кінотеатрів і торгово-розважальних комплексів. Усі інші жанри і види культурних установ недостатньо доступні і затребувані. Це вказує на посилення стратегічного розриву як між економічним і гуманітарним розвитком обласного центру і всіх населених пунктів області, так і між наявним історико-культурним, туристичним потенціалом та усвідомлюваною ідентичністю жителів.

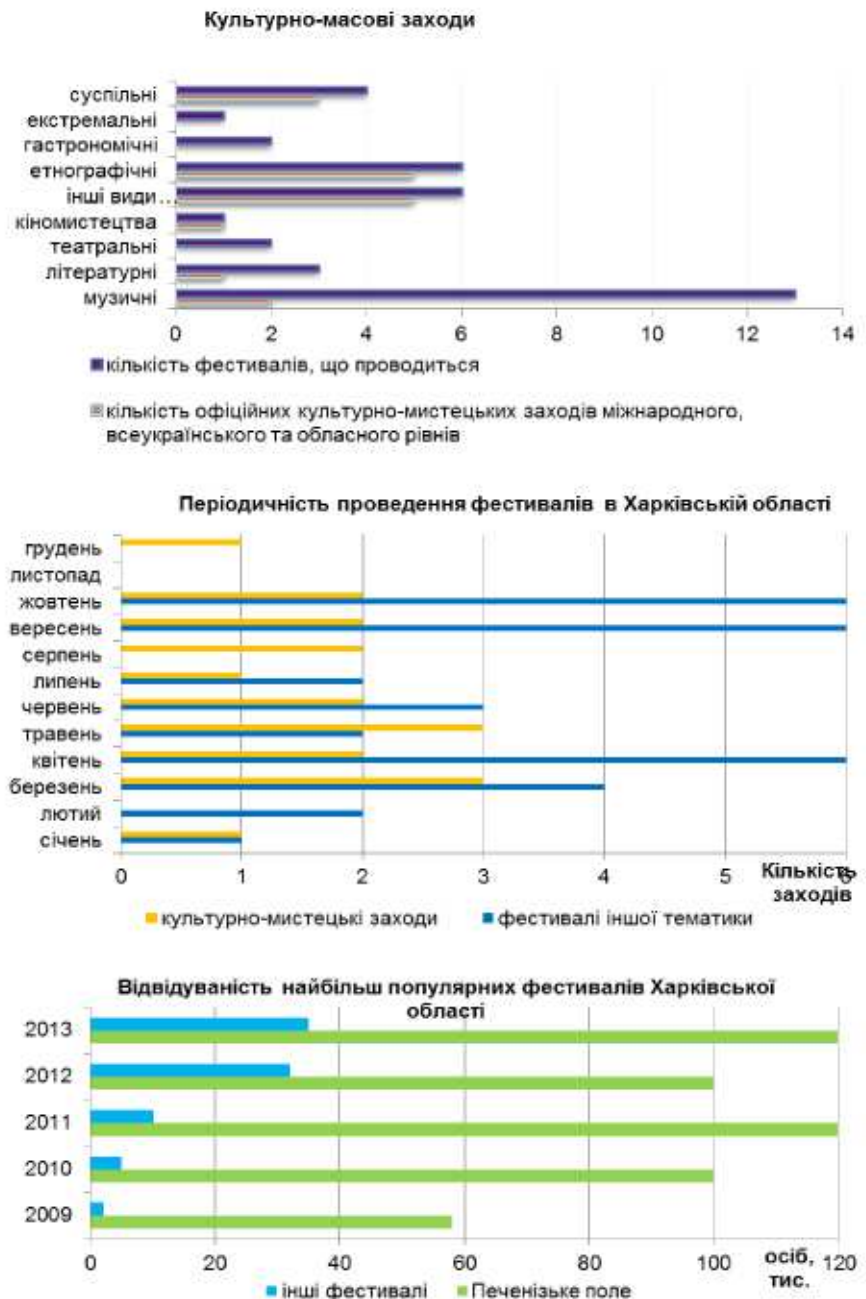

Рис. 87. Культурно-масові заходи в Харківській області

Харківська область належить до регіонів з **високим рівнем забезпеченості населення об'єктами спортивно-оздоровчого призначення**. На початок 2014 року в області діяло 53 стадіони з трибунами на не менше 1500 осіб, 92 тенісні корти, 31 плавальний басейн, 941 спортивна зала, сучасних 5 споруд зі штучним льодом (усі – в м. Харкові), 290 стрілецьких тирів, 7 великих лижних баз тощо. Разом с тим, окремі об'єкти, як правило, у сільській місцевості, не відповідають нормативним вимогам і не мають сучасного обладнання і інвентарю.

Рис. 88. Кількість спортивних об'єктів на 10 тис. населення

Немає стадіонів в Зачепилівському, Ізюмському, Кегичівському, Коломацькому, Лозівському, Чугуївському районах, місті Первомайський. Басейни є тільки в Балаклійському, Дергачівському, Зміївському районах, а також у містах Харків, Куп'янськ та Лозова. Багато існуючих басейнів знаходяться у неналежному технічному стані.

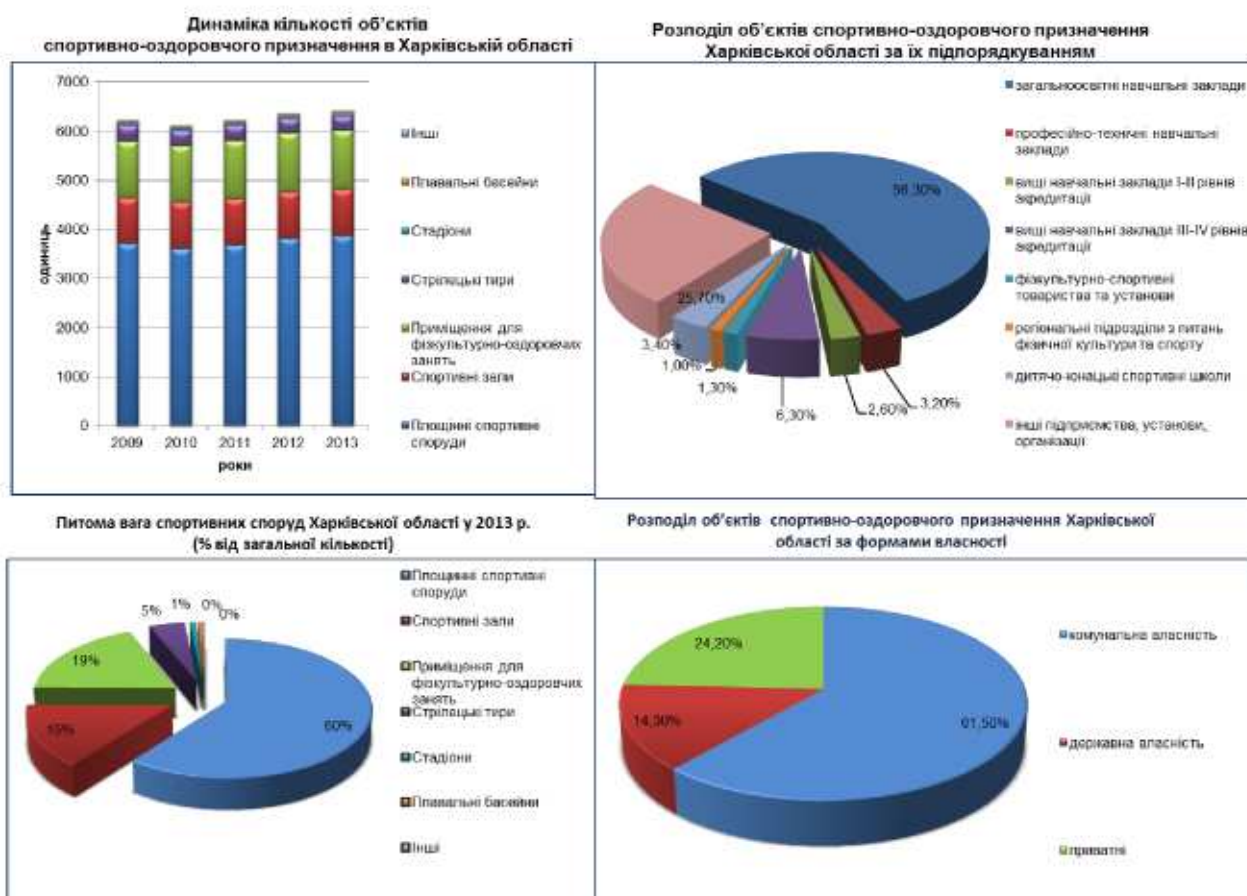

Рис. 89. Характеристики мережі спортивних закладів області

Протягом останніх років спостерігається **тенденція збільшення кількості об'єктів спортивно-оздоровчого призначення в області**. Переважна більшість об'єктів знаходиться в комунальній власності (61,5%) на балансі загальноосвітніх навчальних закладів (56%).

Область посідає **четверте місце серед регіонів України за забезпеченістю природно-рекреаційним потенціалом**. Найвищим рівнем природно-ресурсного потенціалу володіють 6 районів: Харківський, Печенізький, Чугуївський, Краснокутський, Балаклійський, Ізюмський.

Разом із тим, область характеризується **дефіцитом якісного рекреаційного сервісу, не отримує значних прибутків та інших соціально-економічних ефектів від в'їзного та внутрішнього туризму**.

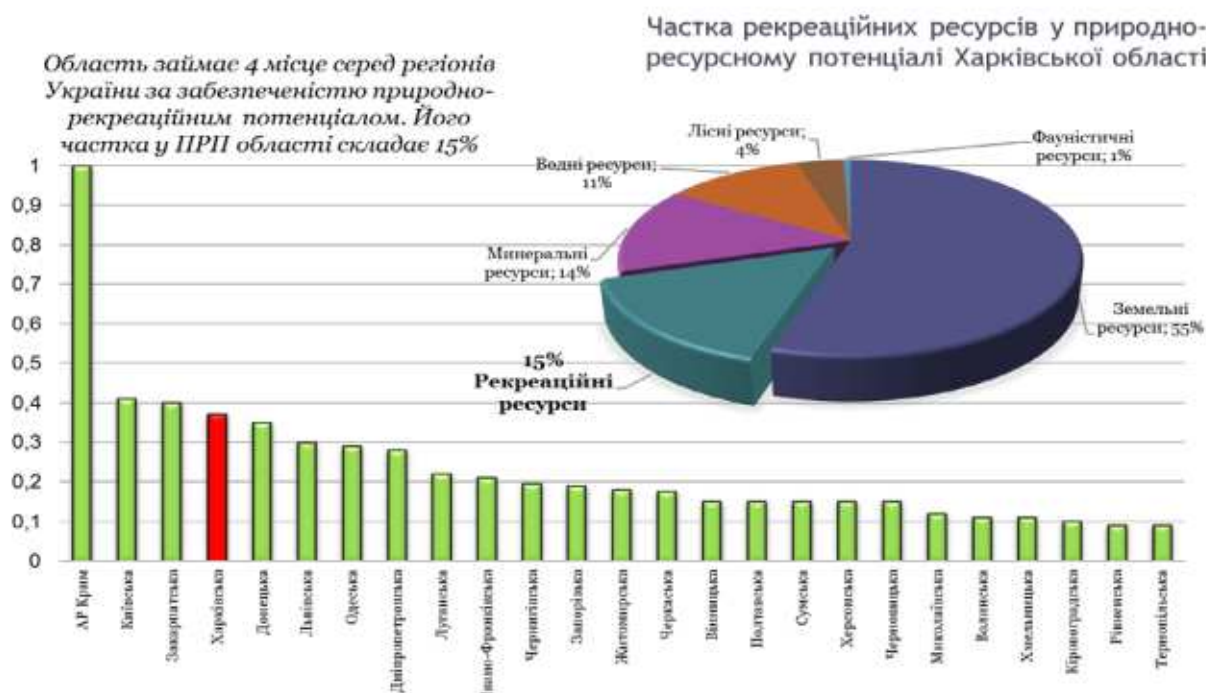

Рис. 90. Рекреаційні ресурси області – розподіл і забезпеченість порівняно з регіонами України

Рис. 91. Природно-рекреаційний потенціал Харківської області

Рис. 92. Історико-культурний потенціал Харківської області

За умови забезпечення належної популяризації та транспортної доступності найбільш комерційно привабливі місця для рекреаційного туризму знаходяться у Зміївському, Харківському, Дергачівському, Вовчанському районах. Для історико-культурного туризму – в Ізюмському, Богодухівському, Дергачівському, Нововодолазькому районах. Серед потенційно перспективних районів для розвитку різних видів туризму можна виділити Чугуївський, Дворічанський, Печенізький, Краснокутський.

В області розташовані 221 колективний засіб розміщення, в тому числі 15 санаторіїв та пансіонатів з лікуванням. Це складає 3% від їхньої загальної кількості в Україні. Більшість закладів сконцентровані у м. Харкові та Харківському районі. За кількістю колективних засобів розміщення область посідає **11 місце** в Україні, за кількістю санаторіїв та пансіонатів – **10 місце**.

Харківська область виділяється високою питомою вагою готелів у структурі колективних засобів розміщення. У 2013 році на готелі припадало 36,7%, тоді як по Україні – 26%. Кількість санаторіїв (близько 4%) та баз відпочинку (близько 29%) у Харківській області дорівнює середньому значенню по Україні.

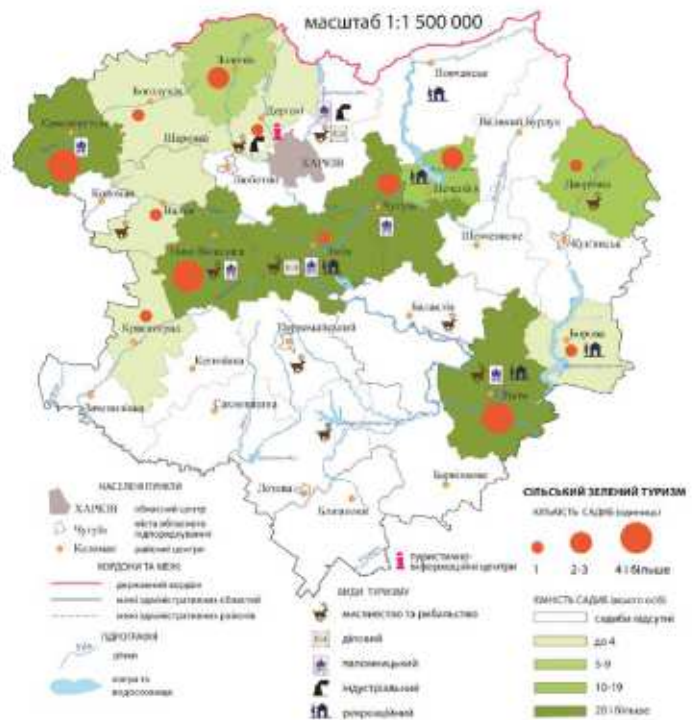

Рис. 93. Туристичні пропозиції районів Харківської області

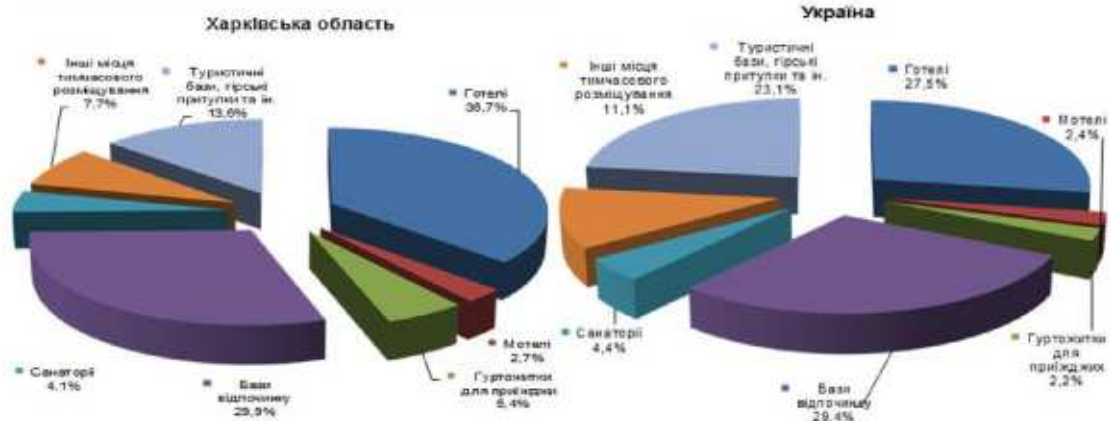

Рис. 94. Структура колективних засобів розміщення у 2013 році

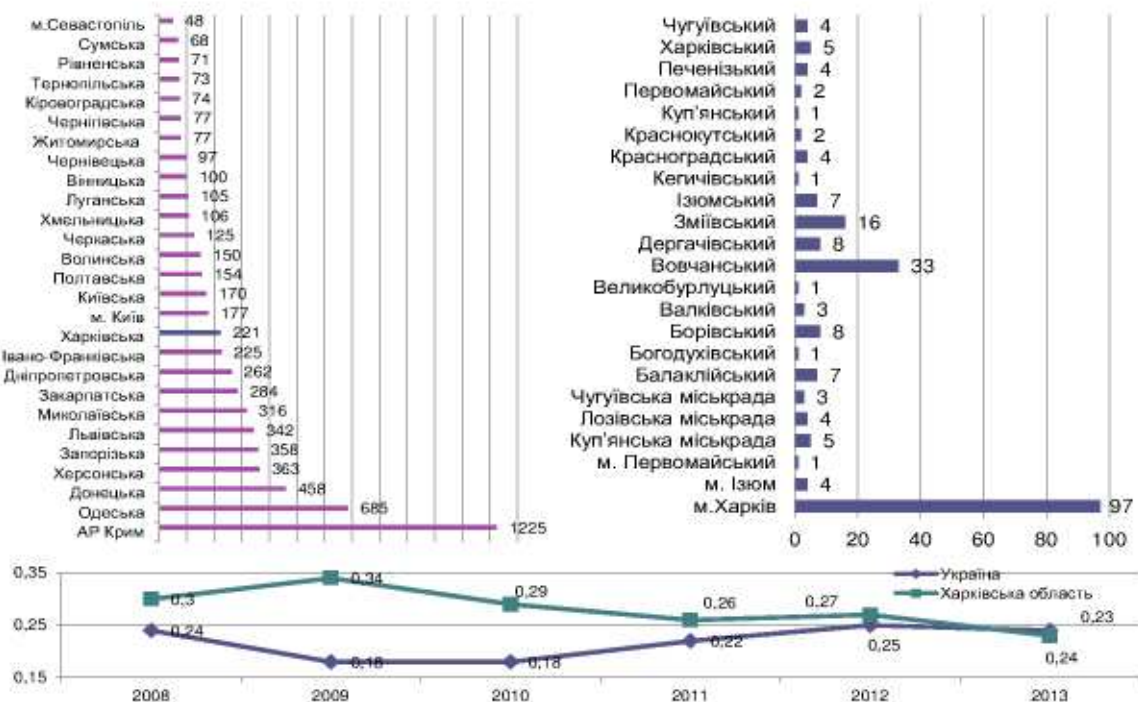

Рис. 95. Кількість колективних засобів розміщення по Україні та Харківській області та динаміка коефіцієнту використання місткості.

Загальна кількість номерів в усіх засобах розміщення на кінець 2013 року складала 3344 од., які у 2013 році обслужили 256,1 тис. приїжджих (тобто +8,1% до рівня 2012 року і +49% до рівня 2010 року). Проте на загальноукраїнському фоні коефіцієнт використання їх місткості щороку залишається доволі низьким (в середньому 0,24) для цієї галузі. Це вказує на значний невикористаний потенціал вже наявної, розбудованої готельної і рекреаційної інфраструктури, передусім, в місті Харкові за напрямками ділового і конгрес-туризму.

Важливим стратегічним завданням є зміцнення ролі туристичного сектору в економіці регіону. Ринок суб'єктів туристичної діяльності Харківської області представлений в 2013 році переважно турагентами, кількість яких становить 333. Надходження від функціонування підприємств туристичного кластеру (2 млн 576 тис. грн) у 2013 році **складали лише 3% від ВРП Харківщини** (без врахування надходжень від пасажирських авіаперевезень).

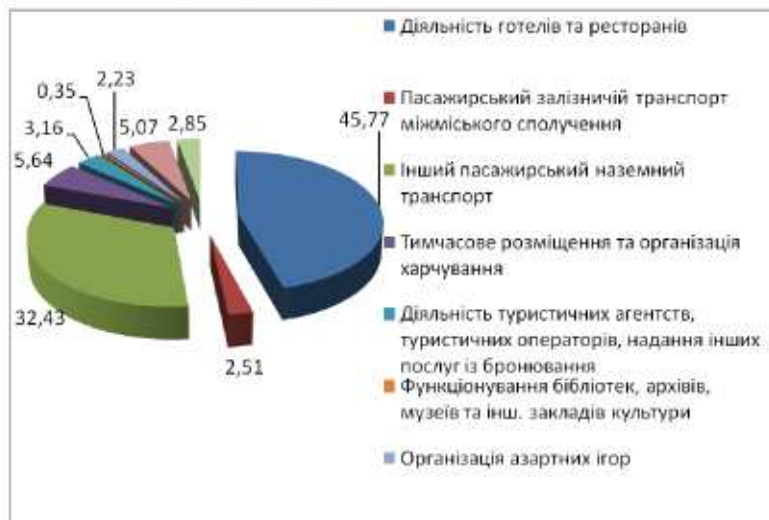

Рис. 96. Внесок туристичного кластеру до ВРП у 2013 р., %

Обсяг іноземних інвестицій на 31.12.2013 року в діяльність готелів та ресторанів Харківської області становив 4 млн 304 тис. дол. США. Серед найбільших країн-інвесторів виокремлюються Російська Федерація та США. Обсяг прямих іноземних інвестицій в розвиток туристичної інфраструктури, мистецтва, дозвілля та спорту Харківської області на 31.12.2013 року склав 24 млн 650 тис. дол. США, що становить 1 % від загального обсягу прямих інвестицій до області.

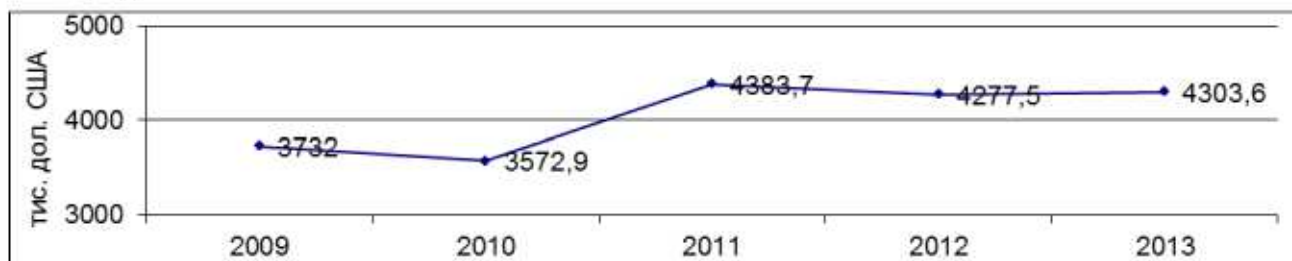

Рис. 97. Динаміка прямих іноземних інвестицій в діяльність засобів тимчасового розміщення та ресторанів

Розвиток Харківщини як центру ділового та культурного туризму належить до середньо- та довгострокових пріоритетних стратегічних завдань цілісного розвитку регіональної економіки та формування дохідної бази в районах області, формування конкурентних переваг як на національному, так і на міжнародному ринках. Шляхами активізації потенціалу туристичного сектору виступають залучення інвестицій у розвиток внутрішнього та в'їзного туризму, модернізація об'єктів та інфраструктури рекреаційного туризму і відновлення знакових об'єктів історико-культурної спадщини (наприклад, Шарівського замку в Богодухівському районі) на засадах суспільно-приватного партнерства. Також інтегральним напрямом є цілеспрямоване створення умов для **розвитку арт-ринку та в цілому сектору «креативних індустрій»** (мистецтв, ремесел, дизайну; кіно, телебачення, медіа тощо), які визначаються як «діяльність, заснована на індивідуальному творчому початку, навичці або таланті, яка несе в собі потенціал створення доданої вартості та робочих місць шляхом виробництва та експлуатації інтелектуальної власності» (визначення уряду Великої Британії).

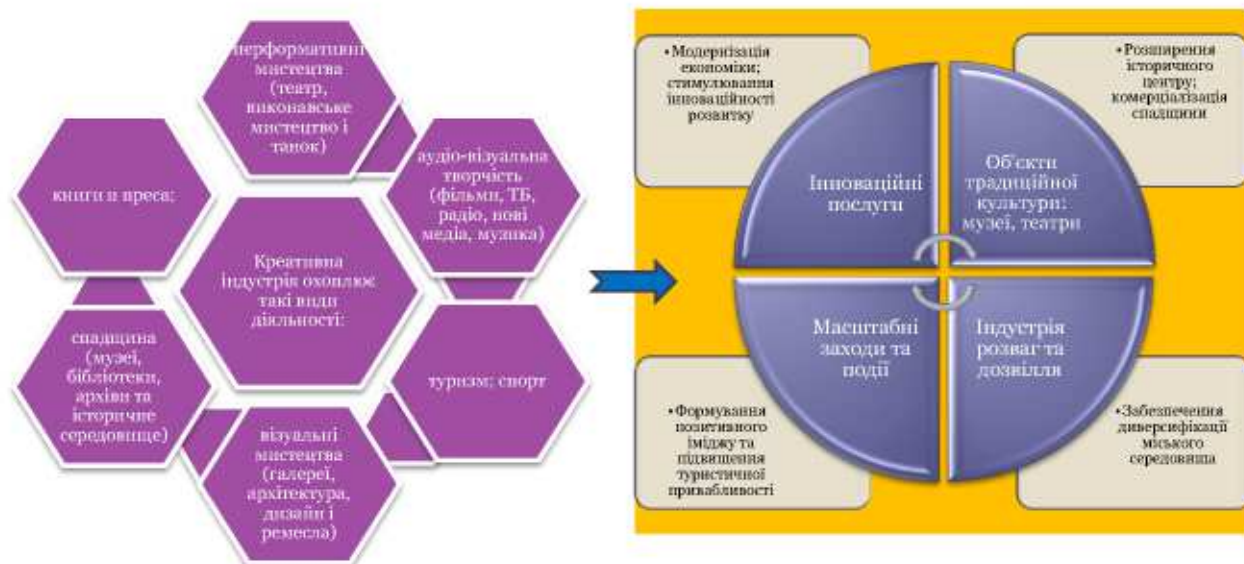

Рис. 98. Розвиток креативних індустрій як фактор активізації туристичного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності економіки регіону

2.1.5. Зовнішня, внутрішня транспортна доступність та логістична інфраструктура

Харківська область разом із Дніпропетровською належить до регіонів з **найвищим рівнем розвитку транспортної інфраструктури**. За роки незалежності України вона розвивала свою спеціалізацію в якості «східних воріт» держави і надбала ознак основного міжнародного комунікаційного вузла українсько-російського прикордоння, що концентрує міжрегіональний і транскордонний трафік на перетині євразійських транспортних шляхів.

Регіон характеризується високим рівнем транспортної доступності, маючи цілу низку **конкурентних переваг**.

- Міжнародний аеропорт Харків, реконструйований в рамках підготовки до проведення матчів Чемпіонату Європи з футболу Євро-2012, є одним з найбільш сучасних аеропортів України. Він знаходиться в межах Харкова та в найближчій перспективі буде зв'язаний з транспортною мережею міста лінією метрополітену.
- Харків є вузловим центром залізничного сполучення Східної України, який обслуговує 6 суміжних областей. В Харкові сходяться 8 залізничних магістралей. Щільність залізничних колій на 1000 км² території області дорівнює 48 км (по Україні – 36 км).
- Залізничний вокзал «Харків-Пасажирський» посідає друге місце в Україні по пасажиропотоку після вокзалу «Дніпропетровськ-Головний». У 2013 році він обслужив майже 15 млн пасажирів («Дніпропетровськ-Головний» – 15,7 млн пасажирів, «Київ-Пасажирський» – 11,7 млн пасажирів). Разом із привокзальним майданом вокзал входить до 10 архітектурних символів Харкова, визначених голосуванням харків'ян.
- Область характеризується високою інтенсивністю приміського залізничного сполучення. На нього припадає понад 90% всіх відправлень пасажирів Південною залізницею. Наявність розгалуженої мережі залізничних шляхів на території міста Харкова надає принципову можливість перспективної інтеграції існуючої залізничної інфраструктури приміських пасажирських перевезень із міською для формування єдиної системи швидкісного внутрішньообласного залізничного сполучення.

- Харків входить до 100 міст, де діє 3 та більше ліній метрополітену, що дозволяє забезпечувати великий пасажиропотік без навантаження на вулично-дорожню мережу та оточуюче середовище. По пасажиропотоку КП «Харківський метрополітен» у 2013 році посіло 51 місце серед метрополітенів світу. За протяжністю ліній і пасажиропотоком Харківський метрополітен посідає друге місце в Україні після Київського. За щільністю (співвідношенню кілометражу ліній до площі міста) – перше.
- Харківська область посідає перше місце в Україні по протяжності автодоріг загального користування (понад 9,6 тис. км), з них майже 98% – з твердим покриттям.

Різка скорочення міжнародного транспортного сполучення з Росією та зниження його значення для держави актуалізували периферійність транспортно-географічного положення Харківської області стосовно регіонів України та країн ЄС. З одного боку, це виступає негативним фактором, що знижує конкурентоспроможність регіону через підвищення транспортних витрат при поступовій переорієнтації економіки у західному напрямі. З іншого боку, виступає стимулом до локалізації на території регіону виробництв, орієнтованих на внутрішній ринок України.

Рис. 99. Відстань автошляхами від Харкова до обласних центрів України, км

Також проведення АТО у частині сусідніх Донецької та Луганської областей в цілому позначилося на **загальному зниженні обсягів перевезень всіма видами транспорту**. Зокрема, пасажиропотік міжнародного аеропорту Харків, який у 2013 році збільшився на 21% (в т.ч. відправлення за кордон – майже на 33%), у 2014 році скоротився на 27,7%. Проте в перспективі до 2020 року прогнозується збільшення пасажиропотоку як за оптимістичним, так і за песимістичним сценаріями.

Рис. 100. Перспективні авіамаршрути міжнародного аеропорту «Харків»

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Пасажиропотік, песимістичний** прогноз, (тис. пас.)	605	393	440	488	531	572	609	640
Пасажиропотік, оптимістичний*** прогноз, (тис. пас.)	605	393	477	731	805	910	1005	1091

*Фактичні показники

**Прогноз при відмові України підписання договору про «Відкрите небо» з ЄС, а також відсутність безвізового режиму з ЄС

*** Прогноз при підписанні Україною договору про «Відкрите небо» з ЄС, а також відсутність безвізового режиму з ЄС до 2016 р.

Рис. 101. Прогноз пасажиропотоку міжнародного аеропорту «Харків» на період до 2020 року

Територія області має високу компактність (наближеність контуру до круга). Індекс її компактності - 0,28. Для порівняння: найбільш компактними регіонами є Львівська (K = 0,35) та Вінницька (K = 0,32) області. Найменш компактними – Одеська (K = 0,12) та Миколаївська (K = 0,14) області.

Разом із тим, **обласний центр – місто Харків – значно зміщений на північ відносно геометричного центру регіону**. Тому відстань від Харкова до південних районів істотно перевищує відстань до північних райцентрів. До найближчих районів (Дергачівського, Чугуївського, Зміївського) у середньому вона становить 20 – 40 км, а до найвіддаленіших (Барвінківського, Борівського, Близнюківського) – 160 – 170 км. Відповідно, найвищі значення **індексу зручності транспортно-географічного положення** характерні для Харківського, Золочівського та Дергачівського районів. Найнижчі – для периферійних Близнюківського, Барвінківського та Борівського районів.

Переважні обсяги пасажиро- і вантажоперевезень по області наразі припадають на автомобільний транспорт.

В області налічується 218 внутрішньообласних автобусних маршрутів.

Регулярним сполученням охоплені всі віддалені сільські населені пункти, дороги до яких відповідають вимогам щодо його організації.

Але за останні роки нагромадження недофінансування обсягів по ремонту і будівництву доріг в Харківській області склало майже 5,6 млрд грн. Як результат, реальна транспортна доступність районних центрів суттєво знижується.

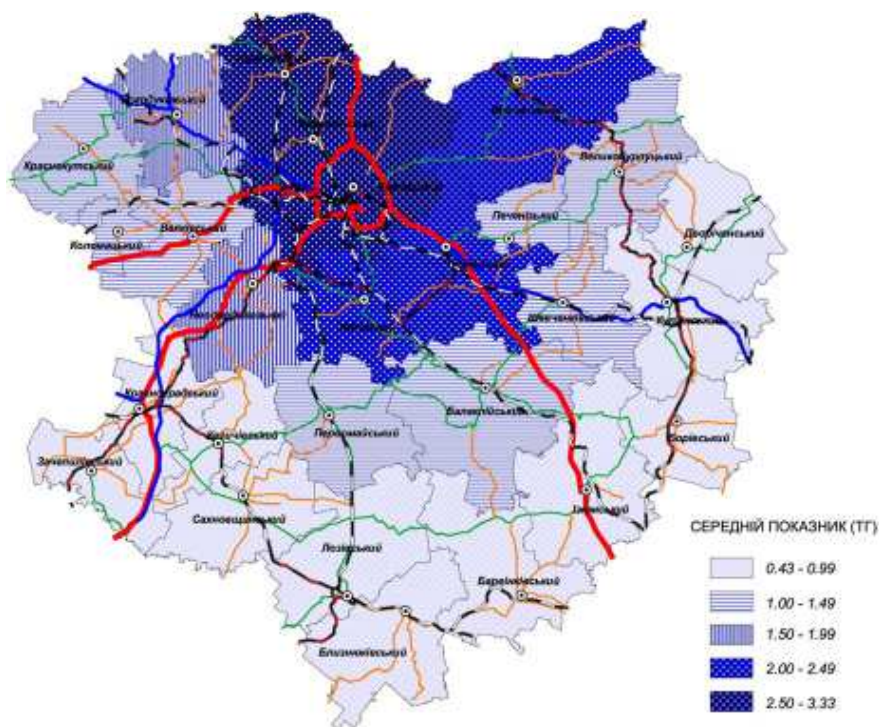

Рис. 102. Індекс зручності транспортно-географічного розташування районів області

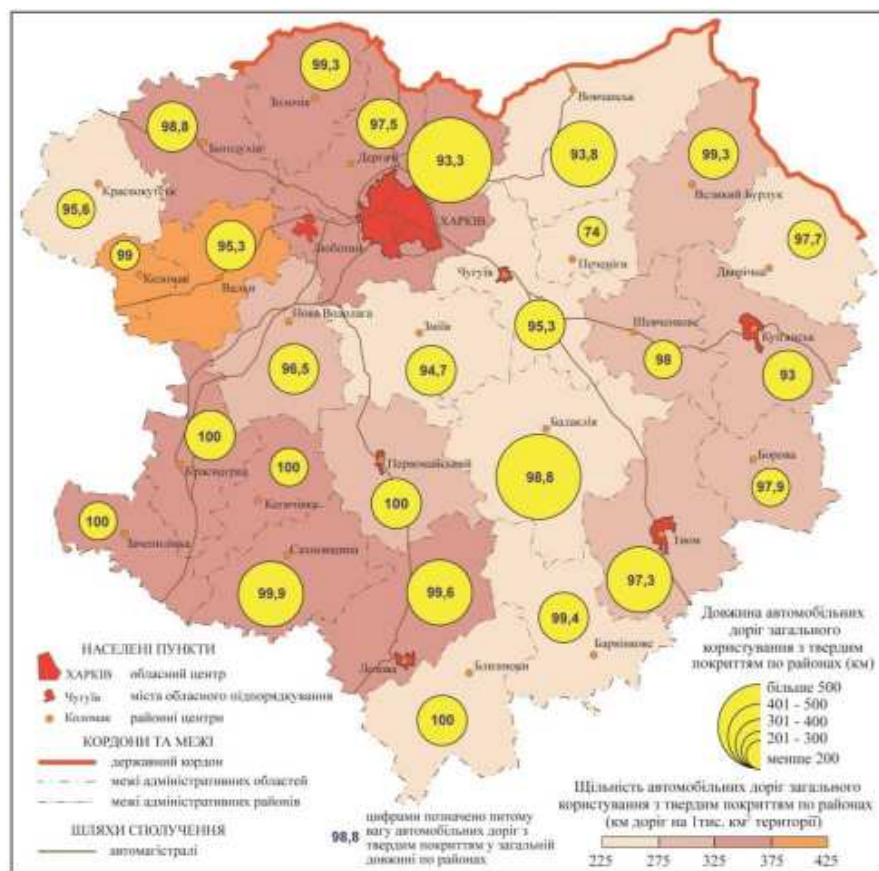

Рис. 103. Довжина та щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям

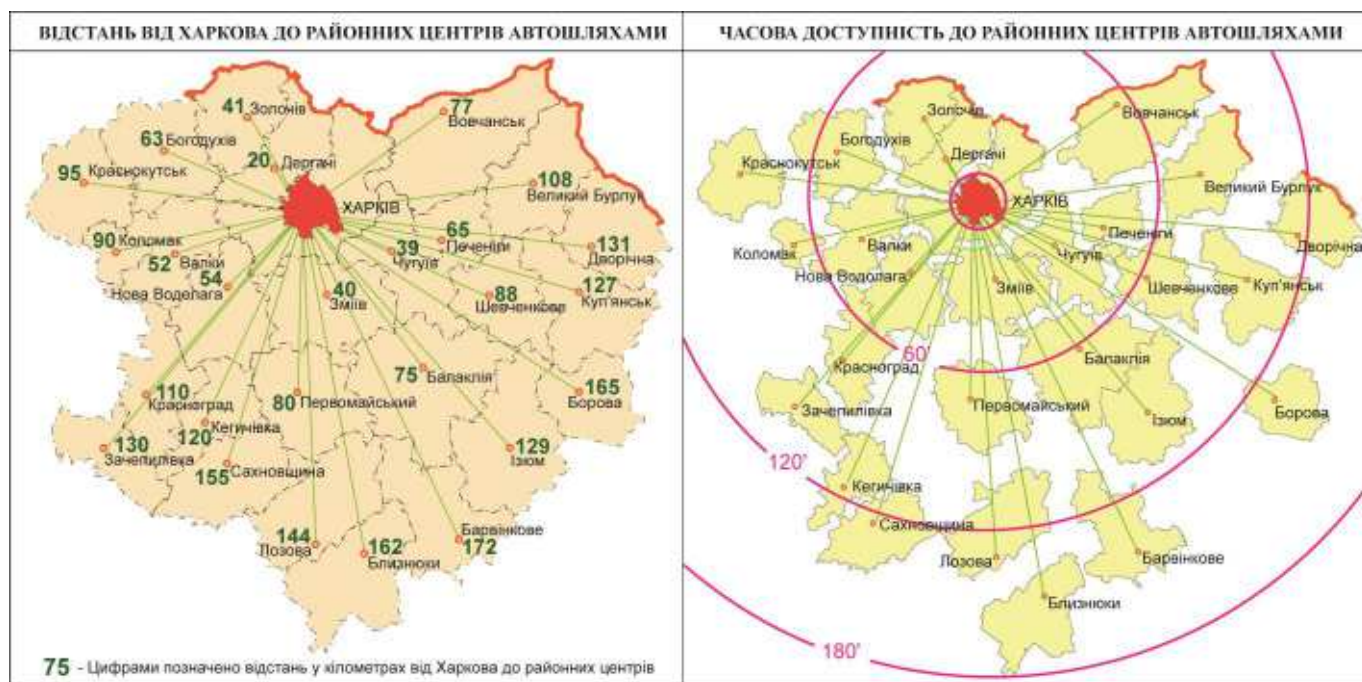

Рис. 104. Реальна транспортна доступність районних центрів: середній час поїздки від Харкова легковим автотранспортом (у хвилинали)

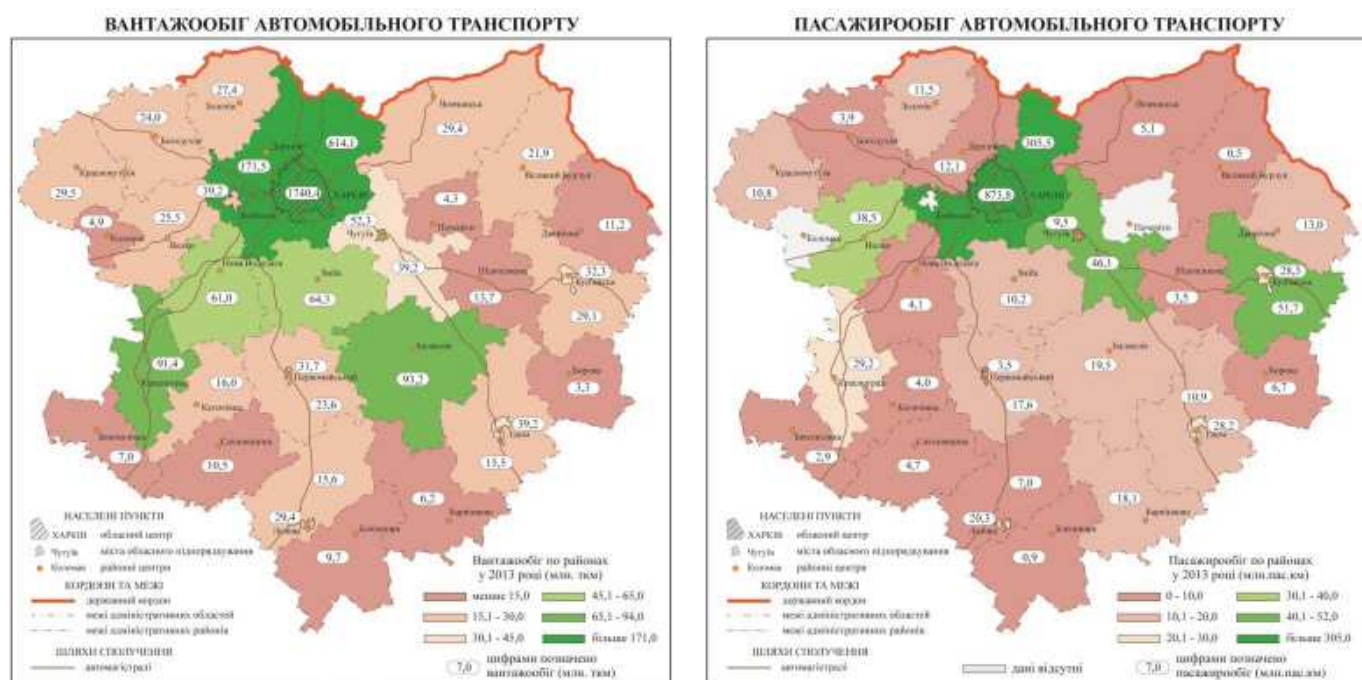

Рис. 105. Вантажообіг і пасажирообіг автомобільного транспорту в районах області

Головне транспортне навантаження приймають чотири автодороги міжнародного значення протяжністю 571,9 км та сім регіональних автодоріг протяжністю 747,2 км.

На шість районів (Харківський, Дергачівський, Балаклійський, Красноградський, Зміївський, Нововодолазький) припадає 88% вантажообігу усіх 27 районів області (без урахування міст обласного значення).

Також у шести районах (Харківському, Куп'янському разом з містом Куп'янськом, Чугуївському разом з містом Чугуєвом, Красноградському, Валківському та Ізюмському разом з містом Ізюмом) сконцентровано 75 % загального пасажирообігу Харківської області.

В області існує значний потенціал розвитку **транспортно-логістичної інфраструктури**. Це зумовлено наявністю в регіоні працюючих підприємств та спеціалізованих освітніх установ галузі, позитивною динамікою розвитку окремих галузей (передусім, агропромислового комплексу і харчової промисловості), недостатнім використанням свого географічного положення на перетині

транспортних шляхів з Півдня на Північ та з Заходу на Схід.

У Харкові і його передмісті (в радіусі 20 км) частка обладнаних складських площ класу "А" складає 30,5 тис. кв. м. (або 12%), класу "В" - 117 тис. кв. м. (або 45%), класу "С" - 111 тис. кв. м. (або 43%). На рівні районних центрів найбільші переобладнані приміщення створено в містах Ізюм, Куп'янськ, Лозова, Дергачі та Чугуїв на критих промислових площах колишніх заводів і військових частин із забезпеченням відповідної інфраструктурної розв'язки.

Усі логістичні центри географічно розташовані таким чином, щоб забезпечити достатньо стислі терміни перевалки в кожний регіон України і далі за кордон. Майже 70% існуючих професійних складів розташовано в західній та південній частинах Харкова та його передмістя.

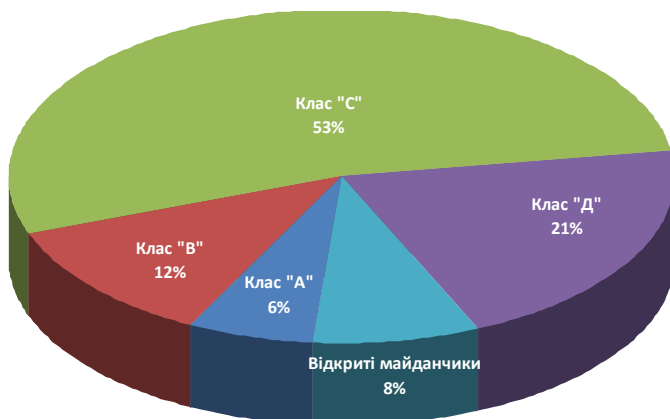

Рис. 106. Розподіл складських площ в м. Харкові і на приміських територіях (у радіусі 20 км навколо обласного центра)

Наразі більшість харківських експортерів користуються власними складськими майданчиками, пристосованими, передусім, для зберігання, а не лише для відвантаження готової продукції.

В області не існує проблем із наявністю вільних і достатньо придатних земельних ділянок під розвиток нових об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури. У кількох провідних вузах Харкова готують спеціалістів-логістів.

2.1.6. Природно-ресурсний потенціал регіону

Харківщина має багатий природно-ресурсний потенціал, що складає 4,5% від сумарного оціненого в Україні (станом на 2010 рік). Це забезпечує області 5-е місце в Україні після Донецької (12%), Дніпропетровської (11%), Луганської (8%) областей та Автономної Республіки Крим (6%). В Харківській області головними природними ресурсами є земельні та мінеральні.

Рис. 107. Розподіл природних ресурсів в Харківській області

2.1.6.1. Агрокліматичні ресурси

На території Харківської області спостерігається тенденція до потепління, що характеризується зростанням тривалості безморозного періоду, зменшенням кількості днів зі сніговим покривом, зростанням температури повітря в зимовий період на 1,3°C, весняний – на 1,1°C, літній – на 1,7°C та осінній – на 1,2°C. Найбільше потепління відбулося у липні (на 2,4°C), серпні (на 2,0°C), березні (на 1,7°C), листопаді (на 1,4°C).

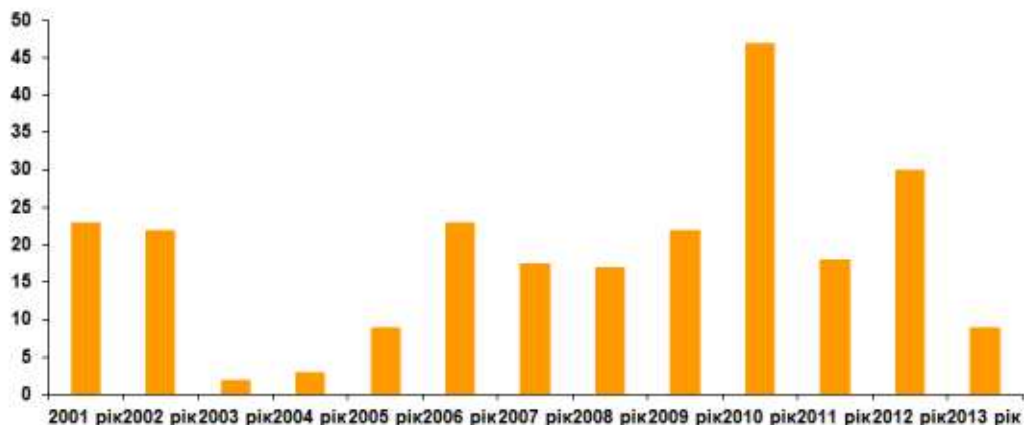

Рис. 108. Повторюваність високих температур повітря (25°C і вище) на прикладі станції Харків, кількість днів

Ресурси тепла по території області характеризуються зростанням на півдні та південному заході. Збільшилися значення сум активних температур повітря до 3000°C і вище на рік, що прискорює протікання фенологічних фаз рослин.

Режим зволоження вказує на посилення посушливості на сході та півдні Харківської області. Тривале недостатнє зволоження викликає пригнічення росту сільськогосподарських культур, зменшення продуктивності та недобір урожаю. У весняний період існує тенденція до незначного зменшення, а взимку та влітку – зростання.

За рахунок збільшення ресурсів тепла біокліматичний потенціал області, який надає оцінку сільськогосподарського потенціалу клімату, зростає з півночі на південь області і вимагає додаткових засобів зрошування.

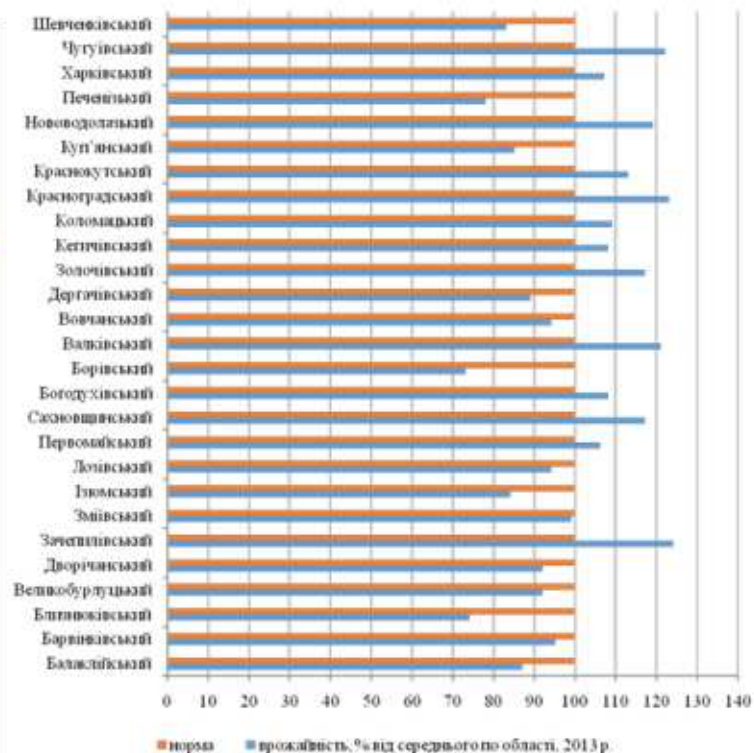

Рис. 109. Оцінка урожайності по районах області в залежності від біокліматичного потенціалу

2.1.6.2. Структура земель

Україна характеризується найбільшою землезабезпеченістю в Європі, що дає змогу активно розвивати сільське господарство. В межах Харківської області нараховується більше 150 різновидів ґрунтів. Серед зональних типів ґрунтів переважають чорноземи типові середньо гумусні та чорноземи звичайні глибокі мало- й середньо гумусні. В структурі земельного фонду області 79% зайнято сільськогосподарськими землями, з них 97,6 % сільськогосподарськими угіддями.

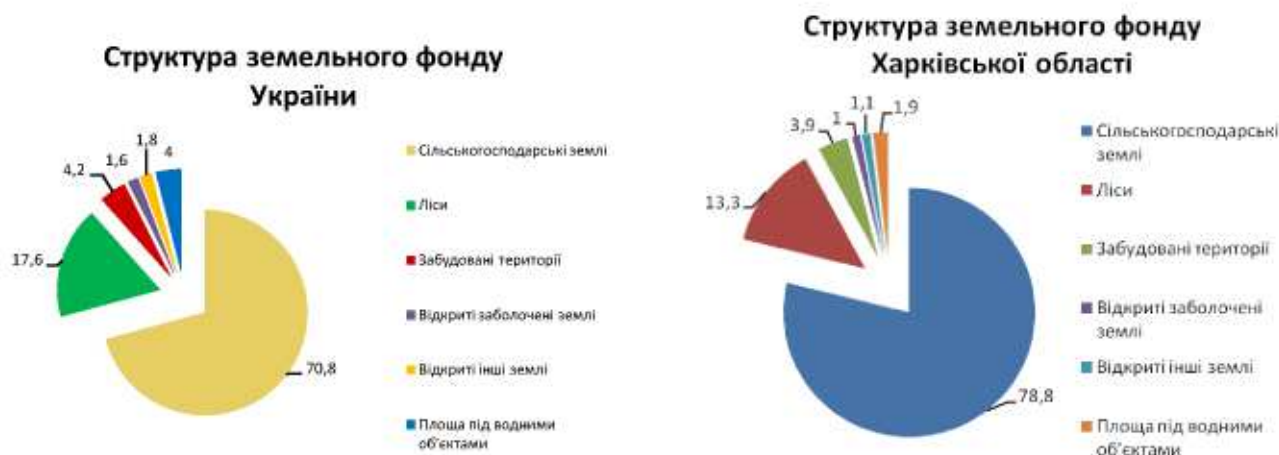

Рис. 110. Структура земельного фонду у Харківській області та в Україні

Частка сільськогосподарських земель Харківської області перевищує середні значення по Україні водночас зі зменшенням частки лісів та площі водних об'єктів. Майже по всіх районах області спостерігається недостатня площа пасовищ, сіножатей, лісозахисних смуг. Це, в свою чергу, перешкоджає розвитку тваринництва (через брак дешевих органічних добрив) та посилює вітрову і водну ерозії верхнього родючого шару ґрунтів. Динаміка площі орних земель слабка.

Україні властива найбільша розораність земель серед європейських країн, а у Харківській області – один з найбільших показників розораності в Україні (в середньому біля 75%), що несумісне з раціональним землекористуванням через виснаженість ґрунтів і порушення екологічної рівноваги і, відповідно, стримує землеробство у довгостроковій перспективі.

Критичний рівень сільськогосподарської освоєності в Близнюківському районі (більше 90% при оптимальному і середньоєвропейському показнику 60%), а також у Кегичівському, Богодухівському, Коломацькому районах. У всіх районах Харківської області площа ріллі перевищує рекомендовані максимальні показники природокористування.

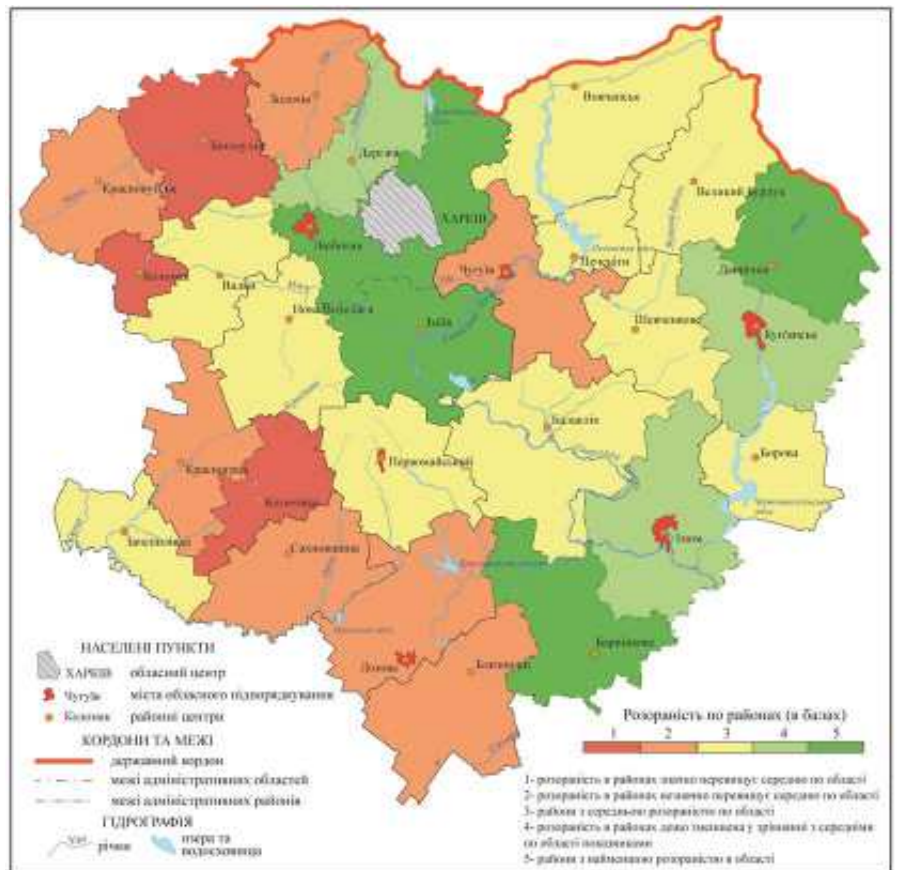

Рис. 111. Розораність сільськогосподарських угідь

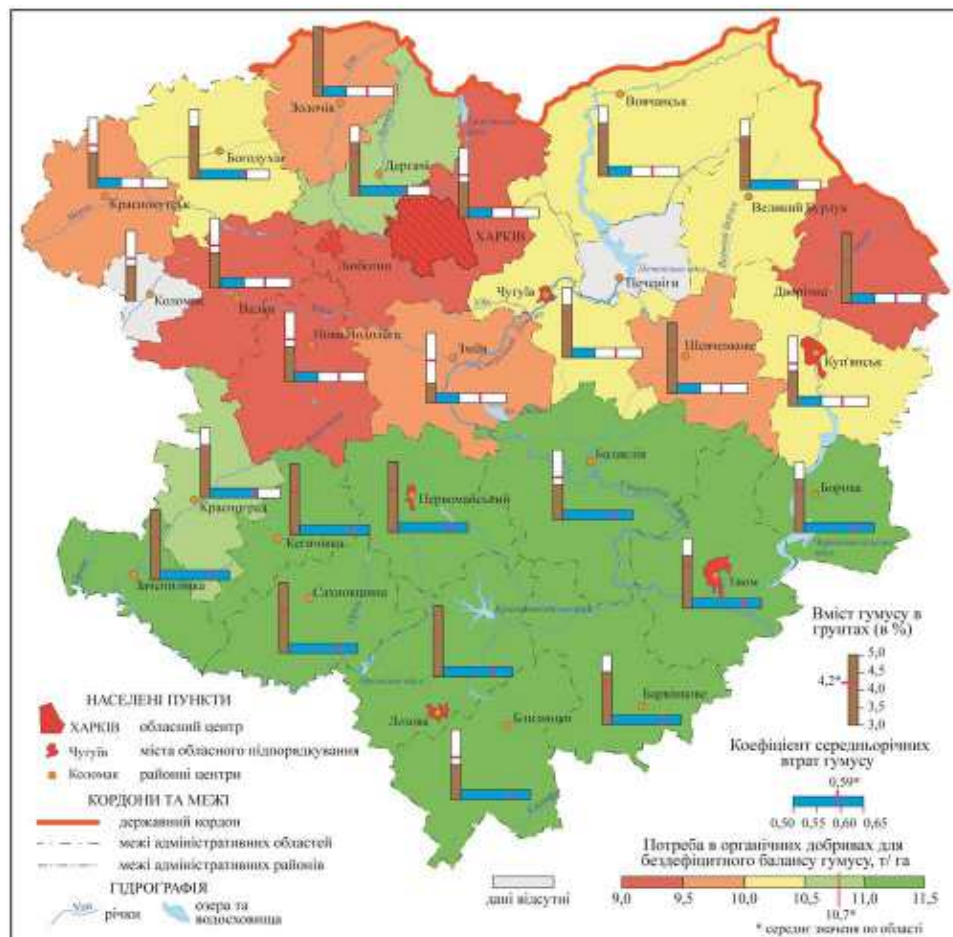

Рис. 112. Вміст гумусу в ґрунтах

2.1.6.3. Лісові ресурси

Загальна площа лісів та інших лісовкритих площ Харківської області становить 401,3 тис. га. Вони виконують переважно екологічні (водоохоронні, захисні, рекреаційні, природоохоронні) функції та мають обмежене експлуатаційне значення. Ліси розташовані фрагментарними ділянками більшої чи меншої площі. За лісистістю область займає 15-те місце по Україні. Загальний запас деревостанів у лісах області складає 81,1 млн. м³.

Лісистість Харківської області становить 12% при середньому значенні по Україні 15,6% та оптимальній лісистості для області 15%. Половина районів області мають середній та вищий за середній рівень лісистості. Лише десять районів (у північній та центральній частинах області) мають показник лісистості, що відповідає його оптимальному значенню.

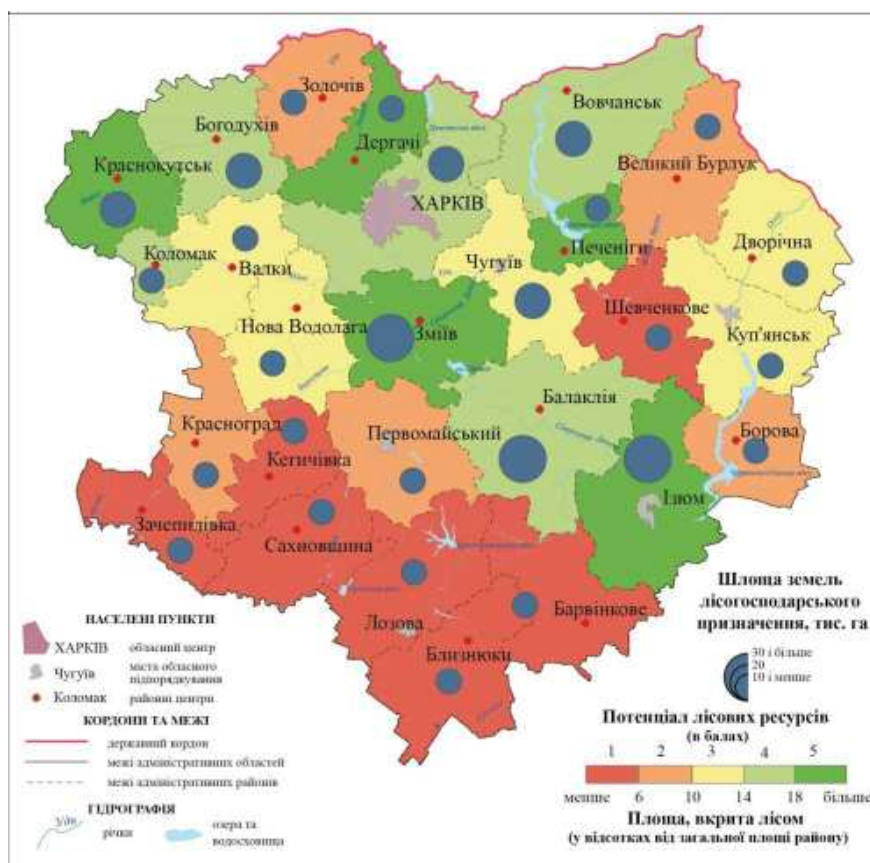

Рис. 113. Потенціал лісових ресурсів

2.1.6.4. Нерудні копалини

Група нерудних (неметалічних) корисних копалин є найбільш поширеною на території України та Харківської області як за кількістю видів, так і кількістю відкритих родовищ. Найбільше розповсюдження мають будівельні матеріали, але є в наявності також унікальні копалини: фосфорити, кварцові піски, графіт тощо.

Харківська область має потужні запаси цементної та скляної сировини (43 % від видобутку в Україні), формувальних та будівельних пісків (7 % від видобутку в Україні), забезпечуючи не лише власні потреби, а й експортуючи матеріали в інші області і навіть країни СНД.

На території області розвідано два родовища та один об'єкт формувальних пісків із загальними запасами 206,3 млрд т за категоріями А+В+С1. У промисловій розробці перебувають Гусарівське та Вишнівське родовища, піски яких використовуються в металургії як основний матеріал (85 – 95%) при виготовленні ливарних форм і стержнів. Кухонна сіль в області представлена одним родовищем – Єфремівським, яке досить тривалий час перебувало у промисловій розробці; запаси складають 390,36 млн. т за категоріями А+В+С1.

На території області розташоване одне родовище вохристих глин (Суша Кам'янка), сировина якого може використовуватись для виробництва мінеральних пігментів. Запаси його складають 186,6 тис. т, але через низьку якість сировини родовище не розробляється.

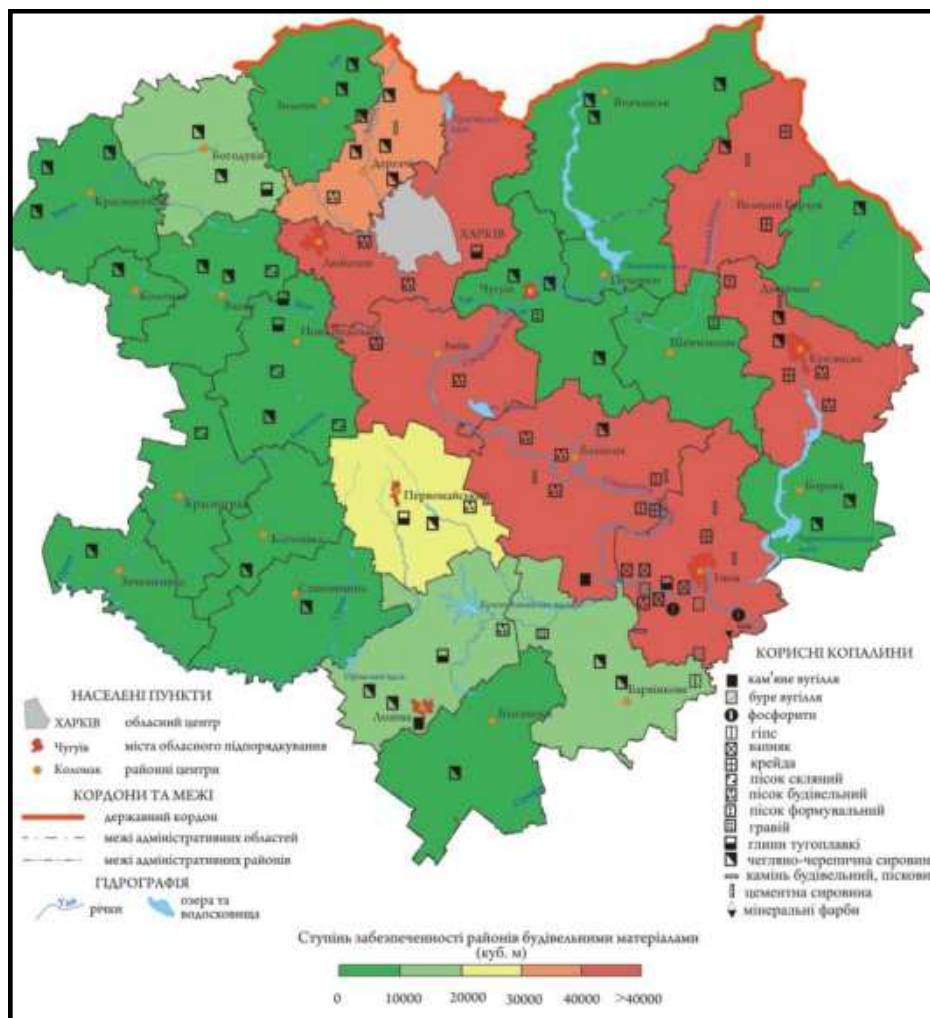

Рис. 114. Нерудні корисні копалини Харківської області

У Харківській області добре розвинена сировинна база будівельних матеріалів. На її території налічується 155 родовища і 6 об'єктів обліку корисних копалин, що застосовуються у будівництві, з яких розробляються лише 34 родовища і 2 об'єкти обліку.

Область має найбільші в Європі розвідані поклади природного газу, сланцевого газу та бурого вугілля.

В Харківській області переважають комплексні родовища вуглеводнів. Станом на початок 2014 року, видано ліцензії на промислову розробку 52 родовищ вуглеводнів, з них 11 родовищ не розробляються. За величиною видобувних запасів виділяються унікальні Шебелинське та Західно-Хрещищенське газоконденсатні родовища з початковими видобувними запасами газу більше 300 млрд м³.

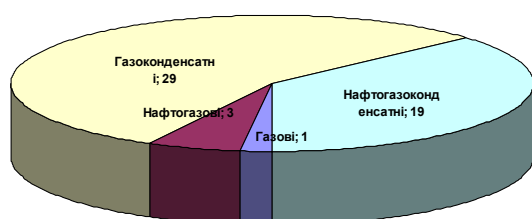

Рис. 115. Кількість родовищ вуглеводнів на території Харківської області

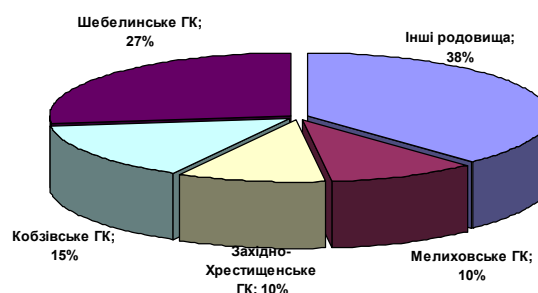

Рис. 116. Видобуток природного газу по родовищам Харківської області

Структура споживання викопного палива у Харківській області наближена до світової, але суттєво не співпадає із структурою власного видобутку. Незважаючи на наявність нафтогазових і нафто-газоконденсатних родовищ, власний видобуток нафти є низьким і повністю не забезпечує внутрішні потреби області. Потреби місцевої енергетики у вугіллі мають повністю покриваються за рахунок його ввезення з інших областей. Власний видобуток не ведеться, хоча на території регіону виявлено шість ділянок кам'яновугільних і буровугільних відкладень

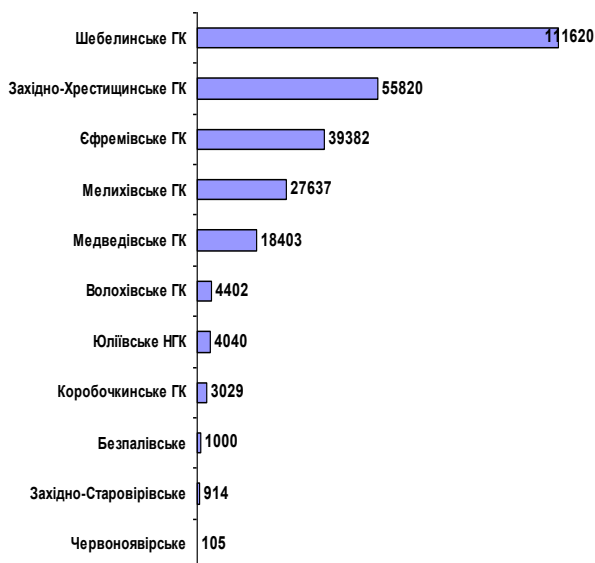

Рис. 117. Оглядова карта родовищ вуглеводнів Харківської області і залишкові балансові запаси природного газу по родовищах (на 01.01.2012 р.), млн м³

2.1.6.5. Водні ресурси

Згідно Глобальної рамкової конвенції про право на воду (2004 р.), вода є суспільним благом і стратегічним енергетичним ресурсом. Проблема безперешкодного забезпечення доступу до прісної води є однією з ключових для сучасного світу, в т.ч. Європи.

Харківська область має низьку забезпеченість водними ресурсами – 1,8 % від загальних водних ресурсів України. Водні ресурси області формуються як за рахунок атмосферних опадів (місцевий річковий стік, ґрунтова волога, підземні води), так і за рахунок зовнішнього притоку з суміжних територій (транзитні води з Росії).

Поверхневі водні ресурси Харківської області представлені річками, озерами, водосховищами, ставками, струмками та каналом «Дніпро – Донбас». Річки області відносяться до басейнів Сіверського Донця та Дніпра.

В області нараховується 867 річок загальною протяжністю 6405 км, з них довжиною більше 10 км – 172 річки і протяжністю 4666 км. Найбільша ріка області – р. Сіверський Донець, її довжина в межах області 375 км або 35,6% загальної довжини. Також в області нараховуються 583 озера загальною площею водного дзеркала 4466 га; 2538 ставків площею дзеркала 13,17 тис. га; 57 водосховищ ємністю 1497,2 млн м³ та площею дзеркала 30,4 тис. га.

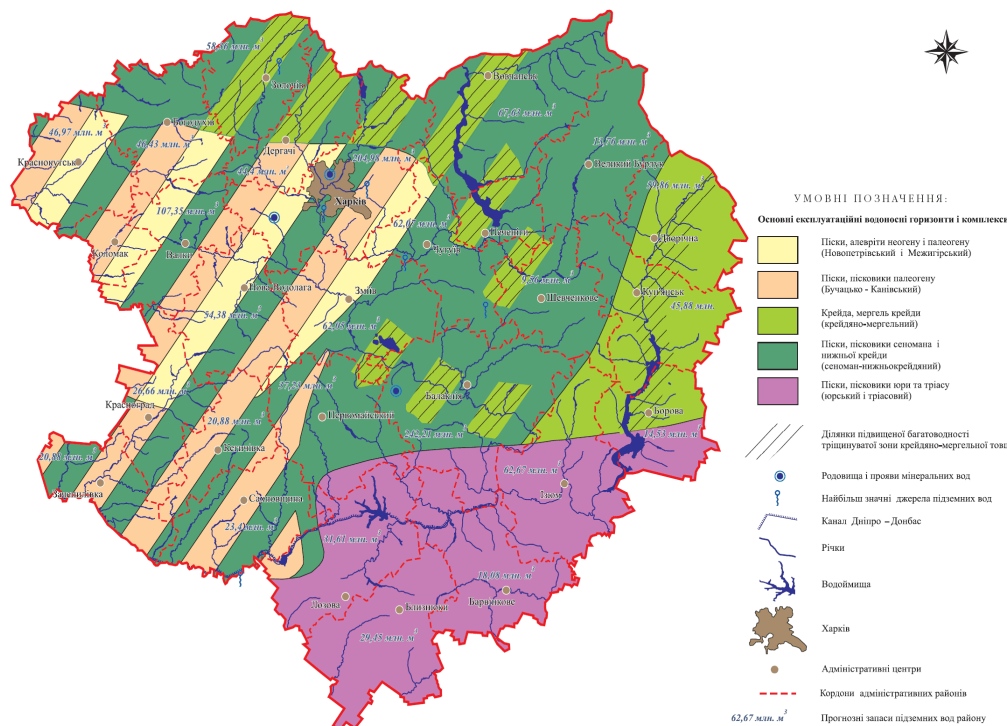

Рис. 118. Основні водоносні горизонти і комплекси, що використовуються для цілей водопостачання Харківської області

Основними джерелами водопостачання Харківської області є поверхневі води басейну ріки Сіверський Донець і канал «Дніпро – Донбас», а також підземні води Дніпровсько-Донецького артезіанського басейну. Основна кількість води знаходиться у трьох водосховищах: Печенізькому, Червоноооскільському і Краснопавлівському. Водосховища та ставки використовуються для потреб водопостачання, сільгоспводопостачання, зрошення, риборозведення, рекреації.

У зв'язку зі збільшенням мінералізації поверхневих вод з південного заходу на північний схід області збільшується жорсткість води, що може унеможливити її використання для питних потреб.

Якість підготовки водопровідної води і очистки стічних вод міста Харкова оцінено Сертифікатом якості Європейського центру досліджень ринку EMRC (м. Брюссель), у 2013 році за якістю питної води Харків було визнано кращим в Україні. Однак багато населених пунктів в районах області досі не мають доступу до централізованого постачання питної води, традиційно користуючись легкодоступними ґрунтовими водами, які можуть бути легко забруднені змитими з

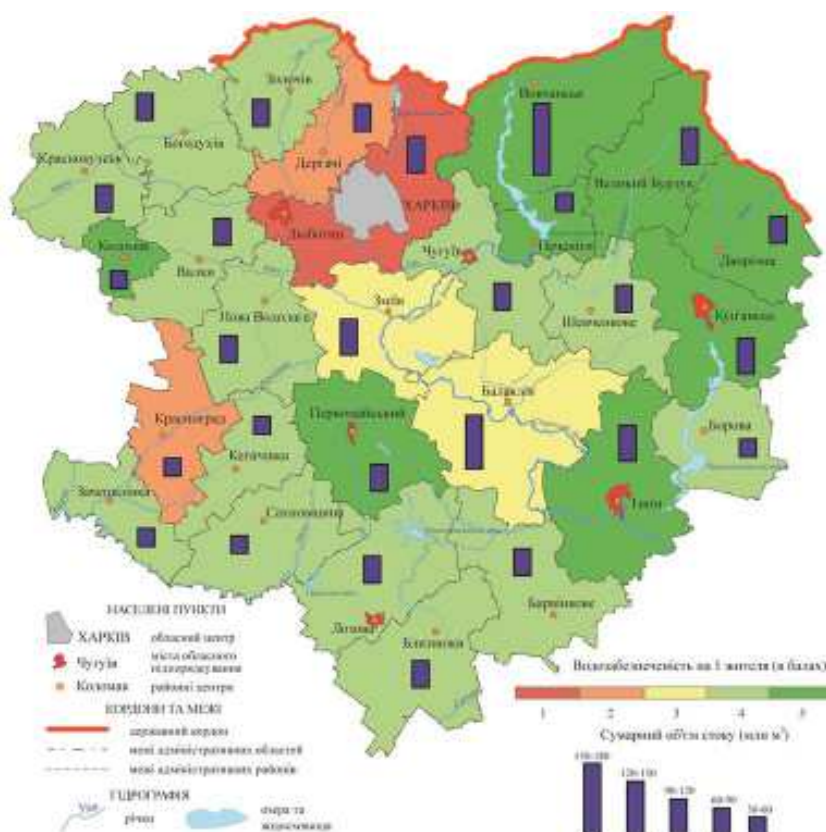

Рис. 119. Водозабезпеченість на 1 мешканця по районах області

полів добривами. При цьому і Україна в цілому, і Харківська область зокрема, майже по усій своїй площі володіють значними покладами чистої артезіанської та мінеральної води.

У розрахунку на одного мешканця, середня багаторічна забезпеченість сумарними водними ресурсами в області низька і складає 1,35 тис. м³/рік, у тому числі річковим стоком 0,8 тис. м³/рік; для порівняння, в Україні цей показник 1,1 тис. м³/рік, а за рекомендаціями UNESCO має бути не менше 1,7 тис. м³/рік.

2.1.6.6. Екологічний потенціал

Більшість території області в цілому характеризується **сприятливою екологічною обстановкою**.

На сьогодні структура промисловості Харківської області характеризуються малою часткою екологічно небезпечних галузей: питома вага металургійної та хімічної галузей складає 1,5% та 3,1% відповідно. В області немає великих металургійних та хімічних підприємства, а найбільш екологічно небезпечне підприємство Харківської області – Первомайське ДП «Хімпром» ліквідовано. Тому зараз основними забруднювачами атмосферного повітря в Харківській області є генеруючі та видобувні підприємства паливно-енергетичного комплексу та автотранспорт. Сумарний вклад підприємств ПЕК в забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами викидів області складає біля 87%.

Позитивною тенденцією, що значно підвищує привабливість регіону, є **планомірне покращення екологічної ситуації в обласному центрі**. Комплексний індекс забруднення атмосфери (КІЗА) Харкова у I півріччі 2013 року, за даними Центральної геофізичної обсерваторії ГСЧС України, складав 2,9, («низький, безпечний рівень»). Це друге місце серед обласних центрів країни після Чернігова і у рази менше, аніж в інших великих промислових центрах сходу і півдня України. КІЗА Харкова протягом останніх років стійко знижується: у 2011 році він складав 3,6.

Комплексний індекс забруднення атмосфери (КІЗА) обласних центрів України, Києва і Севастополя у I півріччі 2013 р.							
Максимальний рівень забруднення серед міст України: Дніпродзержинськ – 16,4				Середньоукраїнський рівень забруднення: 7,1			
Дуже високий рівень забруднення (≥ 14,0)		Високий рівень забруднення (≥ 7,0)		Підвищений рівень забруднення (≥ 5,0)		Низький рівень забруднення (< 5,0)	
Донецьк	14,7	Дніпропетровськ	11,5	Чернівці	6,4	Житомир	4,8
Одеса	14,1	Кривий Ріг	9,7	Кіровоград	5,5	Сімферополь	4,8
		Рівне	9,1	Черкаси	5,2	Полтава	3,9
		Запоріжжя	8,9	Львів	5,2	Севастополь	3,9
		Миколаїв	8,8	Хмельницький	5,0	Вінниця	3,8
		Київ	8,2	Суми	5,0	Тернопіль	3,1
		Ужгород	8,1			Івано-Франківськ	2,9
		Луцьк	7,5			Харків	2,9
		Луганськ	7,3			Чернігів	2,6
		Херсон	7,2				

Рис. 120. Рівень забруднення атмосфери обласних центрів країни за даними Центральної геофізичної обсерваторії ГСЧС України

Найбільший рівень забруднення атмосферного повітря у Зміївському, Чугуївському, Дергачівському, Балаклійському, Красноградському та Первомайському районах області.

В області діють сім полігонів промислових відходів: золошлаковідвал Зміївської ТЕС ПАТ «Центренерго», колишній шлаковідвал ВАТ «Куп'янський ливарний завод», полігон промислових відходів Обласного комунального спеціалізованого підприємства з виконання норм екологічної

безпеки, полігон промислових відходів і золошлаковідвал ПАТ «Харківський тракторний завод», полігон промислових відходів ПАТ «Харківський підшипниковий завод», золошлаковідвал філії «Теплоелектроцентральної» ТОВ «ДВ Нафтогазовидобувна компанія». На цих полігонах здійснюється розміщення відходів 3-го та 4-го класів небезпеки.

Питома вага наявних в Харківській області відходів становить 5,5 % від загальноукраїнського показника. В області розташовано такі сміттесортувальні, сміттєпереробні та сміттєспалювальні станції:

- у м. Харків здійснюється термохімічне знешкодження твердих побутових відходів на ДП «Південна залізниця» (потужність об'єкту 1314 т/рік), а також сортування та термokatалітичне знешкодження твердих відходів на ДП «Південна залізниця» (потужність об'єкту 2628 т/рік);
- у м. Люботин здійснюється термokatалітичне знешкодження твердих відходів на ДП «Південна залізниця» (потужність об'єкту 6132 т/рік);
- у м. Чугуїв встановлено сміттесортувальну лінію, потужністю 152 т/рік.

В Харківській області загальна площа заповідного фонду складає лише 2,36%. Відповідно до Закону України № 1989 від 21.09.2000 р. для збереження земельних, екологічних та рекреаційних ресурсів на Харківську область поширюється необхідність відведення частки земель до Національної екологічної мережі України, яка є складовою Всеєвропейської екологічної мережі, з метою збільшення площі земель з природними ландшафтами до рівня, достатнього для збереження їх різноманіття, близького до притаманного їм природного стану. Виконання норм Програми формування національної екологічної мережі в Харківській області у 2002-2014 роках поки що суттєво не наблизило область до оптимального відсотку заповідання.

Харківська область посідає першу сходинку в рейтингу інвестиційної привабливості регіонів України. Разом із тим, співвідношення прямих іноземних інвестицій до загального обсягу інвестицій, залучених до економіки області, є незначним. Зокрема, у 2013 році воно склало лише 0,5%.

Основним фінансовим джерелом регіонального розвитку залишаються внутрішні інвестиції місцевих підприємств та організацій, кредити банків, власні кошти населення. Як і державі в цілому, Харківській області поки що не вдалося запустити ані «інвестиційний» сценарій, де роль рушійної сили належить іноземним інвестиціям, ані «мобілізаційний», де функції провідного вкладника у територіальний розвиток виконує бюджет. Це є прямим наслідком загального ділового клімату в державі, а також бюджетної системи, що не стимулювала місцеві громади до розвитку власної дохідної бази та не дозволяла області в цілому в достатній мірі скористатися своєю високою загальною фіскальною спроможністю.

Окремою проблемою є великі територіальні диспропорції у здатності мобілізувати доходи бюджету та залучати інвестиції, що існують на рівні регіону. Зокрема, іноземні та капітальні інвестиції практично повністю сконцентровані у місті Харкові, а також найбільш наближених до нього районах.

Системними кроками, що здатні змінити ситуацію вже у середньостроковій перспективі, знаходяться у межах компетенції регіону та повністю відповідають загальноєвропейській практиці є:

- Розширення сфери неподаткових надходжень до місцевих бюджетів з використанням європейського досвіду.
- Переведення обласної та місцевих програм соціально-економічного розвитку на проектний принцип формування аналогічно Плану реалізації Стратегії, що дозволяє вже на етапі відбору оцінити ефективність проектів, які пропонуються, а також здійснювати фінансовий та імплементаційний аудит на етапі їхньої реалізації.
- Надання пріоритету розробці та реалізації інтегральних проектів, що здатні справити мультиплікативний, системний ефект на розвиток різних секторів економіки на конкретних територіях. Використання принципів софінансування та додатковості (здіяння ресурсів всіх рівнів – державного, регіонального, місцевого, а також публічно-приватного партнерства).
- Створення Агенції регіонального розвитку для широкого залучення коштів міжнародних фінансових організацій, в тому числі на грантовій основі.

2.2.1. Бюджет

Харківська область має високу фіскальну спроможність і разом із сусідніми Дніпропетровською та Полтавською областями входить до трійки **найбільших донорів бюджетної системи України**, перераховуючи до державного бюджету більше, ніж отримуючи з нього. У 2013 році область забезпечила найвище сальдо перерахувань до державного бюджету серед регіонів держави.

млрд грн (округлено до десятих)

Рік	Надходження до держбюджету	Трансферти з держбюджету	Сальдо
2010	15,1	3,9	11,2
2011	18,1	4,6	13,5
2012	19,7	6,0	13,7
2013	22,5	5,7	16,8

Рис. 121. Сальдо перерахувань до державного бюджету України, Харківська область

У розрахунку на одного жителя Харківська область у 2013 році перераховувала до державного бюджету понад 8,1 тис. грн. Доходи зведеного бюджету області, які з урахуванням трансфертів з державного бюджету перевищили 12 млрд грн, у розрахунку на одного жителя склали 4,4 тис. грн.

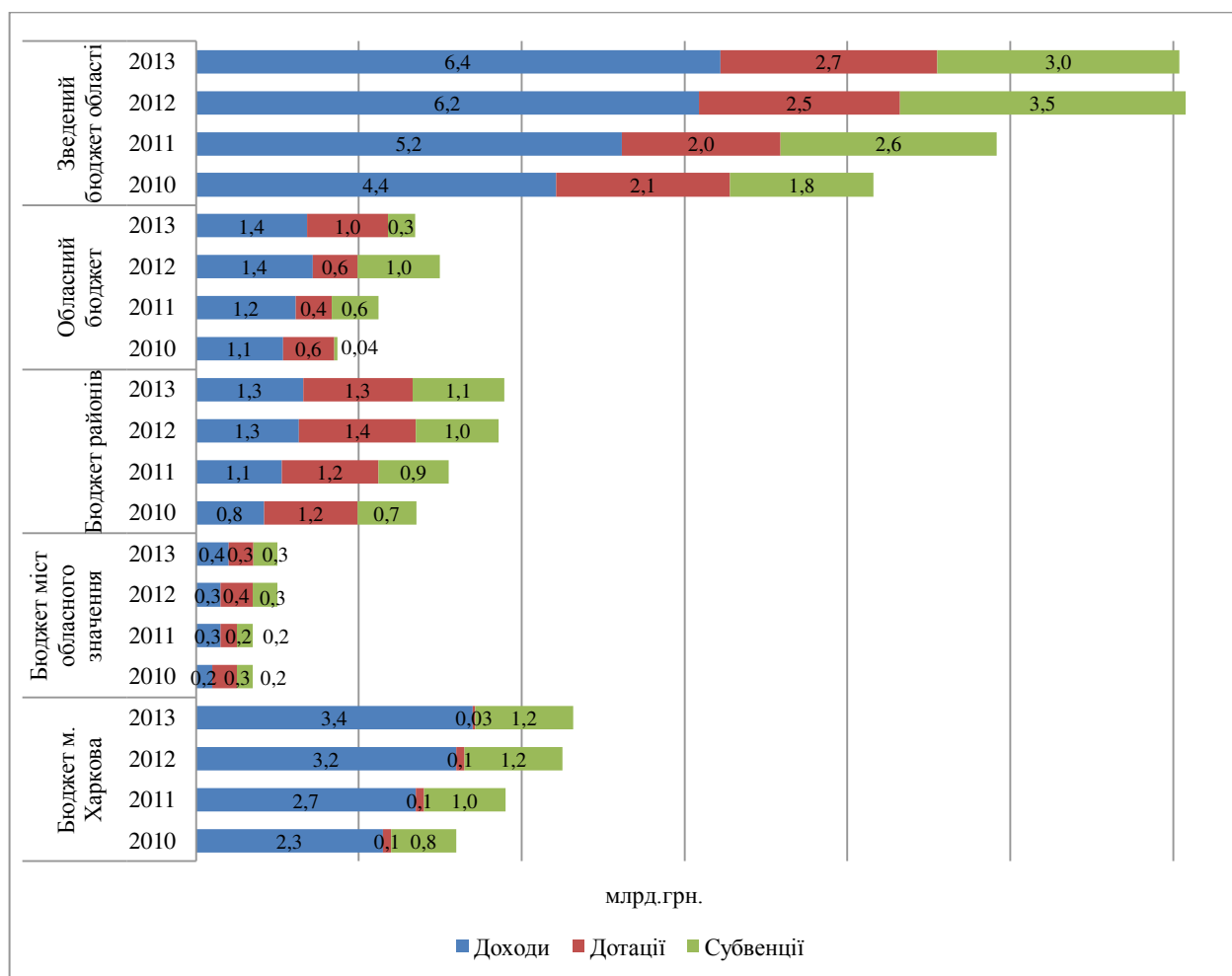

Рис. 122. Динаміка та склад доходів бюджету Харківської області

За 2010 – 2013 роки дохідна частина зведеного бюджету області зросла майже у 1,5 рази. Зокрема, надходження до місцевих бюджетів (що є складовою дохідної частини зведеного бюджету області) за цей період зросли в 1,7 рази. Це відповідає загальнодержавним тенденціям та пов'язано, передусім, із зростанням середньої номінальної заробітної платні. При цьому участь адміністративно-територіальних одиниць регіону в забезпеченні динаміки збільшення надходжень до бюджету є нерівномірною.

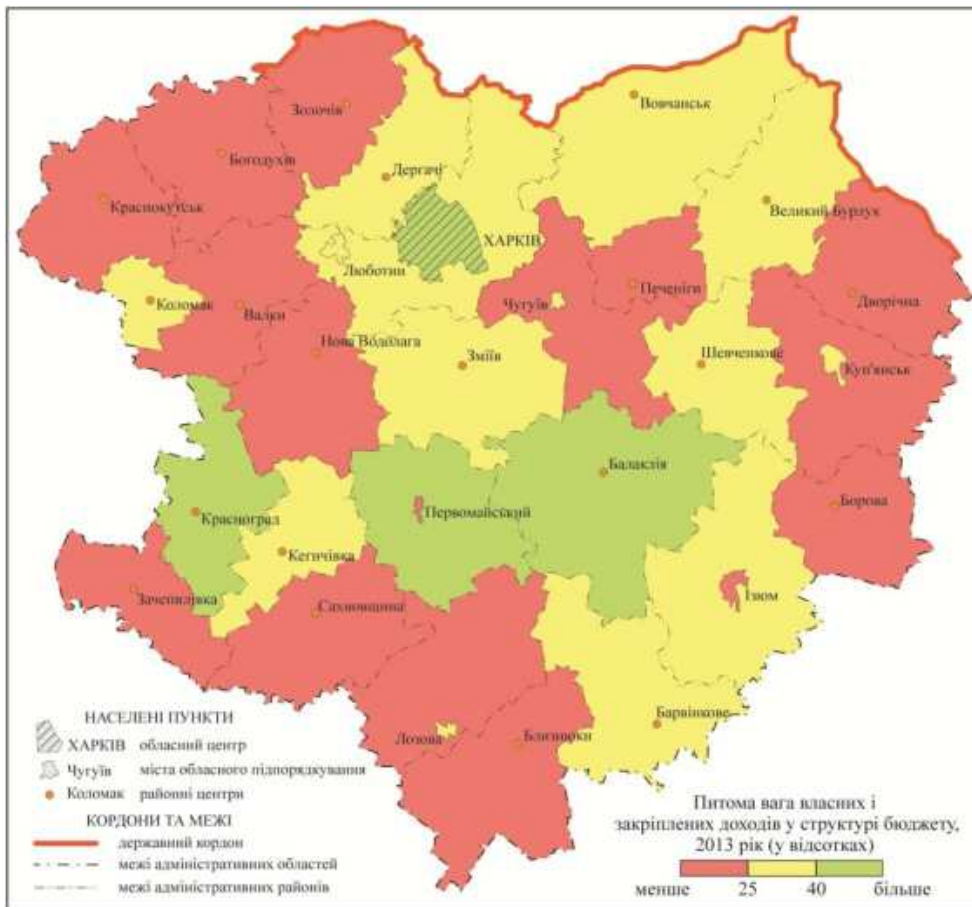

Рис. 123. Питома вага власних і закріплених доходів у структурі бюджету

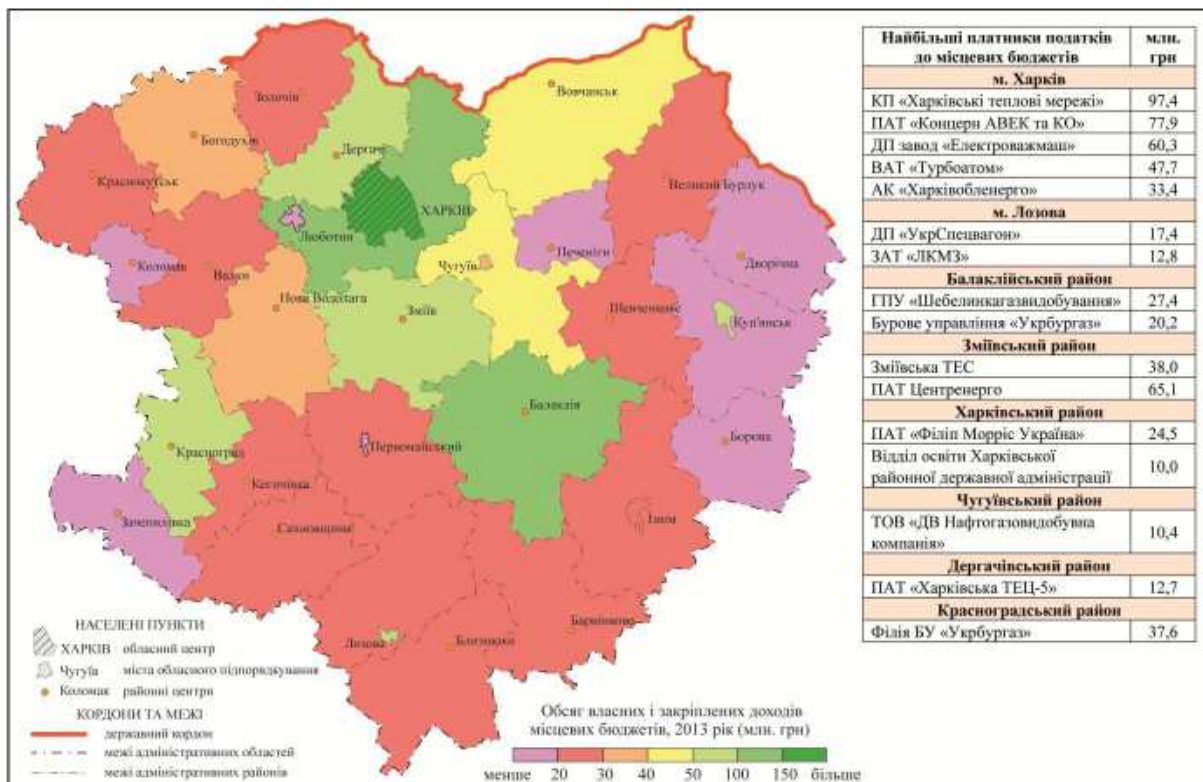

Рис. 124. Обсяг власних і закріплених доходів місцевих бюджетів та найбільші платники податків

Згідно законодавства, основним джерелом наповнення дохідної частини місцевих бюджетів виступає податок на доходи фізичних осіб. Його питома вага сягає 62%.

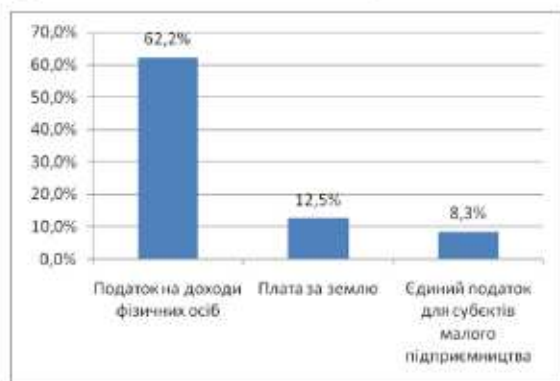

Рис. 125. Податки, які мають найбільшу питому вагу у надходженнях до зведеного бюджету області, 2013 рік

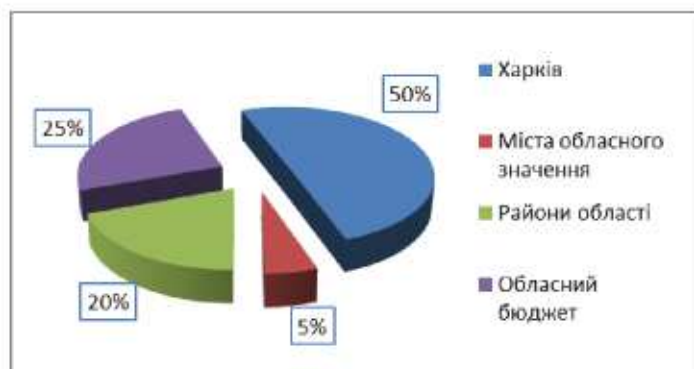

Рис. 126. Розподіл надходжень податку на доходи фізичних осіб по бюджетах області

Більше половини надходжень цього податку забезпечуються за рахунок міста Харкова, що займає тільки 1,1% загальної площі області. Харків не лише домінує за кількістю зайнятих, але й виступає місцем реєстрації головних офісів багатьох підприємств, розташованих на території регіону за межами обласного центру.

На райони області припадає лише п'ята частина надходжень. При цьому **понад 50% надходжень податку на доходи фізичних осіб серед усіх 27 районів області забезпечуються за рахунок лише 5 районів**, де також сконцентровані підприємства-великі платники податків: Харківського (14,6%), Балаклійського (12,6%), Красноградського (8,6%), Дергачівського (8,1%) та Зміївського (7,4%).

Бюджетна система України спрямована на забезпечення додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання. Виконання цих функцій делеговано місцевим бюджетам. Відповідно, існуючі диспропорції у рівні соціально-економічного розвитку територіально-адміністративних одиниць та їх здатності нарощувати дохідну базу своїх бюджетів призводять до перерозподілу бюджетних коштів як в межах держави, так і в межах окремого регіону.

В результаті такого міжбюджетного вирівнювання Харків, а також інші міста та райони з порівняно високим рівнем економічного розвитку та трудового потенціалу отримують найнижчий рівень доходів бюджету у розрахунку на одного жителя. В той же час, території з недостатнім рівнем включеності у процеси соціально-економічного розвитку та обмеженою доступністю мають найвищі доходи бюджету на одного жителя.

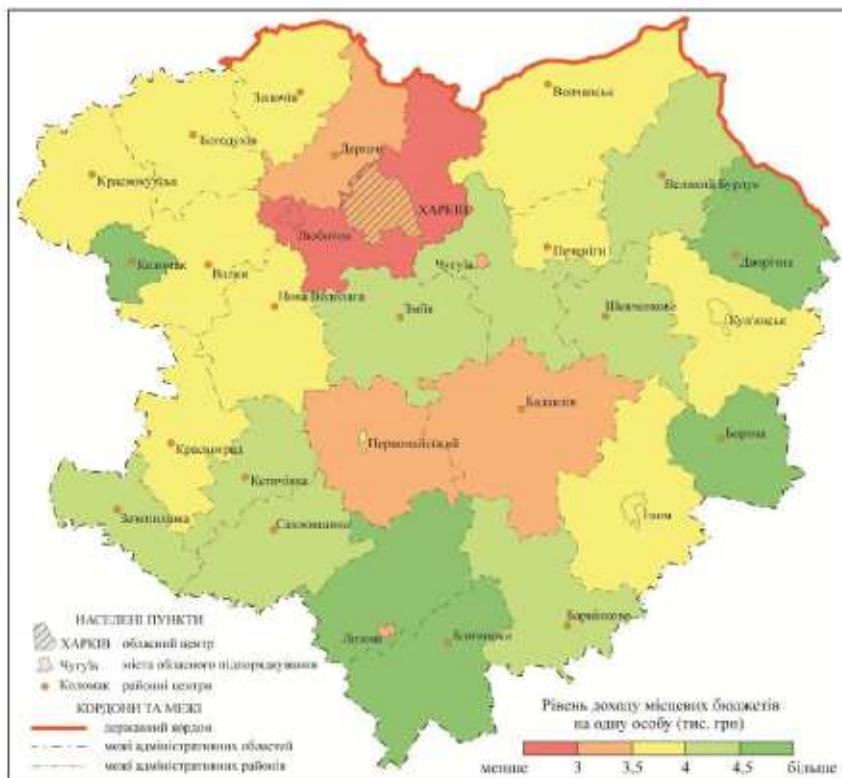

Рис. 127. Рівень доходу місцевих бюджетів Харківської області на одну особу

На відміну від загальноприйнятих у ЄС підходів до бюджетної підтримки та реалізації проектів розвитку депресивних територій на принципах софінансування чи повернення коштів, **бюджетний механізм протягом багатьох років не закладав стимулів для найбільш дотаційних районів до підвищення ефективності управління власною дохідною базою.** Відповідно, на практиці такий стан речей привів не до забезпечення належного доступу жителів віддалених районів області до соціальних послуг, а лише до постійного нарощування тиску соціальних витрат на місцеві бюджети.

Питома вага витрат бюджету Харківської області на соціальну сферу сягає 80% (витрати на освіту – 27,1%, соціальний захист і субсидії – 25,3%, охорону здоров'я – 22,3%, культуру та спорт – 5%). На утримання сфери ЖКХ та дорожнього господарства, економічний розвиток і розвиток інфраструктури витрачається не більше 15% бюджету.

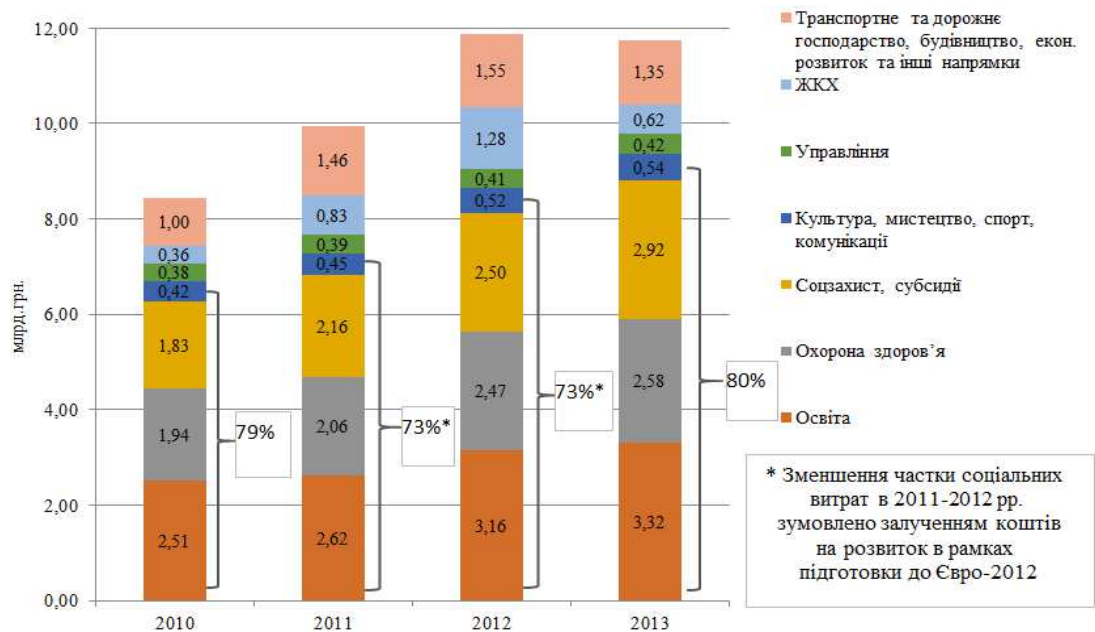

Рис. 128. Склад та динаміка витрат бюджету, тис. грн

Позитивною тенденцією останніх років стало поступове нарощування частки бюджету розвитку,⁸ який також виступає потенційним джерелом фінансування проектів і програм в рамках Стратегії.

Питома вага бюджету розвитку, %				
	2010	2011	2012	2013
м. Харків	2,1	5,7	9,3	11,0
Міста обласного значення:				
м. Ізюм	0,2	1,7	2,6	3,3
м. Куп'янськ	0,3	1,8	2,9	3,4
м. Лозова	0,6	1,3	3,0	3,8
м. Люботин	0,1	1,9	3,7	4,0
м. Чугуїв	1,0	2,3	3,5	4,5
м. Первомайський	1,9	3,1	4,6	5,9
Разом по містах обласного значення	0,6	1,9	3,2	4,0
Разом по районах	0,5	1,2	2,3	2,7
Всього по містах і районах	1,3	3,5	5,8	6,9
Обласний бюджет	1,2	0,5	0,5	3,6
Зведений бюджет області	1,3	2,8	4,5	6,2

Рис. 129. Динаміка зростання питомої ваги бюджету розвитку

⁸ **Бюджет розвитку** – доходи і видатки місцевого бюджету, які утворюються і використовуються для реалізації програм соціально-економічного розвитку, зміцнення матеріально-фінансової бази.

Разом із тим майже 70% бюджету розвитку в зведеному бюджеті області припадає на місто Харків. Бюджет розвитку обласного центру в 14 разів перевищує сумарні показники всіх міст обласного значення та в 5 разів сумарні показники всіх 27 районів області. Це означає, що навіть невеликі за обсягом бюджетних інвестицій інфраструктурні проекти можуть бути реалізовані лише в обласному центрі.

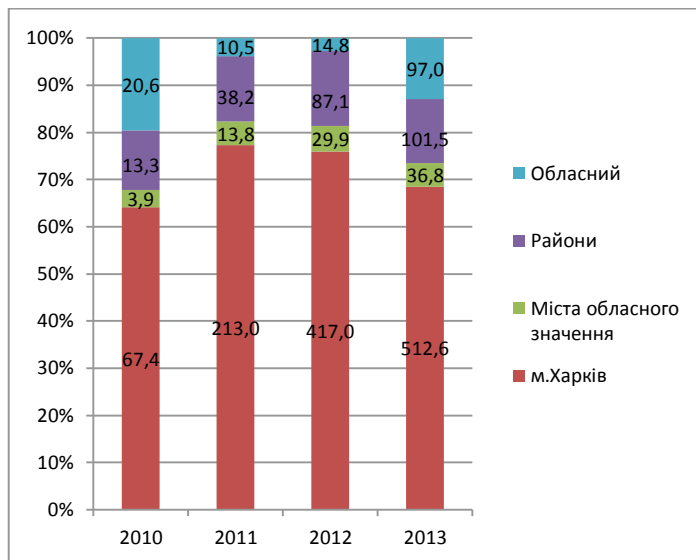

Рис. 130. Структура та динаміка надходжень до бюджетів розвитку, млн грн

З початку 1990-х років одним з провідних шляхів нарощування інвестиційних можливостей місцевих бюджетів у країнах ЄС виступає розширення сфери неподаткових надходжень через впровадження у практику муніципального управління корпоративних технологій комерційної діяльності. Зокрема, за рахунок отримання прибутку від участі у підприємницькій діяльності через мережі комунальних та приватно-суспільних підприємств, операцій з фінансами, а також операцій на ринку нерухомості в інтересах громади. Відповідні успішні кейси активно поширюються через мережі численних асоціацій та інших об'єднань органів влади міст та регіонів Європейського Союзу.

В Харківській області на неподаткові надходження, зокрема, доходи від операцій з капіталом, а також цільові фонди, припадає не більше 15% від загального обсягу власних доходів. При цьому з 2012 року спостерігається скорочення їхньої питомої ваги. Використання європейських кейсів мобілізації неподаткових надходжень з урахуванням особливостей національного законодавства потенційно може виступати одним з головних резервів наповнення бюджету області на перспективу.

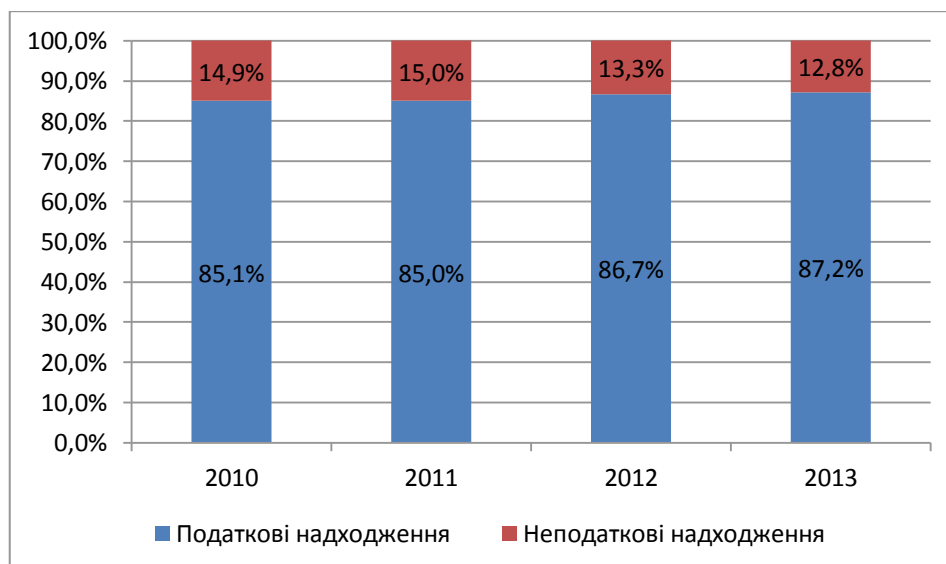

Рис. 131. Склад та структура власних коштів зведеного бюджету Харківської області

Ухвалення Закону України "Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин" від 28.12.2014 № 79-VIII створило додаткові важелі розвитку місцевих бюджетів. Відповідно до Закону, починаючи з 2015 року, формування бюджету Харківської області відбувається за новою моделлю фінансового забезпечення та міжбюджетних відносин, що збільшує можливості розвитку територіальних громад та мотивацію до нарощування власної дохідної бази місцевих бюджетів. Це стає можливим завдяки передачі доходів з державного бюджету, запровадженню нових видів платежів та розширенню бази оподаткування.

Як результат, ухвалення усіх 485 бюджетів Харківської області на основі нової податкової та бюджетної бази із застосуванням нових ставок зумовило зростання зведеного бюджету області більш ніж на 3 млрд гривень порівняно з попереднім роком.

АНАЛІЗ ЗМІНИ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ У МІСЦЕВІ БЮДЖЕТИ

(за податками, що мають найбільшу питому вагу у дохідній частині)

Рис. 132. Аналіз змін у податкових надходженнях до місцевих бюджетів у 2015 – 2016 роках

2.2.2. Інвестиції

Виробничий потенціал Харківщини характеризується значним рівнем зносу. За сумарним рівнем **зносу основних засобів** у 2010 році Харківська область посідала третє місце серед регіонів України. Фактично, випереджаюча модернізація виробництва відбувалася лише у добувній промисловості.

Зношеність основних фондів позначається на скороченні виробничого потенціалу регіону та є негативним економічним фактором. В той же час, з позицій реіндустріалізації, що сьогодні набуває якостей світового тренду, її високий загальний рівень розглядається як **складова інвестиційної привабливості** території та одна з передумов для інвестування. Високий ступінь зносу основних засобів істотно знижує конкурентні бар'єри для корпоративного інвестора щодо виходу на ринок і локалізації сучасного виробництва. При цьому інвестор має доступ до резервів кваліфікованої робочої сили, підготовлених промислових територій, об'єктів транспортної та промислової інфраструктури. Відповідно, окупність інвестицій у реальний сектор економіки регіону є значно вищою, ніж інвестицій у вже розвинуту територію.

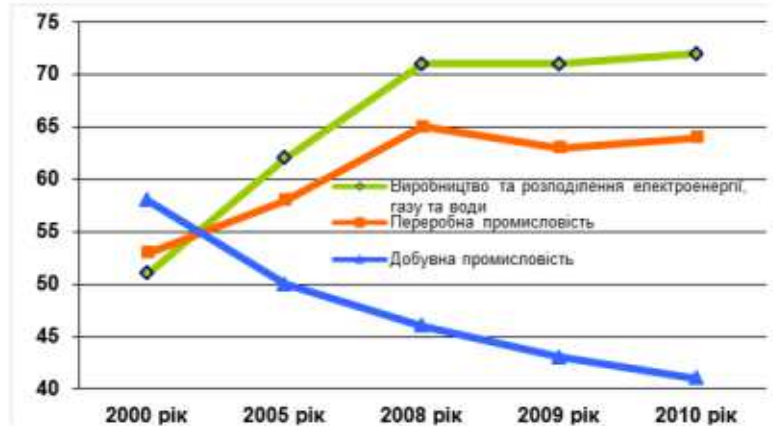

Рис. 133. Динаміка зміни середнього ступеня зношеності основних засобів в Харківській області, у %

Такий підхід закладається у стратегії розвитку регіонів Польщі, Болгарії, інших країн Східної та Центральної Європи. Зокрема, він знаходить відображення у польській програмі створення сучасних технологічних парків на території колишніх індустріальних зон. Враховуючи перспективи створення зони вільної торгівлі з Європейським Союзом та імплементації Україною технічних регламентів ЄС, це створює вагомі передумови для залучення інвестицій у виробництво, орієнтоване на внутрішній ринок України, європейський ринок та ринки третіх країн.

Головним джерелом фінансування **капітальних інвестицій** виступають власні кошти підприємств та організацій області.

Рис. 134. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування 2010-2013 роки

Значне пожвавлення динаміки капітальних інвестицій у Харківській області відбулося в 2011 – 2012 роках через підготовку до проведення матчів фінальної частини Чемпіонату Європи по футболу Євро – 2012.

Проте збільшення обсягів інвестування не позначилося на змінах в його територіальній структурі. Більшість інвестицій щорічно замикає на собі місто Харків. За 2010 – 2013 роки обласний центр у сукупності з трьома прилеглими районами (Харківським, Чугуївським і Дергачівським) та містом Лозова забезпечили 90% капітальних інвестицій в регіоні.

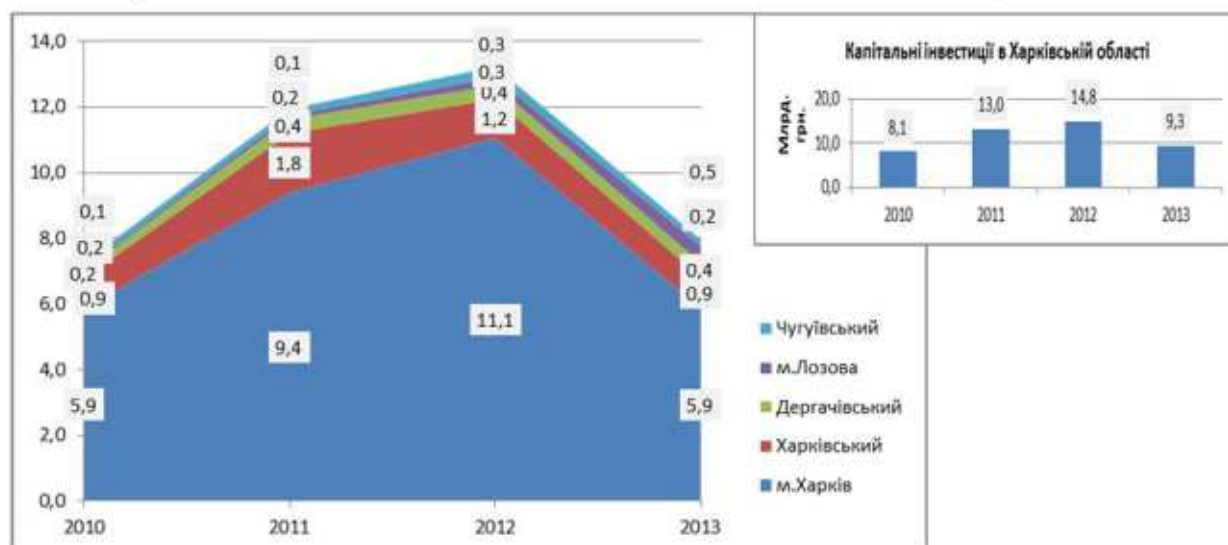

Рис. 135. Динаміка капітальних інвестицій

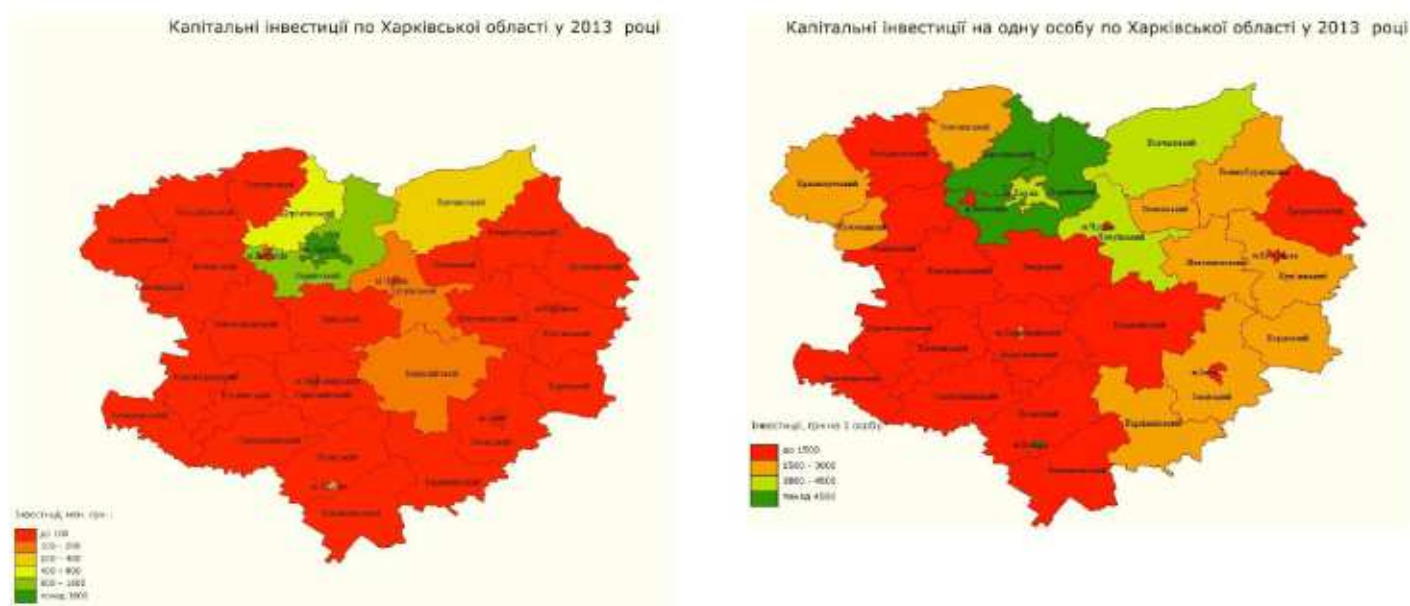

Рис. 136. Територіальний розподіл капітальних інвестицій, 2013 рік

Основними напрямками інвестування у Харківській області виступають інвестиції у переробну промисловість, будівництво, торгівлю та агропромисловий комплекс. Негативною тенденцією можна вважати зменшення частки інвестування транспортного комплексу.

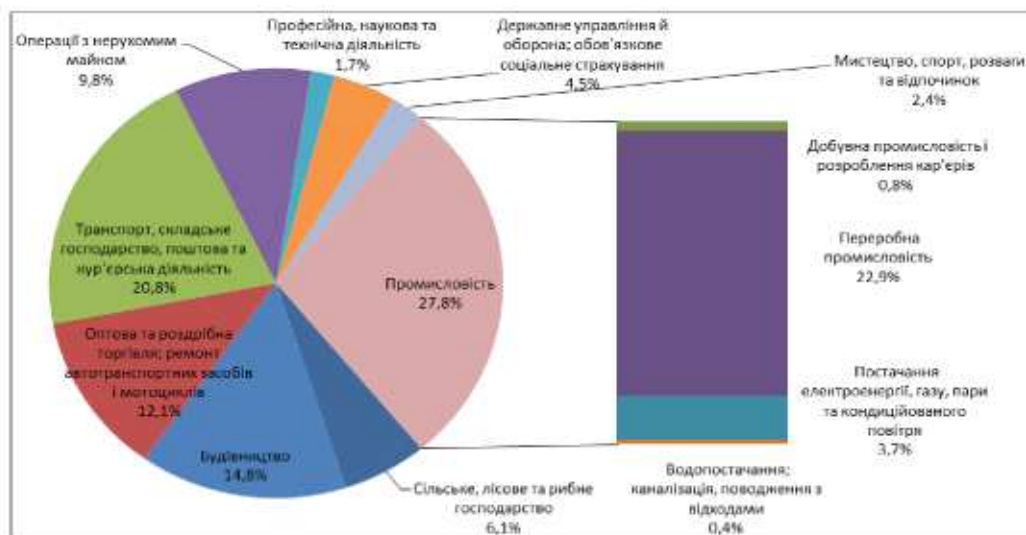

Рис. 137. Структура капітальних інвестицій Харківської області у 2010 році

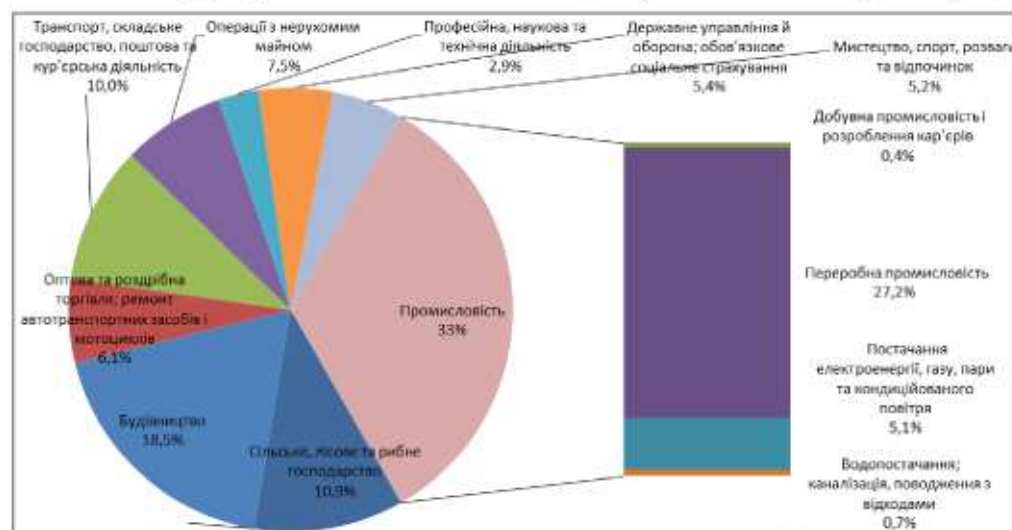

Рис. 138. Структура капітальних інвестицій Харківської області у 2013 році

Порівняльний аналіз показників динаміки та структури інвестування дозволяє у найбільш загальних рисах виокремити комплекс інфраструктурних (позначені зеленим кольором), сервісних та виробничих пріоритетів інвестування в регіоні.

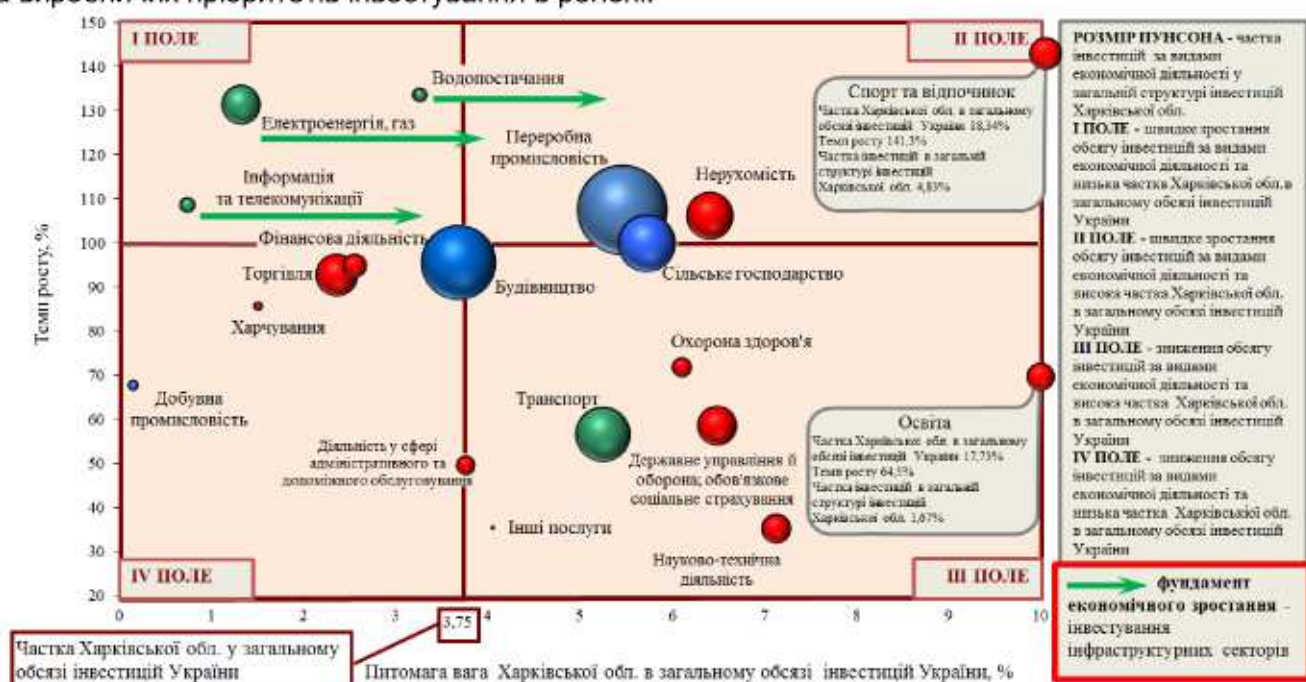

Рис. 139. Позиціонування сфер інвестування через динаміку та питому вагу інвестицій, 2013 рік

Одним зі стратегічних напрямів залучення капітальних інвестицій для Харківської області є **житлове будівництво**.

Забезпеченість населення області житлом у 2 – 3 рази нижча, ніж у країнах ЄС. При цьому зростання забезпеченості жителів області з 18,7 м² на одну особу у 1995 році до 23,3 м² у 2013 році пов'язано не стільки з обсягами будівництва житла, скільки зі скороченням чисельності населення регіону за цей час більш ніж на 11%.

Капітальні інвестиції у житлове будівництво Харківщини за 2010 – 2013 роки становили понад 5 млрд грн. Більше половини з них припадає на кошти населення на індивідуальне житлове будівництво. Абсолютна більшість капітальних інвестицій, спрямованих у житлове будівництво, освоєні в місті Харкові.

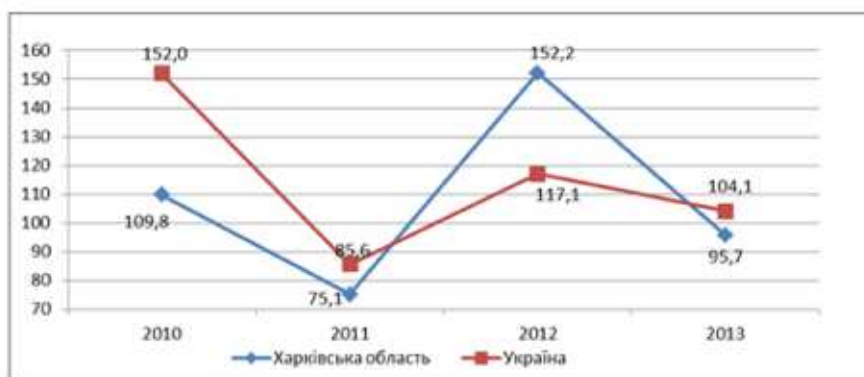

Рис. 140. Індекси капітальних інвестицій у житлове будівництво у 2010 – 2013 роках

Протягом 2010 – 2013 років на території області введено в експлуатацію понад 1,5 млн кв. м житла, або в середньому 0,56 кв. м на одного жителя.

Рис. 141. Обсяги введення в експлуатацію об'єктів житлового будівництва в Харківській області, тис. кв. м

Житлова проблема залишається вкрай актуальною для регіону. Існує великий відкладений попит на житло. **За офіційними даними поліпшення житлових умов в області потребує 26,5 тис. сімей**. Разом із тим, ці дані стосуються лише так званих «черговиків», які прийняті на облік за нормами 1985 року, тобто на рівні забезпечення житловою площею нижче 8,5 м² на особу. **Реальний попит** населення, зокрема, молоді як найбільш продуктивної його частини **є набагато вищим**. Про це свідчить наявний досвід реалізації програми забезпечення молоді житлом. За відсутності вимоги щодо перебування на квартирліку за рік скористалися молодіжними банківськими кредитами понад 2,2 тис. сімей. Після обмеження права участі довідкою про перебування на квартирліку за рік було отримано лише 12 кредитів. Аналогічна ситуація склалася при реалізації програми «Доступне житло». Велика кількість харків'ян, бажаючих інвестувати в будівництво житла 70% власних коштів за умови отримання 30-відсоткової державної підтримки, не змогла скористатися програмою через відсутність довідки про перебування на квартирліку.

Згідно обстежень, відсутність реальних перспектив на отримання власного житла є однією із причин міграції молоді із сільської місцевості та малих міст до Харкова та за межі області.

За даними Міністерства регіональної політики України Харківська область разом із Одеською та Сумською **входить до трійки областей з найбільшою часткою ветхого житлового фонду**. За чисельністю мешканців, які проживають у ветхому житлі, Харківщина посідає п'яте місце в Україні.

Біля чверті населення Харкова мешкають у так званих «хрущовках» – квартирах, збудованих у період з другої половини 1950-х до початку 1970-х років. Зараз, після 50 – 60 років експлуатації, знос такого житлового фонду сягає 65 – 75%. Таке житло характеризується високими тепловтратами; електрообладнанням, що не розраховано на сучасні навантаження; протіканням водопровідних мереж; покрівлями, що руйнуються; незручним плануванням малогабаритних квартир; застарілою ергономікою, не пристосованістю до проживання людей похилого віку та з особливими потребами. Кожен з технічних факторів з кожним роком погіршується, що в підсумку призведе до кумулятивного ефекту – одночасного виходу зі стану безпечної експлуатації великих масивів квартир, оскільки вони запроектовані поквартально і побудовані одночасно.

Планомірна модернізація застарілого житлового фонду з метою довести його експлуатаційні показники до нормативного рівня за витратами фінансових коштів порівняна з новим будівництвом і виключає залучення приватного інвестора, оскільки при такому підході збільшення житлового фонду не відбувається. Тому практично безальтернативним шляхом вважається поетапна «хвильова» реконструкція із заміною застарілого житлового фонду енергоефективними багатоповерховими будинками із застосуванням індустріальних методів проведення робіт. Такий підхід було застосовано в Східній Німеччині, де експериментальним шляхом доведено, що знесення 5-поверхового фонду з подальшим будівництвом нового значно дешевше принципової модернізації. У середині 1990-х років аналогічний проект був розроблений за участі харківських фахівців і реалізований у Москві. При реалізації цього проекту використовувався коефіцієнт $K = 2,5$ (співвідношення новозбудованого житлового фонду до знесеного), що дозволило залучити приватні інвестиції. В умовах Харкова коефіцієнт може сягати 3,0. За умов внесення змін у профільне законодавство, це розкриває окремий пласт інвестиційних перспектив регіону та є передумовою для залучення системних інвесторів.

Харківська область є одним з найбільш інвестиційно привабливих регіонів України згідно національних рейтингів. Проте, як і капітальні, **прямі іноземні інвестиції**, залучені в економіку області за роки незалежності України, сконцентровані у місті Харкові (79%) та прилеглих районах – Чугуївському (9,1%) та Харківському – (8,5%). При цьому в самому Харкові майже 53% іноземних інвестицій зосереджені у Червонозаводському районі, 20% – у Київському, 12% – у Держинському.

Рис. 142. Ветхий та аварійний житловий фонд області

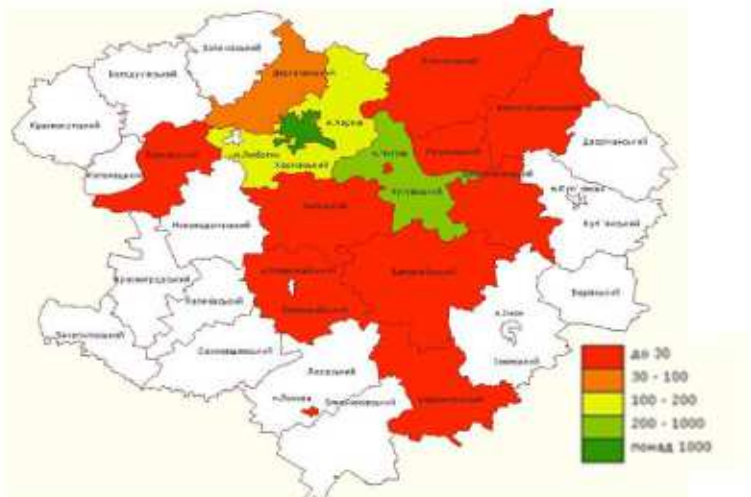

Рис. 143. Прямі іноземні інвестиції в Харківську область станом на 31.12.2013 року, млн дол. США

В той же час, інтегральна оцінка інвестиційної привабливості районів Харківської області на основі концепції OLI (ownership, location, internalization – власність, місцезнаходження, інтернаціоналізація) демонструє наявність високого потенціалу залучення прямих іноземних інвестицій на всій території області.

Основними індикаторами виступали: привабливість ринку, вартість і якість робочої сили, зокрема їхня доступність, наявність необхідної інфраструктури, наявність природних ресурсів, безпека інвестиційної діяльності. Найвищим рівнем інвестиційної привабливості згідно інтегральної оцінки характеризуються Балаклійський та Харківський райони.

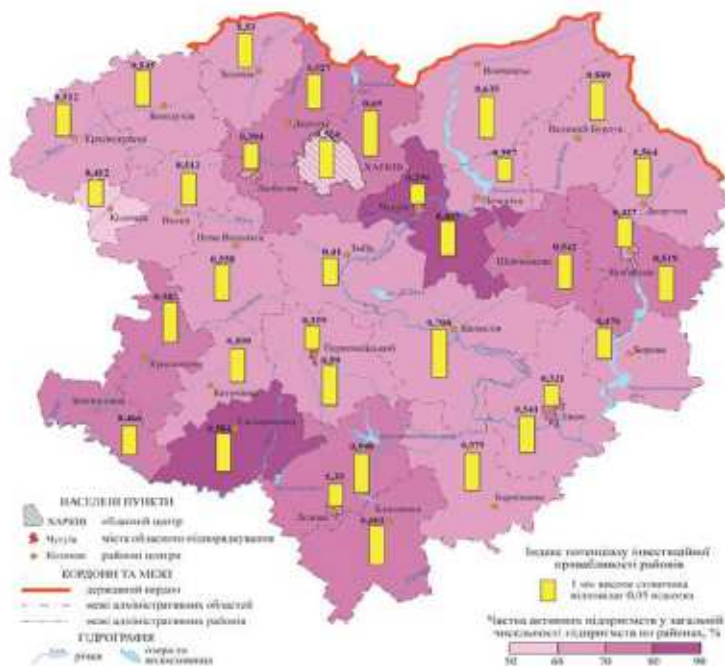

Рис. 144. Потенціал інвестиційної привабливості районів Харківської області

Рис. 145. Обсяг прямих іноземних інвестицій у Харківську область, млн дол. США

На 31 грудня 2013 року обсяг прямих іноземних інвестицій становив 2 млрд 216,3 млн дол. США.

У розрахунку на одного мешканця це складає 813,3 дол. США (5 місце серед регіонів України). Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу та боргових інструментів) становив 2 млрд 481,5 млн дол. США.

Протягом останніх років в області значно послаблено динаміку річного припливу іноземних інвестицій. За 2011 – 2013 роки до економіки області сумарно надійшло майже на 7% менше прямих іноземних інвестицій, ніж у кризовому 2008 році, коли відбулася двократна девальвація гривні до долара США.

Рис. 146. Динаміка річного припливу іноземних інвестицій

Прямі іноземні інвестиції надійшли з 67 країн світу. До основних країн-інвесторів, на які припало 94% загального обсягу прямих інвестицій, входять Франція (38%), Кіпр (27%), Велика Британія (10%), Віргінські Острови (6%). Позначається велика частка офшорних інвестицій із прихованим українським походженням первинного капіталу, а також значні перекоси за цільовим призначенням (наприклад, майже усі французькі інвестиції в акціонерний капітал ПАТ «Укрсиббанк»).

Серед секторних пріоритетів виділяються:

- фінансова та страхова діяльність (інвестовано 1101,9 млн дол. США – 49,7%); промисловість (370,4 млн дол. США – 16,7 %);
- операції з нерухомим майном (265,2 млн дол. США – 12,0%;
- оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (163 млн дол. США – 7,4%.

Прямі інвестиції з області здійснено до п'яти країн світу, 97% з яких – до Російської Федерації.

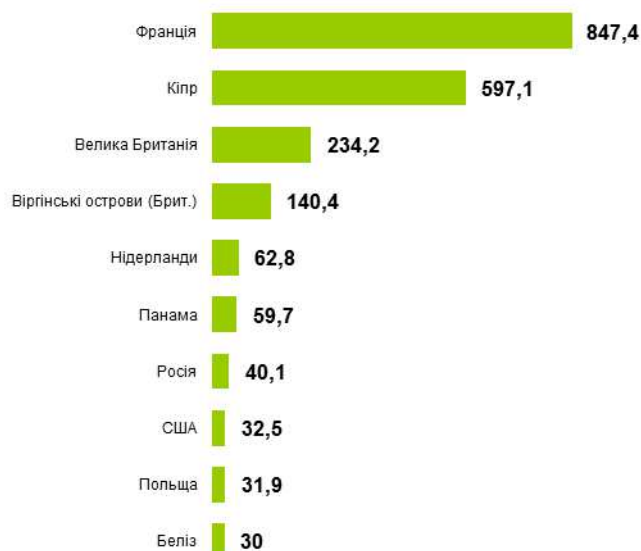

Рис. 147. Основні країни-інвестори до Харківської області станом на 01.01.2014 року, млн дол. США

2.2.3. Банківська система

Станом на 01.10.2014 року загальна кількість філій (відділень) банків, які здійснюють банківські операції у Харківському регіоні, складає 1246. Порівняно із усім ретроспективним періодом (2006 – 2014 рр.) це є найменшим значенням за всі роки, крім 2006 року, на кінець якого загальна кількість вказаних установ складала 1101. Має місце зменшення загальної кількості філій (відділень) банків на 1 млн населення Харківської області. Станом на 01.10.2014 року значення даного показника у 456,74 установи також менше за всі періоди ретроспективи крім 2006 року, на кінець якого загальна кількість установ складала 391,52 на 1 млн населення Харківської області.

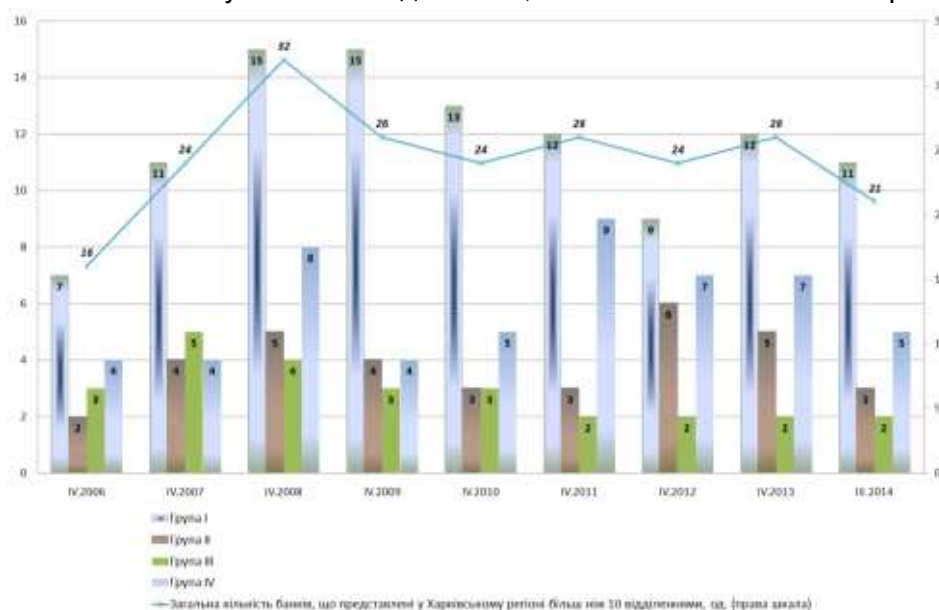

Рис. 148. Динаміка зміни кількості банківських установ Харківського регіону по групах банків за класифікацією НБУ

Станом на кінець 2014 року загальний обсяг активів по банківській системі України склав близько 1312,5 млрд грн, в тому числі по банках Харківського регіону – 49,4 млрд грн. (3,76%).

Питома вага кредитів, наданих банками Харківського регіону юридичним та фізичним особам у загальних кредитах по Україні, є досить невисокою. Середній розмір кредиту на 1 мешканця області станом на 01.10.2014 року дорівнював 3493 грн (або 235 дол. США), хоча на початку 2009 року було майже 5500 грн (або 790 дол. США).

Протягом 2014 року в кредитно-інвестиційному портфелі банківського сектору Харківської області почала зростати частка коротко- та середньострокових кредитів підприємствам, і станом на початок жовтня 2014 р. сукупний портфель складався на 64% з кредитів юридичним особам, на 34% з кредитів фізичним особам та на 2% із вкладень в цінні папери, що вказує на потенційно великий резерв у розвитку інвестиційної діяльності банків.

Серед найважливіших показників діяльності комерційних банків в Україні є стан банківських операцій по депозитах і кредитах. На сьогодні поступове зростання депозитних операцій забезпечує кредитні операції банківських установ, але вплив фінансової кризи і очікувані зміни в подальшому можуть привести до порушення цього балансу.

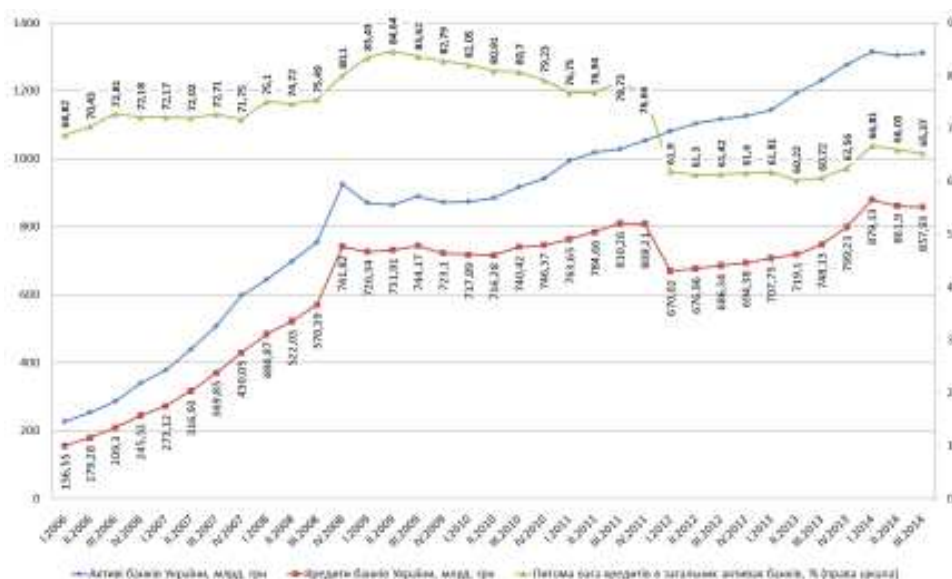

Рис. 149. Кредити банків України

Так, станом на 01.10.2014 року обсяг загальних кредитів наданих суб'єктам господарської діяльності (юридичним особам) та фізичним особам дорівнює 857,93 млрд. грн.

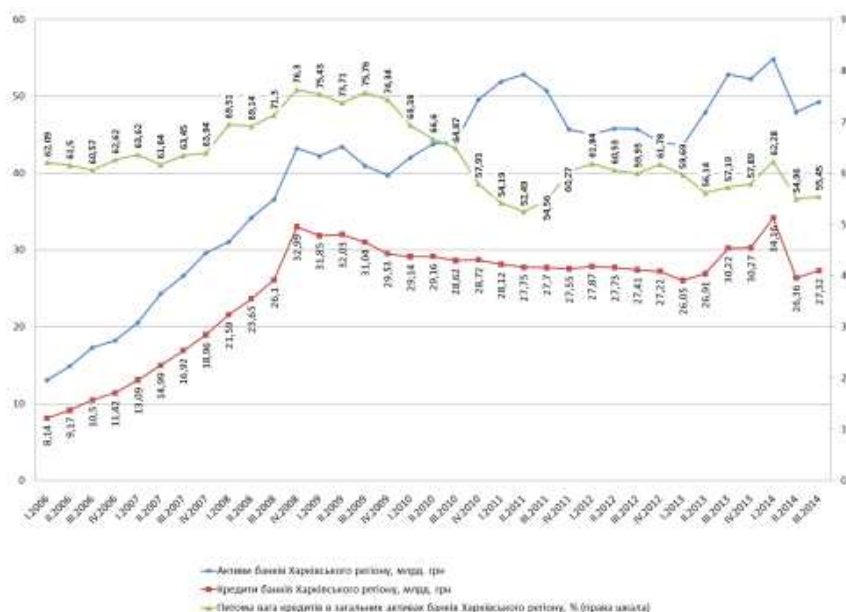

Рис. 150. Кредити банків Харківського регіону

Щодо залежності обсягу загальних активів банківського сектору Харківського регіону від кредитів наданих юридичним та фізичним особам, то станом на 01.10.2014 року обсяг загальних кредитів наданих юридичним особам та фізичним особам дорівнює 27,32 млрд грн, що складає 3,18 % від загальних кредитів по Україні. Таке значення питомої ваги кредитів наданих банками Харківського регіону юридичним та фізичним особам у загальних кредитах по Україні є досить малим. Це свідчить про недостатню розвиненість кредитних операцій у Харківському регіоні. Якщо дослідити в середньому розмір кредиту на 1 фізичну особу з числа населення Харківської області, то даний показник змінюється від майже 1,475 тис. грн (мінімальна сума станом на IV квартал 2006 року) до майже 5,560 тис. грн (максимальна сума станом на IV квартал 2008 року). При цьому, станом на 01.10.2014 року даний показник дорівнює 3,493 тис. грн.

По виробництву валового регіонального продукту (ВРП) Харківська область посідає одне з провідних місць серед регіонів України. **Харківщина стала єдиною з областей, глибокі трансформації структури ВРП якої за роки незалежності України відбулися у відповідності до загальноєвропейських тенденцій.**

У структурі виробництва валової доданої вартості (ВДВ), що є головною складовою формування ВРП, вирізняються дві диспропорції:

- Майже 52% зайнятих генерують 74% ВДВ, тоді як інші 48%, які працюють, передусім, у торгівлі, формують лише 26% ВДВ.
- Промисловість лідирує за обсягами валового випуску продукції в регіоні, в той же час генерує найнижчу питому ВДВ на гривню випуску.

Ці диспропорції мають розглядатися як істотні резерви нарощування ВДВ в області через детінізацію економіки на державному рівні, а також залучення інвестицій у модернізацію основних фондів підприємств, зниження енерго- і ресурсовитрат тощо. Особливим потенціалом нарощування ВДВ є сфера видобування та виробництва енергоносіїв, розвиток енергетичної інфраструктури та інфраструктури тепловодопостачання.

Магістральним напрямом діяльності регіональної влади є сприяння розвитку приватних малих та мікропідприємств через створення належної інфраструктури підтримки підприємництва.

Валовий регіональний продукт (ВРП) є інтегральним показником функціонування економічної системи. Харківська область у 2012 році посіла 4 місце за загальним обсягом ВРП (після м. Києва, Донецької та Дніпропетровської областей) та 7 місце (29972 грн) за обсягом ВРП на душу населення. Останніми роками простежується тенденція до скорочення ВРП області. У 2012 році індекс фізичного обсягу ВРП склав 98,4%, у 2013 – 97,7%.

При цьому для орієнтовного визначення реальних обсягів ВРП слід зауважувати дані Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, згідно яких рівень тіньової економіки в Україні у 2013 році склав 35% ВВП.

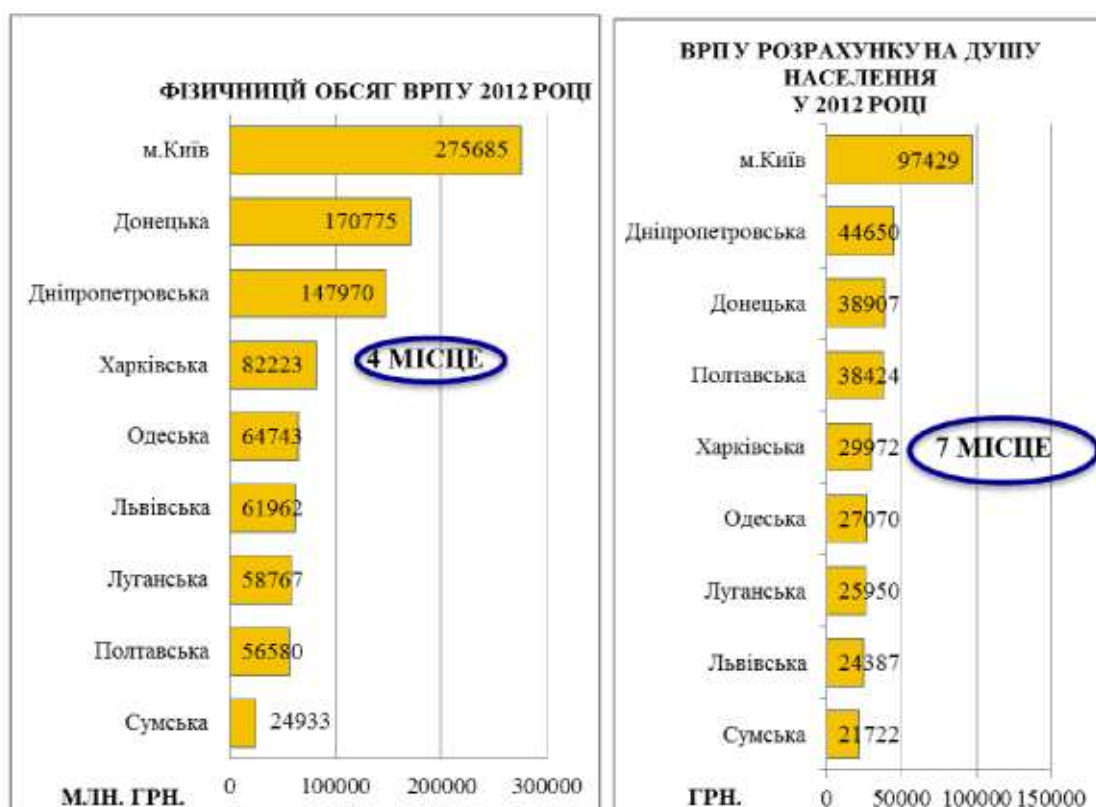

Рис. 151. ВРП Харківської області у порівнянні з іншими регіонами України

Серед суб'єктів ЄДРПОУ в регіоні лише 49% є активними (проводять зареєстровану економічну діяльність), що відповідає середньому рівню по Україні (нижчий рівень спостерігається у Миколаївській, Луганській і Дніпропетровській областях).

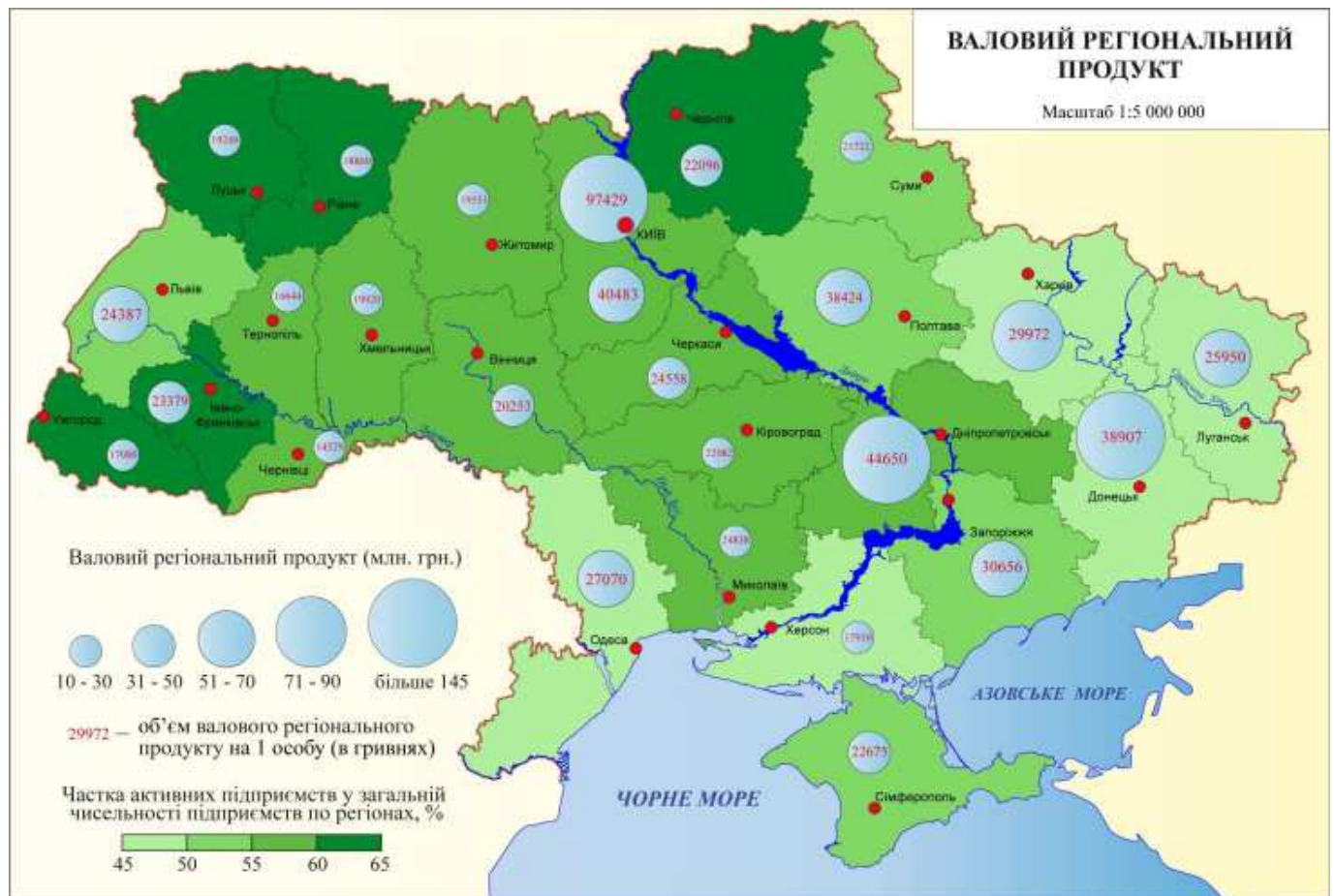

Рис. 152. Регіони України за обсягом ВРП, ВРП на душу населення та часткою активних підприємств у їхній загальній кількості

USD									
Показник	США	ЄС	Росія	Польща	Світ	Румунія	Білорусь	Китай	Україна
За методом атласу	53143	34244	14612	13432	10514	9499	7575	6807	3900
За паритетом купівельної спроможності	53143	34345	24120	23275	14293	18635	17615	11904	8788

Рис. 153. ВВП на душу населення у 2013 році за даними Світового банку

(Джерела: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>

WB: GDP based on purchasing-power-parity (PPP) per capita GDP СБ: ВВП по ПКС на душу населення)

Харківщина є єдиним з індустріальних регіонів, що за роки незалежності України істотно змінив структуру валового регіонального продукту (ВРП) у бік нарощування питомої ваги сфери послуг та, відповідно, змінив тип економіки.⁹ Такі зміни повністю відповідають трансформаціям, які відбулися в структурі економіки регіонів країн Європи протягом останніх 30 років.

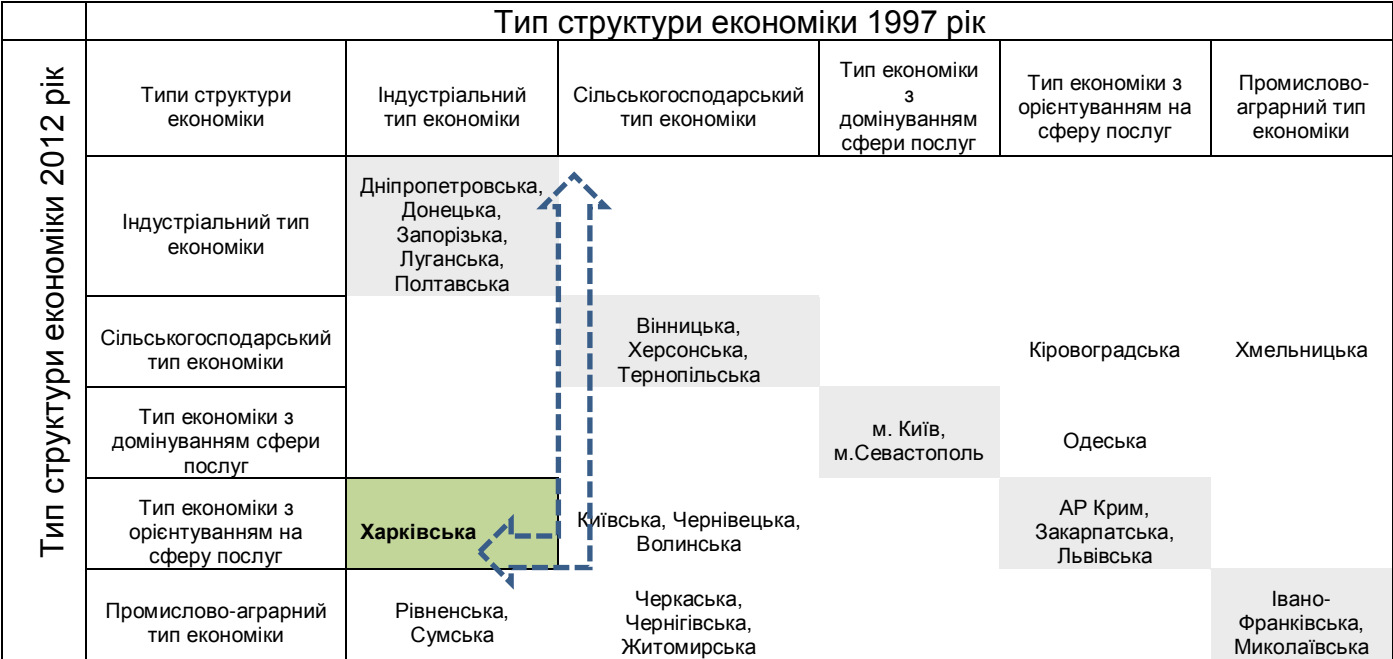

Рис. 154. Зміна типу структури економіки регіонів протягом 1997—2012 років (Джерело: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року)

Головною складовою формування ВРП регіону є **валова додана вартість (ВДВ)**, яка містить у собі первинні доходи, що створюються учасниками процесу виробництва. Структура виробництва доданої вартості в Харківській області є подібною до Євросоюзу. Відмінністю є порівняно висока частка торгівлі та порівняно низька частка виробництва енергії, газу, води та поводження з промислово-побутовими відходами.

Рис. 155. Структура виробництва валової доданої вартості регіону у порівнянні із країнами Євросоюзу

⁹ У регіонах **індустріального типу** економіки частка промисловості становить понад 30%, **сільськогосподарського типу** частка сільського господарства перевищує частку промисловості, а частка послуг не перевищує 50%, **типу економіки з домінуванням сфери послуг** частка послуг становить 60% і більше, **типу економіки з орієнтуванням на сферу послуг** частка послуг становить 50 – 60%; **промислово-аграрного типу** економіки частка промисловості перевищує або дорівнює частці сільського господарства, а частка послуг не перевищує 50%.

Загальна системна індустріальна криза призвела до різкого скорочення промислового комплексу Харківської області у 1990-х роках. У той же час, високі компетенції у пріоритетних галузях промисловості були збережені і отримали новий розвиток.

В Харківській області 51,5% зайнятих задіяні у формуванні 73,9% ВДВ, а 48,5% зайнятих у торгівлі а також в інших галузях задіяні у формуванні 26,1% доданої вартості.

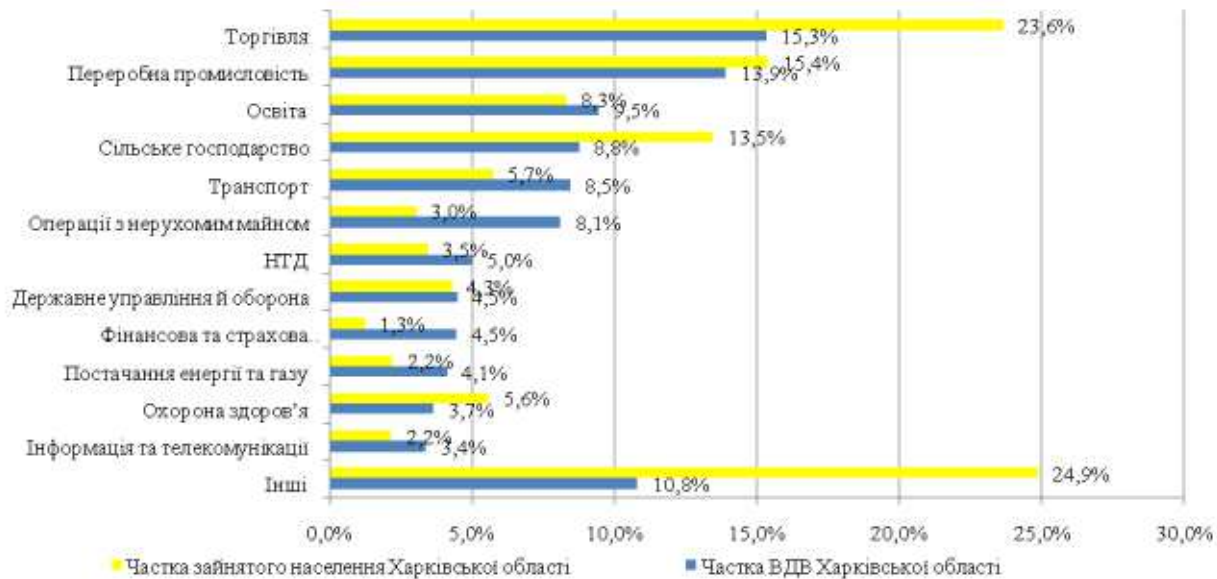

Рис. 156. Структура виробництва валової доданої вартості та зайнятості населення області

Оцінка структурних пропорцій формування доданої вартості в економіці регіону розкриває позиціонування регіону між матеріальним виробництвом та послугами. Оцінка ефективності господарського комплексу регіону свідчить, що в середньому частка доданої вартості у одиниці випуску в Харківській області складає 40,8% (у країнах Єврозони 54,1%).

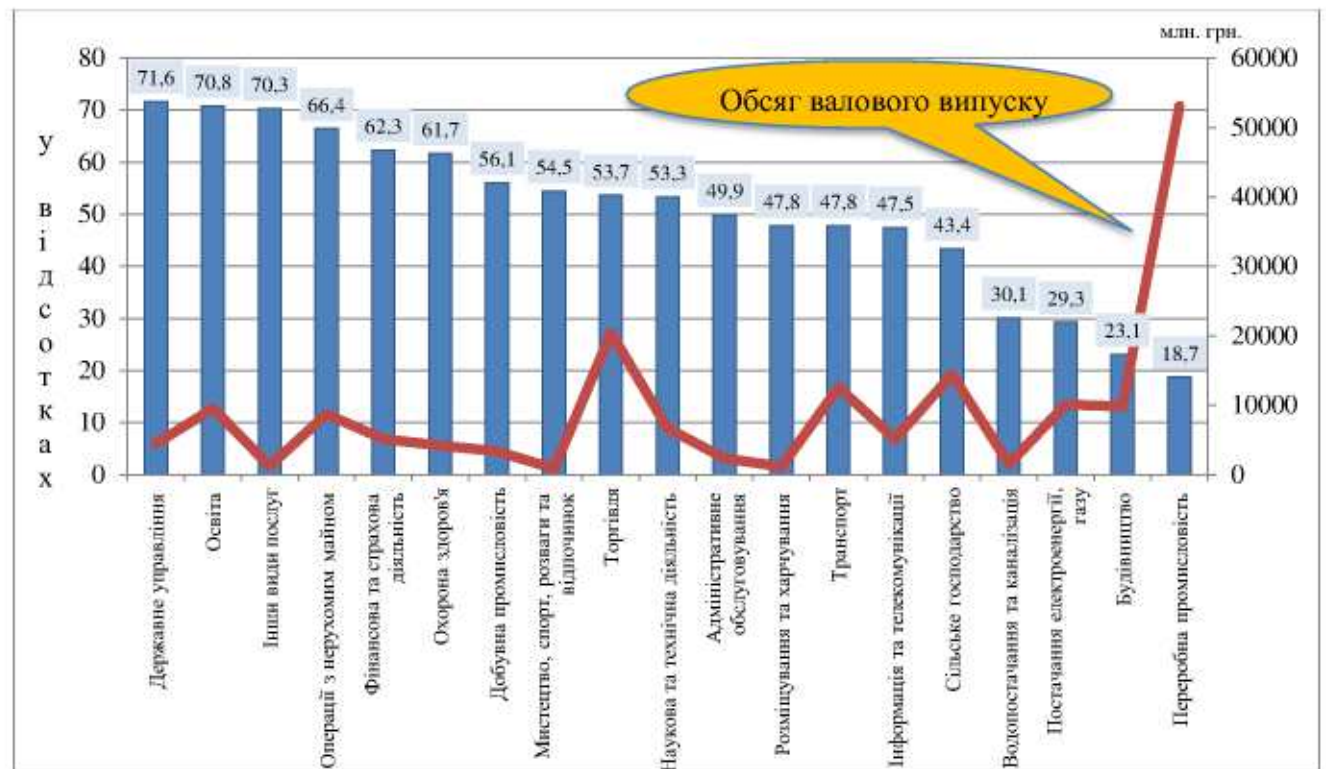

Рис. 157. Структурні пропорції створення вартості та випуск продукції за видами економічної діяльності в Харківській області за 2012 рік

Ключовою рушійною силою забезпечення соціально-економічного розвитку виступає **приватний сектор**. У країнах Євросоюзу найбільший обсяг реалізованої продукції та зайнятість забезпечують великі підприємства та мікропідприємства. У Харківській області ключову роль у формуванні ділового середовища відіграють середні та великі підприємства. Вони забезпечують найбільші обсяги реалізованої продукції та зайнятість.

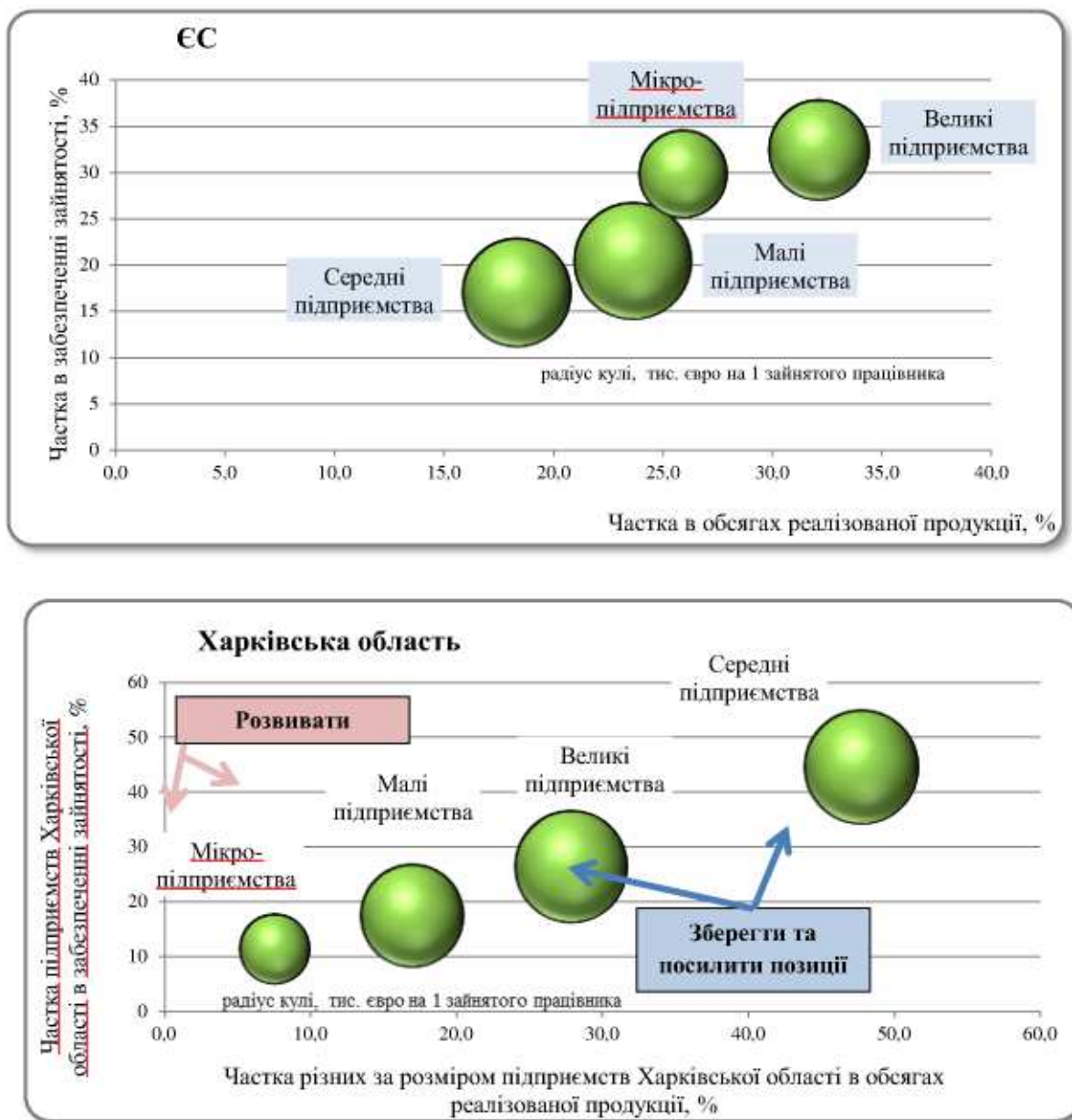

Рис. 158. Суб'єкти підприємницької діяльності: позиціонування за критеріями забезпечення зайнятості, обсягів реалізованої продукції і продуктивності праці у 2012 році

Переважними існуючими сферами спеціалізації **великих та середніх підприємств** є переробна промисловість (енергетичне, сільськогосподарське машинобудування), аграрне виробництво та переробка; освіта (навчання для іноземців та формування освітньої інфраструктури); постачанні електроенергії, газу води.

Переважними існуючими сферами спеціалізації **малих та мікропідприємств** є: інформація та телекомунікації; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; професійна, наукова та технічна діяльність.

Інфраструктура підтримки розвитку підприємництва сконцентрована в місті Харкові та по більшості позицій знаходиться у початковому стані. Її функціональне спрямування наведене у таблиці.

Суб'єкти інфраструктури	2013 р. Кількість, од.	Основні напрямки діяльності
Адміністративно-консультаційна підтримка		
Фонд підтримки підприємництва	1	Надання суб'єктам малого та середнього підприємництва послуг з підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультаційних, консалтингових послуг тощо
Центри надання адміністративних послуг	34	Забезпечення організаційної єдності (документи дозвільного характеру видаються виключно через державних адміністраторів)
Інформаційно-консультаційні установи	511	Технічна допомога, консультаційний супровід, допомога з організації зустрічей, тощо
Громадські об'єднання суб'єктів підприємництва	73	Забезпечення захисту прав та інтересів суб'єктів малого і середнього підприємництва, спрямуванню підприємницької ініціативи на вирішення першочергових проблем регіону, а також налагодження ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства
Координаційні ради з питань підприємництва	44	Надання інформаційно-консультаційних послуг з питань законодавчо-нормативного регулювання підприємницької діяльності, започаткування та ведення власного бізнесу, тощо
Процедурна підтримка		
Бізнес-центри	54	Підвищення якості послуг, що надаються підприємницьким структурам регіону, спрощення процедур їх отримання, зменшення рівня корумпованості при наданні адміністративних послуг, створення максимально комфортних умов для розвитку бізнесу і притоку інвестицій, тощо.
Бізнес-інкубатори	1	Всебічна підтримка новостворених малих та середніх інноваційних фірм, що працюють у науково-технологічній сфері та займаються комерційною реалізацією завершених науково-дослідних розробок
Технопарки	12	Стимулювання та управління потоками знань і технологій між університетами, науково-дослідними інститутами, компаніями і ринками, спрощення створення і зростання інноваційних компаній за допомогою інкубаційних процесів
Фінансова підтримка		
Лізингові центри	34	Виконання ролі інвестиційного "трампліна" для залучення капіталу в галузі пріоритетного розвитку, надання можливості економити обігові кошти, зменшувати ступінь ризику, стимулювання технологічного переоснащення й розширення виробництва
Небанківські ФК установи	100	Фінансово-кредитна підтримка розвитку підприємництва
Інвестиційні фонди і компанії	152	Розробка інвестиційних проектів з метою залучення коштів країн Європейського Союзу
Інноваційні фонди і компанії	145	Стимулювання інноваційної активності молоді регіону

Рис. 159. Інфраструктура підтримки розвитку підприємництва Харківської області

Економіка Харківщини переважно орієнтована на внутрішній ринок України. Разом із тим, Харківська область входить до вісімки регіонів України, найбільш активних на зовнішньому ринку. Починаючи з 2005 року, обсяги експорту товарів зросли більш ніж у 2,5 рази, імпорتنі надходження – у 1,2 рази. Структура експорту вказує на наближеність області до типових сервіс-орієнтованих регіональних економік.

Сильним боком регіону є високий ступінь продуктової диверсифікації експорту, що зменшує вплив змін у зовнішній кон'юктурі по окремих товарних групах на загальні показники зовнішньоекономічної діяльності області.

Найбільш експортоорієнтованими галузями є: у промисловості – машинобудування, більше половини продукції якого поставляється на експорт (передусім, до Росії та інших країн СНД), у сфері послуг – ІТ, що практично повністю обслуговує зовнішні контракти (передусім, з США).

Найбільшим торговельним партнером області залишається Російська Федерація. Разом із тим, протягом останніх років товарооборот з Росією зменшується, а політичні ризики роботи на російському ринку підвищуються. У 2013 році підприємства регіону стикнулися із особливо широким застосуванням торгових бар'єрів з боку Росії, втратою угод. У 2014 році у зв'язку із загостренням відносин між Україною та Росією через анексію Криму та бойові дії в Донецькій і Луганській областях скорочення товарообороту набуло обвального характеру. Так, експорт до Росії скоротився на 15%, імпорт з Росії – на 23,4%.

В цих умовах нагальним стратегічним завданням є подальша диверсифікація міжнародної торгівлі. Найбільш перспективними напрямками нарощування експортних поставок виступають країни Азії, які вже набули статусу одного з основних зовнішньоторговельних партнерів регіону, а також Європейського Союзу. При цьому, ринок Євросоюзу, доступ до якого відкривається завдяки Угоді про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, розглядається, в тому числі, як майданчик для виходу на ринки третіх країн спільно з європейськими партнерами.

Прогноз ємності ключових глобальних ринків до 2020 року свідчить про наявність значних перспектив для підприємств і організації регіону. Системними кроками в цьому напрямі стануть просування на зовнішні ринки із широким використанням механізму створення спільних підприємств, а також організація регіонального агентства сприяння експорту, що матиме представництва у країнах ЄС, США та інших державах за підтримки української діаспори та існуючих зарубіжних партнерів.

Економіка Харківської області характеризується помірною експортною орієнтацією. Протягом останніх років на зовнішніх ринках реалізувалося менше п'ятої частини продукції та послуг. Зростання питомої ваги експортованої продукції у 2014 році викликано зростанням курсу долару США до гривні.¹⁰

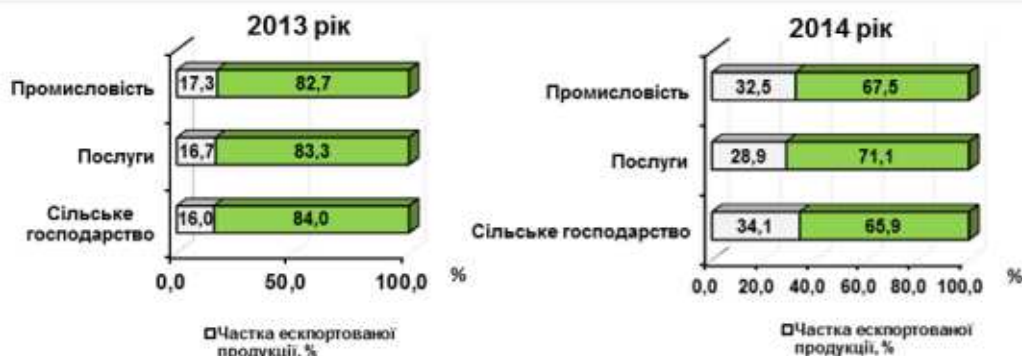

Рис. 160. Частка експорту в загальному обсязі реалізованої продукції за сферами економіки Харківщини у 2013 та 2014 роках

У 2014 році в структурі експорту майже 38% припадає на продукцію машинобудування, біля

¹⁰ Тут і далі дані 2013 року розраховано за офіційним курсом долара США 7,993 грн станом на 30.12.2013 року, дані 2014 року – за офіційним курсом долара США 15,769 грн станом на 31.12.2014 року

30% – на продовольчі товари і сировину, 11,5% – на продукцію нафтохімічного комплексу, 4,4% – на будівельні матеріали, 6,5% – на продукцію легкової промисловості та меблі, біля 3% – на напівфабрикати з чорних та кольорових металів.

У грошовому виразі експорт продукції промисловості підприємств Харківської області у 2014 році склав 1,491 млрд дол. США (понад 23,5 млрд грн), продукції сфери послуг – 283 млн дол. США, продукції сільського господарства – біля 331 млн дол. США.

Харківська область традиційно входить у вісімку регіонів України, що здійснюють найбільші за обсягами **експортно-імпортні операції з товарами**. У 2013 році вона забезпечила 3,1% обсягів експорту валової продукції та 3% обсягів імпорту України.

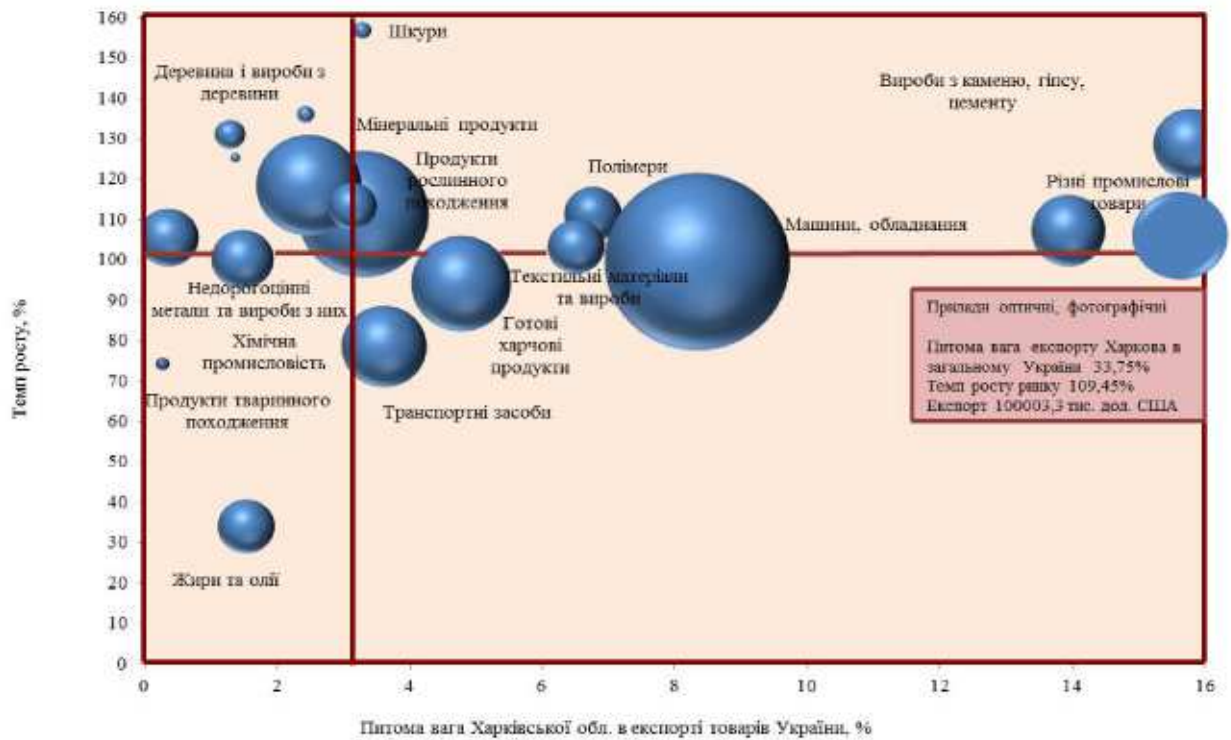

Рис. 161. Місце харківських товарів в експорті України (за видами економічної діяльності), у %

Починаючи з 2005 року, обсяги експорту товарів зросли більш ніж у 2,5 рази, імпортні надходження – у 1,2 рази. Зовнішній оборот товарів у 2014 році склав 3,71 млрд дол. США і перевищив обсяг 2005 року у 1,6 рази. У порівнянні з 2013 роком (4,3 млрд дол. США) ці обсяги зменшились на 14,2%.

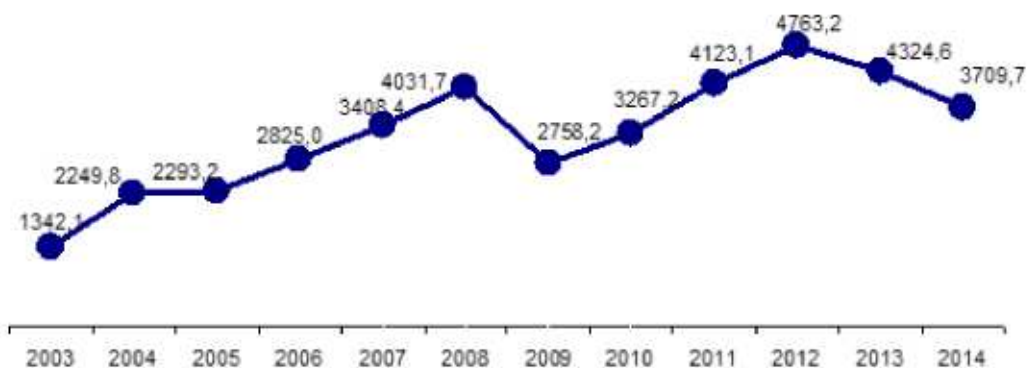

Рис. 162. Динаміка зовнішнього обороту товарів, млн долл. США

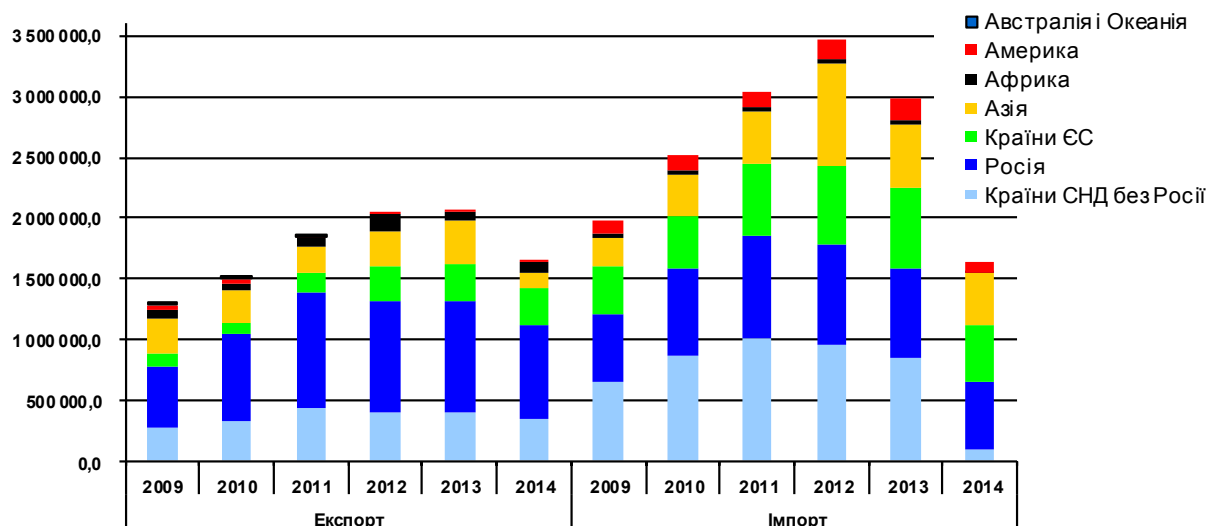

Рис. 163. Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів за географічною структурою, тис. дол. США

Протягом останнього десятиріччя відбувалося **розширення географії зовнішньої торгівлі**, що в сучасних умовах економічного розвитку є потужним важелем нарощування експортного потенціалу Харківського регіону. Кількість країн-партнерів в експорті збільшилась з 93 у 2002 році до 129 у 2014 році, а в імпорті – з 99 до 112.

Важливою тенденцією останніх років стало нарощування експорту до країн Азії, які за обсягами зовнішньої торгівлі товарами регіону у 2013 – 2014 роках посідали друге і третє місце відповідно (в експорті – 7,3% у 2014 році та 16,7% у 2013 році; в імпорті – по 23% у 2013 – 2014 роках.). Експортні поставки до азійських країн у 2013 році становили 348,4 млн дол. США, що на 25% більше, ніж у 2012 році, імпортні надходження – 536,3 млн. дол. і зменшились у 1,6 рази. Провідними у зовнішній торгівлі товарами серед країн Азії були Китай (3,5% від експорту до країн Азії і 53% – імпорту), Індія (4,3% і 7,6%), Грузія (13% і 0,1%), Туреччина (15,7% і 9,4%), Південна Корея (6,5% і 4,2%).

Найбільшим торговельним партнером Харківської області залишаються країни СНД, передусім, Російська Федерація. Перспективним – країни Європейського Союзу, доступ до ринку яких полегшився з підписанням Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. Разом вони охоплюють понад 72% обсягів експортно-імпортних операцій.

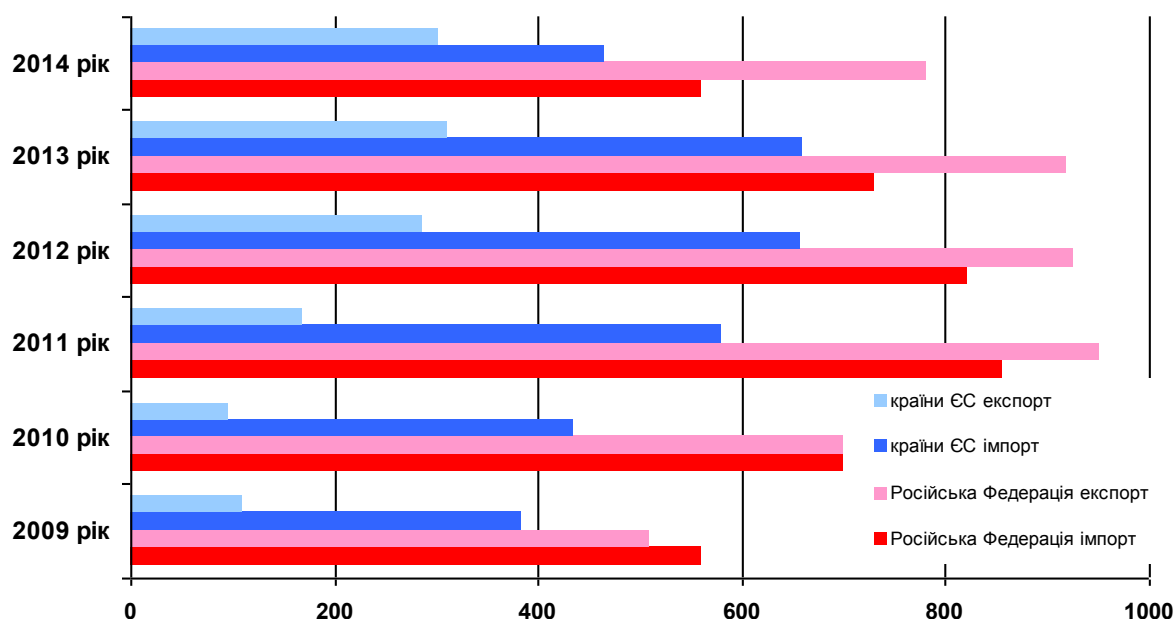

Рис. 164. Обсяги зовнішньої торгівлі товарами Харківської області з країнами ЄС та Росією, млн дол. США

У 2014 році обсяги імпорту з Росії скоротилися більше, ніж експорт до РФ, що призвело до збільшення позитивного сальдо у зовнішній торгівлі з Росією на 39%. Навіть на тлі цілеспрямованої російської політики заміщення товарів українського експорту і закриття традиційних промислових ринків у Росії, цей тренд вказує поступову переорієнтацію харківських підприємств на нові ринки та про відкладені закупівлі інвестиційних товарів російського виробництва.

Важливим напрямом подальшої географічної диверсифікації експорту стає оновлення та розширення прямих економічних зв'язків із регіонами зарубіжних країн.

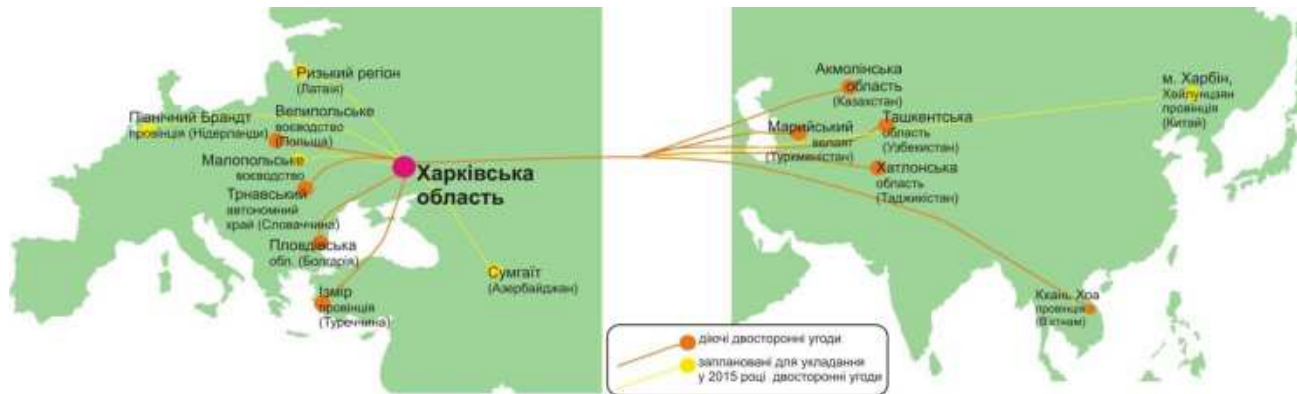

Рис. 165. Актуальні та перспективні регіони-партнери Харківської області

Основні товари, які експортувалися підприємствами і організаціями Харківської області до країн ЄС та Російської Федерації у 2013 році наведені у таблиці.

(відсотки до загального обсягу експорту до країни)

Країни	Основні товари згідно з УКТЗЕД, які експортувалися до країни
Російська Федерація	реактори ядерні, котли, машини (25,6), електричні машини (20,8), прилади та апарати оптичні, фотографічні (8,2)
Євросоюз:	
Австрія	реактори ядерні, котли, машини (31,3), насіння і плоди олійних рослин (26,1), готові продукти із зерна (13,7), алкогольні і безалкогольні напої та оцет (10,9)
Бельгія	насіння і плоди олійних рослин (38,4), зернові культури (26,4), деревина і вироби з деревини (14,4)
Болгарія	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (36,3), реактори ядерні, котли, машини (29,4), насіння і плоди олійних рослин (11,7), електричні машини (10,3)
Велика Британія	залишки і відходи харчової промисловості (27,8), зернові культури (21,7), судна (14), готові продукти із зерна (11,7)
Греція	їстівні плоди та горіхи (62), зернові культури (15,5), готові продукти із зерна (11,7)
Данія	судна (77,1), мило, поверхнево-активні органічні речовини (11,1)
Естонія	керамічні вироби (19,5), залізничні локомотиви (16,1), залишки і відходи харчової промисловості (10,5)
Ірландія	...
Іспанія	зернові культури (89,6)
Італія	зернові культури (90,3)
Кіпр	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (99,3)
Латвія	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (49,4), електричні машини (11,5)
Литва	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (32,2), електричні машини (14)
Нідерланди	зернові культури (51,5), жири та олії тваринного або рослинного походження (13,1)

¹¹ Інформація конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

Німеччина	вироби з чорних металів (16,4), реактори ядерні, котли, машини (14,7), прилади та апарати оптичні, фотографічні (14,4), одяг та додаткові речі до одягу, текстильні (10,6)
Польща	продукти неорганічної хімії (28,1), прилади та апарати оптичні, фотографічні (21,6), різноманітна хімічна продукція (18,1)
Португалія	зернові культури (81,6)
Румунія	їстівні плоди та горіхи (69,5), готові продукти із зерна (11,5)
Словаччина	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (57,3), іграшки (15,3)
Словенія	судна (70,6), реактори ядерні, котли, машини (28,7)
Угорщина	реактори ядерні, котли, машини (44,7), пластмаси, полімерні матеріали (10,7), різні харчові продукти (10,7)
Фінляндія	палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки (53,1), електричні машини (27,8), судна (10,8)
Франція	жири та олії тваринного або рослинного походження (34,2), зернові культури (31,7), їстівні плоди та горіхи (18)
Хорватія	продукція борошномельно-круп'яної промисловості (54,8), готові продукти із зерна (36,8)
Чехія	натуральне та штучне хутро (24,1), реактори ядерні, котли, машини (20,7), електричні машини (18,9)
Швеція	судна (86,6)

Рис. 166. Основні товари, які експортувалися підприємствами і організаціями Харківської області до Російської Федерації та країн Європейського Союзу у 2013 році

Найбільш експортоорієнтованою галуззю реального сектору економіки Харківщини протягом десятиріч виступає **машинобудівний комплекс**. У 2013 році машинобудівники експортували 52% своєї продукції. Це склало 8,2% в загальному обсязі реалізованої промислової продукції області і майже дорівнює частці (9,2%) іншої промислової продукції, поставленої на експорт.

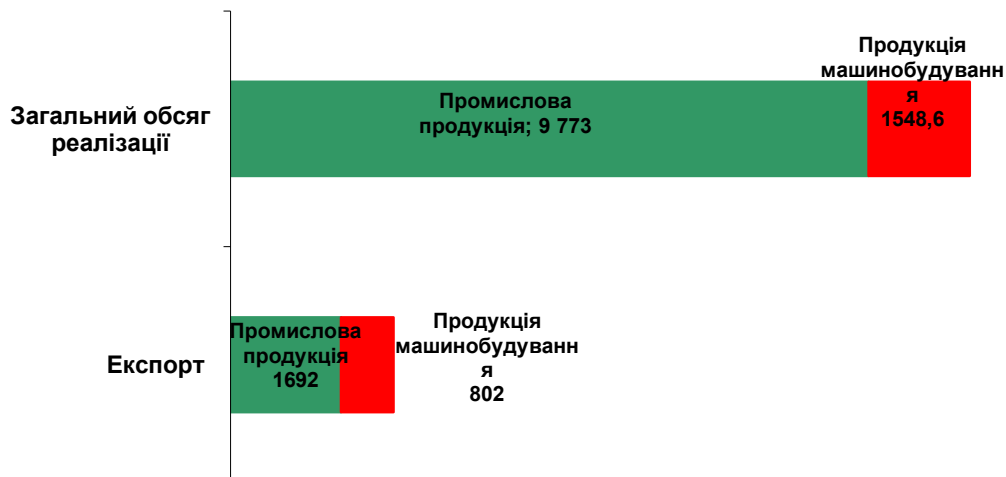

Рис. 167. Експорт продукції машинобудування в загальних обсягах реалізації промислової продукції Харківської області у 2013 р., млн дол. США

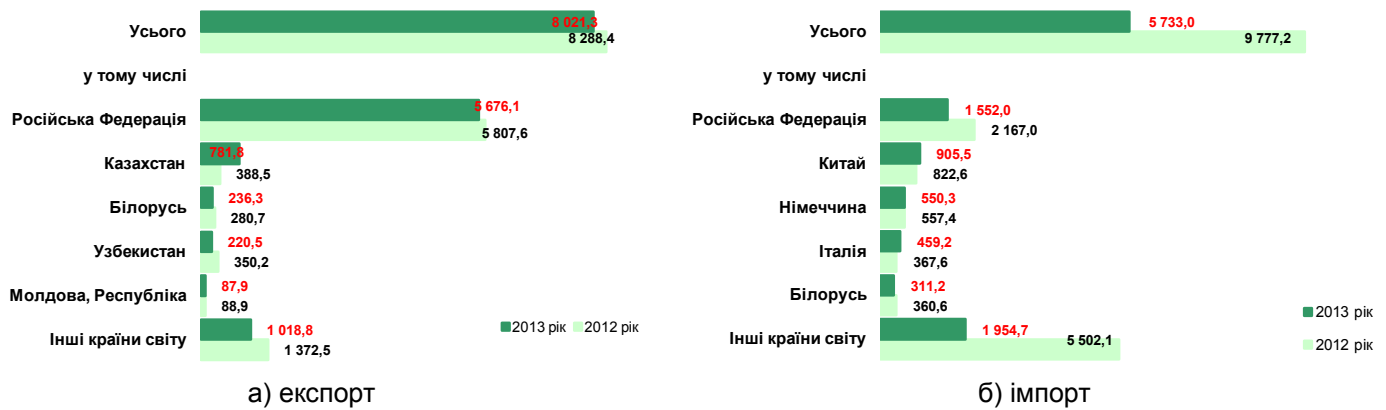

Рис. 168. Географічна структура експорту та імпорту машинобудівної продукції підприємств Харківської області, млн дол. США

Починаючи з 2009 року, в області склалося значне позитивне сальдо **зовнішньої торгівлі продовольчими товарами**, хоча протягом останніх років намітилася тенденція до його скорочення.

Експорт продовольчих товарів з Харківщини у 2013 році склав 519 млн. дол. США, що менше на 15%, ніж у попередньому 2012 р. (605 млн дол. США). Найбільшими країнами-споживачами харківських продовольчих товарів у 2013 році були Єгипет (12% від загального обсягу; зерно і нефасована олія), Росія (8%) і Молдова (5,5%), куди постачалися переважно готові харчові продукти.

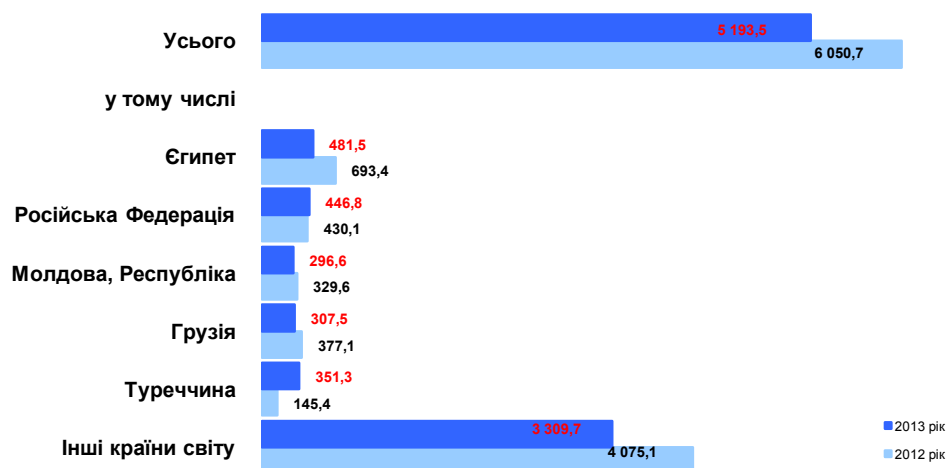

Рис. 169. Географічна структура експорту продовольчих товарів з Харківщини за найбільшими країнами-імпортерами у 2012 та 2013 роках, у %

У 2013 році, порівняно з попереднім роком, загальний імпорт продовольчих товарів збільшився на 4,6%: 431,8 млн дол. США проти 412,8 млн дол. США. Найбільшими постачальниками продовольчих товарів, що переробляються або продаються в Харківській області, протягом останніх років є Бразилія (18% в загальному імпорті у 2013 році), Росія (16%), Норвегія (12%) та США (7%). Як правило, цими товарами є готові фасовані харчові продукти з великою доданою вартістю та свіжа риба.

Вагомою перевагою, що посилює позиції області та знижує залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури, є **висока диверсифікованість товарних груп регіонального експорту**.

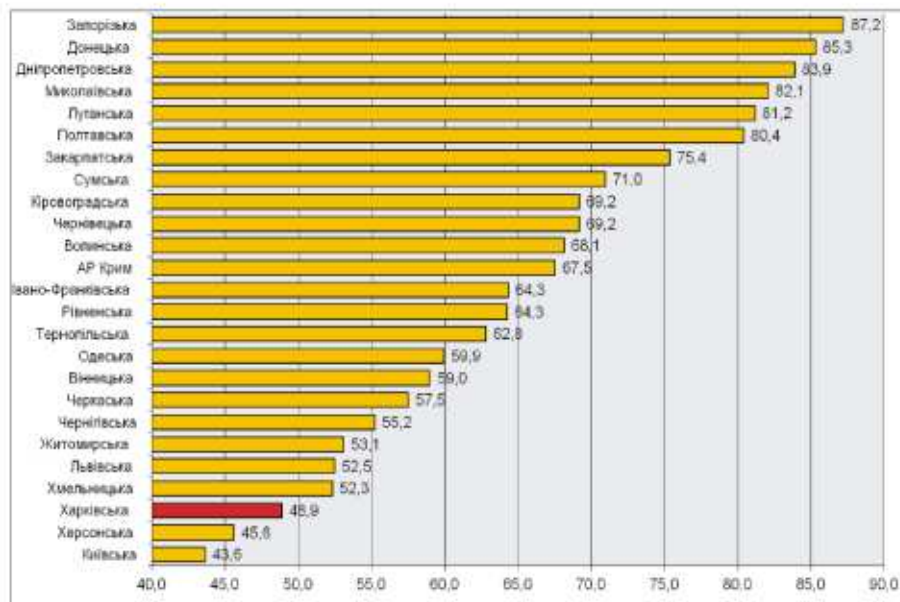

Рис. 170. Частка найбільших п'яти груп товарів у загальному обсязі експорту регіонів у 2013 році

Частка найбільших п'яти груп товарів у загальному обсязі експорту регіонів у 2013 році становила лише 49% на відміну від решти індустриальних областей сходу і півдня України. У 2009 – 2013 роках до п'ятірки найбільших груп експортованих товарів входили: реактори, котли, апарати і механічні пристрої (майже 60% у цій п'ятірці), електричні машини і устаткування, зернові культури, енергетичні матеріали, оптичні прилади і медична апаратура.

За останні десять років Харківщина **наростила питому вагу експорту у загальному обсязі реалізованих послуг майже втричі**: з 6% у 2005 році до 17% у 2012 – 2013 роках. Фізичний обсяг експорту лише за останні три роки збільшився в 1,7 рази. Ці дані наведені без урахування традиційної спеціалізації Харкова як міжнародного студентського центру, який експортує освітні послуги, обсяг яких статистично не обраховується.

За 2009 – 2014 роки склалося значне позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами: у 2,2 рази або +156,8 млн дол. США. Так, щороку зростаючи у вартісному виразі і кількості споживачів, у 2014 році найбільш затребуваними на зовнішніх ринках стали послуги у сфері офшорного програмування та ІКТ (за експертними оцінками не менше 100 млн дол. США, точні обсяги невідомі), культурні та рекреаційні послуги (+120,4 млн дол.), туристичні послуги (+40,3 млн дол.), ділові послуги (+28,8 млн дол.), транспортні послуги (+5,6 млн дол.) послуги з будівництва (+4,5 млн дол. США).

Перевага імпорту над експортом у 2014 році спостерігалася у сфері фінансових (-39 млн дол. США) та роялті (-2,2 млн дол. США).

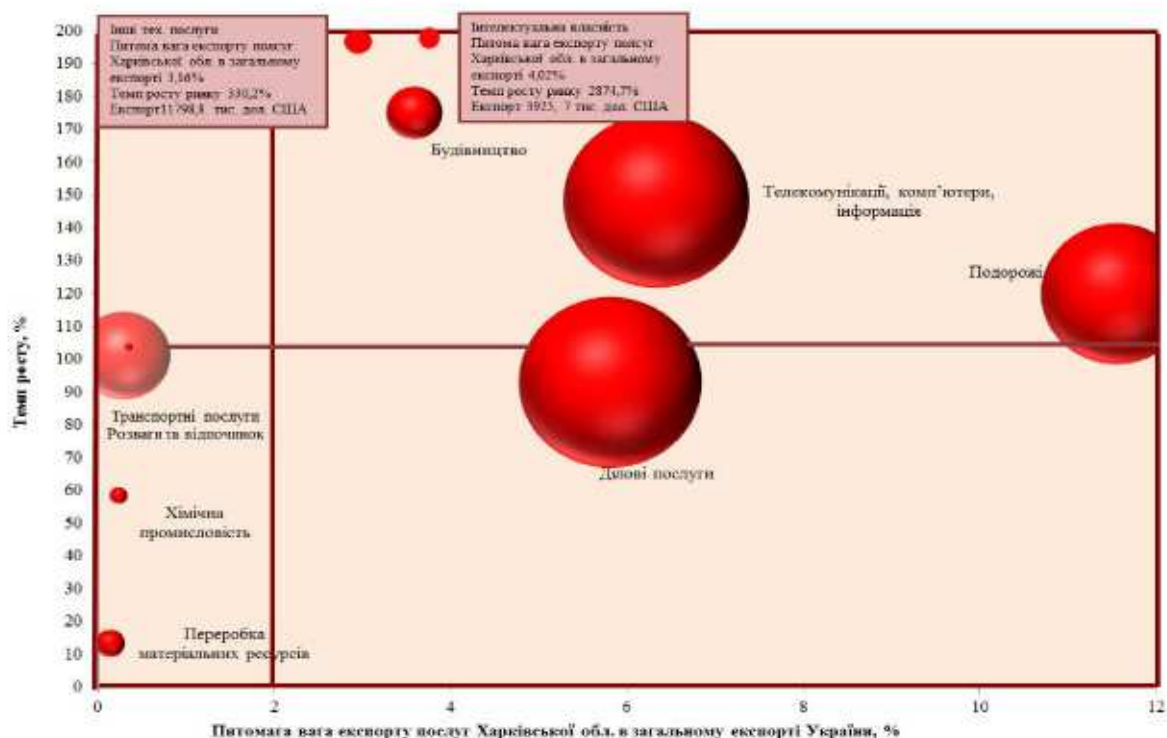
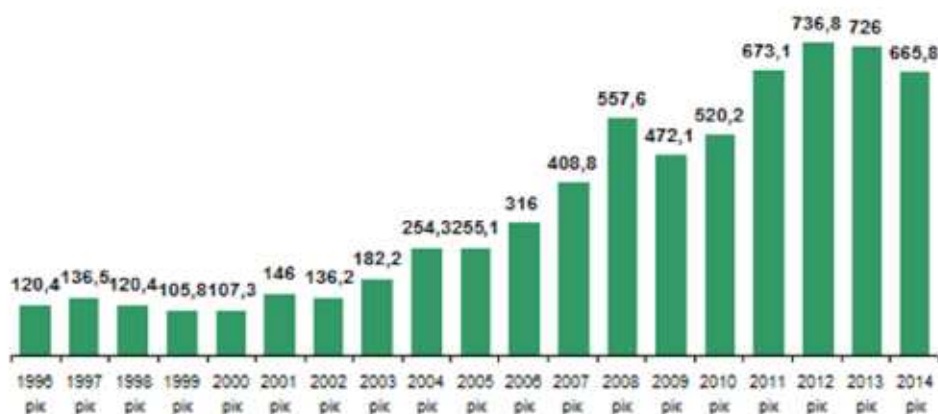

Рис. 171. Місце послуг, що надаються в Харківській області, в експорті України (за видами економічної діяльності), у %

Розрахунки середнього щорічного **нарощування обсягів експорту на душу населення** Харківської області наочно демонструють наближеність області до типових сервіс-орієнтованих регіональних економік. За останні 10 років експорт товарів на душу населення збільшився у 2,6 рази, експорт послуг – у 6 разів.

Експорт товарів на одну особу, дол. США на 1 особу

Експорт послуг на одну особу, дол. США на 1 особу

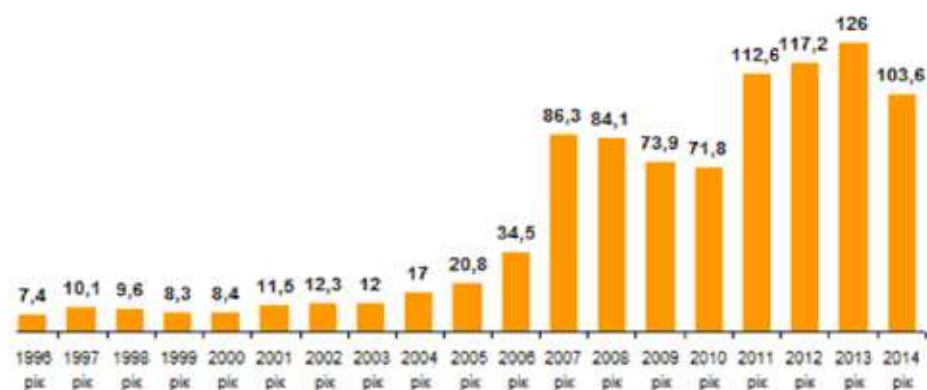
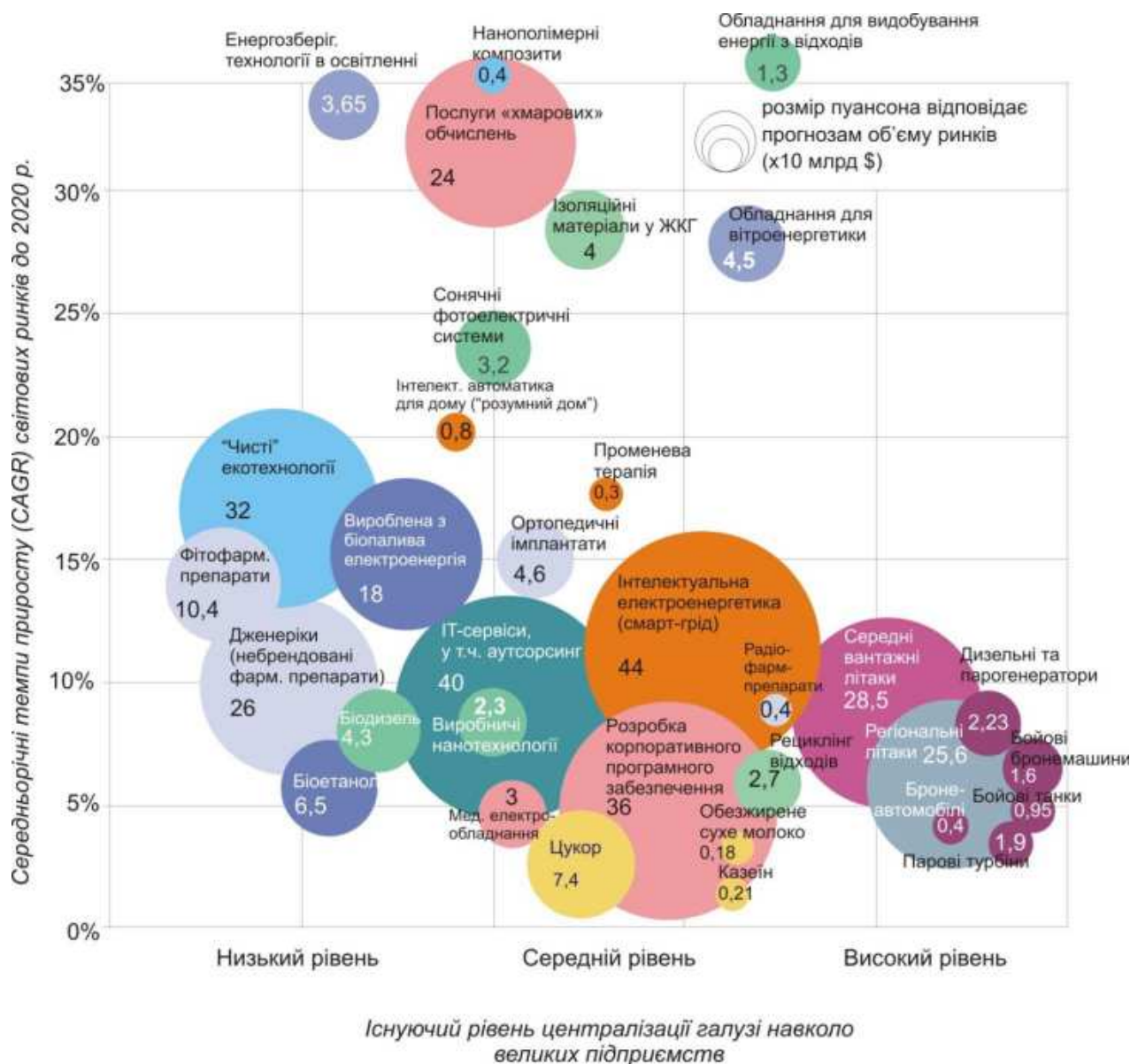

Рис. 172. Експорт товарів та послуг з Харківської області в розрахунку на одну особу, дол. США/1 ос.

В цілому Харківська область завдяки високому ступеню диверсифікації економіки та компетенціям у наукоємних галузях має високі перспективи нарощування поставок своєї продукції як на ринки розвинутих країн, так і країн, що розвиваються. Це стосується і продукції з низькою доданою вартістю (пшеничне зерно, цукор, олія, знежирене і цільне сухе молоко, біопаливо), так і продукції з високою доданою вартістю (ІТ-сервіси, еко-технології, радіо-фармпрепарати, ортопедичні імплантати тощо). Для виробництва і успішної глобальної конкуренції для більшості таких експортоорієнтованих товарів потрібне співробітництво у сфері технологій і фінансового капіталу із західними партнерами. Принциповою конкурентною перевагою регіону є те, що для абсолютної більшості таких сегментів та індустрій в Харкові готуються кадри: як молоді спеціалісти, так і підвищеної кваліфікації.

Прогноз ємності ключових ринків, перспективних для харківських виробників, наведений на рисунку.

* Складено на підставі: Abercade, 2014; AIAC, 2010; Aviation Explorer, 2013; BBC Research, 2013; Bloomberg New Energy Finance, 2013; BusinessWire, 2012; Boeing, 2012; Carnegie Endowment, 2013; FAO 2013-2014; First Solar, 2011; Forrester Research, 2011-2014; Frost&Sullivan, 2011-2014; Gartner, 2011; Global Industry Analysts Inc., 2013; Greenpeace, 2006; Greentechmedia, 2013; Lucintel, 2014; MarketResearchReports Inc., 2012; McKinsey & Co, 2014; Meat Atlas 2014; Reuters, 2013; Roland Berger, 2012; OECD-FAO Agricultural Outlook 2014-2023; USDA, 2014; ZEW, 2012-2014; ІнфоАрпо, 2014; ЦСР "Северо-Запад", 2011; УкрАгроКонсалт 2014; Центр аналізу світової торгівлі зброєю, 2014.

Рис. 173. Прогноз ємності ключових глобальних ринків до 2020 р (в десятках млрд дол.), в яких є перспективи для харківських підприємств

З початку 1990-х років реальний сектор економіки області зазнав істотних трансформацій, що полягали у зменшенні значення промислово-виробничої складової у формуванні доданої вартості. Сучасні глобальні тренди реіндустріалізації формують сприятливі передумови для відновлення промислових позицій Харківського регіону як центру промислового виробництва у системі локальних та глобальних ринків.

Орієнтиром розвитку промислового сектору Харківського регіону є застосування сучасних енергоефективних технологій для нарощування виробництва продукції з високою доданою вартістю, а також входження у нові технологічні ланцюги з використанням можливостей освоєння ринку ЄС та ринків третіх країн спільно з європейськими партнерами, виходу на ринки США, Китаю, країн Африки та Близького Сходу.

Ключовими чинниками реалізації потенціалу промислового зростання є наявність якісної кадрової бази та найбільший в країні потенціал інститутів промислового інжинірингу; високий потенціал промислових брендів Харківського регіону; високий потенціал енергозабезпеченості (передусім, електрозабезпеченості); наявність значного обсягу територіально розосереджених промислових майданчиків, комплексно пристосованих для створення нових підприємств та технопарків.

Агропромисловий сектор регіону забезпечує високий внесок у ВРП регіону порівняно з країнами-членами ЄС. **Існує значний потенціал зростання ефективності сільськогосподарського виробництва за рахунок залучення прогресивних агротехнологій, що у поєднанні з багатими природними ресурсами може забезпечити подвоєння обсягів сільгоспвиробництва.**

Разом із тим, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва при збереженні його нинішньої структури створює ризик подальшого зростання рівня безробіття в сільській місцевості, що є загальноукраїнською тенденцією. Стратегічним завданням в цьому відношенні виступає просторова локалізація виробництв реального сектору на території районів області.

Орієнтиром позиціювання регіону на державному рівні є реалізація енергетичної складової виробничого зростання. **Значні поклади вуглеводнів, а також високий потенціал розвитку електрогенерації за рахунок традиційних і нетрадиційних джерел дозволяють регіону претендувати на роль північно-східного енергетичного центру економіки країни.**

Власна сировинна база бурого вугілля і перспективні енергетичні потужності на базі Новодмитрівського родовища мають сформувати передумови для розвитку супутніх паливних і хімічних виробництв, сервісного машинобудування, транспортних послуг в Близнюківському, Ізюмському та Лозівському районах, здатні надати стимулюючий вплив на галузь енергетичного машинобудування Харківської агломерації.

2.5.1. Промисловість

2.5.1.1. Загальна характеристика

Промисловий комплекс Харківського регіону є складовою частиною північно-східного (Харківського) промислового району, що об'єднує промислові підприємства трьох областей – Харківської, Полтавської та Сумської. Цей район сформувався як регіональний промисловий комплекс під впливом одного з найбільших науково-промислових центрів України - міста Харкова. Він займає вигідне економіко-географічне положення стосовно Донецького і Придніпровського промислових районів, а також межує з Центрально-чорноземним районом Росії.

У господарському комплексі Харківського промислового району провідне місце посідає машинобудівний цикл. Він має складну структуру і представлений усіма технологічними машинобудівними переділами. Стадії машинобудівного циклу представлені галузями важкого і металомісткого машинобудування – виробництвом енергетичного, гірничорудного і підйомно-транспортного машинобудування.

Окремі групи у циклі представляють виробництва, що спеціалізуються: на випуску технологічного устаткування для різних галузей народного господарства, а також трудомісткі, але не металомісткі (електротехнічна, приладобудівна, авіаційна, верстатобудівна промисловості); текстильно-промисловий – первинна переробка шерсті, прядіння, ткацтво й обробка тканин з місцевої та довізної сировини, випуск трикотажу, швейних виробів і взуття; індустріально-будівельний - виробництво цементу, залізобетонних виробів, керамічної плитки, стінових та інших будівельних матеріалів; агропромисловий (рослинницькі та тваринницькі галузі).

Особливе стратегічне місце посідають енерговиробничі цикли (в першу чергу, у зв'язку з державною стратегією принципового збільшення власного видобутку вуглеводнів сукупно з реалізацією програм імпортозаміщення, енергозбереження та енергоефективності). До них належать нафтогазохімічний (що охоплює видобуток і переробку газу, конденсату та нафти, їх видобуток, переробку та транспортування трубопроводами), енергомашинобудівний (турбінобудування, генераторобудування, котлобудування) цикли, а також електротехнічна, електромеханічна та інші галузі.

2.5.1.2. Структура виробництва

В обсязі реалізованої промислової продукції за основними видами діяльності суттєво домінує переробна промисловість – 71,4%. Галузі, що входять до неї, складають базу промислового потенціалу Харківської області. Зокрема, виробництво харчових продуктів, напоїв, тютюнових виробів, виробництво та розподілення електроенергії, газу, пари, кондиційованого повітря, машинобудування забезпечують майже 62% випуску промислової продукції області.

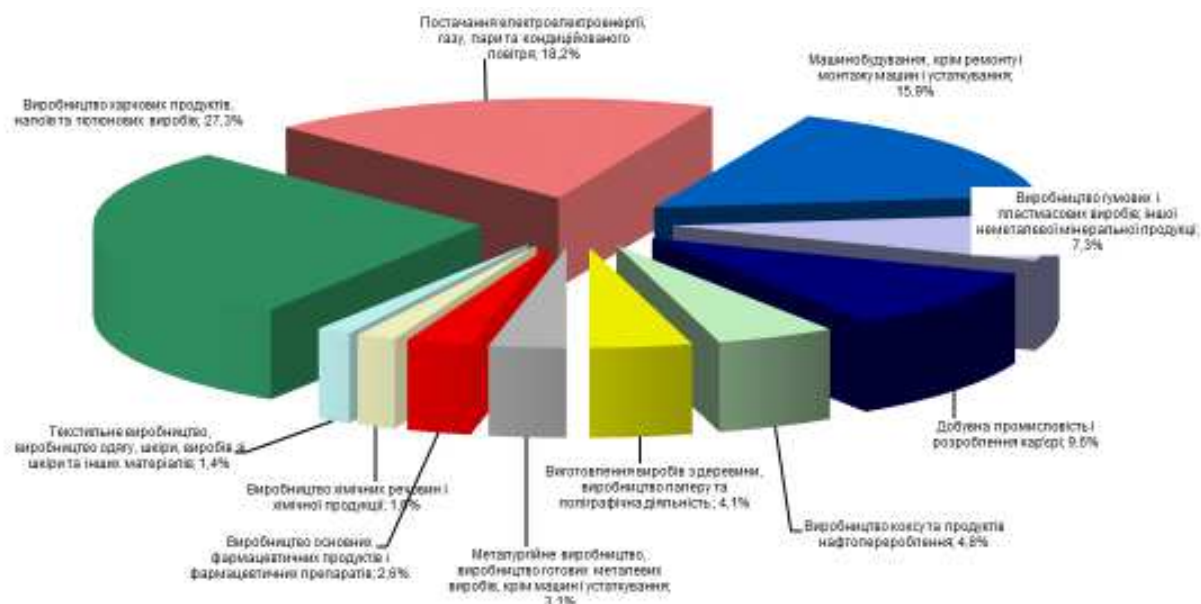

Рис. 174. Структура виробництва промислової продукції Харківської області у 2014 році.

У структурі промислової продукції Харківській області за основними промисловими групами найбільшу питому вагу мають енергія (33%), споживчі товари короткострокового використання (30%), товари проміжного споживання – 20,8%.

Рис. 175. Порівняльна структура промислової продукції за основними промисловими групами (2013 рік), %

Відмінності Харківської області від України в структурі випуску за промисловими групами вигідно відрізняють регіон за рахунок меншої орієнтації на випуск сировини (товарів проміжного споживання) та вищої частки випуску обладнання та інших об'єктів основних засобів (інвестиційні товари), а також споживчих товарів.

2.5.1.3. Фінансові результати

Промисловість є найважливішим видом економічної діяльності області як за числом працівників, так і за обсягом реалізованої продукції. Вона є рентабельним видом діяльності.

Добувна промисловість за показником валова додана вартість на одного штатного працівника відповідає нижчому рівню в ЄС, переробна – дещо поступається нижчому рівню в ЄС. Короткострокові та середньострокові заходи із енергозбереження та енергоефективності забезпечують досягнення близьких до середньоєвропейського рівня показників на горизонті 2020 року.

Промисловість централізованого теплопостачання, водопостачання та водовідведення є основним компонентом енергетичного сектора в районах та населених пунктах, створює горизонтальну інтеграцію інших, пов'язаних з енергією послуг.

Основу частину прибутку у промисловості Харківської області забезпечують машинобудування та виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів. Вони сукупно надають області понад 70% прибутку. Зважаючи на досягнутий високий обсяг реалізованої продукції галузі енерговиробництва (переробна промисловість та постачання енергоносіїв) та ухвалені законодавчі рішення по створенню стимулюючого

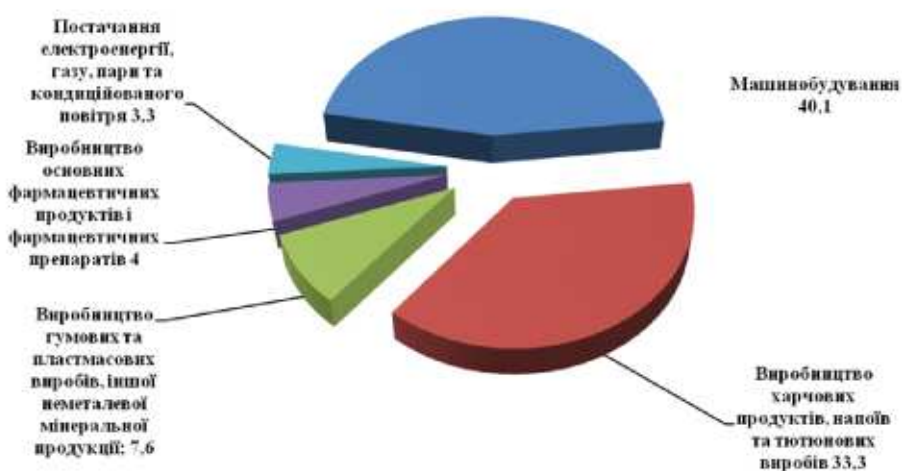

Рис. 176. Основна частина прибутку у промисловості, %

ринку електроенергії, зміни систем ціноутворення та тарифоутворення, значно (в рази) зростають показники прибутку галузі на тлі суттєвого зниження обсягів споживання енергоресурсів.

2.5.1.4. Підприємства-лідери

За останнє десятиліття в Харківській області сформувалася низка підприємств, які застосовують у своїй діяльності європейські стандарти управління процесами, достатньо інтегровані в міжнародні технологічні ланцюги. Насамперед, це підприємства машинобудівного комплексу (енергомашинобудування, електротехнічної промисловості, транспортного машинобудування, приладобудування, радіоелектроніки, авіакосмічної промисловості), а також фармацевції та харчової промисловості.

Рис. 177. Найвідоміші промислові бренди регіону

Ці підприємства виступають каталізаторами розвитку сервісних галузей, в тому числі, освіти і сектора НДДКР, професійних послуг. У 2013 році замовниками НДДКР в харківських наукових організаціях виступили понад 100 промислових підприємств міста (п'ята частина), які виводили на ринок інноваційні товари, удосконалювали технологічні процеси, впроваджували нові матеріали і енергоресурсоефективні технології, підвищували екологічні стандарти роботи. Фінансова криза 2008 – 2009 років лише прискорила впровадження інновацій на промислових підприємствах області: від 97 підприємств у 2008 році, до 168 у 2013 році. При цьому найбільший темп приросту кількості (+65%) відбувся за 2009 – 2010 роки. Досить активно відбувається процес технологічної модернізації та концентрації промислового виробництва. Інвестиції у модернізацію промисловості склали 1,6 млрд грн – більше третини від загального обсягу інвестування економіки регіону за 9 місяців 2014 року.

Харківські машинобудівні компанії (ПАТ «Турбоатом», ПАТ «Хартрон», ДНВП «Об'єднання "Комунар"», «Корпорація "ФЕД"», ПАТ «Завод "Південкабель"», ДП «Харківський завод електроапаратури», ПАТ «Харківський верстатобудівний завод», ПАТ «Харківський завод агрегатних верстатів», ПАТ «Світло шахтаря» та ін.) та індустриальні групи (ІГ «УПЕК», Корпорація «МАСТ-ІПРА») досягли значних результатів у сфері складного і точного машинобудування, інженерних розробок для різних галузей промисловості, насамперед - української та російської.

Харків є головним центром енергетичного машинобудування в Україні. Тут випускається 100% українських парових турбін, 70% великих електрогенераторів ("Електроважмаш"), Корпорація «МАСТ-ІПРА» є єдиним виробником сучасного котельно-пічного обладнання в країні, у тому числі за ліцензіями найкращих світових брендів у галузі. ПАТ «Турбоатом» займає 4 місце

серед турбобудівних фірм світу.

За роки незалежності Харків закріпив за собою статус одного з найбільших в Україні центрів з виробництва лікарських препаратів, фіто- і парафармацевтичних косметичних засобів. Частка Харкова в фармвиробництві України сягає 45%. Тут випускається більше 300 найменувань лікарських засобів, розміщено найбільше в Україні фітохімічне виробництво. З урахуванням багаторічної концентрації в Харкові компетенцій у сфері вищої фармацевтичної і медичної освіти, надання високотехнологічних медичних послуг, у місті вишикувалися горизонтально-вертикальні коопераційні виробничі ланцюжки.

2.5.1.5. Стримуючі фактори

Основними чинниками тривалої дії, що блокують загальний розвиток промисловості в Харківській області, залишаються висока зношеність основних засобів (88,7% у 2010 році), висока матеріало- та енергозатратність виробництва. Енергоефективність промисловості складає лише 30%. Висока енергоємність ВВП в Україні є наслідком істотного технологічного відставання у більшості галузей економіки і житлово-комунальній сфері, незадовільної галузевої структури національної економіки. На рисунку наведено порівняння енергоемності ВВП різних країн (т.у.п./1 тис. долл. США по ПКС) та директивні показники згідно Енергетичної стратегії України до 2030 року.

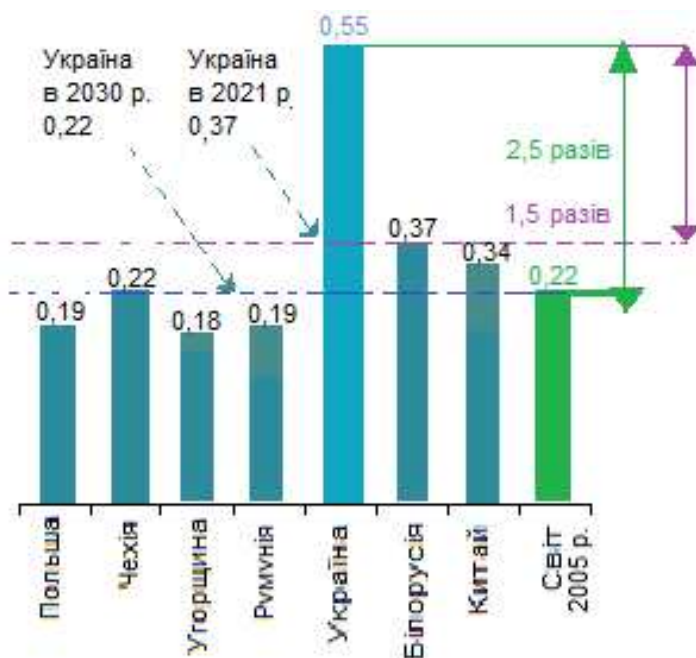

Рис. 178. Порівняння енергоемності ВВП різних країн (т.у.п./1 тис. долл.США по ПКС) та директивні показники

Модернізація виробничих потужностей у напрямку енергоефективності підприємств є стартовою умовою нарощування частки високотехнологічної продукції у промисловому виробництві, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників, подолання традиційної орієнтації промисловості (передусім, машинобудування) на російський ринок, зростання рівня виробничої безпеки регіону.

При цьому, відновлювальна реіндустріалізація лише частково вирішує завдання структурних змін у промисловості, адже наявна промислова база на 95% представлена третім – четвертим технологічними укладами, лише на 4% – п'ятим та на 1% – шостим. Інвестиційна та інноваційна індустріалізація в сферах із застосуванням нано-, біо-, інформаційних та когно- технологій є вирішальним фактором стрімкого економічного зростання економіки регіону.

Модернізація виробничих потужностей підприємств є резервом нарощування частки високотехнологічної продукції у промисловому виробництві, підвищення конкурентоспроможності товаровиробників та зростання рівня виробничої безпеки.

2.5.1.6. Територіальний розподіл

В області виділяються три промислових райони: Центральний, Східний і Південний.

Центральна промислова агломерація сформована навколо потужного харківського промислового вузла. До її складу входять території Харківського, Чугуївського, Дергачівського, Зміївського районів, а також частково Валківського, Золочівського, Балаклійського районів. Окрім Харкова, ця агломерація охоплює полігалузовий центр Чугуїв, а також інші агломеровані міста: Дергачі, Люботин, Зміїв, Мерефу, Південне, Балаклію, Валки. Агломерація відрізняється високим рівнем спеціалізації і концентрації промисловості, тут склався провідний на Україні комплекс енергетичного, електротехнічного і транспортного машинобудування.

Східний район зосереджений навколо Куп'янська. В цьому регіоні розвинені харчова і легка промисловість, виробництво будматеріалів і устаткування для цукрової промисловості.

Південний район володіє великими газовими покладами – Шебелинським, Єфремівським, Крестищенським та іншими. Забезпечує майже 48% видобутку природного газу в Україні. Міста району спеціалізуються на машинобудуванні, хімічній промисловості і виробництві будматеріалів. Цементно-шиферний завод в Балаклії – один з найбільших в Європі. Розвинені також легка і харчова промисловості.

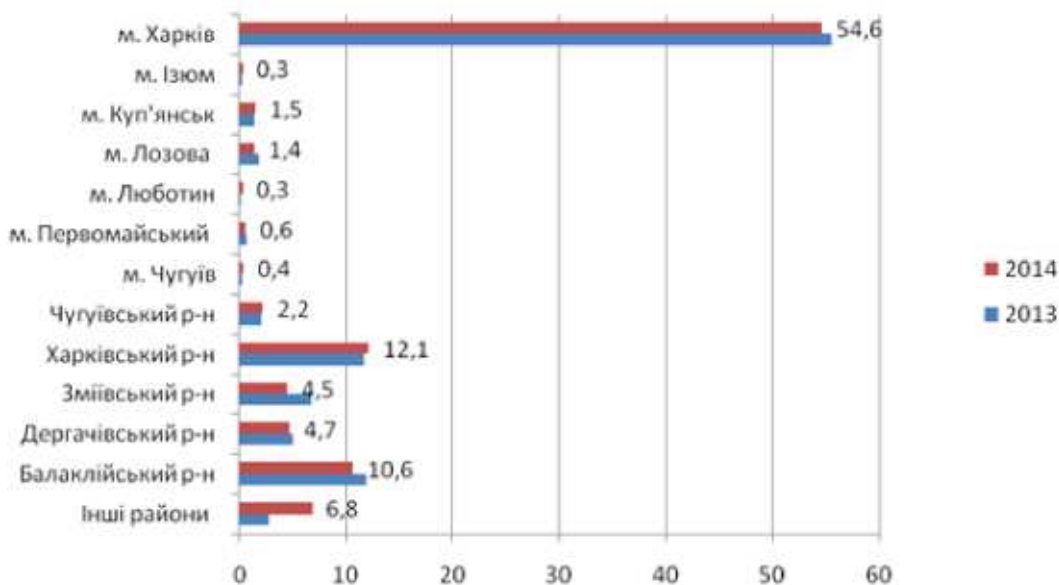

Рис. 179. Структура обсягу реалізованої промислової продукції по містах та районах області у 2013 – 2014 роках

Найбільші обсяги реалізації промислової продукції забезпечує Центральна агломерація. Проте реалізація крупних інфраструктурних проектів в енергетиці має надати нового стимулу іншим промисловим районам.

2.5.1.7. Перспектива

Розробка в Барвінківському районі найбільшого в Європі Новодмитрівського родовища бурого вугілля та будівництво відповідної маневреної ТЕС в інтересах Північної енергосистеми разом з будівництвом високовольтної лінії північного транзиту 750 Кв, передбаченої Енергетичною стратегією України, створить новий енерговиробничий вузол в цьому промислово депресивному районі. Власна сировинна база і нові енергетичні потужності родовища формують передумови створення супутніх паливних і хімічних виробництв, сервісного машинобудування, транспортних послуг в Близнюківському, Ізюмському та Лозівському районах, надання стимулюючого впливу на галузь енергетичного машинобудування Центральної агломерації.

Розбудова нових енерговиробничих циклів при освоєнні перспективних газових та газоконденсатних родовищ у південно-західних районах у зв'язку з реалізацією державної стратегії імпортозаміщення забезпечить формування Красноградського енерговиробничого та нафтогазохімічного центру, що охоплює видобуток і переробку газу, конденсату та їх транспортування трубопроводами.

Подальший розвиток Куп'янського промислово-транспортного вузла, в першу чергу визначається надійністю енергозабезпечення, яке здійснюється в даний час тільки від Слов'янської ТЕЦ. Розвиток нового міжрайонного північно-східного кільця розподільчої мережі АК «Харківобленерго», посилення діючих системоутворюючих зв'язків з Північною енергосистемою і будівництво нових генеруючих потужностей на місцевому альтернативному паливі забезпечить відновлення промислового потенціалу району.

2.5.2. Сільське господарство

2.5.2.1. Загальні тенденції

Сільське господарство традиційно є однією з найбільш потужних галузей економіки Харківської області. Харківщина посідає провідні позиції серед регіонів України за виробництвом продукції сільського господарства.

Площа сільськогосподарських угідь складає 2414 тис. га (або 76,8% загальної площі області), з них ріллі 1929 тис. га (третє місце по Україні). У розрахунку на одного мешканця області припадає 0,7 га сільськогосподарських угідь.

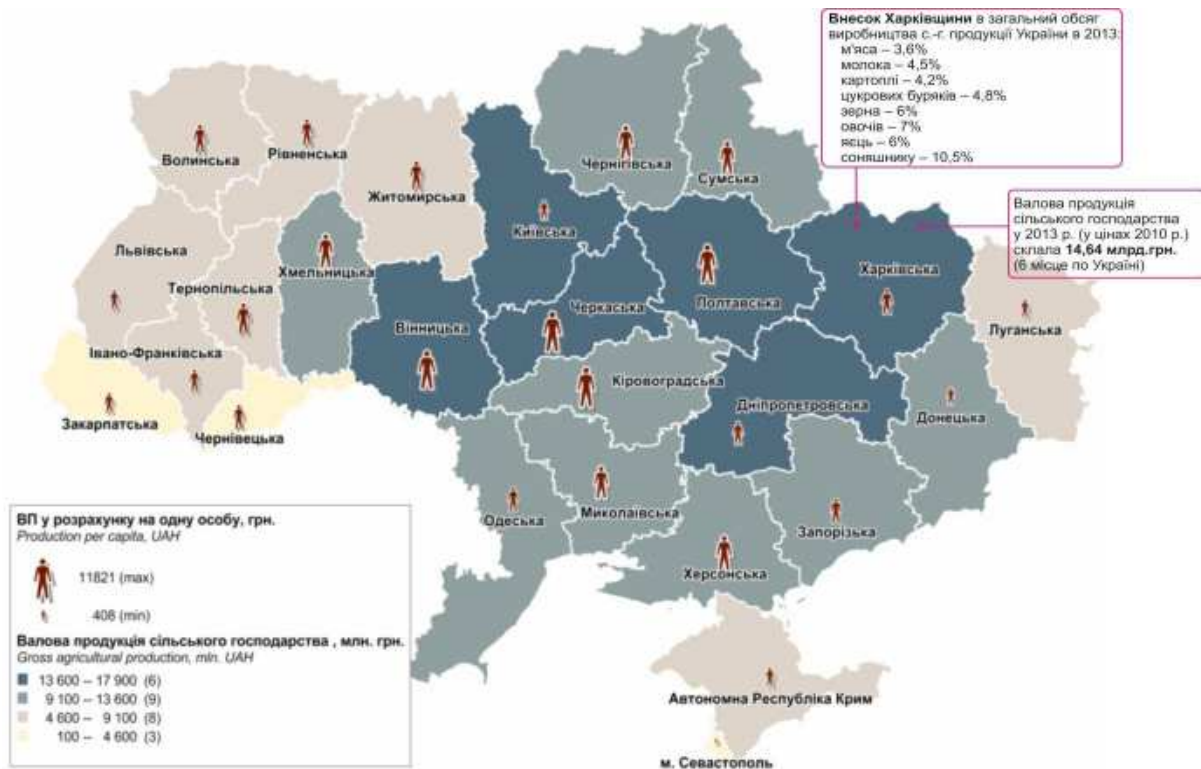

Рис. 180. Валова продукція сільського господарства за регіонами України у 2013 році

Частка сільськогосподарського сектора у ВВП України у 1995 році становила 15,4 %. У 2013 році – вже 10,4%. Аналогічна тенденція до зниження за цей же період спостерігалася і у Польщі (з 8% до 3,5%). У Харківській області також поступово знижується частка сільськогосподарського виробництва у валовому регіональному продукті (з 16,8% у 2001 році до 8,8% у 2012 році).

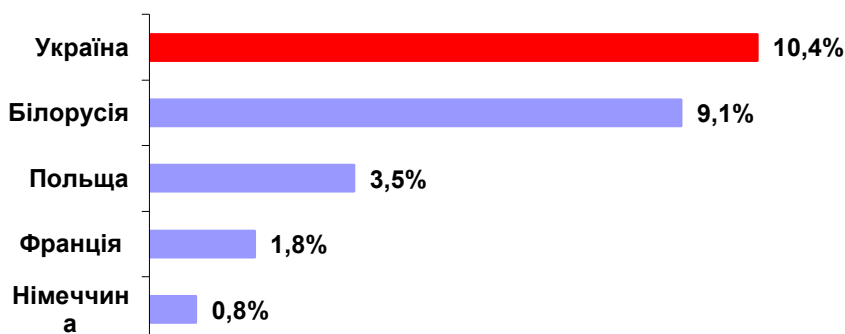

Рис. 181. Частка сільськогосподарського виробництва у ВВП країн у 2013 році, %

З початку 2000-х років в сільському господарстві Харківщини відновлено повільну позитивну динаміку розвитку. Враховуючи зовсім різні ресурсну базу і наявний стан розвитку тваринництва і рослинництва, темпи цієї динаміки не є стабільними, а фінансові показники результатів поки що не відповідають потенціалу галузі. Збільшення виробництва валової продукції останніми роками, включаючи 2014 рік, досягалося за рахунок галузі рослинництва. Так, у 2013 році отримано 4,2 млн тонн валового збору зернових культур, у 2014 році – майже 4,5 млн тонн, що є рекордним врожаєм за всю історію області.

На великий невикористаний виробничий потенціал тваринництва вказують колишні обсяги виробництва, коли застосовувалися менш продуктивні агротехнології. Так, протягом 1990 – 2013 років в області зменшилося виробництво м'яса (-54%, або 32,8 кг/ос.), молока (-50,8%, або 195,8 кг/ос.). Лише виробництво яєць має позитивну динаміку у порівнянні з 1990 роком (+28%, або 443 шт./ос.).

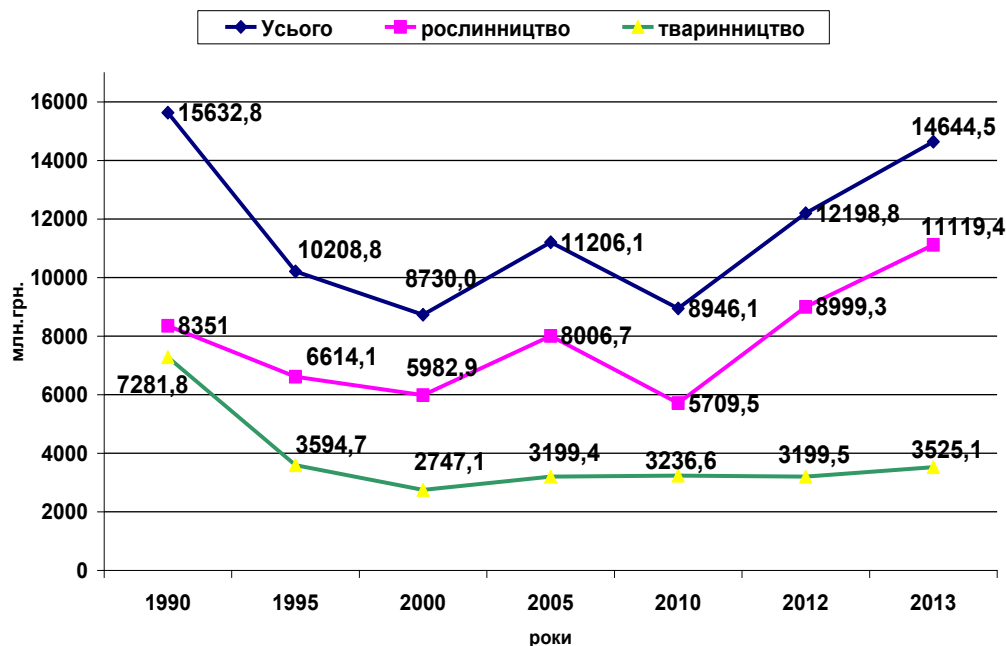

Рис. 182. Динаміка виробництва продукції сільського господарства в Харківській області (у постійних цінах 2010 року)

У сучасних умовах носіями найбільш ефективних агротехнологій є агрохолдинги та вертикально інтегровані диверсифіковані компанії. У 2012 році Харківська область займала середні позиції серед регіонів України по зростанню земельного банку агрохолдингів. До найбільших виробників у Харківському регіоні належать ХК «UkrLandFarming», ТОВ з іноземними інвестиціями «Трайгон Фармінг Харків», ХК «Кернел Групп», ГК «Агротон», ХК «Sintal Agriculture», «KSG Agro», група «Агротрейд» та інші. Їхня присутність впливає як на зростання продуктивності праці, так і на посилення сільського безробіття.

В Україні має місце тенденція до зростання продуктивності праці на сільгосппідприємствах: у 2013 році порівняно з 1990 роком вона зросла на 399%. У Харківщині – на 320%, у тому числі в рослинництві – на 339%, в тваринництві – на 334%.

Територія	Роки							Місце у 2013 році	2013 р. у % до 1990 р.
	1990	1995	2005	2010	2011	2012	2013		
Всього									
Україна	50389	30255	72622	132680	165229	159679	201217	-	399,3
Харківська	72968	41166	99393	132592	198138	179152	234115	9	320,8
Рослинництво									
Україна	59555	45822	86198	133603	171143	155544	202221	-	339,6
Харківська	101170	74738	126409	134266	224337	190855	255523	5	252,6
Тваринництво									
Україна	41184	17596	47993	130474	148840	171798	198186	-	481,2
Харківська	52434	20019	57381	128868	132718	146484	175366	12	334,5

Рис. 183. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 року, грн)

Протягом 2010 – 2013 років середньорічні темпи зростання продуктивності праці в агросекторі Харківщини дорівнювали 192%. Враховуючи іншу сталу тенденцію до депопуляції села, таке зростання продуктивності праці в основному обумовлено простим зменшенням

чисельності працюючих в сільськогосподарському виробництві за рахунок автоматизації та впровадження сучасних технологій у виробництво. Подальший технологічний розвиток в сфері АПК та залучення європейських компаній пов'язаний із автоматизацією процесів, в результаті чого зросте актуальність питань щодо посилення міграційного тиску на м. Харків за рахунок відтоку працездатного сільського населення, працевлаштування сільського населення, гуманітарного та соціального розвитку сільських територій.

В сільській місцевості Харківщини проживає 536 тис. осіб, або 19,6% від загальної чисельності по області. Без урахування сезонних зайнятих, із всього сільського населення постійно зайнято в аграрному виробництві 27 тис. осіб. В Україні за 1995 – 2013 роки спостерігалось зниження чисельності сільського населення на 7%. У Харківській області ця соціально-економічна проблема гостріша: за цей період сільське населення зменшилося на 18%, а з приходом великих сільгосп підприємств та сировинною орієнтацією аграрного експорту без переробки зібраної продукції неминуче зростання безробіття на сільських територіях.

Ця проблема має загальнодержавний характер. Одним з найбільш реалістичних шляхів вирішення проблеми сільського безробіття та зниження якості життя селян виступає наполеглива політика щодо створення і розвитку нових переробних і логістичних підприємств на сільських територіях як одна з умов залучення великого, передусім – іноземного капіталу в земельно-орендні відносини та в агробізнес на Харківщині.

Особливістю Харківщини є те, що великий обсяг сільгосппродукції виробляється приватними господарствами населення (напр., дачі та приватні городи) частково з метою продажу надлишків на місцевих продовольчих ринках. Так, у 2013 році частка господарств населення у виробництві сільгосппродукції у порівнянні з 1990 роком зросла у два рази (з 21% до 44,5%), у тому числі частка продукції рослинництва збільшилась у три рази, продукції тваринництва – у два рази.

2.5.2.2. Рослинництво

Галузь рослинництва стала пріоритетною для регіону. Останні 15 – 20 років аграрії України та Харківської області орієнтуються на виробництво продукції рослинництва як більш рентабельної та затребуваної на міжнародних ринках збуту. Саме досягнення значних приростів продукції у галузі рослинництва (передусім, пшениці, соняшника, ріпаку) обумовило загальну позитивну тенденцію зростання обсягів виробництва у сільському господарстві Харківщини і України в цілому. У рослинництві Харківської області найбільш рентабельними та стабільними секторами є вирощування плодів та соняшнику. У тваринництві найбільш рентабельним є виробництво яєць і молока.

В Україні має місце порушення пропорцій між тваринництвом та рослинництвом на користь останнього. Якщо у Польщі та в Білорусі індекси цих двох секторів після падіння піднялися приблизно пропорційно, то в Угорщині та, особливо, в Україні спостерігається інше: зростання в рослинництві та стабілізація (як в Угорщині) чи навіть деяке продовження спаду в цілому по тваринництву (як в Україні). До того ж, зростання виробництва продукції рослинництва в Україні, очевидно, спричинене не тільки високою врожайністю, а, у першу чергу, збільшенням частки земель під зерновими та утриманням найвищого показника розораності (біля 57%; для порівняння – у Польщі 43%, у Франції та ФРН 34%).

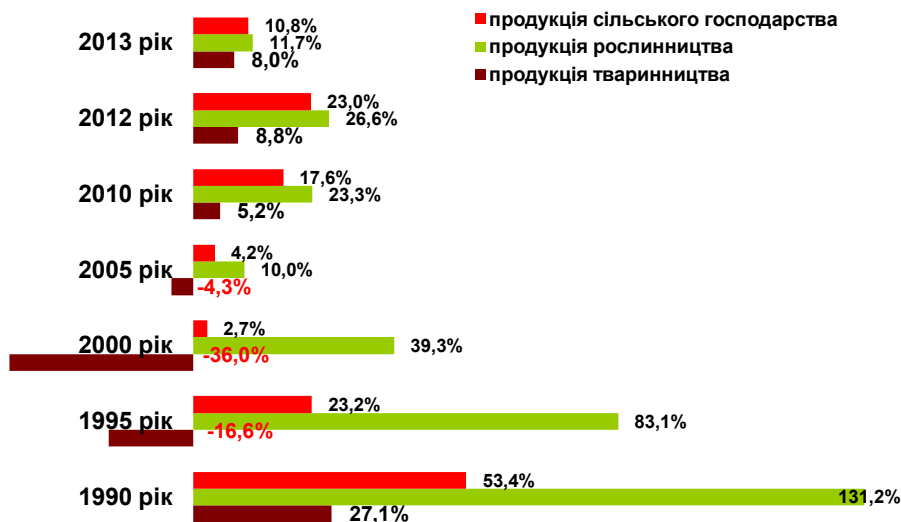

Рис. 184. Динаміка рентабельності сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Харківської області

Останніми роками в цілому сільське господарство демонструє порівняно невисоку рентабельність при значних бізнес-ризиках, передусім – погодних. Зниження рентабельності сільськогосподарської продукції багато в чому обумовлено існуючим в Україні диспаритетом цін, що виявляється у випереджаючому зростанні цін на промислові товари і послуги, які споживаються в сільському господарстві, порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію. Тому найбільш рентабельним сьогодні є виробництво соняшнику, плодів, овочів відкритого ґрунту, молока та яєць. Відтак природно, що аграрії області сконцентрували свої зусилля на вирощуванні тих культур, які мають гарантований попит на зовнішніх ринках, дуже часто продаючи свій продукт як сировину (зерно, нефасовану олію) з малою доданою вартістю у ціні.

Світове виробництво пшениці у 2013 році досягло 712,7 млн т, що на 16% більше, ніж у 2009 році. У 2013 році Україна посіла 9 місце (з часткою 3,5%) в світі за обсягами виробництва пшениці та з її середньою урожайністю 33,9 ц/га. Але пшениця поступово втрачає лідируючі позиції на ринку зернових в Україні: у 2013 році частка пшениці в загальному виробництві зернових склала всього 35,4%. Найбільш популярними залишаються озимі сорти пшениці: понад 96% від загального виробництва.

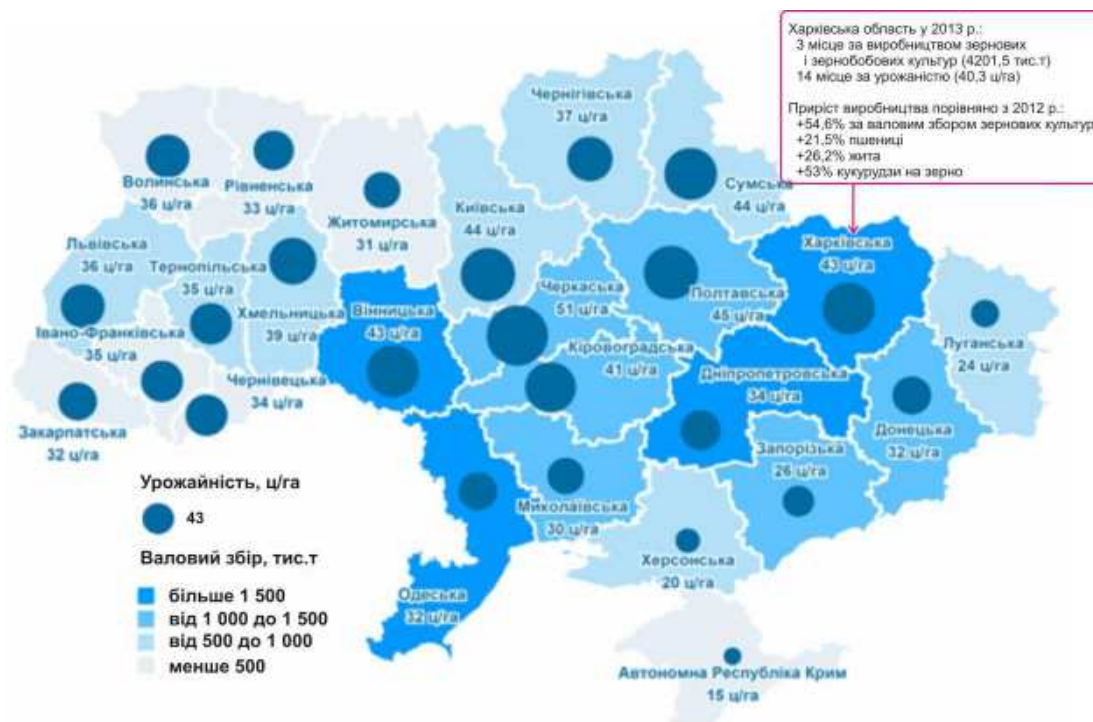

Рис. 185. Виробництво пшениці за регіонами України у 2013 році, ц/га

Україна в 2013 році посіла 6-те місце у світі серед найбільших експортерів пшениці (5%), експортувавши 7,8 млн т, що склало 35% від її загального виробництва. Україна у останні роки покращила показники врожайності зернових з 1 га (на 62 % у 2013 році у порівнянні з 1995 р.). У 2014 році Харківська область посідає перше місце серед регіонів України за виробництвом пшениці (у 2013 році – п'яте), а урожайність склала 48,8 ц/га зібраної площі (+5,5 ц/га, у порівнянні з 2013 роком, +22,4 ц/га – з 2012 роком). У цілому валовий збір зернових культур у Харківській області у порівнянні з 2012 роком збільшився на 64,5%. Виробництво пшениці збільшилося вдвічі, кукурудзи на зерно - на 53,3%. Але за показниками врожайності, беручи до уваги високу природну якість ґрунтів, у Харківщини та України є дуже великий потенціал для розвитку.

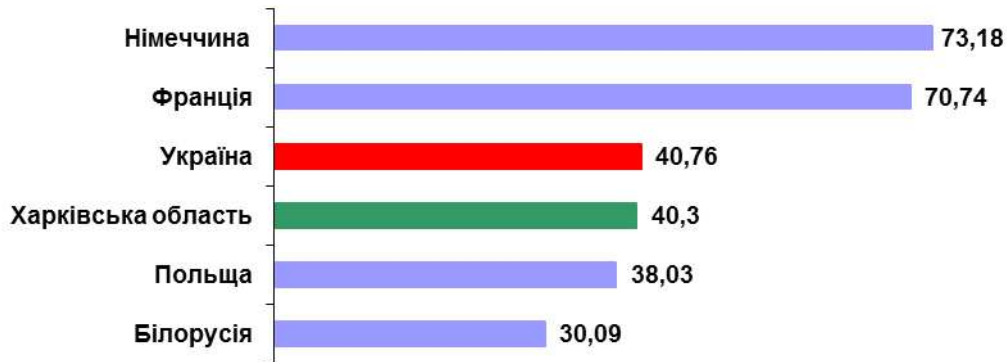

Рис. 186. Врожайність зернових у 2013 р., ц/га

Загальна посівна площа по всіх категоріях господарств щороку змінюється, і порівняно з 1990 р. вона зменшилась на 5,7%. У 2014 році по всіх категоріях господарств велику частку займали посівні площі зернових культур (58,5% від загальної посівної площі, або 1004 тис. га), технічних культур (29% або 497 тис. га), картоплі та овоче-баштанних культур (5,8% або 99,4 тис. га), кормових культур (6,7% 115 тис. га). Протягом 2012 – 2014 років посівні площі в основному збільшувалися за рахунок розширення їх у сільськогосподарських підприємствах (на 1,5 – 2%) та господарств населення (на 2,5 – 3%). Наразі важливим завданням підвищення ефективності агропромислового виробництва є оптимізація структури посівних площ основних сільськогосподарських культур. Особливим пріоритетом є створення умов для зростання обсягів вирощування кормових культур, що у свою чергу є елементом розвитку тваринництва.

Порівняно з 1990 роком у Харківській області відбулося зростання врожайності зернових культур на 7,9 ц/га у 2014 році, що стало наслідком збільшення розораності земель (63,5% в середньому по області і особливо у південних районах області) та все частішим застосуванням більш якісного посівного матеріалу, внесенням достатньої кількості мінеральних добрив та використанням новітніх технологій.

2.5.2.2. Тваринництво

Харківська область має розвинену **галузь тваринництва**. На кінець 2014 року в усіх категоріях господарств утримувалося біля 224 тис. голів великої рогатої, в тому числі 98 тис. корів, 312 тис. голів свиней, 88,3 тис. овець та кіз, 10029,7 тис. голів птиці.

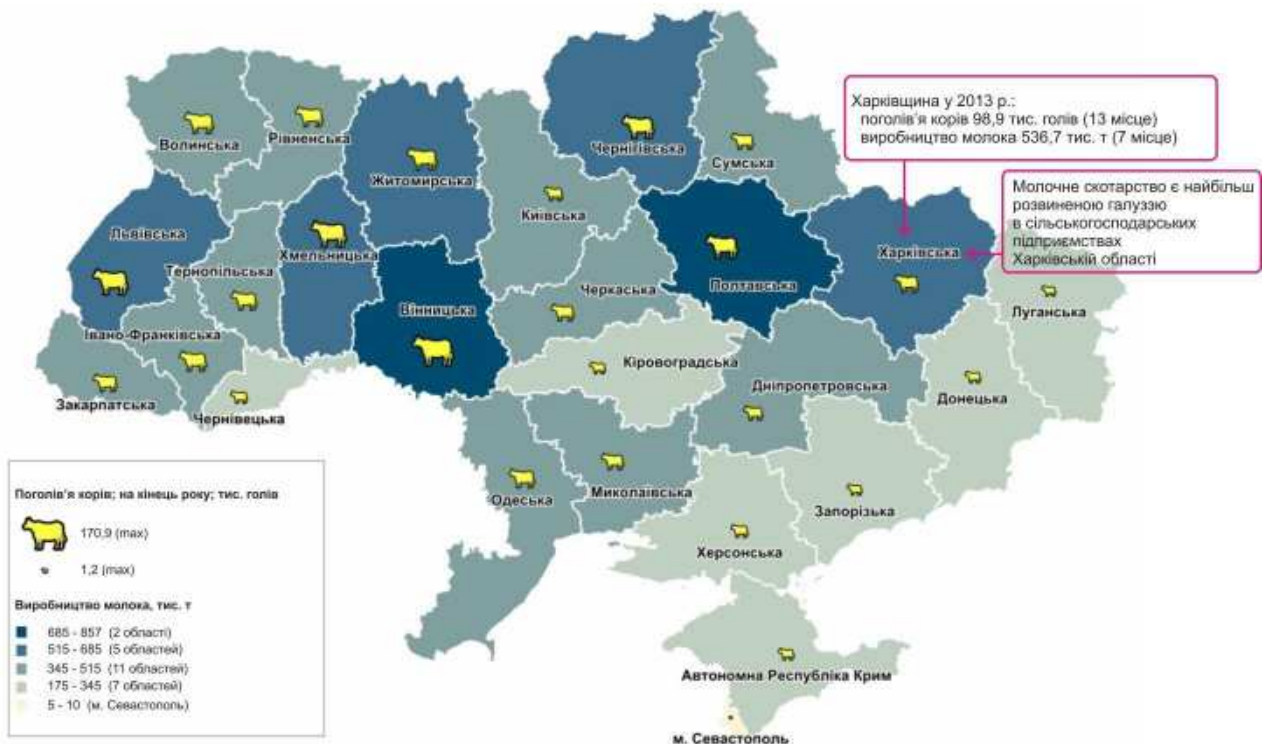

Рис. 187. Поголів'я корів та виробництво молока за регіонами України у 2013 році

Найбільш розвинутою галуззю в тваринництві є молочне скотарство. За чисельністю поголів'я область посідає 4 місце серед регіонів України, а питома вага сільськогосподарських підприємств по чисельності поголів'я дійної череди в області 38,6%.

За продуктивністю корів Харківська область посідає третє місце в Україні на тлі стабільно зростаючої продуктивності дійної череди. Зростання обсягів виробництва молока в останні 6 років відбувається виключно за рахунок підвищення продуктивності дійної череди; таке значне збільшення викликано підвищенням культури ведення виробництва, переходом на сучасні технології утримання та покращеній годівлі худоби на окремих передових господарствах області. Протягом 2004 – 2013 років спад виробництва молока спостерігався лише у 2007 році, але з 2008 року обсяги виробництва молока стабілізувалися і почали щороку зростати: від 3705 кг надою на одну корову у 2008, до 4426 кг у 2011 році і 5943 кг у 2014 році. Якщо у 1990 році було вироблено 1 млн 133 тис. тонн молока, то у 2014 році – 551,5 тис. тонн. Але, на відміну від чисельності корів, яка з 1990 року скоротилася в 11 разів, обсяги виробництва молока скоротилися в 2,3 рази.

Поголів'я свиней з 1990 до 2014 року скоротилося у 3,8 рази. В останні 10 років чисельність свиней була стабільна і коливалася в межах 260 – 300 тис. голів, а обсяги виробництва м'яса в усіх категоріях господарств за період з 1990 до 2014 року скоротилися в 2,6 рази.

Птахівництво – це єдина галузь тваринництва, яка повністю самодостатня та забезпечує населення області у продуктах харчування (яйця та м'ясо птиці) відповідно з рекомендованою медичною нормою.

2.5.2.3. Якість землі та потенціал біомаси

Україна має дуже високий ступінь розораності земель, що значно перевищує екологічно обґрунтовану межу. Частка орних земель (від загальної площі земель) в Україні зависока (56%) і залишається майже незмінною. Середнє значення по ЄС - 26%, у Франції та Німеччині розорано приблизно третину земель; в Угорщині (51%) та в Польщі (41%) цей показник близький за значенням до українського.

Середній рівень розораності території Харківської області становить 63,5%. Значно вище середнього рівень розораності земель у Зачепилівському, Кегичівському, Сахновщинському, Лозівському, Близнюківському та Шевченківському районах. В усіх районах в структурі площ збору сільськогосподарських культур переважають зернові та зернобобові культури.

Інтегральний показник оптимізаційного землекористування, обрахований через коефіцієнти екологічної стійкості агроландшафтів, антропогенного тиску, ентропії співвідношення рілля-природні кормові та угіддя-ліси, показав, що тільки Дергачівський, Зміївський, Ізюмський райони характеризуються відносно сприятливою ситуацією. Для інших районів рекомендується якомога швидше переведення малопродуктивних, схиливих земель у пасовища сіножаті, лісові насадження, а також передбачені чинною Державною стратегією регіонального розвитку України природно-ландшафтні парки та заповідні території. Особливо гостра ситуація у Близнюківському, Валківському, Зачепилівському, Золочівському, Кегичівському, Лозівському, Сахновщинському та Шевченківському районах області. Таке формування екомережі та розвиток заповідного фонду області має виступати дієвим чинником оптимізації землекористування в області.

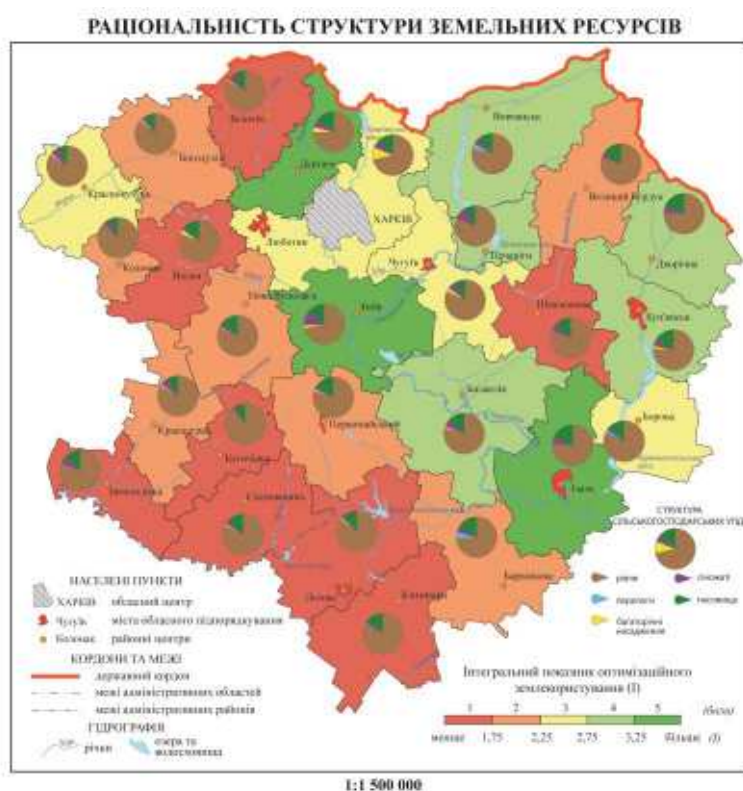

Рис. 188. Раціональність структури земельних ресурсів Харківської області у 2013 році

Окрім впровадження ефективніших з точки зору сталого розвитку підходів господарювання в галузі і нарощування обсягів переробки сільгоспсировини в кожному районі області, агропромисловий комплекс Харківщини володіє значними резервами для забезпечення низьковуглецевого енергоефективного розвитку. Існує високий потенціал сировини для виробництва паливних пеллет і брекетів. Потенціал сировини лісгосподарських підприємств, соломи, зернових і масличних культур складає понад 3,2 млн т. Крім того, розрахунковий потенціал біогазу, що може бути отриманий з відходів тваринництва середньостатистичного району області, складає 3000 мВт*год. на рік, що відповідає економії біля 50 млн кубометрів природного газу.

2.5.3. Енергозабезпеченість, інфраструктура житлово-комунального господарства та екологізація

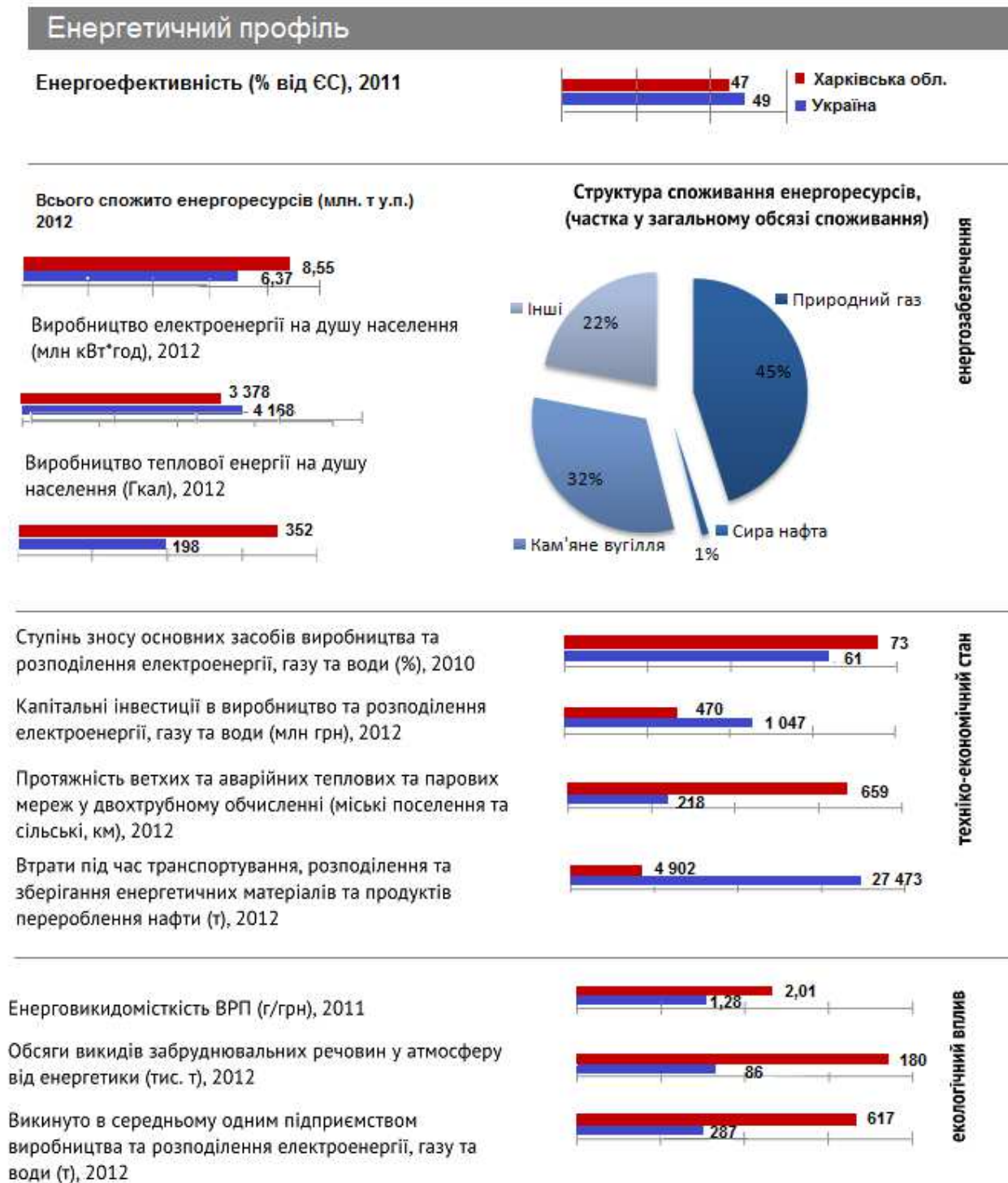

Рис. 189. Енергетичний профіль Харківської області

У рейтингу енергоефективності в 2011 році Харківська область займає низьке 21 місце. Головні чинники – критичний стан теплових мереж у міських поселеннях та сільській місцевості (перше місце) та значний знос засобів енерговиробництва, високі втрати енергоресурсів при транспортуванні, розподілу та зберіганні в порівнянні з іншими регіонами. За обсягом капітальних витрат на галузь область посідає 10 місце.

Станом на початок 2013 року у Харківській області була найбільша питома вага ветхих та аварійних каналізаційних мереж від загальної їх протяжності, що склала 57% (в урбанізованих Донецькій і Луганській областях – 45,7% та 53,7% відповідно). Тому своєчасне фінансування робіт з капітального ремонту систем централізованого водопостачання та водовідведення має дати змогу підвищити надійність їхнього функціонування в Харкові і в області.

Харківська область відноситься до основних промислових регіонів-забруднювачів (6-8 позиція у рейтингу). При тому понад 90% викидів забруднюючих речовин утворюються на 4-х об'єктах електрогенерації Харківської області.

2.5.3.1. Комунальна теплоенергетика

Станом на 01.01.2014 в області працюють 1841 котельня, що відпускають тепло і гарячу воду населенню та на комунально-побутові потреби, у тому числі 1413 газових котелень (77%), 401 котельня (22%), що працюють на твердому паливі. Сумарна потужність котелень складає 7173,8 Гкал/год.

На котельних експлуатується 3950 котлів, в тому числі з терміном експлуатації більше 20 років 857 одиниць або 21,7% від загальної кількості, що значно нижче загальнодержавного показника.

В експлуатації знаходиться 2352,5 км теплових мереж у двотрубному обчисленні. Частка ветхих та аварійних мереж складає 648,2 км або 27,6% від загальної кількості, що відповідає середньодержавному показнику.

№ з/п	Найменування показника	на кінець 2009 р.	на кінець 2010 р.	на кінець 2012 р.	на кінець 2013 р.
1	Протяжність теплових та парових мереж у двотрубному обчисленні, км	2696,0	2630,0	2417,8	2352,5
2	у т.ч. ветхих та аварійних, км	692,9	638,0	658,7	648,2
3	у т.ч. ветхих та аварійних, %	25,7	24,3	27,2	27,6

Рис. 190. Технічний стан теплових мереж.

У порівнянні із середнім показником по Україні (50 одиниць) у 2013 році в Харківській області фіксувався нульовий показник використання котелень на альтернативному твердому паливі. На кінець 2014 року введено в експлуатацію вже 8 таких котелень, на яких використовується 56 котлів.

Втрати теплової енергії в інженерних мережах за 2013 рік зафіксовано в обсязі 1482,3 тис. Гкал, що складає 13,5% від загальної кількості реалізованої теплової енергії 9793,1 тис. Гкал.

Питомі витрати умовного палива на виробництво 1 Гкал теплової енергії в середньому по теплопостачальним підприємствам області складають 155,0 кг.у.п./Гкал. Завдяки роботі, яка проводиться з метою модернізації об'єктів теплопостачання, теплопостачальні підприємства області з року в рік зменшують питомі витрати умовного палива на виробництво теплової енергії.

Рівень діючих протягом 2009-2013 років тарифів на послуги теплопостачання для населення у містах та районах області не відшкодовував фактичних витрат з виробництва послуг.

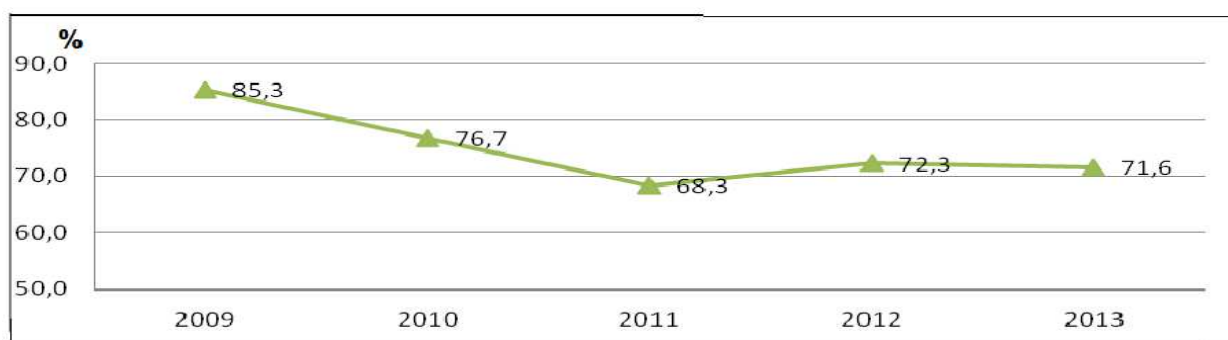

Рис. 191. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг діючими тарифами для населення на послугу з теплопостачання

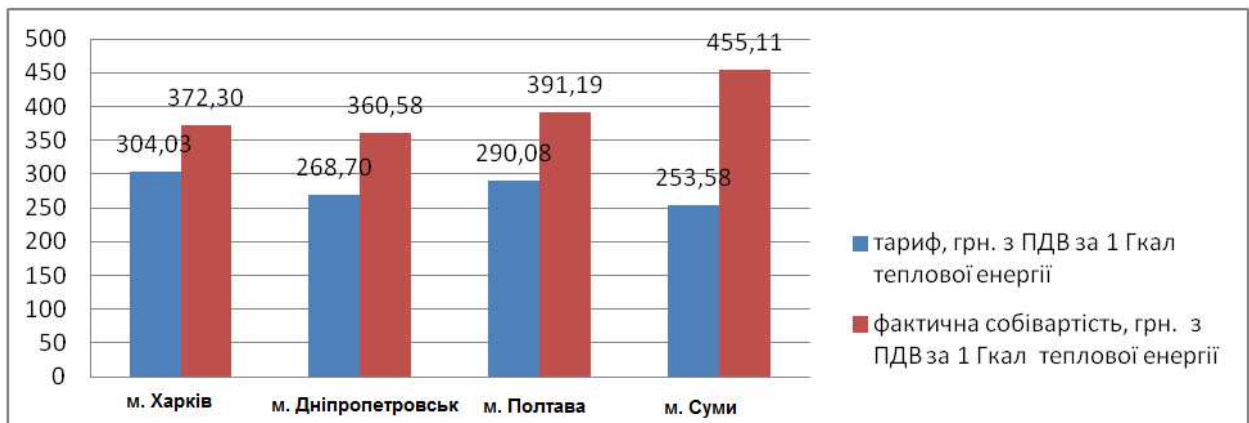

Рис. 192. Розмір тарифів станом на 31.12.2013 на послуги теплопостачання для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України

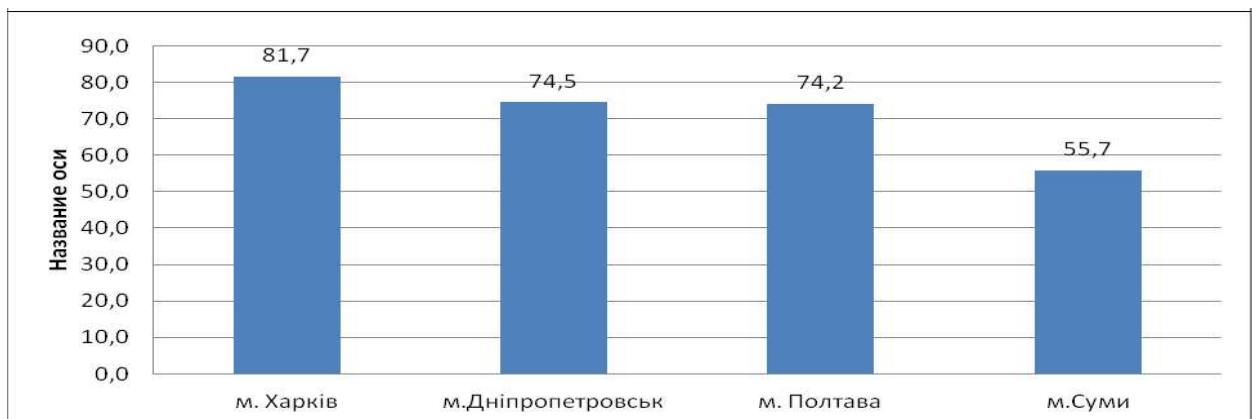

Рис. 193. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг теплопостачання для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України станом на 31.12.2013

Національним планом дій Міністерства регіонального розвитку України запроваджені заходи по використанню комерційного обліку теплової енергії та води для усіх категорій споживачів, що забезпечить:

- раціональне використання ресурсів (теплова енергія та вода) під час надання та споживання комунальних послуг;
- здійснювати розрахунки за фактично отриманий обсяг теплової енергії, об'єм води та/або об'єм відведених стічних вод.

Станом на 01.01.2014 рік було проведено оснащення будинків лічильниками холодного водопостачання у розмірі 7,6% від загальної кількості, що мають централізоване водопостачання (12351 од.), та лічильними гарячого водопостачання у розмірі 2,3% від кількості будинків, які доцільно оснастити (3510 од.). Лічильниками теплового постачання було фактичне оснащене 24% будинків від кількості будинків, які доцільно оснастити (6424 од.). За практикою використання лічильників теплового постачання спроможне привезти до економії 20% загальної економії споживчої теплової енергії, що в свою чергу відіграє суттєву роль у реформуванні тарифів та платежів. В цілому, втрати різних видів енергії безпосередньо у житлових і адміністративних приміщеннях становлять 30 – 87%. При цьому на шляху від джерела до споживача вони складають лише 12 – 15%.

З прийняттям у 2015 році Закону України «Про енергоефективність будівель», Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (відносно запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації)» і набрання чинності національного стандарту ДСТУ-Н Б В.3.2-3:2014 «Керівництво з виконання термомодернізації житлових будинків» в Україні стартувала комплексна реформа у сфері тарифоутворення, яка створює правові та методичні механізми для енергоефективного споживання первинних енергоносіїв у бюджетній та

побутовій сферах одночасно з адресною підтримкою населення. Підвищення з 2015 року вартості газу на опалення у 3,3 рази і вартості тепла на 72% забезпечує не тільки покриття фактичних витрат на послуги теплопостачання, а й створює інвестиційну привабливість застосування енергозберігаючих технологій у масштабній технологічній та енергетичній модернізації України.

2.5.3.2. Технічний стан системи водопостачання

В області централізованим водопостачанням забезпечено населення всіх 17 міст, 52 селища міського типу (84,6% від загальної їх кількості) та 233 сільських населених пунктів (13,3% від загальної їх кількості).

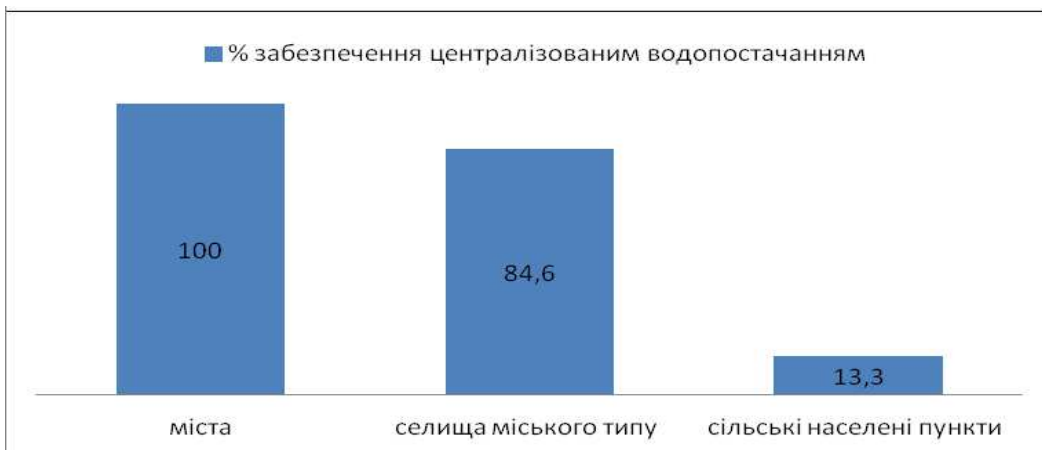

Рис. 194. Охоплення централізованим водопостачанням населених пунктів області.

Послуги споживачам з централізованого водопостачання та водовідведення в Харківській області надають 78 комунальних підприємств, найбільше з них - КП "Харківводоканал".

Подачу води забезпечують 265 водопровідних насосних станцій. За підсумками 2013 року майже 26% насосного обладнання, яке використовується для перекачки води, потребує заміни.

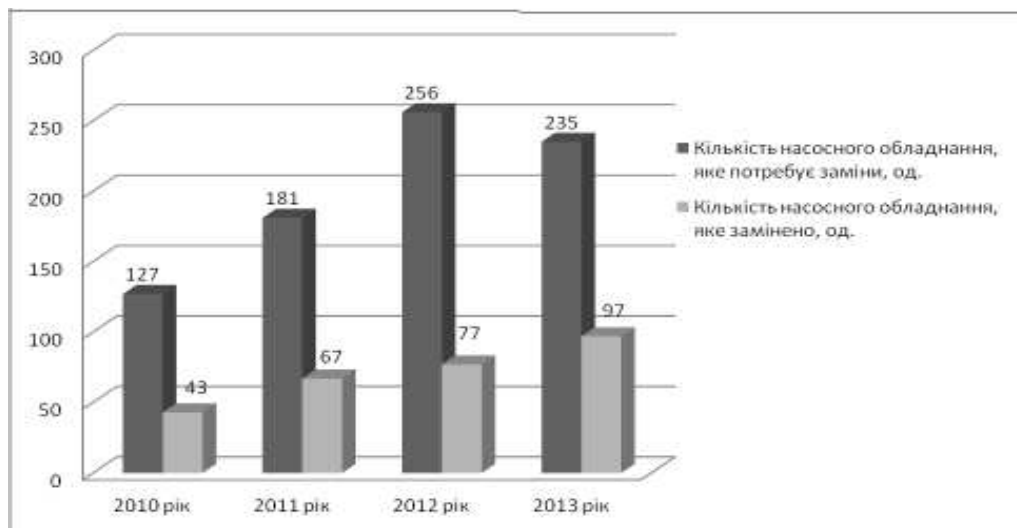

Рис. 195. Стан насосного обладнання на водопровідних насосних станціях

Актуальною проблемою для водопровідних підприємств області є питання зменшення відсотка витоку та неврахованих витрат води. Втрати питної води при транспортуванні в середньому по області склали 98,1 млн. м³ що становить 38,8% від загального обсягу подачі води.

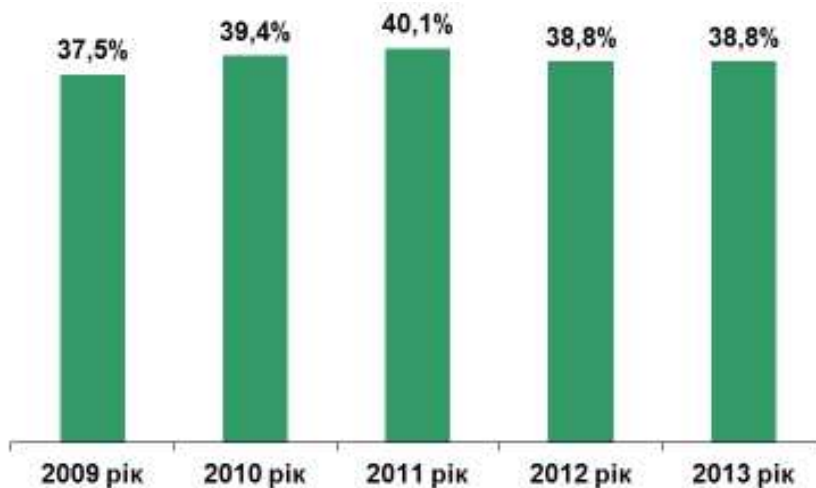

Рис. 196. Витрати води підприємствами водопостачання Харківської області

Однією з причин значних витрат води є наявність аварійних та ветхих мереж. Загальна протяжність водопровідних мереж в області 8198,0 км, з них 39,2% - ветхих та аварійних, які відповідає середньому по Україні.

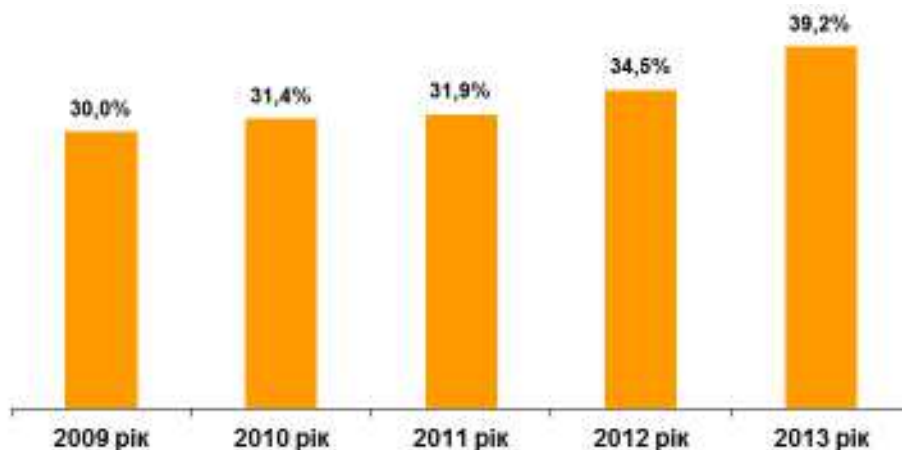

Рис. 197. Частка ветхих і аварійних водопровідних мереж

Система водопостачання регіону є енергоємним господарством. Питомі витрати електричної енергії на подачу 1 м³ питної води складають в середньому по області 1,31 кВт.год./м³.

Підвищення аварійності на об'єктах водопроводу, збільшення питомих і непродуктивних витрат і матеріальних й енергетичних ресурсів, пов'язаних з незадовільним технічним станом споруд та обладнання, негативно впливає на рівень якості послуг з централізованого водопостачання та їх вартість.

2.5.3.3. Система водовідведення міста Харкова та харківській області

Система водовідведення Харківської області і м. Харкова складалася протягом 85 років і на сьогоднішній день є однією з найбільших в Україні.

Централізованими системами водовідведення забезпечено 16 міст або 94,1%, 36 селищ міського типу або 64% та 47 сільських населених пункти або 3,1%. У містах Кегичівка, Коломак відсутня централізована система водовідведення.

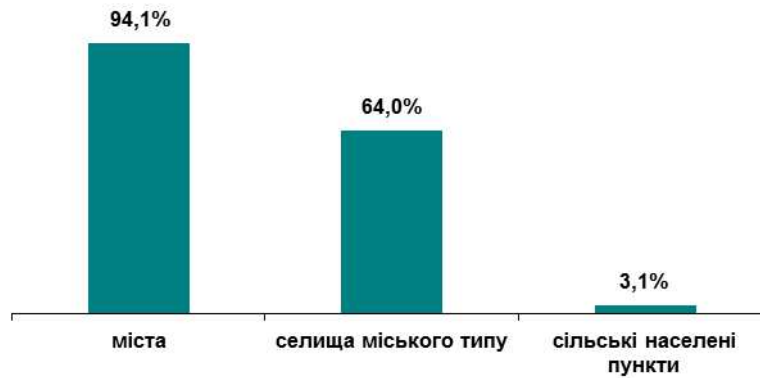

Рис. 198. Забезпечення централізованим водовідведенням.

Системи водовідведення налічують: 206 каналізаційних насосних станцій, 163 каналізаційні очисні споруди (з них комунальної власності – 60 од.), загальна протяжність каналізаційних мереж – 3159,0 км.

Найбільші комплекси очисних споруд у Харківській області розташовані у м. Харкові: комплекс біологічного очищення «Диканівський» (виробнича потужність – 800 тис.м³/доб.) та «Безлюдівський» (виробнича потужність – 300 тис.м³/доб.).

Протягом останніх років санітарно-епідеміологічна ситуація з відведення та очищення господарсько-побутових та промислових стічних вод в області залишається незадовільною. Основними причинами цього є фізична зношеність обладнання очисних споруд, насосних станцій, недостатнє фінансове забезпечення для своєчасного проведення реконструкції і капітального ремонту існуючих об'єктів або будівництва нових систем. Крім того, основною причиною стрімкого фізичного зносу споруд водовідведення та їх обладнання є зменшення обсягів надходження стічних вод в порівнянні з проектною потужністю, що веде до порушення технологічного регламенту транспортування, очистки та знезараження стічних вод.

Рівень діючих протягом 2009 – 2013 років тарифів на послуги водопостачання та водовідведення для населення у містах та районах області не відшкодував фактичних витрат з виробництва послуг. Середні по області тарифи для населення та фактична собівартість виробництва послуг наведені на рис. 200.

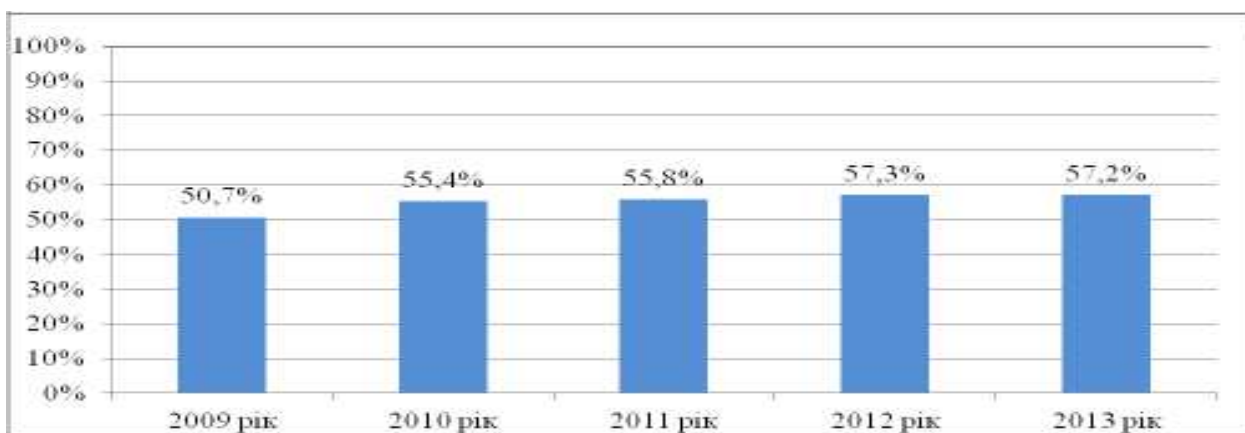

Рис. 199. Частка ветхих та аварійних каналізаційних мереж від загальної протяжності мереж

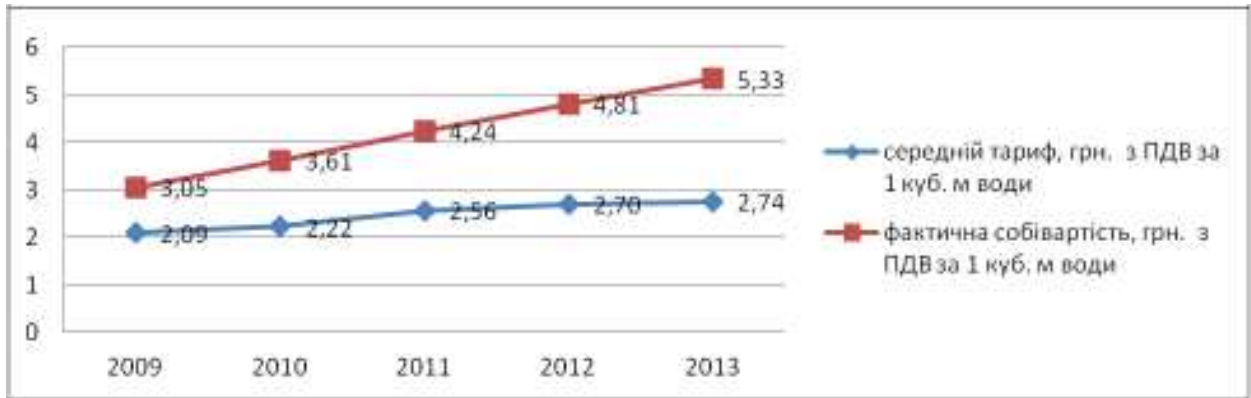

Рис. 200. Розмір середнього тарифу та фактична собівартість виробництва послуги водопостачання.

В цілому по області перебувають в аварійному стані і потребують поточного або капітального ремонту 57,1% від загальної протяжності каналізаційних мереж.

Питомі витрати електричної енергії на відведення 1 м³ побутових стоків в середньому по області склали 0,38 кВт.год./м³.

З метою зменшення споживання електричної енергії підприємствами водопровідно-каналізаційного господарства області проводиться заміна насосного обладнання. Так, в 2013 році здійснено заміну насосного обладнання на об'єктах підприємств водопровідно-каналізаційного господарства Вовчанського, Золочівського, Кегичівського, Коломацького, Харківського районів, м. Люботин та КП «Харківводоканал» Харківської міської ради.

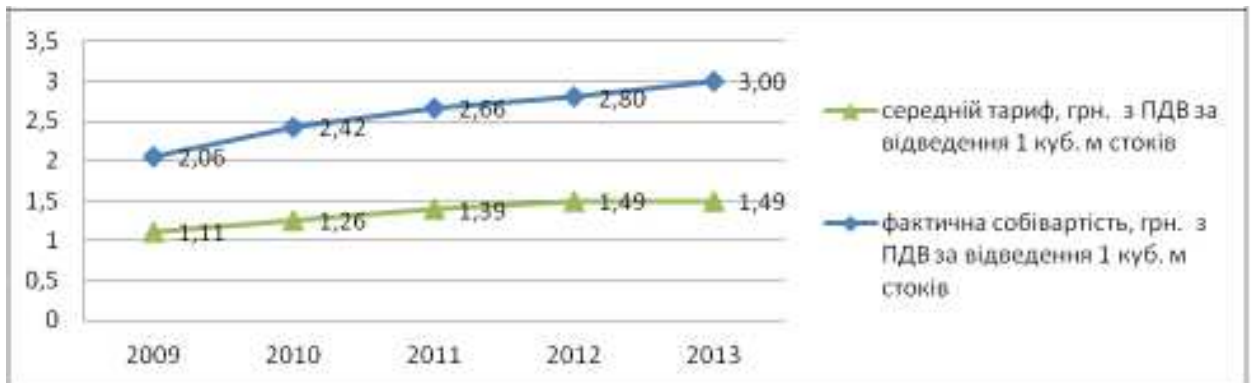

Рис. 201. Розмір середнього тарифу та фактична собівартість виробництва послуги водовідведення

Рис. 202. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг водопостачання та водовідведення діючими тарифами

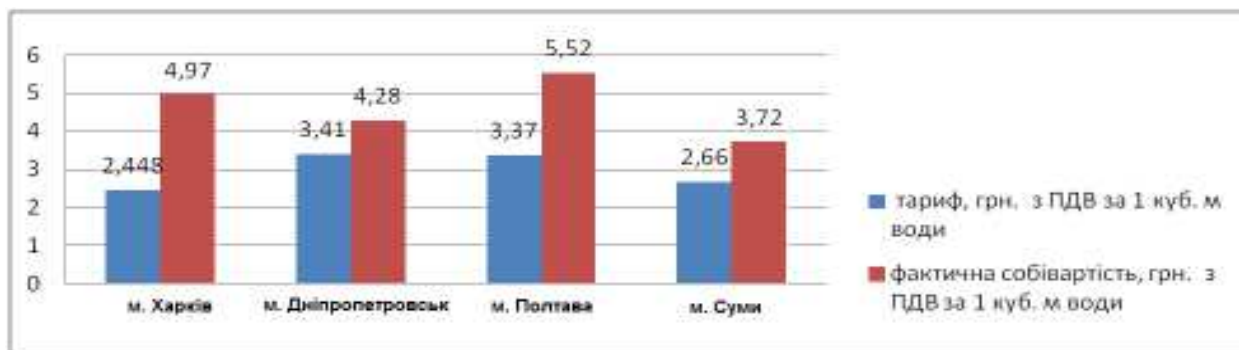

Рис. 203. Розмір діючих тарифів на послугу водопостачання для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України.

Рис. 204. Розмір діючих тарифів на послугу водовідведення для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України

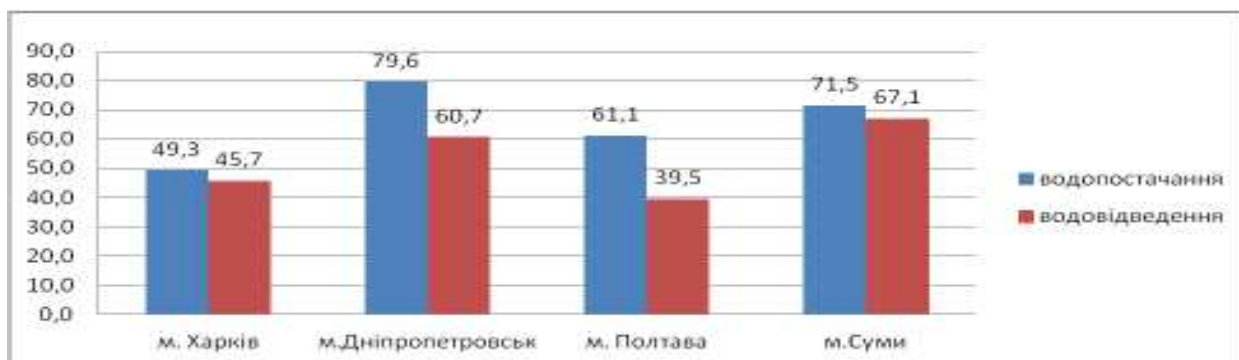

Рис. 205. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг водопостачання та водовідведення діючими тарифами на послуги для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України.

2.5.3.4. Фінансово-економічні показники роботи підприємств водопровідно-каналізаційного господарства

Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування: збиток станом на 01.01.2014.

Область	Всього по ЖКГ				у тому числі Водопровідно-каналізаційне господарство			
	на кінець звітнього року	за відповідний період минулого року	приріст / зниження		на кінець звітнього року	за відповідний період минулого року	приріст / зниження	
			тис. грн.	%			тис. грн.	%
Харківська	506 494	320 595	185 899	58	7 811	920	6 891	749

Рис. 206. Дебіторська заборгованість за послуги (за чистою реалізаційною вартістю)

станом на 1 січня 2014 року.

Область	Всього по ЖКГ		у тому числі	
			Водопровідно-каналізаційне господарство	
	загальна сума	з неї прострочено	усього	з неї прострочено
Харківська	2 033 396	1 307 575	388 528	164 664

Рис. 207. Стан оплати населенням послуг водопостачання та водовідведення за 2013 рік

Область	Заборгованість населення				Рівень оплати населення щ початку року, %
	загальна сума заборгованості, млн. грн.		приріст / зниження (-) заборгованості з початку року		
	на 01.01.2013	на 01.01.2014	млн. грн.	%	на 01.01.2014
Харківська	155.8	156.2	0.4	0.3	99.5

Рис. 208. Інформація про тарифи на послуги водопостачання по базових підприємствах станом на 1 січня 2014 року

Обласний центр	Фактична собівартість (без ПДВ), грн./м ³		Рівень відшкодування затвердженими тарифами фактичної собівартості	
	для населення	для комерційних споживачів	для населення	для комерційних споживачів
Харків	4,141	4,141	49,3%	183,7%

Рис. 209. Інформація про тарифи на послуги водовідведення по базових підприємствах станом на 1 січня 2014 року

Обласний центр	Фактична собівартість (без ПДВ), грн./м ³		Рівень відшкодування тарифами фактичної собівартості	
	для населення	для комерційних споживачів	для населення	для комерційних споживачів
Харків	2,033	2,033	45,9%	248,4%

Рис. 210. Тарифи та рівень відшкодування собівартості тарифом для населення на послуги водопостачання та водовідведення по базових підприємствах обласних центрів станом на 01.01.2014 значно нижча в середньому по Україні - 3,11 грн./м куб. води (з ПДВ) та - 2,24 грн./м куб. стоків (з ПДВ).

2.5.3.5. Сфера поводження з твердими побутовими відходами

Харківська область за підсумками 2012 року та впродовж 2013 року виступає лідером в Україні з обсягів фінансування сфери поводження з побутовими відходами - 27 млн грн у 2012 році, 32 млн грн у 2013 році, що складає понад 10% від загальнодержавних обсягів.

Обсяги збирання ТПВ за 2013 рік становлять 5,335 млн м³. Щороку кількість ТПВ, що збираються та вивозяться, збільшується. Якщо порівнювати 2013 рік із 2009 роком, то кількість таких відходів зросла на 71 %. Загальна кількість полігонів та звалищ, всього 60 одиниць, у тому числі: 6 – перевантажених, 23 – які не відповідають нормам екобезпеки. Загальна площа полігонів та звалищ, всього 271,47 га, у тому числі: 13,1 га – перевантажених, 54,73 га - які не відповідають нормам екобезпеки. Потреба у нових полігонах – 44 од., 128,7 га. Підлягають санації 32 полігонів і сміттєзвалищ. Послугами зі збирання ТПВ охоплено 76% населення. Всього на підприємствах 281 од. сміттєвозів, зі зношеністю спецавтотранспорту 60%. Середній показник зношеності спецавтотранспорту у 2012 році складає 53,3%. Потребують паспортизації 49 та рекультивації 27 полігонів і сміттєзвалищ.

Край недостатньо проводиться робота зі створення ринкових умов та розвитку конкурентного середовища. Так, у 2014 році, надавали послуги 86 підприємств у сфері санітарної очистки, з них тільки 14 приватні (16%). Середній відсоток по Україні – 37%.

Загальна сума коштів, направлених на розвиток сфери поводження з твердими побутовими відходами в період з 2009 по 2013 роки склала 91 897,023 тис. грн. Обсяги коштів, що

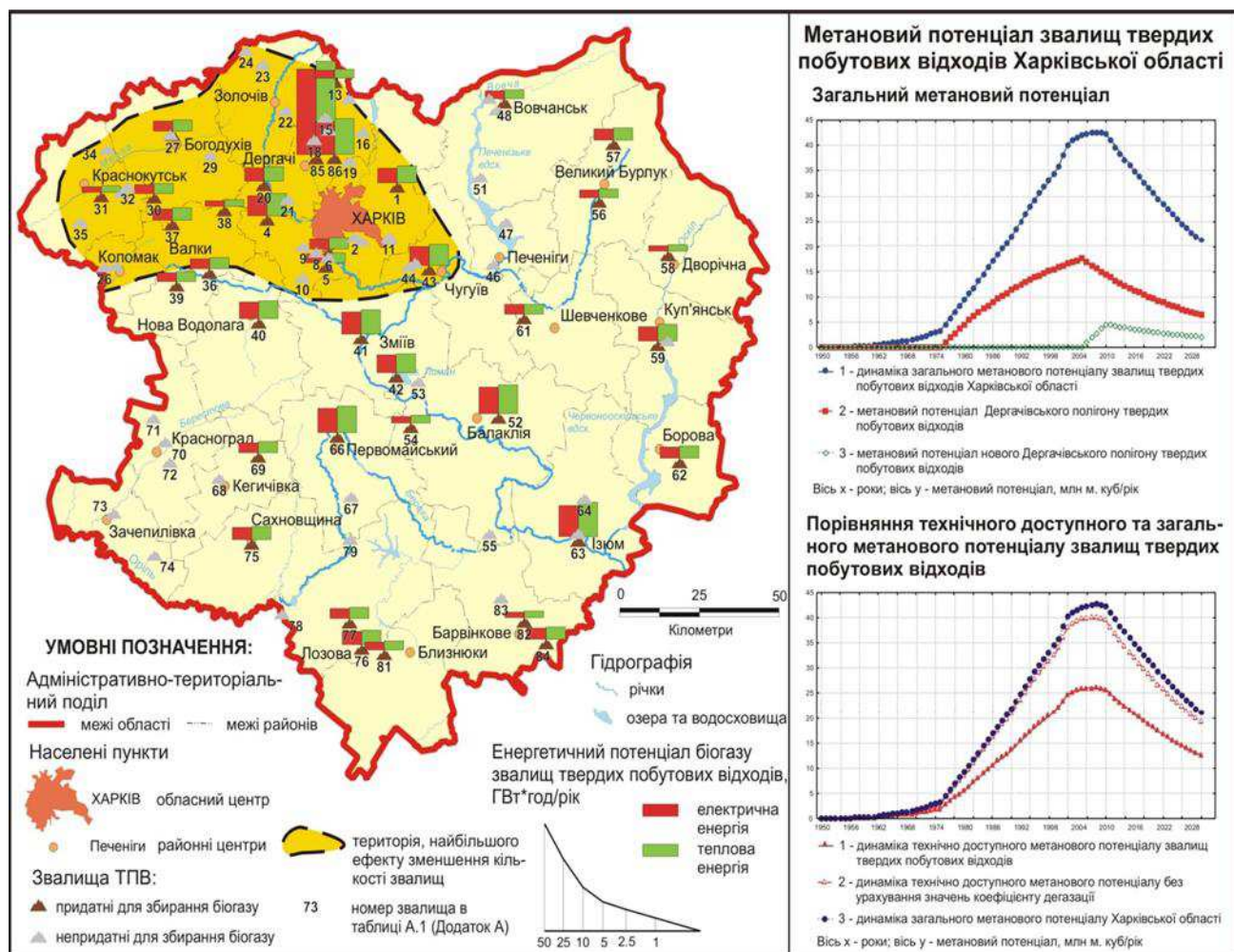
спрямовуються на розвиток сфери поводження з ТПВ щороку, впродовж 2009 -2013 років значно зросли. На зазначені цілі у 2013 році було спрямовано 32 157,27 тис. грн, що майже у 7 разів перевищують обсяги коштів у 2009 році. Проте, з цієї суми м. Харків і м. Люботин вклали 40% і 37% відповідно. Дергачівський, Лозівський та Чугуївський райони вклали від 3 – 4%. При тому, що постійна динаміка впродовж 2009 – 2013 років спостерігалась лише в Балаклійському, Зміївському, Дергачівському, Харківському районах та у місті Куп'янськ, що об'єктивно характеризує стан місцевого бюджету.

Середній затверджений тариф на поводження з ТПВ (включає всі витрати на збирання, перевезення, перероблення, утилізацію, захоронення) 40, 46,4, 48,9 грн/м³ та середній затверджений тариф з захоронення ТПВ 13,1, 14,3, 17,7 грн/м³, відповідно для населення, бюджетних організацій, інших споживачів послуг. Середній тариф по Україні на поводження з ТПВ – 39 грн/м³, в т.ч. з захоронення – 11,3 грн/м³.

Згідно з положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (стаття 30) вирішення питань збирання, транспортування, утилізації та знешкодження побутових відходів відноситься до компетенції виконавчих органів сільських, селищних, міських рад.

Основними чинниками, що сприяють такому стану є невиконання місцевою владою вимог, визначених Законами України «Про житлово-комунальні послуги» та «Про відходи» в частині недостатнього фінансування розвитку і утримання об'єктів галузі, встановлення економічно - обґрунтованих тарифів, норм надання послуг з вивезення побутових відходів та організації належного контролю за перевезенням, розміщенням і використанням полігонів та сміттєзвалищ. В той же час, органи місцевого самоврядування не поспішають, а іноді і зволікають, з впровадженням сучасних методів та технологій поводження з побутовими відходами.

У той же час ТПВ є загальновідомим енергетичним ресурсом у відношенні з сучасними біогазовими технологіями має великий потенціал у метановому еквіваленті.

2.5.3.6. Сучасний стан та напрямки розвитку електроенергетики

Основними джерелами електропостачання споживачів Харківської області є 6 підстанцій Харківської магістральної електричної мережі (ХМЕМ) і електростанції: Зміївська ТЕС (кам'яне вугілля), Харківська ТЕЦ-5 (газ), ТЕЦ-2 «Есхар» (газ), ТЕЦ-3 (газ) та інші.

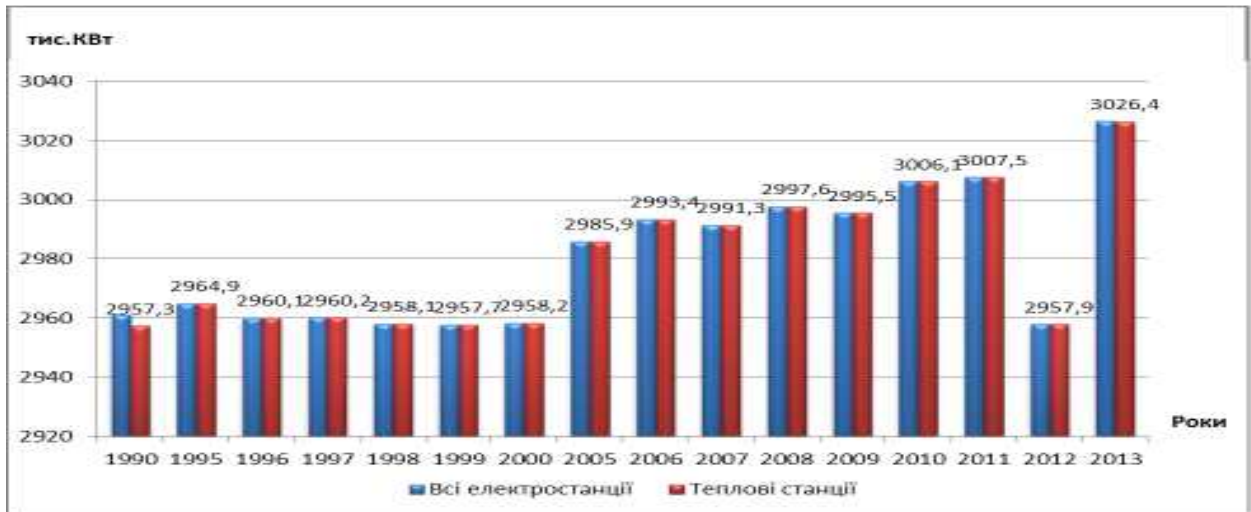

Рис. 212. Баланс встановлених потужностей електрогенерації ПЕС розташованої в Харківській обл.

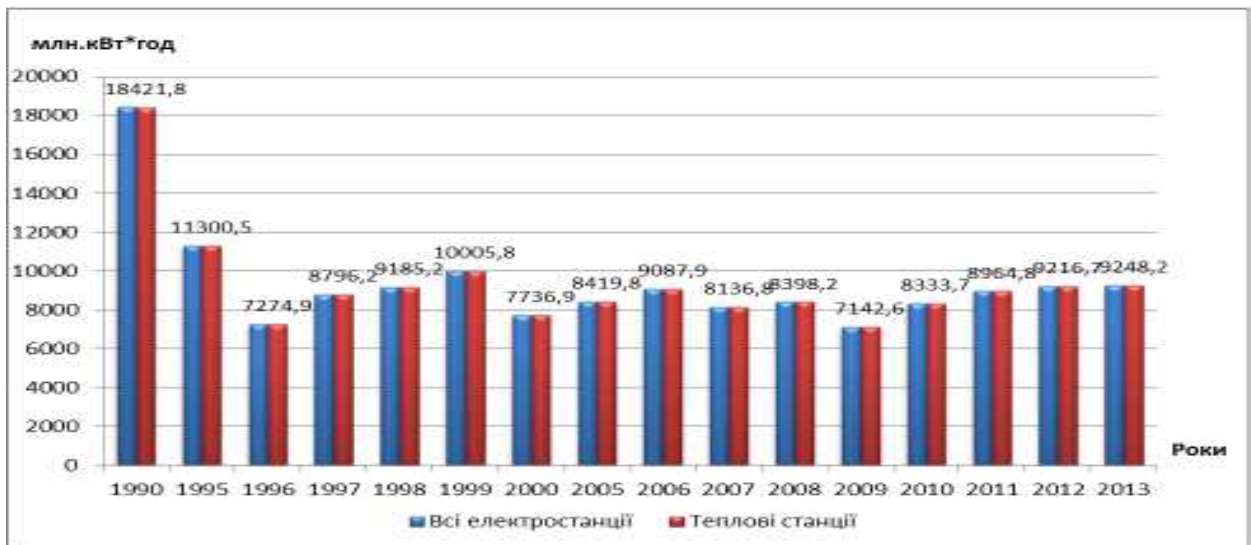

Рис. 213. Річні обсяги виробництва електроенергії у ретроспективі.

У балансі електрогенерації 100% займає тепла генерація, з якої 20% припадає на газові ТЕЦ та 80% на кам'яновугільні ТЕС.

У структурі споживачів електроенергії Харківської області промисловість займає близько 39,2%, сільське господарство - 3,2%, залізничний та міський транспорт - 9%, будівництво - 1,2%, комунально-побутові споживачі - 15,5%, населення - 26,4 %, інші непромислові споживачі - 5,5% без урахування втрат та на внутрішнє споживання в енергосистемі.

Згідно, із Енергетичною Стратегією України на період до 2030 року, передбачені директивні показники по зниженню енергоємності та підвищенню енергоефективності згідно із завданнями по імплементації законодавства ЄС та відповідні ключеві заходи, у тому числі діє Національний план дій щодо впровадження альтернативної енергетики. Відповідні розрахунки відносно заходів, щодо енергоємності ВРП, а саме з енергозбереження та енергоефективності в промисловому і побутовому секторах, скорочення втрат в енергосекторі, на транспорті, комунальному секторі забезпечать ретроспективне зростання споживання енергоносіїв на період до 2020 року в

середньому на 1%, тобто на 1,5-2% у рік менш за базовий сценарій 2,7%.

Аналіз поточних і перспективних режимів роботи Північної ЕС показує на щорічне зростання споживання Харківської області в межах близько 0,7-1,2%, що складе не більше 4440 млн. кВт * год. на горизонті 2020 року.

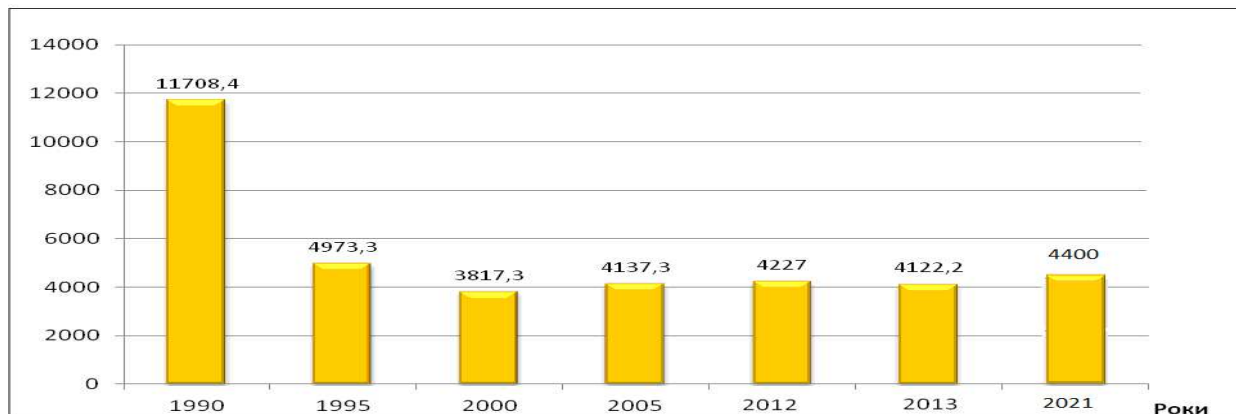

Рис. 214. Обсяги споживання електроенергії у ретроспективі.

Обсяги виробництва, споживання та встановлена потужність електрогенерації є практично не змінною. Харківська область споживає до 45% виробленої електроенергії.

2.5.3.7. Баланс потужностей електрогенерації та перспективи розвитку

Всього по Північній ЕС встановлено 3904,25 МВт генеруючих потужностей, із них 3026,4 МВт в Харківській області, що забезпечує 84-89% покриття у балансі потужностей енергосистеми, при тому 56% із них складає Зміївська ТЕС з встановленою потужністю 2200 МВт. Таким чином, вугільні блоки базової генерації Зміївської ТЕС гарантують стовідсоткове покриття максимуму навантаження АК «Харківобленерго» та на 46-78% покриття поєднаного максимуму навантаження ПЕС. Отже, Зміївська ТЕС використовується для покриття у балансі потужностей ОЕС України **тільки понад 30%**. Відповідно до балансу потужності ОЕС України, близько 60% часу впродовж року Зміївська ТЕС працює 2-3-ма блоками із 10-ти з навантаженням 300-600 МВт. Використання вугільних блоків, в якості маневрених, приводить до зменшення ККД з 36-38% до 25-28%, особливо великої частини втраченого палива, наднормативним викидам забруднюючих речовин до атмосфери та в цілому значного збільшення собівартості кВт*год електроенергії.

Електростанція	Встан. МВт	Середня 2009р., МВт	Середня 2010 р., МВт	Серед/ Уст 2010 р.
Зміївська ТЕС	2200	616	675,4	30,7%
ТЕЦ-5	470	119,3	191,4	40,7%
ТЭЦ-2	74	51,6	50,3	68%
ТЭЦ-3	86	-	-	-
інші	196	86	94,1	47,8%

Рис. 215. Коефіцієнт використання генеруючих потужностей ПЕС Харківської області

Критична відсутність маневрових та регулюючих потужностей у складі ПЕС в обсягах не менш 600 МВт та мережі північного транзиту надлишку електроенергії «захід-центр-схід» 750 кВ від РАЕС економічно обмежує використання надлишкових вугільних блоків базової генерації Зміївської ТЕС в балансі ОЕС України. Таким чином, режим використання (навантаження) Зміївської ТЕС приводить до того, що складається дефіцит потужності впродовж року в межах від

0 до 1400 МВт. У результаті, фактичний розгорнутий баланс електричної енергії ПЕС, в цілому, суттєво дефіцитний (44%) й покривається за рахунок перетоку електроенергії від інших енергомереж України (16%), та (28%) від ОЕС «Центр» (РФ), Крім того, при працюючому мінімальному складі устаткування на Зміївській ТЕС - 2 блоки і менш регульований діапазон генераторів не забезпечує необхідного запасу при змінах навантажень день - ніч.

	Назва суміжної енергосистеми	Технічні засоби	Баланс е/е за 2010 р., млн. кВт*г
1	Курська енергосистема (РФ)	по одній ВЛ-750 кВ, двом ВЛ-330 кВ й транзитам 110 кВ	6 484,4
2	Белгородская енергосистема (РФ)	по трьом ВЛ-330 кВ	- 1 226,2
3	Центральна енергосистема (Укр.)	по одній ВЛ-330 кВ й транзитам 110 кВ	- 1 165,0
4	Дніпровська енергосистема (Укр.)	по двом ВЛ-330 кВ й транзитам 150 кВ	2 386,6
5	Донбаська енергосистема (Укр.)	по трьом ВЛ-330 кВ й транзитам 110 кВ	1 625,4
	Всього, млн. кВт*г		7805,11

Рис. 216. Типовий розподіл перетоку ПЕС між суміжними енергосистемами

Співвідношення видів генерації на горизонті 2020 р. є основою для розрахунку нових, що підлягають реконструкції та маневрених потужностей базової, напівпікової та пікової генерації, а саме гостру необхідність будівництва нових маневрених 5-6 блоків по 50-100-150 МВт. Це без урахувань додаткових потужностей 100%-го обов'язкового гарячого резервування потужностей альтернативної енергетики, що згідно із завданням оновленої Енергетичної стратегії України становить директивних 11% від встановленої потужності базової генерації, тобто додаткових 400-450 МВт маневрених та напівпікових потужностей.

В умовах жорсткої економії використання природного газу в електро- та теплової генерації, в край небезпечна для збалансованості енергосистеми відсутність гарантованого постачання кам'яного вугілля енергетичних марок на системоутворюючу Зміївську ТЕС. Це питання з енергобезпеки потребує рішення щодо використання багатих покладів бурого вугілля Новодмитрівського родовища. Застосування сучасних технологій внутрішньоциклової газифікації бурого вугілля забезпечує екологічність та комерційну привабливість проекту та, насамперед, гарантовану необхідну маневрену потужність базової, напівпікової та пікової генерації на довгострокову перспективу понад 40 років.

Як підсумок можна визначити, що за економічними показниками не використовується надлишок встановлених потужностей (600 – 800 МВт) базової генерації Зміївської ТЕС та одночасно наявна критична відсутність у тому самому обсязі маневрених потужностей відповідно балансу споживання.

Поєднання нових маневрених потужностей з ВЛ 750 КВ північного транзиту не тільки забезпечить використання наявного надлишкового потенціалу Зміївської ТЕС та таким чином нове джерело експорту електроенергії й надійність електроспоживання східного Донбасу, а також гарантує відповідність умовам щодо якісних показників енергопостачання по приєднанню до енергосистеми Європи. За розрахунками прямі інвестиції у проект складають понад 3 млрд. дол. США.

Існування сьогоденної необхідності використовувати в значних обсягах перетоку від КАЕС є загрозою енергобезпеки держави, загрозою стійкої роботи ОЕС України та перепоною для організацій паралельної роботи з Європейською енергосистемою.

2.5.3.8. Характеристика сучасного стану і розвиток електричних мереж

Північна енергосистема (ПЕС) яка входить до складу об'єднаних енергосистем України,

здійснює централізоване оперативно-диспетчерське управління і забезпечує транзит електроенергії магістральними мережами на території трьох областей України: Харківської, Полтавської, Сумської.

Особливістю Харківської мережі електричних мереж (ХМЕМ) Північної ЕС є її досить велика порівняльна щільність 28,5 км/тис. км. кв. відносно середніх 24,2 ПЕС та наявність міждержавних зв'язків з ОДУ «Центр» по лініях Білгород - Зміївська ТЕС з отпайками на ПС Лосеве, Шебекіно - Лосеве, Валуйки - Зміївська ТЕС.

Харківські магістральні мережі

Робітники Харківського МЕМ обслуговують 6 од. ПС – 330 кВ із загальною встановленою потужністю трансформаторів 2989 МВА, 16 ВЛ – 330 кВ загальною протяжністю 896,1 км, 4 ВЛ -11- кВ – 48,7 км.

Термін експлуатації ПС 110-330 кВ по відповідним періодам розвитку перевищить 40 років до 2021 року, що потребує повної або часткової заміни та реконструкції відпрацьованого трансформаторного, реакторного і високовольтного обладнання. Також потребує заміни не менш 58% високовольтних ліній 110-330 кВ.

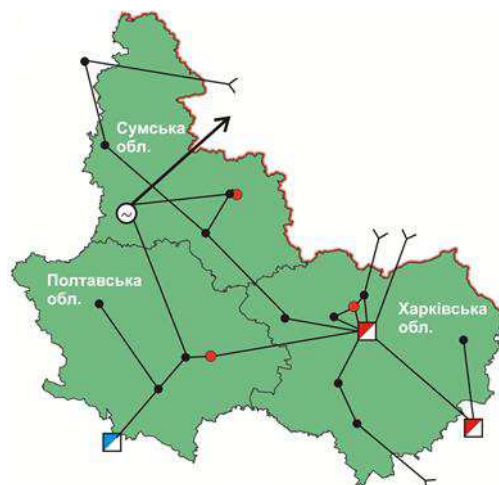

Рис. 217. Структура магістральних, розподільних мереж та джерела живлення

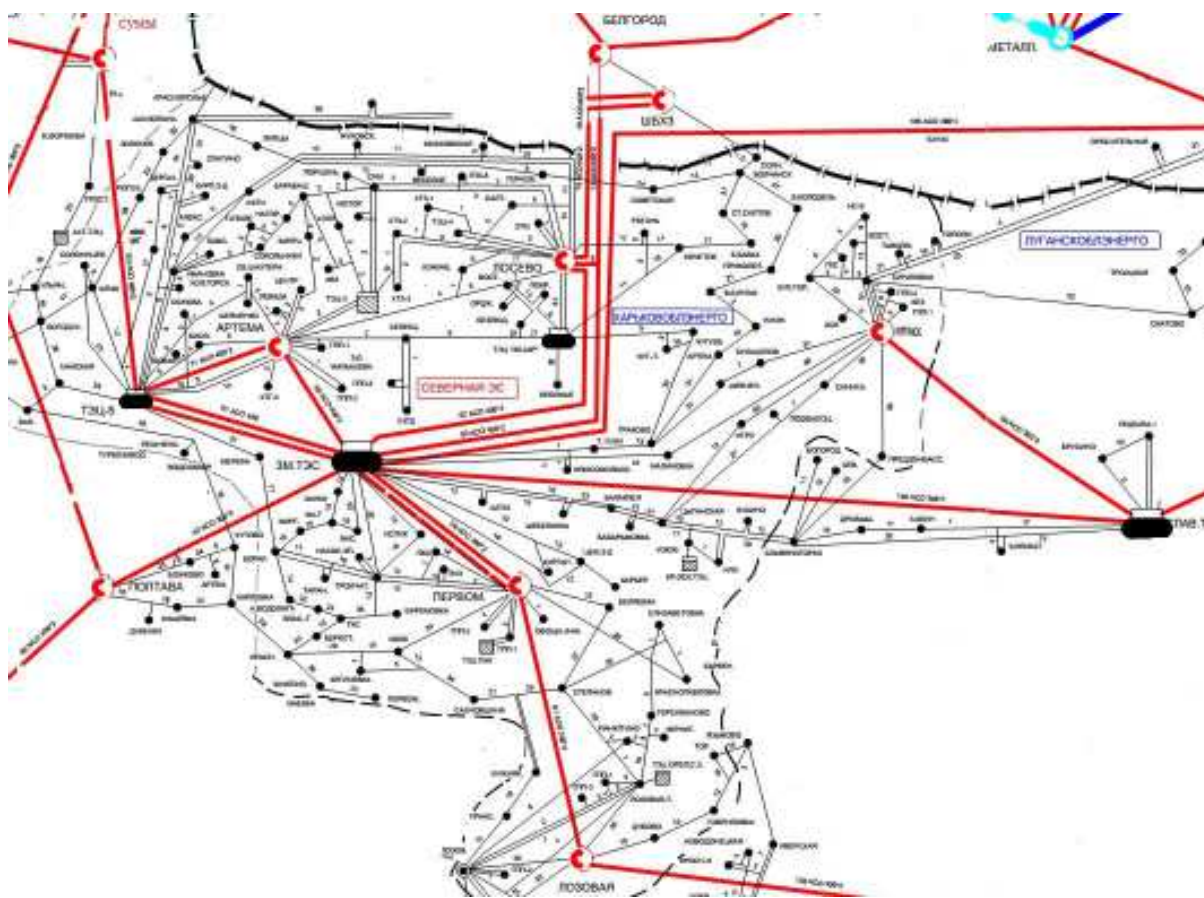

Рис. 218. Структура магістральних, розподільних мереж та джерела живлення Харківської обл.

Після відключення міждержавних транзитів 110 кВ Курилівка - Валуйки, тягова підстанція Курилівка має енергетичне живлення за двома ВЛ, а т. Тополі – тільки по одній ВЛ. Згідно із напрямками визначеними Енергетичною стратегією до 2030 р. край необхідне з'єднання розрізнених ВЛ в «кільце», що суттєво підвищить надійність постачання північно-східних районів області.

Перспективними планами розвитку в період до 2020 року для підвищення надійності електропостачання споживачів м Харкова та прилеглих районів передбачається будівництво ПС 330 кВ "Харків Північна" з прив'язкою її до мереж 110-330 кВ.

Енергетичною стратегією України до 2030 року передбачено будівництво до 2021 р. північного транзиту 750 кВ РАС - Київська - Північноукраїнська - Харківська - Донбаська, частина якого пройде по території Сумської та Харківської областей з ПС «Харківська» з трансформаторською потужністю 4000 МВА. Реалізація цього проекту створить необхідні умови для паралельної роботи ОЕС України з європейською енергосистемою (UCTE), суттєво підвищить потенціал експорту електроенергії, що відповідає довгостроковим завданням зовнішньої політики відносної інтеграції України до ЄС згідно Стратегії України 2020.

Фінансування цих проектів здійснюється за рахунок кредитів ЕБРР, ВБ та ЕІБ.

Розподільні мережі АК «Харківобленерго»

Основні показники АК «Харківобленерго»:

- Електроспоживання 8971 млн. кВт * год.
- Максимум навантаження 1582 МВт за 2010 р.
- Довжина магістральних мереж (по трасі) 943,997 км, у т.ч., 330 кВ - 896,287.
- Щільність магістральних мереж 28,5 км / тис. км².
- Кількість джерел живлення магістральної мережі 7/6¹² од.
- Трансформаторна потужність джерел живлення магістральної мережі 3200/2800 * МВА.

Потребує негайної уваги і проектного опрацювання, у тому числі, із залученням потужностей альтернативної енергетики, в першу чергу, на місцевій сировинній базі – біомаси, енергозабезпечення прилеглих районів м. Куп'янськ, оскільки живить їх кільце, що замикається тільки на шини 110 кВ ПС-330 кВ Куп'янськ, а зв'язок з мережею 110 кВ був розірваний (транзит 110 кВ Курилівка - Валуйки (РФ)). У результаті чого, при знаходженні у ремонтному режимі однієї СШ-110 кВ ПС-330 кВ Куп'янськ та погашенні іншої може призвести до повного знеструмлення зазначеного району, у тому числі насосної станції перекачки аміаку.

Схема розподільної мережі Харківської області сформована на класі напруги 110-330 кВ. На території області розміщено шість підстанцій 330/110 кВ: Лосево (введена в експлуатацію в 1956 році), Залютіно (1968 рік), Артема (1975 рік), Первомайськ (1976 рік), Куп'янськ (1980 рік), Лозова (1982 рік). ПЛ-330 кВ Слов'янська ТЕС - Зміївська ТЕС довжиною 98 км експлуатується понад 40 років і потребує реконструкції.

Розподільні електромережі та їх стан на січень 2011 р.									
Постачальні (електропередавальні) компанії, що працюють за регульованим тарифом	Повітряні лінії ПЛ 0,4 - 150 кВ			Трансформаторні підстанції ТП 0,4 - 35 кВ			Кабельні лінії КЛ 0,4 - (110) кВ		
	Всього в експл-ції, км	Підлягають капремонту, реконструкції та заміні, км	% зношення	Всього в експл-ції, шт	Підлягають капремонту, Реконструкції та заміні, шт	% зношення	Всього в експл-ції, км	Підлягають капремонту, реконструкції та заміні, км	% зношення
1 ПАТ "ДТЕК Донецькобленерго"	61 130,9	12 343,0	20,2	12 686,0	3 236,0	25,5	8 244,5	3 169,0	38,4
2 АК "Харківобленерго"	40 021,2	8 900,8	22,2	10 556,0	4 732,0	44,8	6 696,5	55,1	0,8
3 ВАТ "Полтаваобленерго"	41 204,0	25 009,0	60,7	9 881,0	3 734,0	37,8	1 794,0	497,0	27,7
4 ПАТ "Сумиобленерго"	30 826,0	11 750,6	38,1	7 423,0	4 125,0	55,6	2 112,0	403,0	19,1
Всього по Україні:	817 883,5	256 915,2	71,4	200 884,0	15114,0	32,4	73539,0	21 016,6	28,6

Рис. 219. Характеристика технічного стану розподільних мереж АК «Харківобленерго» у порівнянні з розподільчими мережами суміжних електропередавальних компаній

Дані свідчать, що у зрівнянні з мережами суміжних компаній та магістральними мережами характеристики стану повітряних та кабельних ліній розподільної електромережі АК

¹² Без Зміївської ТЕС

«Харківобленерго» відповідають середньо українському показнику, діючим нормам та режимам електроспоживання, а разом із більш кращими показниками щільності є запорукою та потенціалом розвитку у напрямку будівництва сучасної розподіленої мережі із підключенням ефективних потужностей, у тому числі, на базі місцевих палив та відновлюваної енергетики.

Незадовільний технічний стан трансформаторних підстанцій є предметом ефективної інвестиційної політики АК «Харківобленерго» впродовж до 2021 року за рахунок інвестиційних складових реформованої системи тарифоутворення.

Розвиток та реконструкція електромереж у сільській місцевості повинно здійснюватися із залученням коштів місцевого бюджету і підприємницьких структур. Будівництво й модернізація ПС 35-150 кВ повинно здійснюватись у прямій залежності від ступені енергооснащення споживачів та випереджувальними темпами відносно електричної загрузки, насамперед у випадках будівництва енергостанцій відновлюваної енергетики.

2.5.3.9. Розвиток нетрадиційної та відновлювальної енергетики та екологізації

Одним з головних документів ЄС в секторі відновлюваних джерел енергії є Директива 2009/28/ЄС, яку Україна згідно своїх зобов'язань в рамках Енергетичного співтовариства повинна була імплементувати до 1 січня 2014. Важливим положенням цієї Директиви є вимога за рівнем зниження викидів парникових газів при впровадженні біоенергетичних технологій - не менше 35% в порівнянні з аналогічним використанням викопних палив. При цьому з 1 января 2017 це мінімальна вимога збільшується до 50%, а 1 січня 2018 р - до 60% для установок, введених в експлуатацію з 01.01.2017.

На виконання цих зобов'язань затверджено розпорядженням КМУ № 902-р від 01.10.2014 р. Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року, яким передбачаються певні заходи та індикативні цілі в ретроспективі. Згідно цього плану встановлена індикативна ціль в середньому 11%-ї частки ВДЕ в кінцевих обсягах споживання електроенергії, енергії в системах опалення та охолодження. У кінцевому результаті з урахуванням параметрів Енергетичної стратегії України до 2030 року сформована ціль в кількісних показниках викидів забруднюючих речовин відносно систем енергогенерації стосовно розташованих на території адміністративно-територіальних одиниць.

Використання традиційних вуглеводнів шляхом спалювання супроводжується загальними втратами енергії до 80 – 90% і тому вже на сьогодні розроблено технології електрохімічного їх перетворення, які зменшують втрати до 10 % та є більш екологічно безпечними.

В Україні існує значний потенціал використання НВДЕ. З іншого боку, проблеми ефективності використання традиційних джерел енергії в Україні стоять ще гостріше, ніж у світі чи країнах ЄС. Причинами цього є застарілі технології, вичерпання ресурсу використання основних фондів генерації електроенергії і тепла, що разом з низькою ефективністю використання палива призводить до значних обсягів шкідливих викидів.

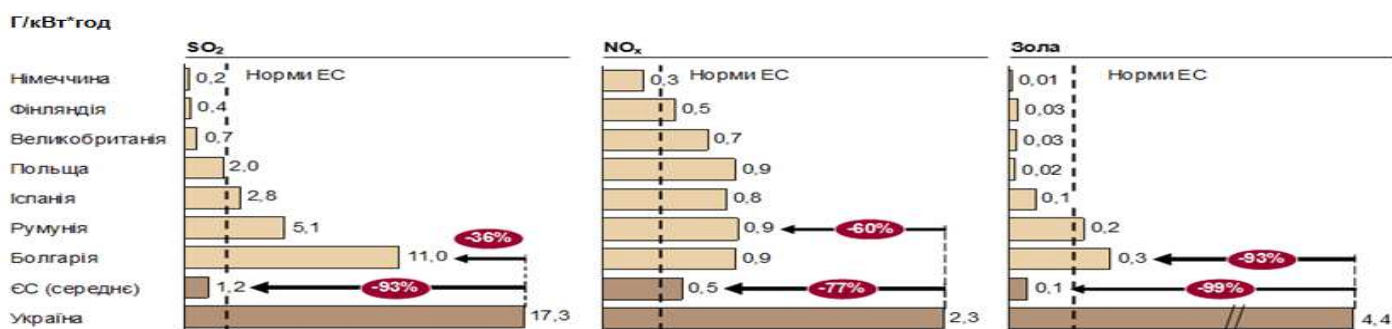

Рис. 220. Порівняльні цільові показники щодо викидів основних забруднюючих речовин відносно обсягів генерації (Г/кВт*год)

Понад 90% викидів забруднюючих речовин утворюються на 4-х об'єктах електрогенерації

Харківської області. Тим самим встановленими заходами передбачається глибока модернізація існуючих систем пилогазоочищення та встановлення нових на працюючих блоках Зміївської ТЕС.

На даний час на відновлювані джерела енергії (ВДЕ) припадає близько 14 % у світовому споживанні первинної енергії, з них на спалювані види і відходи біомаси припадає 11 %, гідроенергію – 2,3 %, енергію вітру – 0,026 %, сонячну енергію – 0,039 %, геотермальну енергію 0,442 %. Частка відновлюваної енергії у виробництві електроенергії досягає 18 %, тепла – майже 26 %.

Темпи зростання обсягів виробництва енергії НВДЕ також значно перевищують аналогічні для традиційних видів енергії. Так, у найближчі 10 років, прогнозується щорічне зростання світових обсягів виробництва електроенергії традиційної електроенергетики порядку 2,8%, а електроенергії НВДЕ – 9,2 %.

Україна має нагальну потребу у переході до енергетично ефективних та екологічно чистих технологій, якими є, в тому числі, і НВДЕ. У Харківській області показники використання НВДЕ близькі до нуля проти аналогічного показника 5,9% в цілому по Україні, що є об'єктивним потенціалом розвитку. На *рис. 220* наведено технічний досяжний енергетичний потенціал нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії (млн. т н.е.) у Харківській області.

Рис. 221. Технічний досяжний енергетичний потенціал нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії (млн т н.е.)

Таким чином у Харківській області існує значний потенціал використання НВДЕ, особливо з використанням енергії біомаси, як в електро- так і тепловій генерації, вітряної енергетики в електрогенерації, теплової енергії ґрунту та ґрунтових вод в теплогенерації. Найбільш питома частка ВДЕ на горизонті 2020 складе енергія біомаси, особливо в тепло генерації, що за розрахунками може складати 8% від кінцевого обсягу споживання енергії.

Таким чином Харківська область має значний потенціал для розвитку відновлюваної енергетики. Те ж можна сказати відносно інших альтернативних традиційних джерел енергії - таким, як: нетрадиційний (сланцевий газ), буре вугілля, скидний потенціал побутових і промислових стоків та ін.

Надійним додатковим джерелом енергії в Україні може бути **синтез-газ**, який можна одержати із бурого вугілля, відходів переробки кам'яного вугілля. За розрахунками фахівців Національного агентства з питань забезпечення ефективного використання енергетичних ресурсів (НАЕР) у 2020 році виробництво синтез газу може вирости до 1 млрд м³, а в найближчі 15-20 років планується досягнути виробництва 40 млрд м³ синтезгазу, що є еквівалентом 25 млрд м³ природного газу. В Україні розроблено нові технології виробництва синтез газу практично з

будь-якої біомаси, є приклад побудови експериментального заводу, планується розширювати будівництво нових заводів по переробці бурого вугілля в синтез-газ.

Біоенергетика в Україні має широкий спектр сировинних ресурсів які можна використовувати як шляхом прямого спалювання в когенераційних та теплових міні-ТЕЦ, так і для виробництва біогазу, біодизелю, біоетанолу, твердих паливних брикетів та ін. З урахуванням показника енергетичної ефективності – коефіцієнта виходу енергії розрахована просторова карта розташування об'єктів біоенергетики.

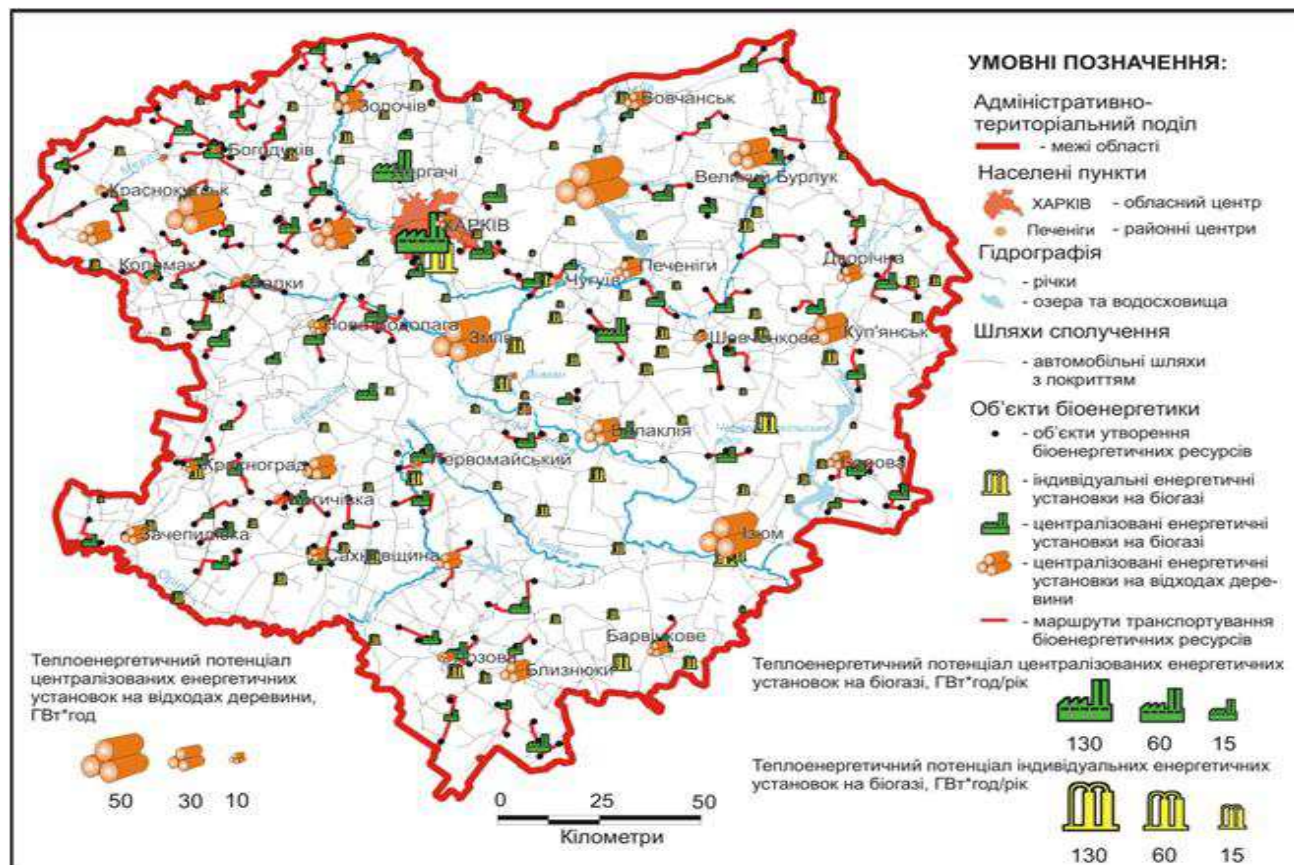

Рис. 222. Перспективна просторова конфігурація між об'єктами утворення БЕР та місцями їх використання (сценарій з максимізацією потужності однієї установки)

Для зміни ситуації з впровадженням НВДЕ як перспективного напрямку енергозабезпечення України в масштабах Харківської області, які зможуть забезпечити до 2020 року 11% виробництва енергії за рахунок НВДЕ, запровадження Національного плану дій, що передбачає в альтернативній енергетиці до 2020 р. заходи з інвестиційно стимулюючого тарифоутворення, податкові преференції, стимули для пільгового кредитування, «зелений тариф», енергосервіс, інституціональні та технічні рішення щодо можливості продажу виробленої енергії в мережу. Головним стимулюючим чинником впровадження нових енергоефективних технологій є відмова від перехресного субсидування в електро- і теплогенерації та використання економічно обґрунтованих цін на первинні енергоносії. В такому випадку, як заплановано сучасні технології НВЕД стають комерційно привабливими і в кінцевому рахунку приводять до зниження тарифів для кінцевого споживача та виникненню інвестиційної складової на реконструкцію та модернізацію існуючої енергоінфраструктури. Потенціальні напрямки розвитку у виробництві вторинної енергії відповідно до енергоносіїв, що використовуються, а також відповідні технологічні рішення з позиції тарифоутворення наведено на рисунку.

Виробництво:

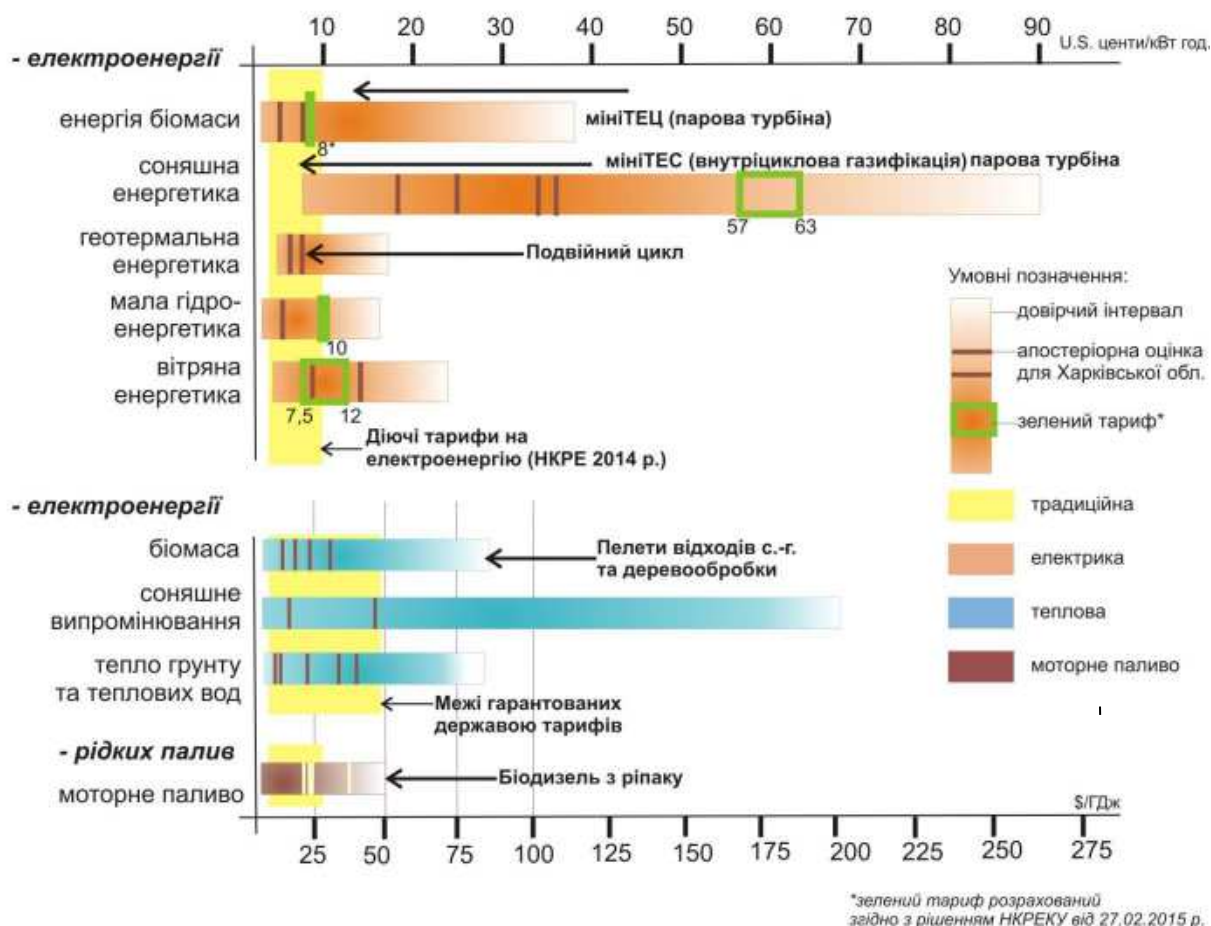

Рис. 223. Технологічні рішення та напрямки розвитку НВДЕ в тарифоутворенні

Найбільш дієвим від'ємним фактором у розвитку НВДЕ є брак необхідних у великому розмірі інвестиційних ресурсів та відносно з традиційними напрямками генерації великі капітальні витрати, які є недосяжними для сучасного стану економіки України.

Напрямок генерації	Капітальні витрати, євро / 1 кВт на рік	Операційні (експлуатаційні) витрати, євро / 1 кВт на рік
Газова	786 – 1143	26,7
Вугільна	1345 – 1461	41,1
Вітроенергетика	1485	130 - 190
Сонячна енергетика	2720	137,5
Біогазова	3650	148,5
Біомасова	2513	150,7
Мала гідроенергетика	3118	41,8

Рис. 224. Порівняльні показники капітальних та експлуатаційних витрат за напрямками генерації

Створення нормативних, інституціональних, законодавчих умов інвестиційної привабливості є найважливішим чинником впровадження сучасних технологій ВДЕ в необхідному обсязі та в певних термінах.

2.5.3.10. Потенціал власного видобутку вуглеводнів та енергонезалежність

Газодобувний потенціал Харківської області характеризується **великим обсягом здійснених геологорозвідувальних робіт по свердловинах** та досвідом засвоєння сучасних технологій і високим кадровим потенціалом БУ «Укрбургаз».

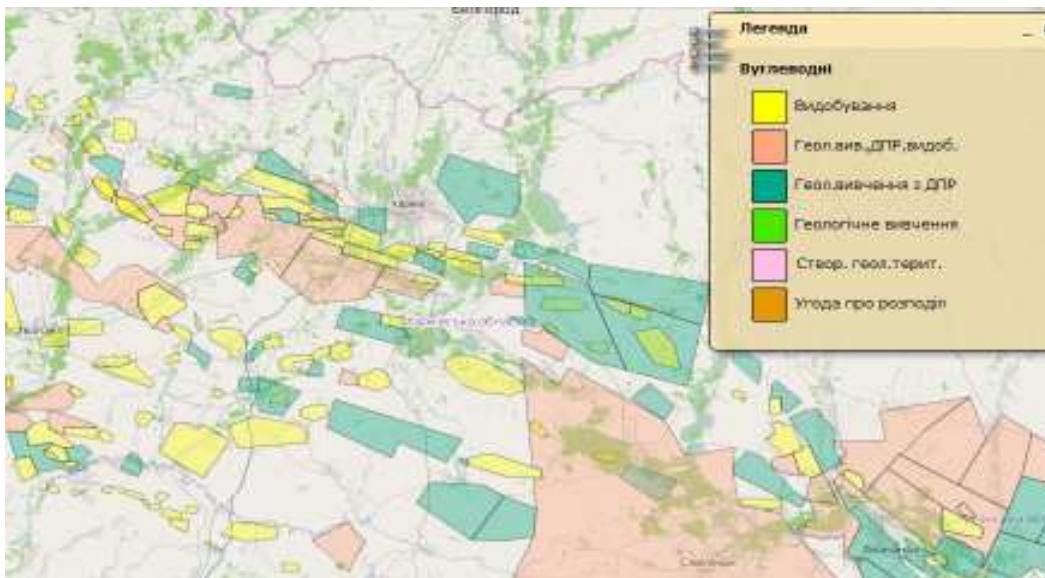

Рис.225. Карта ареалів дії спецдозволів на видобуток вуглеводнів в Харківській області станом на 01.03.2015 р. (за даними ДНВП «Геоінформ України»)

Існуючі запаси вуглеводнів та їх прогностні поклади на вже відкритих родовищах Харківської області **дозволяють поступово протягом 10 років збільшити видобуток газу і газоконденсату не менше, ніж у 2 рази (додатково до 4 млрд. м³ щорічно з 2020 року)** за рахунок вітчизняних технологій відновлення ліквідованих і тампонованих свердловин, буріння бокових стовбурів і технологій надглибокого буріння. Для цього Харківська область володіє значною щільністю та концентрацією свердловин.

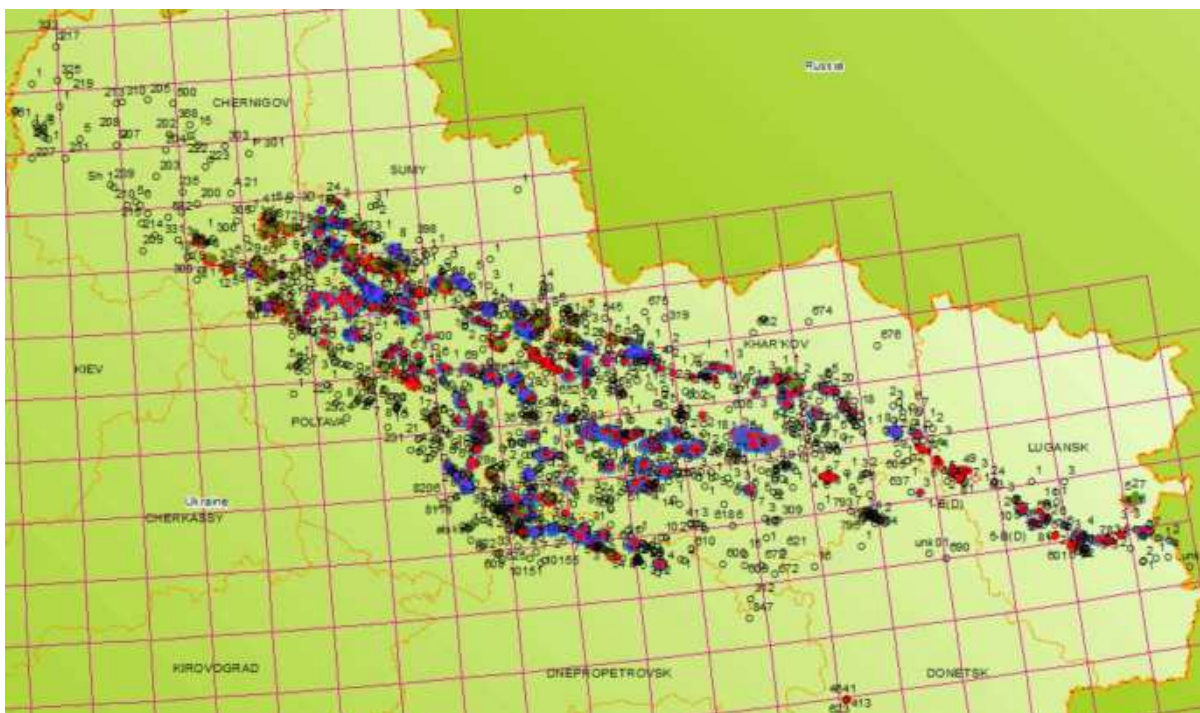

Рис. 226. Щільність розміщення розвідочних, добувних та тампонованих свердловин вуглеводнів в Харківській області

Такий додатковий видобуток газу щороку призведе до **додаткових прямих інвестицій не менше 100 млн. дол. / 1 млрд. м³ газу у річному обчисленні**. Це забезпечить гарантоване кратне збільшення податкових надходжень у більшість районних бюджетів від підприємств – великих платників податків, прирощення за рахунок економічного мультиплікатору у суміжних галузях (машинобудування і металообробка, транспорт, дорожнє господарство тощо), а також відчутне збільшення інвестиційної спроможності місцевих бюджетів розвитку. Окрім цього зміна з 2015 року державного підходу до тарифоутворення з відміною перехресного субсидування в галузі **створює більшу прозорість та інвестиційну складову як для державних видобувних компаній, так і для великих іноземних.**

Практично весь сервісний потенціал Харківщини сконцентрований в обласному центрі, що вказує на типову моноцентричну форму організації регіону.

Харківська область входить до десятки найбільших студентських центрів Європи та є одним з лідерів освітнього ринку України. В Харкові зосереджені провідні вищі навчальних заклади та наукові інститути, що створює сприятливі умови для подальшого закріплення в ніші «національної кузні кадрів», формування системи комерціалізації знань, нарощування експорту освітніх послуг і послуг в галузі НДДКР.

Суттєвим чинником, що здатний знизити конкурентоспроможність вищої школи регіону та стримати її економічний розвиток вже у середньостроковій перспективі, є **дефіцит якісної соціально-культурної та соціально-побутової студентської інфраструктури**. Практично відсутні комплексні рішення організації території вишів; стан житлово-комунального фонду не є задовільним, організація побуту, дозвілля, умови для наукової творчості не відповідають мінімальним світовим стандартам.

Харків має розвинений експортоорієнтований сектор ІТ-аутсорсингу. Темпи залучення фахівців у ІТ-бізнес зростають швидше, ніж в інших містах України. Порівняно добре розвинена технологічна інфраструктура, комфортне міське середовище, розвинене ІТ-ком'юніті є магнітами для молодих і досвідчених спеціалістів та створення нових сервісних бізнесів, однак через низький попит на ІТ-послуги всередині країни українські та харківські ІТ-фахівці працюють на зовнішні замовлення або згодом емігрують, набувши досвіду та зв'язків.

Лівова частина сьогоднішніх ІТ-підприємців з Харкова вже пристосовані до міжнародної культури ведення бізнесу, оскільки побудовані за невеликі первинні вкладання засновників-харків'ян і далі розвивалися за рахунок реінвестування операційного прибутку. Сервісний сектор економіки області зберігає великий наявний кадровий потенціал для успішної конкуренції на міжнародних нішевих ринках. На це вказує велика частина виручки або користувачів, що знаходиться поза Україною і СНД.

Слабкими боками розвитку галузі в регіоні є спрямованість на аутсорсинг за кордон; невисока участь в розвитку вітчизняного внутрішнього ринку ІТ-послуг в Україні; низька швидкість мобільного Інтернету загалом по Україні; широке застосування незаборонених оптимізаційних схем ведення бізнесу з мінімізацією податкових платежів тощо.

2.6.1. Вища освіта

У теперішній час міжнародний ринок освітніх послуг є окремою галуззю світового господарства, яка оцінюється СОТ в 50 – 60 млрд дол. США і більш ніж 4 млн студентів, що навчаються за кордоном. **Харків входить до десятки найбільших студентських центрів Європи**, та претендує на утримання марки центру освітнього сервісу як на внутрішньодержавному так і на міждержавному рівні.

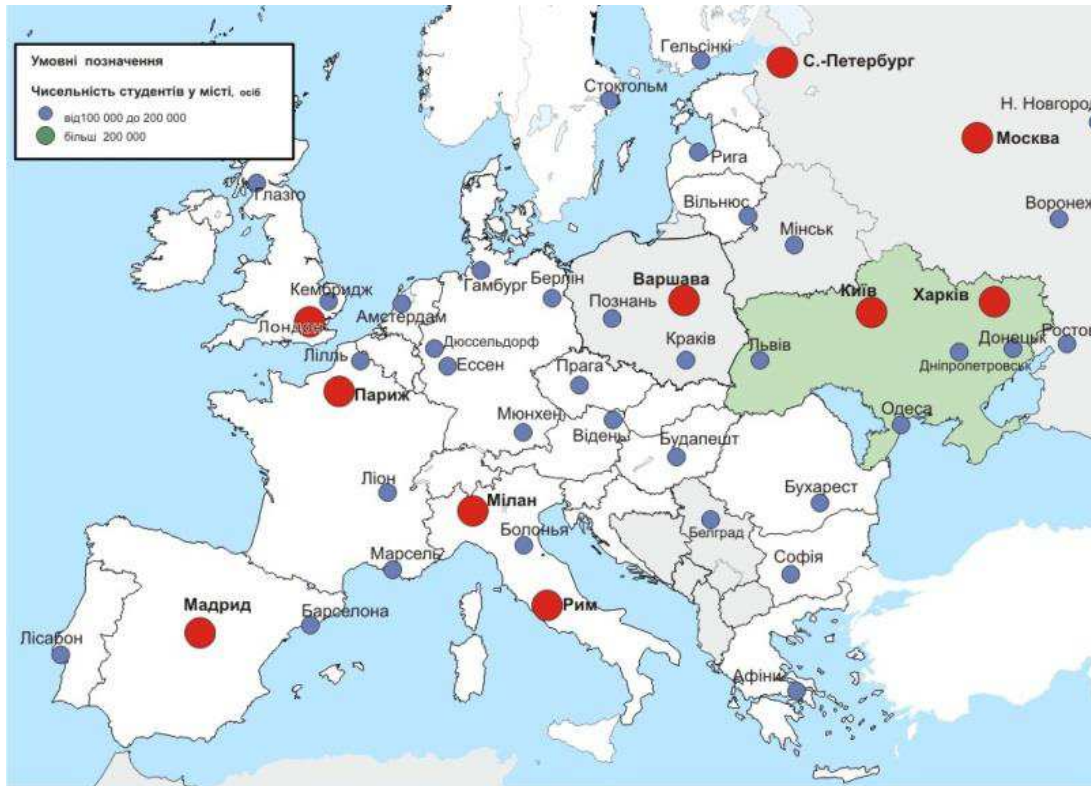

Рис. 227. Найбільші студентські міста Європи

Поряд із Києвом Харківська область є одним з лідерів освітнього ринку України. У регіоні налічується 70 вищих навчальних закладів I – IV рівня акредитації в яких навчається понад 200 тис. осіб. За кількістю вишів Харківська область займає третє місце після Києва (113) та Донецької області (73). А за кількістю студентів та кількістю університетів та академій Харків посідає друге місце після м. Києва.

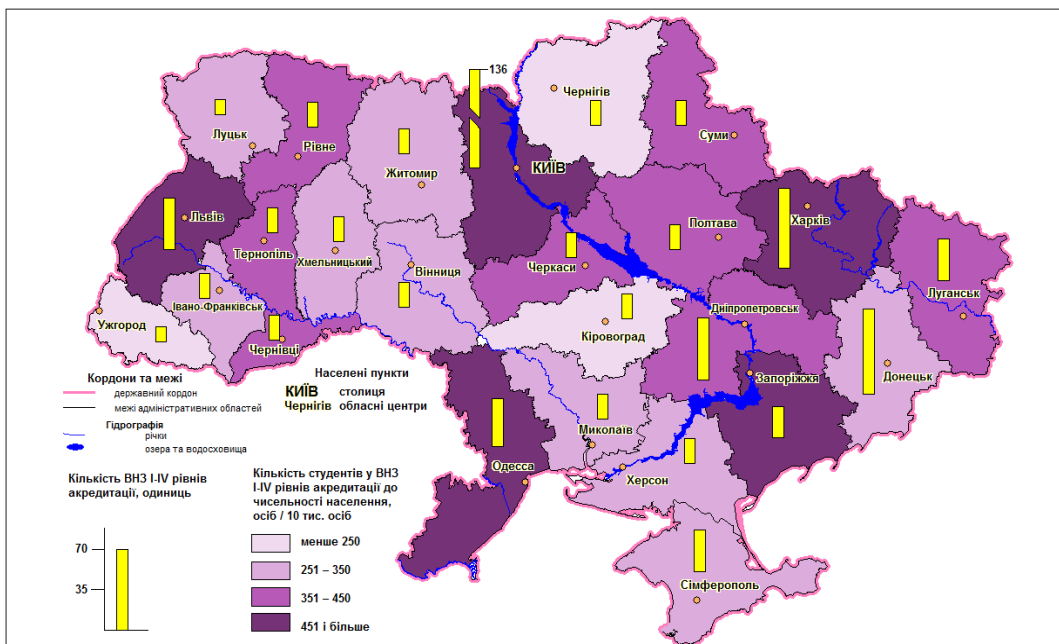

Рис. 228. Кількість студентів ВНЗ

За інтелектуальним потенціалом, ресурсним забезпеченням та основними показниками діяльності вища школа Харківщини посідає вищі місця в національному рейтингу. Зосередження в Харкові провідних вищих навчальних закладів та наукових інститутів створює сприятливі умови для проведення спільних досліджень, які забезпечують інноваційний розвиток освітніх процесів та кадрове забезпечення наукових шкіл.

Висока концентрація студентства визначає не тільки значення Харкова для формування майбутньої інтелектуальної та управлінської еліти держави, а й місце вузівського комплексу в економіці метрополії: за експертними оцінками, через вузівський комплекс щорічно в господарство Харкова вливається близько 2 млрд грн.

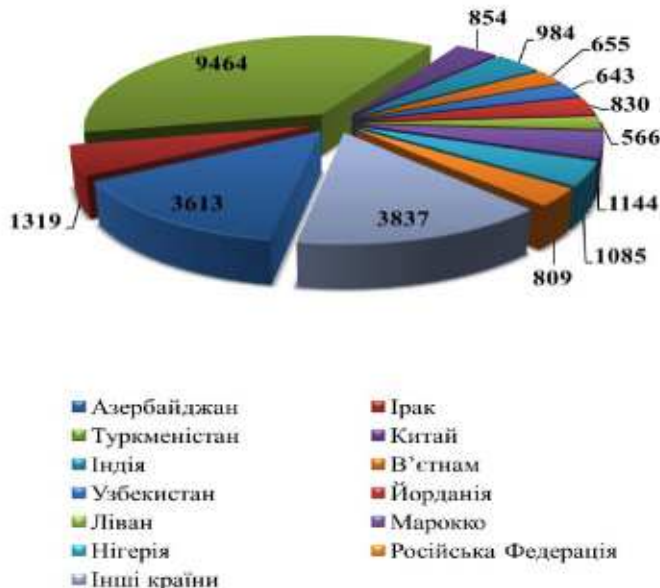

Рис. 229. Розподіл іноземних студентів (осіб) у ВНЗ III-IV р. а. Харківської області за регіонами світу та країнами прибуття на початок 2013/2014 н. р.

Особливого значення набуває залучення іноземних студентів у Харків. Так, розподіл іноземних студентів за формами навчання у 2013 – 2014 навчальному році складав 18917 студентів на денній формі і 6588 студентів-заочників, що в цілому складало майже 9,5% від загальної чисельності студентів в Харківській області, і було найбільшим сумарним показником по Україні.

Всього Україні в 2013/14 навчальному році отримують освіту 59226 іноземних громадян. У тому числі в Харкові проходять навчання 32% від цього числа, у Києві 18%.

Для подальшого розвитку вищої освіти як повноцінної експортоорієнтованої галузі економіки регіону ключового значення набувають інфраструктурні складові вузівського комплексу, а саме просторова, інформаційна, соціально-побутова і соціально-культурна інфраструктура та її просторова організація.

Проблемою економічного розвитку вищої освіти є організація соціально-побутового, зокрема, житлового середовища для студентів.

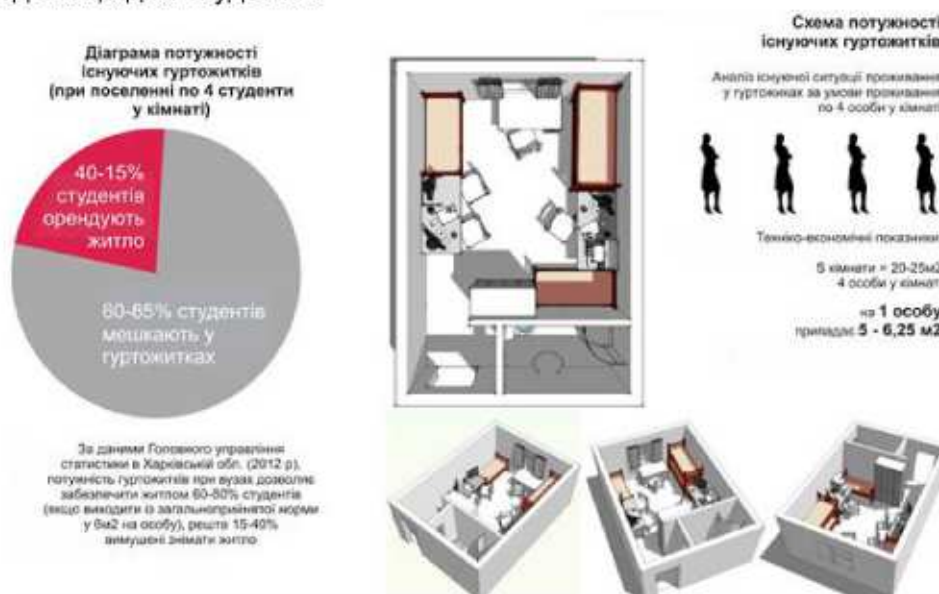
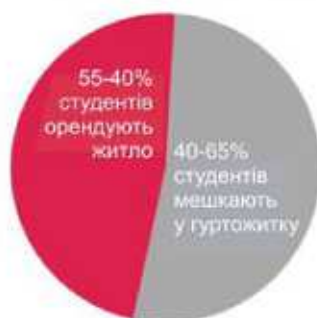

Рис. 230. Схема місткості гуртожитків при ВНЗ

Діаграма потужності існуючих гуртожитків
(при нарахуванні по 3 особи у кімнаті за нормами ДБН В.2.2-15:2005 "Житлові будівлі. Основні положення")

Якщо уявити вірну систему розселення студентів в існуючих гуртожитках (з комфортним робочим місцем, піаком і особистим простором), тоді потужність гуртожитків дозволяє розмістити лише 40-60% студентів, решта же 55-40% вимушені орендувати житло

Схема комфортної потужності існуючих гуртожитків

Аналіз умов проживання у гуртожитку за умови проживання по 3 особи у кімнаті

Техніко-економічні показники

3 кімнати = 20-25 м²
3 особи у кімнаті

на 1 особу
припадає 6,66-8,33 м²

Рис. 231. Схема місткості гуртожитків при ВНЗ при перерахунку у відповідності до норма ДБН

Практично відсутні комплексні рішення організації території вишів; стан житлово-комунального фонду не є задовільним, організація побуту, дозвілля, умови для наукової творчості не відповідають мінімальним світовим стандартам. За даними Управління статистики Харківської області, місткість гуртожитків при вишах дозволяє забезпечити житлом, за різними навчальним закладами, від 60 до 85% студентів. Відповідно, від 15 до 40% студентів змушені орендувати приватне житло. За нормами ДБН, житлова площа на одну людину в гуртожитку повинна становити не менше 8 м². Сьогодні часто в одній кімнаті площею 20-25 м² проживають чотири студента, тобто на людину припадає по 5-6 м². Якщо поставити виші перед необхідністю дотримуватися встановлених норм, місткість харківських гуртожитків дозволить забезпечити житлом тільки 45-50% студентів. Тоді частина студентів, змушених орендувати житло, зростає до критичного показника 50-55%, тобто більше половини всього контингенту іногородніх та іноземних учнів.

Історично в Харкові склалося несистемне поліцентричне розташування вузів і належних їм гуртожитків у просторі міста. Гуртожитки розташовані в системі міста хаотично. Функціональна структура та просторова організація розселення студентів на території Харкова відзначені консерватизмом і інерційністю.

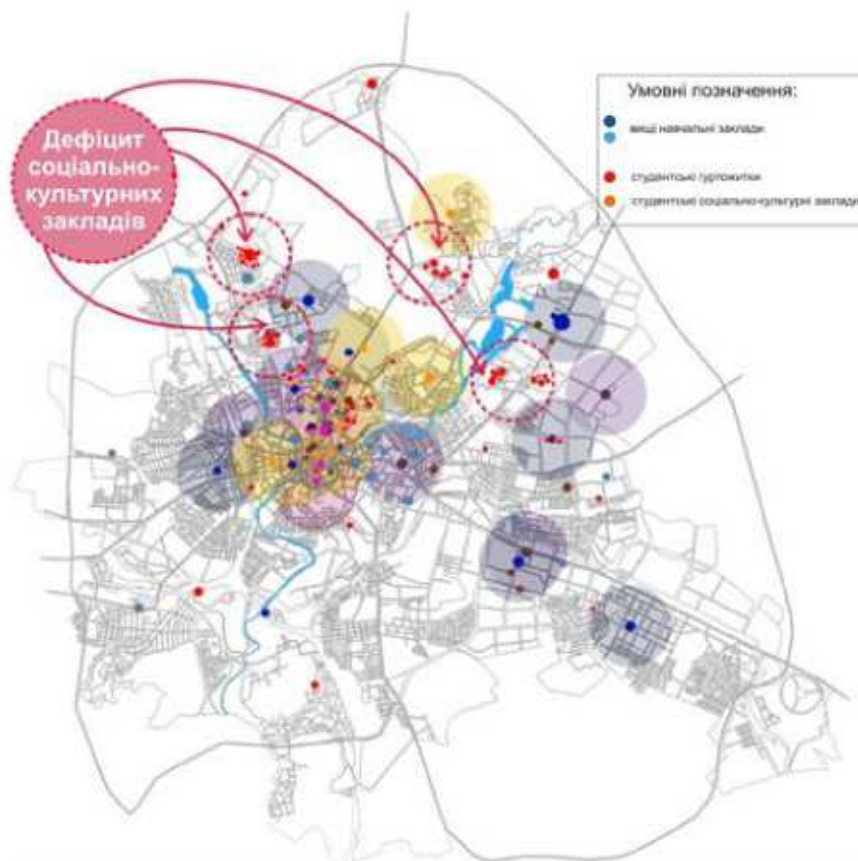

Рис. 232. Схема розміщення вишів та гуртожитків у просторі міста Харкова

2.6.2. Наука та інновації

Харківські виробники помітно впливають на стан сфери високотехнологічних виробництв України, а спектр їх інноваційної діяльності достатньо широкий.

У 2013 році частка промислових підприємств області, що займалися інноваційною діяльністю, становила 10,6% від їх загальноукраїнського показника (у 2012 році – 9,6%) і їм, серед іншого, належить майже кожен четвертий новий технологічний процес (або 23,8%), впроваджений в Україні, та 7,8% освоєних інноваційних видів продукції (у 2012 році – відповідно 43,1% та 8,1%).

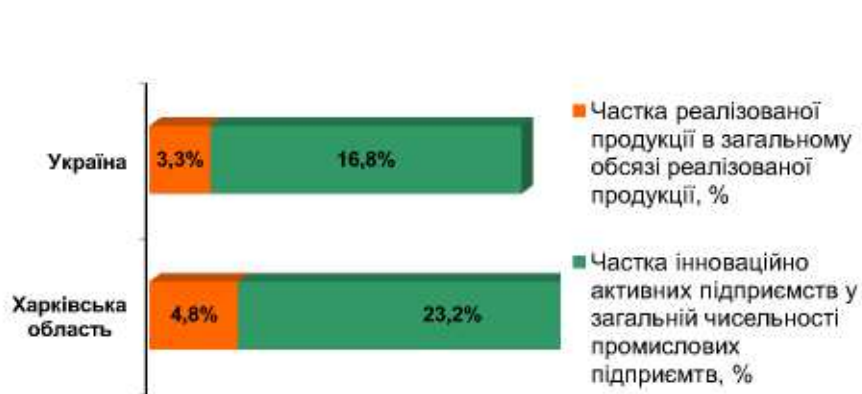

Рис. 233. Порівняльна характеристика активності інноваційної діяльності промислових підприємств України та Харківської області в 2013 році

Протягом 2013 року у промисловості тим чи іншим видом інноваційної діяльності було зайнято 182 підприємства області або майже 26% від загальної кількості промислових підприємств (у 2012 р. інновації здійснювали 168 підприємств області або 23%). В Харківській області працює 182 (або 11%) зі 1715 інноваційно активних підприємств України. Порівняльна кількість підприємств, які займалися

передовими технологіями та об'єктами права інтелектуальної власності, демонструє перевагу використання даних технологій над їх створенням.

У 2009-2013 рр. загальна кількість підприємств, що впроваджували інновації, потроху збільшувалася, однак їх питома вага складає 4% від загальної кількості підприємств, а в їх структурі частка тих підприємств, що впроваджували нові види машин, устаткування, – усього 15,5%.

Загальний обсяг інноваційних витрат підприємств області склав 642,3 млн. грн., або 6,7% від загальноукраїнського обсягу (у 2012 р. – відповідно 738,2 млн. грн., або 6,4%). Найбільше коштів було спрямовано на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (майже 3/4 загального обсягу витрат на інновації). До того ж, частка витрат на виконання внутрішніх науково-дослідних розробок (НДР) складала 16,4%, на придбання результатів науково-дослідних розробок, виконаних іншими організаціями (зовнішні НДР), підприємства спрямували 3,1% від усієї суми інноваційних витрат, на придбання інших зовнішніх знань – 3,5%. Решту (3,5%) складали інші інноваційні витрати.

Фінансування інноваційної діяльності підприємств Харківської області здійснюється переважно за рахунок коштів вітчизняних бізнесових замовників (від 32% у 2009 р. до 35% у 2013 р.) частки коштів та незначним трендом до зниження і до того мізерної частки державного замовлення (біля 0,01% щороку). Відтак для промислових підприємств Харківщини основними джерелами фінансування були і залишаються їх власні кошти (з 70% у 2008 р. до 87% у 2013 р.) та цільові кредити банків (в інтервалі 8-15% у 2013 р. в залежності від року).

В цілому за джерелами фінансування інноваційної діяльності у 2013-2014 рр. спостерігається зменшення їх загального обсягу порівняно з 2011 р., особливо у частині власних коштів компаній: у 2013 р. підприємства інвестували власних коштів на 17% менше, ніж у попередньому 2012 р. і на 25% менше, ніж у 2011 р.).

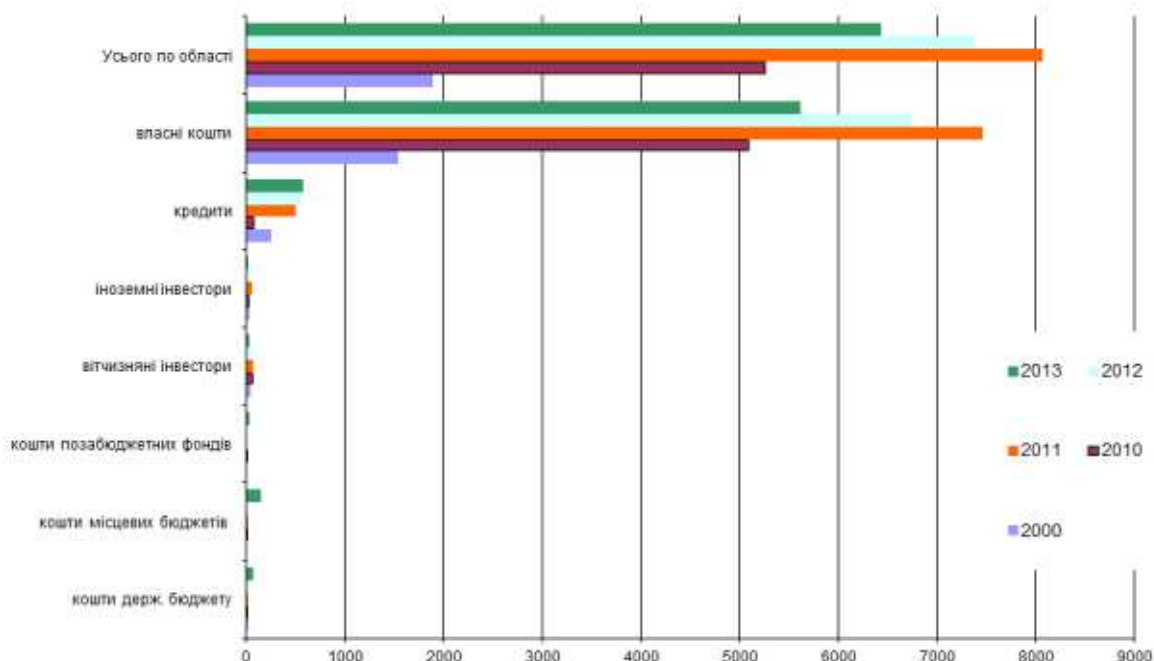

Рис. 234. Порівняльний розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в Харківській області за джерелами за 2000 і 2010 – 2013 роках, млн грн

Покажемо, що фінансування інноваційної діяльності з місцевих бюджетів в області у 2013 р. вийшло на рівень 2008-го р. (2,1%), але збільшилося в абсолютному значенні (з 5,6 у 2008 р. до 13,5 млн. грн. у 2013 р.). Ці торкалося, як правило, нескладної технологічної модернізації на державних чи комунальних промислових підприємствах Харкова та Харківського району.

Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами організацій (підприємств) Харківської області у 2013 р. у фактичних цінах склав 2,16 млрд грн. Це складає 2,8% від обсягу реалізованої промислової продукції. Для порівняння, у 2009 р. у різних галузях промисловості США він знаходився в межах від 2,7% до 9,5%.

У той же час, за видами інновацій показники за 2009-2013 рр. практично не збільшились, а по

Рис. 235. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, в Харківській області

деяких видах (напр., продаж продукції, що є новою для ринку) – навіть зменшувалася на 43% у 2012-2013 рр. Хоча за 2008-2013 рр. обсяг реалізованої інноваційної продукції зріс дуже несуттєво (лише +3%), а експорт такої продукції зріс майже на 53% (з 729 млн. грн. у 2008 р. до 1545,5 млн. грн. у 2013 рр.), проте це суттєво нівельовано девальвацією гривні на 50-55% у 2009 р.. Оскільки експорт відбувався переважно у країни СНД, то і у 2014 році продовжився тренд до зниження як обсягів експорту, так і темпів.

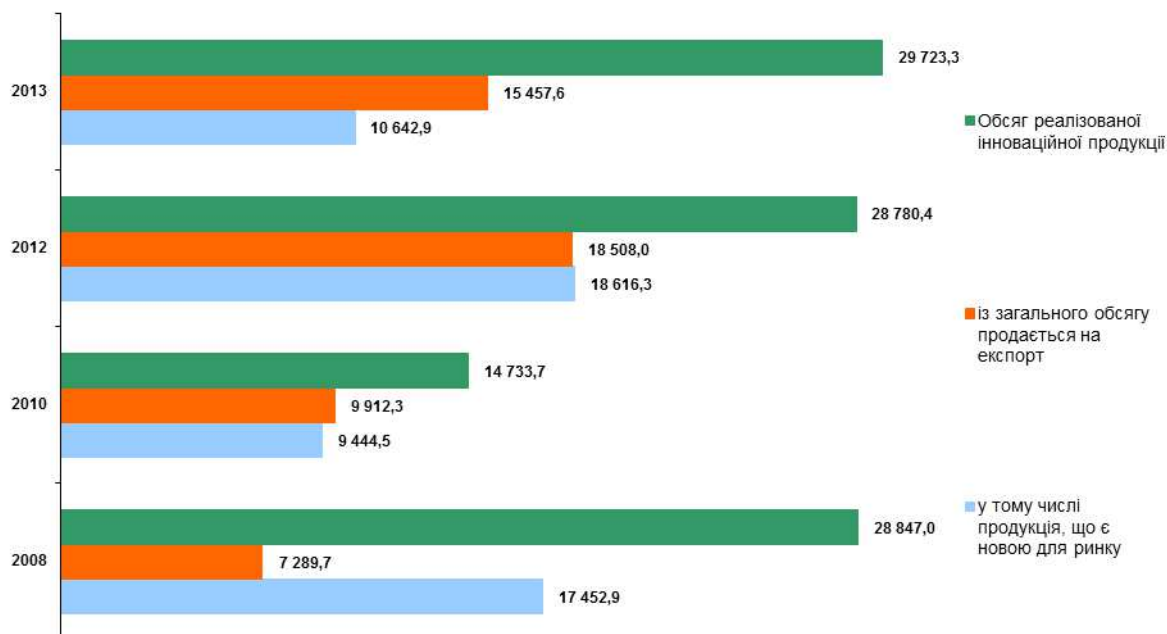

Рис. 236. Обсяг реалізованої інноваційної продукції підприємств Харківської області за видами економічної діяльності, млн грн.

Наростаюча ринкова конкуренція у світі та політично вмотивовані обмеження з боку Росії як найбільшої у 2009 – 2013 роках країни-покупця харківської машинобудівної та інноваційної продукції сприяє необхідності постійно підтримувати високий інноваційний рівень кінцевого продукту та диверсифікувати ринку збуту. У 2013 р. обсяг інноваційної продукції, реалізованої промисловими підприємствами, склав 2,97 млрд. грн., що дорівнює 4,8% від загального обсягу реалізованої промислової продукції Харківщини. А порівняння інноваційних витрат промислових підприємств України та Харківської області показало низьку частку реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації промислової продукції. Причому частка інноваційно-активних промислових підприємств по Харківській області несуттєво знижувалася на в середньому на 1-2% щороку протягом 2009-2012 рр.

У 2013 р. 52% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції (у 2012 році – 64%) склали експортні поставки, обсяг яких становив 1,54 млрд. грн., у т.ч. до країн СНД – 1,23 млрд грн або 80% з усіх поставок за кордон (у 2012 р. – відповідно 1,85 млрд. грн., в країни СНД – 1,74 млрд. грн. або 94%). Серед підприємств-експортерів помітно домінують машинобудівні підприємства, їм належить 98% усього експорту інноваційної продукції (у 2012 р. – 98%).

Традиційно лівову частину у підприємствах, що випускали і реалізовували свою інноваційну продукцію, займали підприємства з міста Харкова (в середньому 77% по 2009-2013 рр.). Решта же поодиноких випадків підприємств знаходилася у Балаклійському (лише у 2013 році з'явилися відразу три компанії), Дергачівському, Харківському, Зміївському, Лозівському, Чугуївському, районах області та містах Ізюм та Лозова. Показовим є те, що усі ці підприємства з районів області реалізовували як нову для ринку продукцію, так і продукцію, що була новою тільки для підприємства.

Протягом 2009 – 2013 років область посідає друге місце в Україні (після м. Києва) за кількістю організацій, які створили передові технології (у 2013 році – 24 одиниць), а також за кількістю створених передових технологій (у 2013 році – 88 одиниць).

Ці наукові дослідження і передові розробки переважно створювалися в університетах (46% у 2013 році), у фармацевтичних і машинобудівних компаніях. За рівнем новизни передові технології у 97% були новими для України, решта – принципово нові, при чому 31% розробок створено за державним контрактом, з яких 63% – в спеціалізованих НДІ та університетах.

Більшість зі створених передових технологій (59%) призначена для впровадження в медичній і фармацевтичній галузях (у 2012 р. це було лише 13%), значна частина (17%) – для потреб НДІ і університетів (у 2012 р. було 39%) та 13% - для потреб підприємств переробної промисловості, переважно машинобудування (у 2012 р. таких було 33%).

За 2013 р. на підприємствах Харківської області суттєво уповільнилися темпи впровадження передових технологій: питома вага передових технологій склала 7% від загальної кількості використовуваних (у 2012 р. – 12%), тоді як частка технологій з терміном упровадження від 6 років і більше (найстаріші та капіталомісткі передові технології) зросла від рівня 2012 р. на 4% до 41%, що свідчить про інертність в оновленні і технологічній модернізації виробництва, головними причинами якої є висока вартість кредитних ресурсів і нечіткість експортних можливостей для підприємства.

У 2009 – 2013 роках більше половини усіх використовуваних по області передових технологій, як і у 2012 р., припадало на підприємства промисловості (з них 35-40% на достатньо нові технології віком до 3 років), – на НДІ та конструкторські бюро (25% у 2013 р. і 33% у 2012 р.), 13% – на університети (13% у 2013 р. і 59% у 2012 р.).

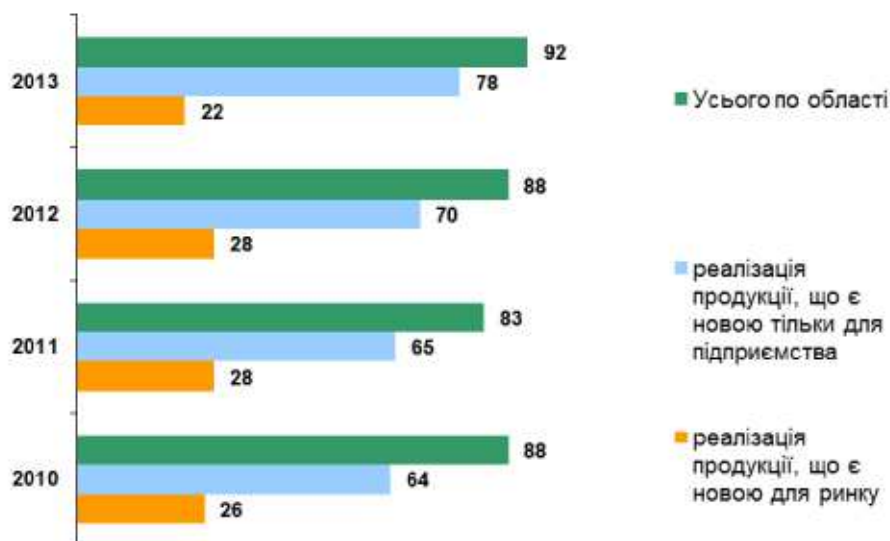

Рис. 237. Кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2010-2013 рр.

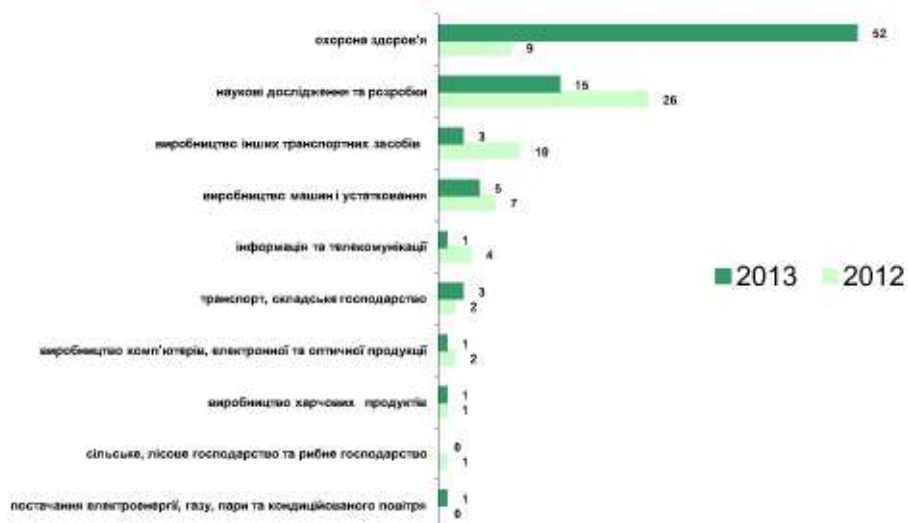

Рис. 238. Кількість створених передових технологій у 2012 – 2013 роках за областями їх призначення

Проте роками залишається низькою ступінь юридичної захищеності створених технологій. У 2011-2013 рр. підприємства не отримали жодного іноземного патенту, отримавши у 2013 р. лише три охоронні документи на винаходи та на 106 корисних моделей. При цьому за попередні 2009-2012 рр. в області склалася дуже позитивна тенденція нарощування кількості охоронних документів: сумарно від 15 різних охоронних документів за 2010 рік до 40 у 2012 році.

Із загальної кількості 8500 виконуваних у 2013 році наукових робіт і науково-технічних розробок, 1602 (або 19%) розробок були спрямовані на створення нових видів виробів (у т.ч. 652 – нових видів техніки), 866 – на розробку нових технологій, 248 – матеріалів, 42 – на селекцію нових сортів рослин та порід тварин, 1421 – на створення нових методів і теорій, іншу спрямованість мали 4320 наукових робіт.

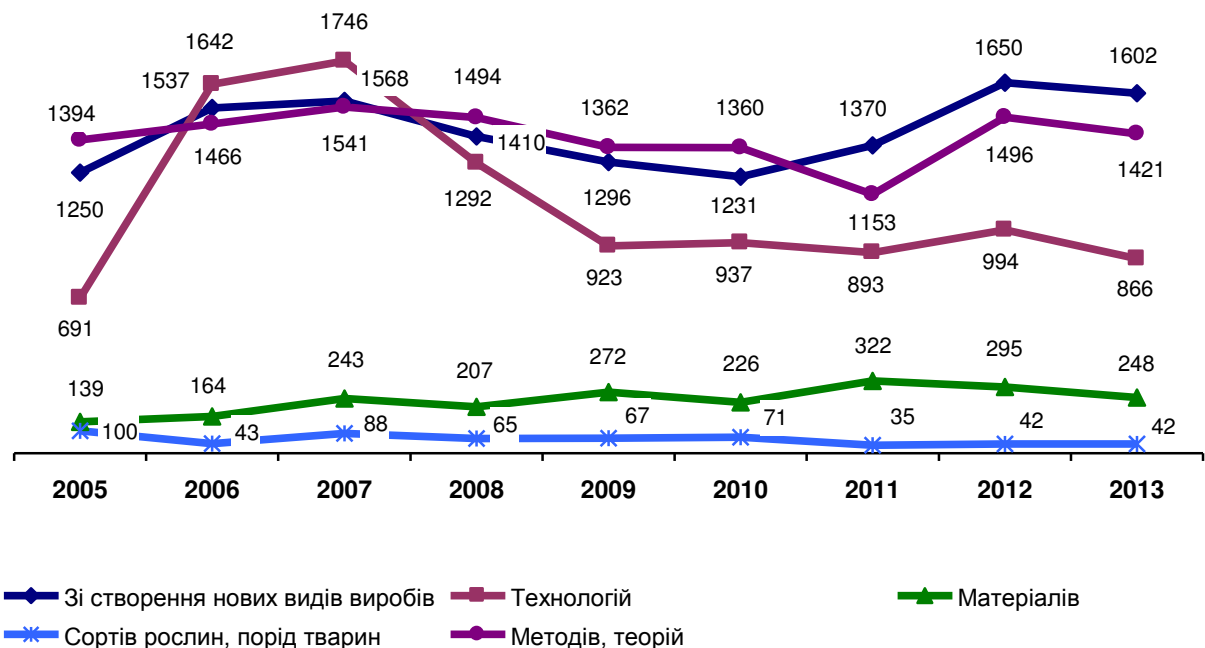

Рис. 239. Розподіл виконуваних наукових та науково-технічних робіт за спрямуванням, одиниць

Серед розроблених технологій 53% належали до категорії ресурсозберігаючих (у 2012 році – 569%); майже у кожному восьмому зі створених нових видів виробів були використані винаходи. Щороку у 2009-2013 рр. по 15-18% виконуваних робіт мали інноваційну спрямованість, тобто їх виконання було націлене на створення інноваційної продукції.

Взагалі, суттєва більшість наукових та науково-технічних робіт на Харківщині виконуються організаціями галузевого профілю (щороку біля 60%); провідними університетами (щороку біля 20%, науковими установами академічного профілю – 15-18%, підприємствами заводської науки – біля 2-4%).

Область володіє дуже потужним кадровим потенціалом підготовлених дослідників. У 2013 році науковими та науково-технічними роботами займалися майже 20 тис. працівників основної (науково-технічної) діяльності. Із загальної чисельності науковців 97% займалися дослідженнями і розробками в установах міста Харкова. В галузі природничих і технічних наук проводили свої дослідження та розробки 88% науковців. Більшість працівників, які виконували наукові та науково-технічні роботи, була зосереджена в організаціях галузевого профілю та наукових установах академічного профілю (44% та 41% відповідно).

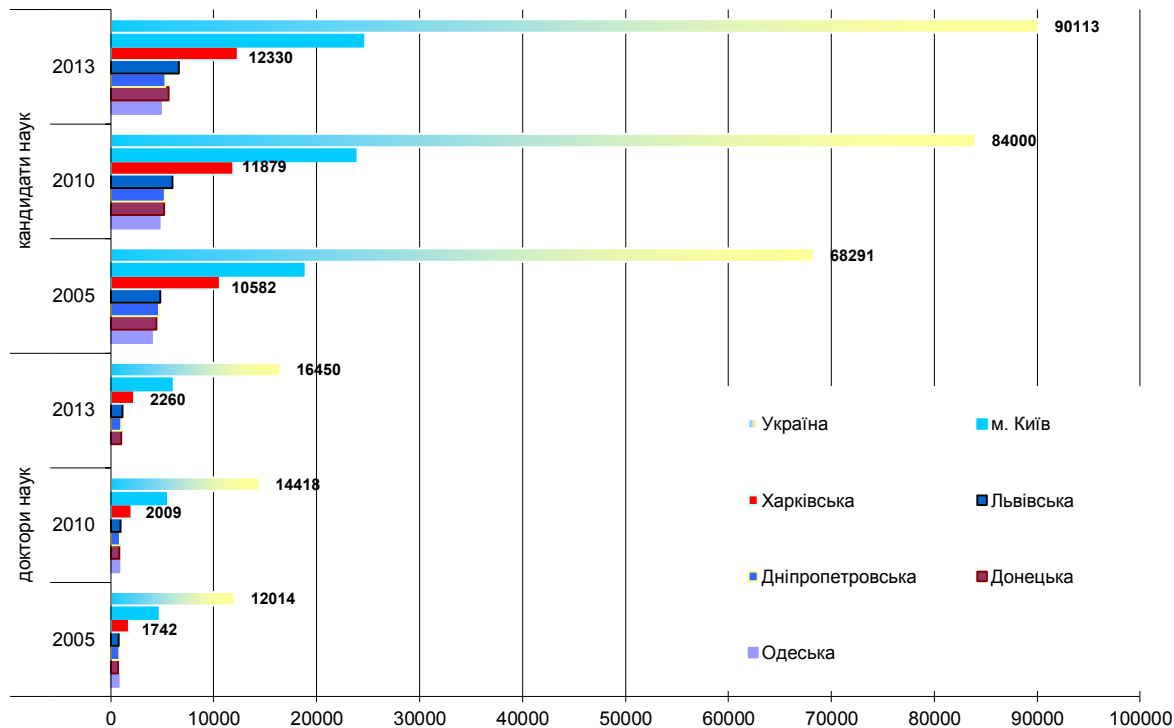

Рис. 240. Чисельність фахівців вищої кваліфікації, зайнятих в економіці України

Зважаючи на те, що загальні витрати на наукові дослідження і розробки (з усіх джерел) за останні 20 років в Україні не перевищували 1,3% ВВП, а кошти державного бюджету жодного разу не перевищували 0,5% ВВП та скорочення фінансування університетської науки в абсолютних цифрах на 11 %, то харківські організації та підприємства області поступово освоюють грантові механізми фінансування своїх наукових робіт з міжнародних фондів і програм: у 2013 р. отримано 430 грантів, що на 21% більше, ніж у 2012 р., у т.ч. отримано 315 малих індивідуальних грантів, колективних – 115 (у 2012 р. це біло 230 од. і 126 од. відповідно). Майже усі (95%) індивідуальні гранти отримані співробітниками декількох провідних університетів. Загалом число науковців, які користувалися грантом, становило 1283 особи, з яких 52% – науковці ВНЗ, 47% – фахівці наукових установ академічного профілю, решта – працювали в організаціях галузевого профілю.

2.6.3. Інформаційні технології

Україна входить до числа країн-лідерів за ІТ-аутсорсингу, включаючи розробку програмного забезпечення, послуги з віддаленого управління бізнесами та ін. За останні 10 років обсяги національного ринку збільшилися у 26 разів і в 2013 році досягли рекордних \$ 2,9 млрд, що є найвищими темпами зростання серед країн Центральної та Східної Європи (за даними «*IDC Ukraine*», 2014), проте з причини політичної нестабільності у 2014 р. обсяг внутрішнього українського ІТ-ринку «просів» на 45% до \$ 1,6 млрд.

За кількістю сертифікованих ІТ-фахівців Україна посідає 4-е місце в світі після США, Індії та Росії. Харків - друге з шести ІТ-центрів в Україні (після Києва).

Галузь ІТ-технологій Харкова є галуззю, яка найбільш динамічно розвивалася останніми роками. Майже 90% ІТ-компаній Харкова займаються розробкою програмного забезпечення на замовлення. Якщо у сусідніх країнах венчурний ринок інвестування в ІТ-сферу вже "перегрітий", то в Україні і в Харкові є перспективи для венчурних інвестицій, і все більше інвесторів починають тут свій новий бізнес.

Темпи зростання ринку ІТ-технологій:

Рік	Темпи зростання ринку за географією, у %				
	Весь світ	ЄС	США	Україна	Харків
2001 р.	6,5	6,0	5,0	17 (4,10)*	12 (4,20)*
2005 р.	4,5	4,0	4,5	20 (5,83)	19 (5,30)
2010 р.	5,0	5,5	6,0	16 (4,03)	21 (5,00)
2013 р.	7,0	6,5	5,5	21 (3,41)	24 (4,45)

Рис. 241. Темпи зростання ринку ІТ-технологій.

У дужках по Україні та Харкову вказана частка ІТ в ВВП (ВРП)

(Джерело: «*Exploring Ukraine IT Outsourcing Industry 2012. Ukrainian Hi Tech Initiative*», оцінки експертів)

Місцевий ринок ІТ-послуг характеризується достатньо високою інвестиційною активністю. У більш ніж 50% компаній на харківському сегменті ІТ-ринку так чи інакше присутній іноземний капітал. При цьому поширеними формами підприємств є спільні та іноземні підприємства (але іноземний капітал в більшості випадків має відношення до українців, що виїхали раніше за кордон, і забезпечують нові замовлення). Географія іноземних інвестицій досить широка - іноземні учасники з близько 15 країн (насамперед, США, РФ, Корея, Німеччина, Данія, Ізраїль) мають частки в харківських підприємствах. А через географічну і культурну близькість України до Європи та європейської і американської етики ведення бізнесу, часто харківський ІТ сприймається не як off-shoring, а виступає в ролі near-shoring.

Харківський сегмент ІТ-ринку відносно молодий: більше 50% харківських компаній на ринку не більше 5 років, 30% - «досвідчені гравці», які працюють на ринку від 6 до 10 років. Найбільша кількість ІТ-компаній є середніми за розміром (50-200 співробітників). Частка таких компаній у загальній чисельності біля 40-45% (за 2013 р. частка невеликих компаній зросла); крім дрібних і середніх компаній на ринку є 5-10 великих компаній (200-350 працюючих).

Кількість програмістів, які працюють в ІТ-компаніях Харкова, становить біля 20% від загальної чисельності по Україні. При цьому витрати роботи в Харкові нижче, аніж у столиці: тут на 15% нижчі зарплати в ІТ-секторі, на 20-25% нижче вартість оренди офісів, нижче тарифи на доступ до Інтернет, нижче загальний рівень цін на товари та послуги, а за рівнем комфорту міського середовища Харків випередив і Київ, і Львів, і Дніпропетровськ.

Однак у цій сфері є значуща проблема з нестачею кадрів. Пік демографічної ями на початку і середині 1990-х рр., а, отже, і пік дефіциту досвідчених фахівців в галузі прогнозується на 2017-2018 рр. Ця ситуація буде чинити тиск на ставки заробітних плат в галузі.

Рис. 242. Темпи приросту чисельності співробітників у 25-ти найбільших аутсорсингових ІТ-компаніях України (за даними dou.ua)

Для нарощування потенціалу цього сектору найважливішу роль також відіграють неформальні і напівформальні угруповання, в яких учасники проявляють здатності до самоорганізації, командної співпраці та активної циркуляції ідей. Так, серед особливих конкурентних переваг Харкова є розвинене місцеве мережеве та ІТ-ком'юніті.

Ключовим критерієм при оцінці ІТ-ринку є зарплата і ставки фахівців. Рівень заробітної плати в ІТ-секторі Харкова перевищує середній рівень зарплат в країні дуже суттєво, і часто прив'язаний до долара США. За експертними оцінками, середня зарплата в ІТ-секторі на початок 2014 р. становила біля 1350 дол. США (+15-20% на початку 2012 р.) і є однією з найвищих в Україні для спеціалістів. Тим не менш, у порівнянні з багатьма державами-експортерами ІТ-послуг зарплата харківських фахівців є невисокою, що і є основною конкурентною перевагою Харкова і України.

Харківський ІТ-ринок за час свого існування в значній мірі вплинув на економіку країни, зокрема на перерозподіл висококваліфікованих фахівців. Надалі роль і значення місцевого ІТ-сегменту економіки буде тільки зростати. За оцінками експертів, український ІТ-ринок, так само як і харківський, будуть розвиватися в напрямку створення сприятливих умов для входу на нього транснаціональних гравців і поширення серед населення різних комунікаційних та Інтернет-сервісів.

Станом на грудень 2014 р., серед українських міст Харків лідирував з широкопasmового Інтернет-доступу (*Ookla, Net Index Explorer 2014*) з середнім показником 30,54 Mb/s, що на 27% вище середнього рівня по найбільших містах України. При цьому за рівнем охоплення абонентів широкопasmовим Інтернетом (6,62 абон./100 осіб на початку 2013 р.) Харківська область знаходиться на початковій фазі розвитку з планом до 2020 року збільшити охоплення населення до 25 абон/100 осіб.

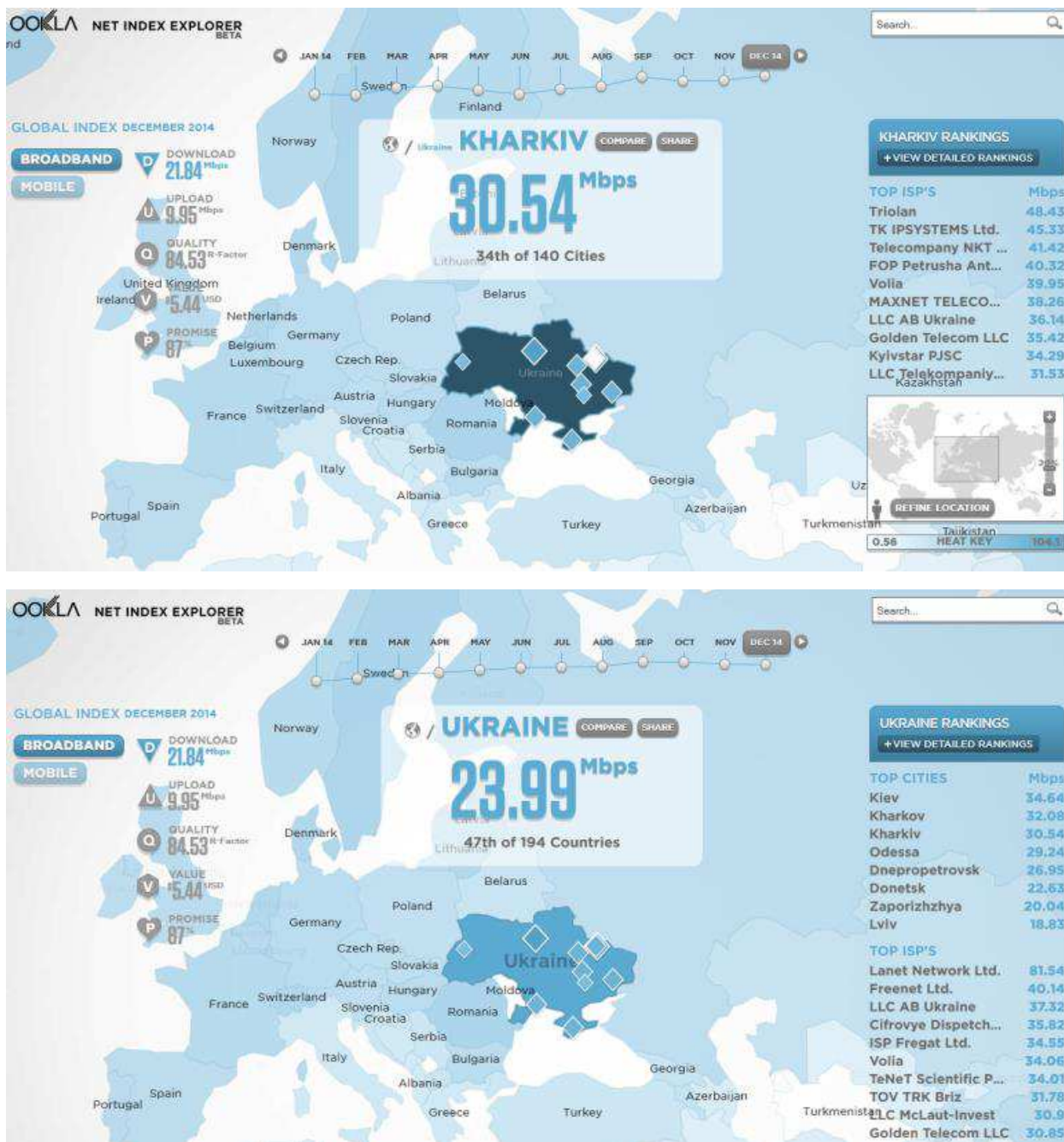

Рис. 243. Харків на результуючій карті охоплення широкосмугового дротового Інтернет-доступу в Україні

За швидкістю і за рівнем охопленням мобільним широкосмуговим Інтернет-доступом місто Харків та область виділяються на загальнодержавному рівні не суттєво. За даними *Ookla Net Index Explorer 2014*, місто Харків лише трохи перевищує (1,08 Mb/s) середньоукраїнську швидкість 0,97 Mb/s. Для порівняння, сучасні рівні Туреччини 6,81 Mb/s, Білорусі 8,88 Mb/s, Польщі 13,62 Mb/s, Німеччини – 16,2 Mb/s, Румунії – 16,58 Mb/s. За оцінками McKinsey, лише один напрямок – доведення охоплення мобільного широкосмугового зв'язком населення країн до рівня розвинених – забезпечить прибавку світового валового національного продукту в межах 300-420 млрд дол. США, і здатне створити 10 – 14 млн нових робочих місць у таких галузях, як виробництво електронного обладнання та приладів, а також офшорних послугах та аутсорсингу, тобто саме тих галузей, в яких традиційного спеціалізується Харків. Напр., лише стосовно Центральної та Східної Європи прогнозуються прирости ВВП 60 – 80 млрд дол. США, що забезпечило би додаткове створення нових 0,9 – 1,3 млн робочих місць. Враховуючи фронтальний характер швидкого науково-технологічного розвитку ІТ-сектора та суміжних галузей, заснованого на синергії дії багатьох джерел інновацій, та швидке моральне старіння техніки, то цю проблему треба вирішувати спільно з бізнесом якнайшвидше.

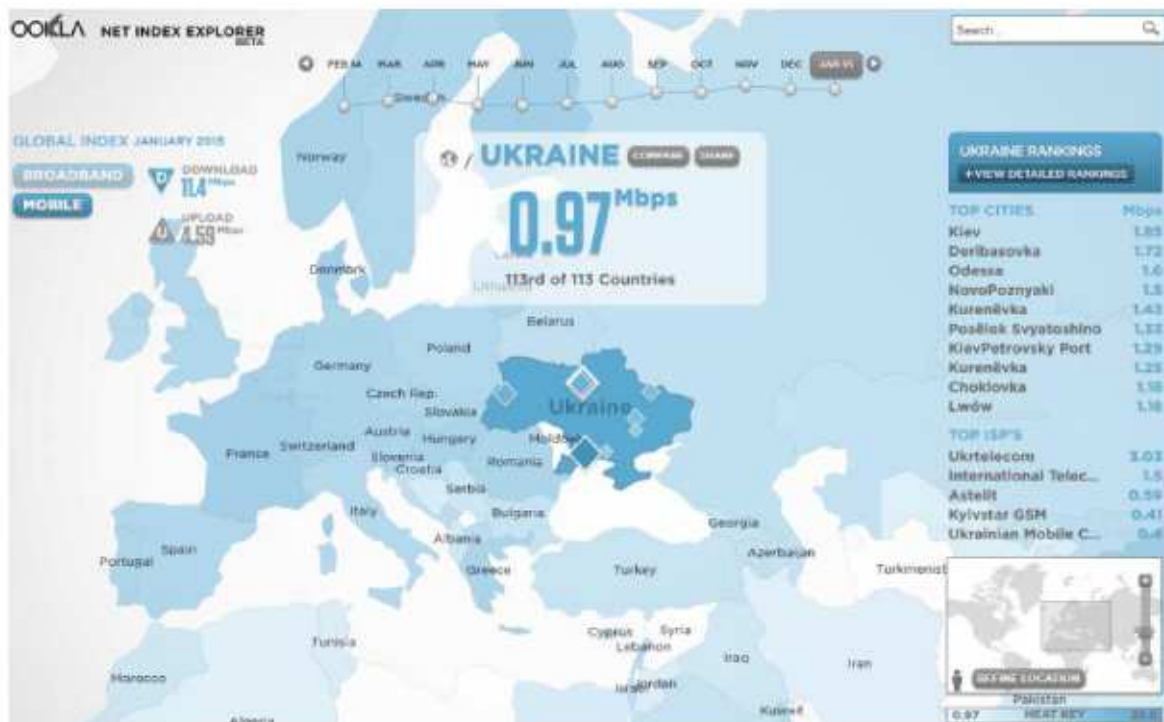

Рис. 244. Міра охоплення і швидкість широкосмугового мобільного Інтернет-доступу в Україні

Щорічно 4 технічних ВНЗ Харкова випускають близько 3 тисяч ІТ-фахівців. 30% з них працевлаштовуються в місцевих компаніях-розробників, більшість працює самостійно.

У Харкові відкрито неформальні представництва багатьох провідних ІТ-компаній світу. Традиційно харківські розробники програмного забезпечення орієнтовані в основному на замовників із США, чия частка замовлень в світовому ринку становить до 40%, а також Росію, Східну Європу та Близький Схід.

Рис. 245. Позиціонування підприємств Харківської області за критеріями забезпечення зайнятості, обсягів реалізованої продукції і продуктивності праці (радіус кулі, тис. грн. на 1 працюючого)

Перспектива формування в Харкові найважливішого східноєвропейського вузла оптоволоконних мереж зв'язку, введення податкових стимулів розвитку ІТ-сфери на державному рівні, реалізація Національного проекту «Відкритий світ», який передбачає створення до 2015 року національної інформаційно-комунікаційної освітньої мережі на базі технологій 4G, яка охоплює всі школи України, цілеспрямоване створення необхідної сучасної інфраструктури на регіональному та місцевому рівні формують умови для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в якості одного з ключових інвестиційно привабливих кластерів економіки Харкова.

Негативним боком є те, що більшість харківських ІТ-компаній спрямована на аутсорсинг за кордон, а не на створення вітчизняних проектів і продуктів (мобільних ігор, інтернет-сервісів, е-комерції, мобільних технологій тощо, що дозволить потім боротися і за технологічне нішеве лідерство у світі).

З 2011 – 2012 рр. у Харкові та області здійснюються одні з перших в Україні програм на основі власних високих технологій у сфері електронної освіти для школярів, електронного врядування і надання низки адміністративних електронних послуг населенню і малому бізнесу. Так, за результатами незалежного оцінювання «100 міст – крок вперед. Моніторинг впровадження інструментів електронного урядування...» (П.А.Р.Р., 2014), створена харків'янами та існуюча зараз в Харкові е-система надання адміністративних послуг за декількома ознаками визнана однією з кращих в Україні.

РОЗДІЛ 3. SWOT-АНАЛІЗ

3.1. Результати SWOT-аналізу

SWOT-аналіз Харківської області проведений, виходячи з матеріалів дослідження соціально-економічного стану області, із залученням місцевих експертів, науковців, працівників органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади.

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Лідер за рівнем якості життя серед регіонів України 2. Найбільша серед регіонів України питома вага населення з вищою освітою та науковим ступенем, висока якість людського капіталу 3. Міграційна привабливість для людей працездатного віку, молоді, найнижчий рівень демографічного навантаження серед областей держави 4. Стрімкий розвиток сервісного сектору економіки 5. Належність до 10 найбільших студентських центрів Європи, найбільший науково-освітній комплекс серед регіонів України 6. Розвинений комплекс складних медичних послуг на основі наукових шкіл (кардіологія, репродуктивна медицина, кріомедицина, онкологія, ортопедія, хірургія тощо), що виступає основою в'їзного медичного туризму 7. Друге місце після Києва за розвитком галузі ІТ, перше – за рівнем розвитку ІТ-аутсорсингу 8. Сприятливі природні умови для розвитку сільського господарства. Перше місце серед регіонів України по збору пшениці та третє місце по валовому збору зернових у 2014 році. 9. Сприятлива екологічна обстановка: серед обласних центрів України нижчим значенням комплексного індексу забруднення атмосфери характеризується лише м. Чернігів 10. Найбільші в континентальній Європі розвідані поклади природного газу та бурого вугілля, потенційно найбільші поклади сланцевого газу 11. 40% загальнодержавної добичі природного газу з довгостроковим потенціалом збільшення у кілька разів 12. Профіцит потужностей вугільної базової електрогенерації 13. Високий потенціал розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, насамперед, у біомасі 14. Розвинена переробна промисловість – машинобудування, фармація; підприємства енергомашинобудування – світові гравці ринку; позиції основного національного розробника, виробника та експортера бронетехніки 15. Переважна орієнтація економіки регіону на внутрішній ринок та розгалужена система коопераційних зв'язків, що зменшує вразливість до зовнішньої кон'юнктури та приваблює інвесторів, орієнтованих на ринок України 16. Висока продуктова диверсифікація експорту, велика питома вага в експорті продукції високого переділу 17. Високий рівень урбанізації при високому рівні компактності території 18. Розвинена транспортна інфраструктура, найбільша в Україні довжина автодоріг загального користування,	1. Моноцентрична просторова організація міста та області, істотне зміщення Харкова від географічного центру регіону 2. Периферійне положення на сході України 3. Наявність територіальних диспропорцій: сформована депресивність периферійних районів 4. Розрив між обласним центром і іншими адміністративно-територіальними одиницями у розвитку власної дохідної бази бюджетів 5. Високе соціальне навантаження на бюджети всіх рівнів та їх нездатність виконувати функції розвитку громад 6. Недостатній рівень самоорганізації населення для вирішення питань утримання та розвитку територій, відсутність відповідних традицій порівняно із західними регіонами держави 7. Вищий за середньоукраїнський рівень захворюваності населення. 8. Високий рівень розораності земель, незбалансованість природокористування 9. Низька забезпеченість сільських територій питною водою 10. Енергоресурсовитратність ЖКГ та промисловості 11. Високий рівень зносу основних фондів 12. Зношеність доріг обласного і районного значень через недофінансування. 13. Низька ступінь інституціоналізації економіки 14. Недостатня розвиненість студентської інфраструктури в обласному центрі, гострий дефіцит якісних об'єктів соціально-культурної, спортивної та ділової інфраструктури в районах області

входження Харкова до 100 міст світу, де діє три та більше ліній метрополітену 19. Налагодження ефективної системи надання соціальних послуг на принципах аутсорсингу та соціального партнерства в м. Харкові (досвід поширюється по всій Україні) 20. Лідерство Харкова у забезпеченні доступності міського середовища для людей з особливими потребами 21. Наявність найбільшого у Східній Європі та 14-го у світі оптово-роздрібного торговельного центру, що створює робочі місця, виступає центром перетину прямих товарних потоків з різних країн та слугує майданчиком для просування продукції місцевого малого та середнього бізнесу 22. Висока реальна купівельна спроможність населення, третій за обсягами роздрібний товарообіг серед регіонів України 23. Ёмний ринок праці, достатність трудових ресурсів належної якості для забезпечення потреб роботодавців регіону	15. Невизначеності в системах кількісної і якісної оцінки майна і землі; велика питома вага населених пунктів із межами, не затвердженими рішеннями відповідних рад згідно законодавства 16. Критична (80%) залежність обсягів електрогенерації від постачання кам'яного вугілля, зосередженість 80% генерації на Зміївській ТЕС поряд із відсутністю високовольтних магістральних електромереж з ОЕС України 17. Висока питома вага соціальних виплат в структурі доходів населення
--	---

Можливості	Загрози
1. Метрополізація регіону; надбання якостей одного з опорних центрів у загальноєвропейській поліцентричній системі метрополітенських регіонів, що виступають основою конкурентоспроможності своїх країн та економічного згуртування Європейського континенту 2. Перетворення вищої освіти і науки на повноцінний сектор економіки регіону. Закріплення в ніші основної національної «кузні кадрів» та основного національного експортера освітніх послуг 3. Освоєння функції «Центру знань» (Knowledge Hub) у масштабах Східної Європи, конвертація інтелектуальної власності в доходи 4. Перетворення на «український Техас» шляхом лібералізації доступу до видобутку вуглеводнів (кредити банків під розвідані балансові обсяги) та розвідки перспективних родовищ 5. Перетворення сільського господарства та агропереробки на драйвер соціально-економічного розвитку районів на фоні зростання світового попиту на продукти харчування 6. Забезпечення енергобезпеки, енергонезалежності та конкурентоспроможності регіону за рахунок розвитку відновлювальної та альтернативної енергетики, низьковуглецевої енергетики на власній сировинній базі (біомасі, бурому вугіллі, твердих побутових відходах) із застосуванням сучасних найкращих доступних технологій та локалізацією виробництва обладнання 7. Залучення світових брендів до енергоресурсоефективної модернізації інфраструктури ЖКГ завдяки низькій конкуренції та високій рентабельності за аналогією з країнами Східної Європи. Перетворення ЖКГ на привабливого роботодавця, здатного вирішити проблему зайнятості у районах та населених пунктах області 8. Повне використання потенціалу електрогенерації енергетичної системи регіону за рахунок нарощування маневрових потужностей на місцевому паливі 9. Формування східноєвропейського центру конкурентоздатної індустрії на основі модернізації і впровадження нових технологій у традиційні галузі промисловості (реіндустріалізації) 10. Нарощування інвестиційної функції бюджетів за рахунок неподаткових надходжень та укріплення фінансової бази місцевого самоврядування в результаті децентралізації влади в Україні 11. Географічна диверсифікація експорту продукції з високою доданою вартістю та входження у нові технологічні ланцюги, використання можливостей освоєння ринку ЄС та ринків третіх країн спільно з європейськими партнерами, виходу на ринки США, Китаю, країн Африки та Близького Сходу	1. Стрімкий приток мігрантів із зони проведення АТО, що створюють додаткове навантаження на бюджет, інфраструктуру, ринок праці та житла, правоохоронну систему та потребують масштабних програм реінтеграції 2. Різне збільшення ризиків роботи на традиційних ринках Російської Федерації, наявність ризиків входження до нових ринків, де ще не склалися усталені зв'язки та традиції партнерства 3. Втрата конкурентоспроможності секторів виробництва регіону через нездатність модернізувати виробництво, вчасно перейти на стандарти ЄС. 4. Наростання бідності серед верств населення з низьким рівнем кваліфікації та підприємницької активності через втрату конкурентоспроможності традиційними секторами економіки, посилення безробіття серед молоді 5. Відтік кращих кадрів ієрархічно з села до Харкова, а з Харкова – до Києва або за кордон 6. Наростання ризику техногенних аварій через зношеність фондів систем життєзабезпечення регіону

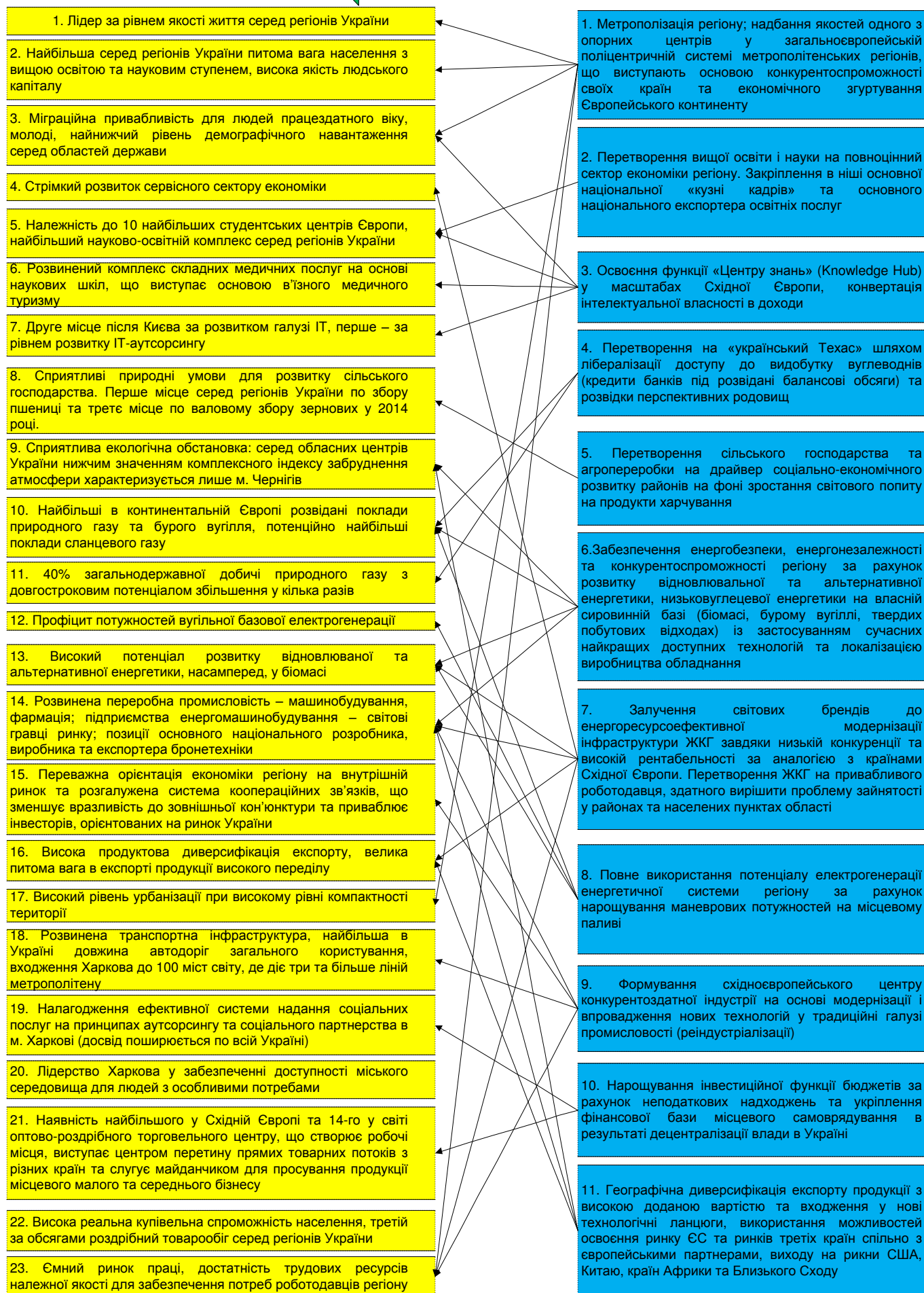
3.2. SWOT-матриця

SWOT-матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між «внутрішніми» (сильні та слабкі сторони) та «зовнішніми» (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для Харківської області. Саме ці взаємозв'язки дозволяють сформулювати порівняльні переваги, виклики і ризики, які є основою для стратегічного вибору – формулювання стратегічних та операційних цілей розвитку області на довгострокову перспективу.

Сильні сторони

Підтримують

Можливості

Слабкі сторони

Зменшують

Можливості

1. Моноцентрична просторова організація міста та області, істотне зміщення Харкова від географічного центру регіону

2. Периферійне положення на сході України

3. Наявність територіальних диспропорцій: сформована депресивність периферійних районів

4. Розрив між обласним центром і іншими адміністративно-територіальними одиницями у розвитку власної дохідної бази бюджетів

5. Високе соціальне навантаження на бюджети всіх рівнів та їх нездатність виконувати функції розвитку громад

6. Недостатній рівень самоорганізації населення для вирішення питань утримання та розвитку територій, відсутність відповідних традицій порівняно із західними регіонами держави

7. Вищий за середньоукраїнський рівень захворюваності населення

8. Високий рівень розораності земель, незбалансованість природокористування

9. Низька забезпеченість сільських територій питною водою

10. Енергоресурсовитратність ЖКГ та промисловості

11. Високий рівень зносу основних фондів

12. Зношеність доріг обласного і районного значень через недофінансування

13. Низька ступінь інституціоналізації економіки

14. Недостатня розвиненість студентської інфраструктури в обласному центрі, гострий дефіцит якісних об'єктів соціально-культурної, спортивної та ділової інфраструктури в районах області

15. Невизначеності в системах кількісної і якісної оцінки майна і землі; велика питома вага населених пунктів із межами, не затвердженими рішеннями відповідних рад згідно законодавства

16. Критична (80%) залежність обсягів електрогенерації від постачання кам'яного вугілля, зосередженість 80% генерації на Зміївській ТЕС поряд із відсутністю високовольтних магістральних електромереж з ОЕС України

17. Висока питома вага соціальних виплат в структурі доходів населення

1. Метрополізація регіону; надбання якостей одного з опорних центрів у загальноєвропейській поліцентричній системі метрополітенських регіонів, що виступають основою конкурентоспроможності своїх країн та економічного згуртування Європейського континенту

2. Перетворення вищої освіти і науки на повноцінний сектор економіки регіону. Закріплення в ніші основної національної «кузні кадрів» та основної національного експортера освітніх послуг

3. Освоєння функції «Центру знань» (Knowledge Hub) у масштабах Східної Європи, конвертація інтелектуальної власності в доходи

4. Перетворення на «український Техас» шляхом лібералізації доступу до видобутку вуглеводнів (кредити банків під розвідані балансові обсяги) та розвідки перспективних родовищ

5. Перетворення сільського господарства та агропереробки на драйвер соціально-економічного розвитку районів на фоні зростання світового попиту на продукти харчування

6. Забезпечення енергобезпеки, енергонезалежності та конкурентоспроможності регіону за рахунок розвитку відновлювальної та альтернативної енергетики, низьковуглецевої енергетики на власній сировинній базі (біомасі, бурому вугіллі, твердих побутових відходах) із застосуванням сучасних найкращих доступних технологій та локалізацією виробництва обладнання

7. Залучення світових брендів до енергоресурсоефективної модернізації інфраструктури ЖКГ завдяки низькій конкуренції та високій рентабельності за аналогією з країнами Східної Європи. Перетворення ЖКГ на привабливого роботодавця, здатного вирішити проблему зайнятості у районах та населених пунктах області

8. Повне використання потенціалу електрогенерації енергетичної системи регіону за рахунок нарощування маневрових потужностей на місцевому паливі

9. Формування східноєвропейського центру конкурентоздатної індустрії на основі модернізації і впровадження нових технологій у традиційні галузі промисловості (реіндустріалізації)

10. Нарощування інвестиційної функції бюджетів за рахунок неподаткових надходжень та укріплення фінансової бази місцевого самоврядування в результаті децентралізації влади в Україні

11. Географічна диверсифікація експорту продукції з високою доданою вартістю та входження у нові технологічні ланцюги, використання можливостей освоєння ринку ЄС та ринків третіх країн спільно з європейськими партнерами, виходу на ринки США, Китаю, країн Африки та Близького Сходу

3.3. Порівняльні переваги, виклики і ризики розвитку області

Порівняльні переваги

(визначені в результаті аналізу сильних сторін і можливостей)

Потужними конкурентними перевагами Харківської області є

- Лідерство за рівнем життя серед регіонів України. Це охоплює дуже високий показник розвитку людського потенціалу та високу якість людського капіталу за параметрами освіченості населення, високу купівельну спроможність населення, сприятливу екологічну обстановку, налагодженість ефективної системи надання соціальних послуг, лідерство обласного центру у забезпеченні доступності міського середовища для людей з особливими потребами. Як наслідок цього – область приваблива для тяжіння в неї людей працездатного віку і молоді з сусідніх областей України.
- Стрімкий розвиток в Харківщині сервісного сектору економіки (ІТ-аутсорсингу та розробок, роздрібної торгівлі, освітніх послуг) забезпечує досі єдиний в Україні приклад сервісно-орієнтованого типу регіональної економіки. Це підтверджується поки що міцними позиціями харківських підприємств на внутрішньому і міжнародному ринках. Для утримання і посилення цього статусу регіону потрібно використати можливості міжнародної кооперації і міжнародної спеціалізації, створивши нові виробничі партнерства, альянси, забезпечивши більш простий і дешевий доступ до зовнішніх ресурсів. Харківська область могла б відновити свої позиції як центр галузевої прикладної науки і як центр з розробки та освоєння нових видів промислової продукції, особливо в інформаційній індустрії та в традиційних галузях промисловості. Вища освіта, медичний в'їзний туризм, інжиніринг, конструювання та проектування, ділові послуги можуть стати затребуваною експортною продукцією.
- Спираючись на людські, інституційні, виробничі, транспортно-логістичні ресурси та на здатність їх нарощування, навколо обласного центру започатковані процеси метрополізації регіону з посиленням чи надбанням якостей одного з опорних центрів у загальноєвропейській поліцентричній системі метрополітенських регіонів Європи. Це забезпечить нову якість життя і робочі місця для громади області, диверсифікації та росту економіки і підвищення інвестиційної привабливості за рахунок створення більш різноманітного ринку праці, більш ємного споживчого ринку, концентрації пріоритетних проектів розвитку базової інфраструктури.
- Енергетичні потенціал у вигляді 40% загальнодержавної добичі природного газу з довгостроковим потенціалом суттєвого збільшення, надлишкові потужності вугільної базової електрогенерації, значна ресурсна база для розвитку відновлюваної та альтернативної енергетики, насамперед, у біомасі, що за умови раціонального використання здатна посилити енергобезпеку і енергонезалежність України та вивільнити необхідні фінансові ресурси для модернізації регіону і країни

Виклики

(визначені в результаті аналізу слабких сторін і можливостей)

- З огляду на виявлені стратегічні розриви між досягнутим рівнем розвитку людського потенціалу та вимогами постіндустріальної економіки, виникає нагальність локалізації на території регіону виробництва високотехнологічної продукції машинобудування для забезпечення потреб області та внутрішнього ринку України та Європи.
- Необхідні нові механізми та сучасні підходи в організації постійної, багатосторонньої і різноманітної взаємодії органів влади з широким колом зовнішніх організацій для спільного вирішення проблем регіонального розвитку з одного боку, розвитку і подальшого спрямування «імпульсів» відновлення і зростання в райони області, з іншого. Пріоритети регіональної економічної політики щодо підвищення ефективності управління місцевим розвитком повинні бути спрямовані на задоволеність населення та інвесторів, зростання

рангу регіону в міжнародних рейтингах, прозорість та ефективність виконання контрольно-наглядових функцій органами виконавчої влади. Цільовий стан системи надання адміністративних послуг в Харківській області має забезпечити якісне обслуговування заявників та доступність отримання послуг з урахуванням переваг високорозвиненого, заможного і орієнтованого на послуги регіону.

- Наростання ризиків втрати конкурентоздатності секторів виробництва і посилення соціальної обтяженості місцевих бюджетів вимагають значних вкладень коштів. Одним з ключових чинників, що визначають масштаби цих вкладень та їх ефект є здатність регіону залучати до процесу розвитку комерційні та некомерційні організації, органи місцевого самоврядування, міжнародні фінансові організації, діаспору тощо. Важлива як фінансова співучасть з їхнього боку, так і нефінансовий внесок у визначення пріоритетів витрачання коштів місцевих бюджетів, а також у підтримку та модернізацію попередньо створеної інфраструктури. Відтак нагальними викликами у сфері залучення недержавних суб'єктів є: перехід від відповідальності органів виконавчої влади за «виробництво» суспільних благ до відповідальності за організацію їх «забезпечення»; перехід від моноцентричної до поліцентричної моделі розвитку регіону; підвищення прозорості та підзвітності органів влади населенню; підвищення стабільності та передбачуваності регіональної політики на основі впровадження якірних проектів і запровадження електронного врядування на усіх рівнях управління.
- В області є необхідність впровадження якісно нової системи управління бюджетом і місцевими фінансами, заснованої на переході від освоєння бюджетних коштів до проектного управління, орієнтованого на конкретний результат для конкретної території, та переводі програм соціально-економічного розвитку регіону на проектний принцип формування.
- В області необхідно впровадження збалансованого розвитку продуктивних сил шляхом раціонального природокористування з безумовним пріоритетом застосування різносторонніх механізмів та стимулюючих фінансових та тарифних інструментів енергозбереження, передусім у житловому господарстві, заходів забезпечення ресурсо- та енергоефективності в ЖКГ та промисловості.

Ризики

(визначені в результаті аналізу слабких сторін і загроз)

- Стратегічний розрив, з одного боку, між реальними межами міста Харкова та Харківської агломерацією і, з іншого боку, з існуючою територіально-планувальною структурою урбанізованих зон в області, а також недостатність інвестиційної складової всіх місцевих бюджетів підсилюють ризик подальшої поляризації області навколо обласного центру та посилення процесів деградації у периферійній частині області в довгостроковій перспективі.
- На тлі зношеності стану основних фондів у ЖКГ нарастають техногенні ризики, ризики відключень електроенергії; критична залежність області від імпортованих (завезених) енергоносіїв призводить до розбалансованості енергосистеми; можливе зростання неплатежів населення за енергоносії за високих тарифів при низькій ресурсо- та енергоефективності економіки.
- Закріплення центр-периферійної моделі просторового розвитку регіону при відсутності адресних інвестицій у віддалені райони. Подальша депопуляція віддалених від обласного центру районів.
- Зменшення ресурсів питної води за рахунок погіршення стану поверхневих вод та їх якості зумовлюють подальше погіршення рівня життя на селі та взагалі привабливість такого життя, що посилює міграційні тенденції і депопуляцію сіл.
- Наростання ризику техногенних аварій через зношеність фондів систем життєзабезпечення регіону посилюють енергоресурсовитратність ЖКГ та промисловості, знижують інвестиційну привабливість області в короткотерміновій перспективі, в у середньо- і довгостроковій перспективі обмежують область в становленні усіх секторів економіки.

Отже, подальші кроки з врахування конкурентних переваг, сучасних викликів і ризиків Харківської області в умовах розвитку інтеграційних процесів зумовлюють вибір таких пріоритетів для подальшого цілепокладання:

- поглиблення наукоємної і спеціалізації при збереженні унікальних особливостей;
- набуття нових якостей метрополітенського регіону і лідерських функцій у забезпеченні конкурентоспроможності та економічного згуртування України в євроінтеграційному векторі;
- досягнення збалансованості розвитку агломерації;
- модернізації та підвищення доступності основних інфраструктурних підсистем і життєвих благ;
- забезпечення енергобезпеки, енергонезалежності України.

**РОЗДІЛ 4. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ОБЛАСТІ:
СТРАТЕГІЧНІ, ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ**

4.1. Зведена таблиця цілей

Стратегічна ціль № 1. Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП	Стратегічна ціль № 1 Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП	
	Оперативні цілі	
	1.	Забезпечення енергобезпеки регіону за рахунок підвищення енергоресурсоефективності економіки шляхом залучення зовнішніх і внутрішніх інвестицій у модернізацію фондів промисловості та підприємств житлово-комунального господарства, розвиток відновлюваної та альтернативної енергетики на власній сировинній базі (біомасі, бурому вугіллі, твердих побутових відходах тощо), забезпечення збалансованості енергосистеми маневреними потужностями
	2.	Локалізація на території регіону виробництва енергоресурсоефективного обладнання із застосуванням сучасних технологій для забезпечення потреб області та внутрішнього ринку України
	3.	Створення системи пропаганди енергоресурсоефективної поведінки. Організація консалтингових послуг в сфері енергоресурсоефективності для потреб підприємств і населення
	4.	Диверсифікація зовнішніх ринків та географії залучення інвестицій, включення підприємств регіону до міжнародних технологічних ланцюгів і коопераційних мереж шляхом налагодження маркетингової діяльності за кордоном з використанням можливостей дипломатичних представництв України, бізнес-асоціацій, діаспори, а також політико-економічних кіл, зацікавлених у співпраці з Україною. Пріоритети: країни ЄС, США, Канада, Китай та інші країни Азії, країни Африки, Близького Сходу, Латинської Америки
	5.	Трансформація вищої освіти і науки на повноцінний сектор економіки – драйвер становлення інноваційного підприємництва в регіоні. Інституціональне забезпечення комерціалізації знань з використанням можливостей, закладених в Законі України «Про вищу освіту». Розвиток соціально-побутової та соціально-культурної студентської інфраструктури.
	6.	Створення системи маркетингового просування регіону як столиці ІТ-аутсорсингу України
	7.	Розвиток внутрішньообласного рекреаційного та подієвого туризму як галузі малого та середнього бізнесу, що має високий потенціал створення нових робочих місць і розширення дохідної бази місцевих бюджетів в умовах зростання попиту на послуги туризму і дозвілля з боку населення обласного центру
	8.	Розвиток внутрішньообласного туризму як економіко- та бюджетотворюючого сектору територіальних громад
	9.	Розвиток ланцюгів додавання вартості малих і середніх агровиробників через формування кооперативних об'єднань, збутових асоціацій, переробних підприємств
	10.	Збереження та відтворення потенціалу родючості ґрунтів. Відведення земель під формування Національної екологічної мережі згідно цільових показників, встановлених Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року

Стратегічна ціль № 2 Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток	Стратегічна ціль № 2 Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток
	Оперативні цілі
	1. Впровадження механізмів співробітництва територіальних громад для посилення можливостей їхнього розвитку шляхом об'єднання у спільний соціально-економічний, інвестиційний простір із єдиним планувальним, розселенським і природно-екологічним каркасом, узгодженим використанням об'єктів інфраструктури, територій і ресурсів
	2. Визначення чітких меж, функціональної спеціалізації та принципів узгодженого управління розвитком урбанізованих зон. Оновлення схеми планування територій груп адміністративно-територіальних одиниць у зоні впливу Харкова, Ізюму, Куп'янська та Лозової
	3. Реконструкція та модернізація очисних споруд для підвищення якості водних об'єктів в межах урбанізованих зон. Реалізація «Комплексного плану оздоровлення басейну ріки Лопань» із міжнародною участю
	4. Застосування та модернізація існуючих механізмів державних житлових програм. Розробка нових регіональних і місцевих програм здешевлення іпотечного кредитування для будівництва і придбання житла, адаптованих до місцевих умов і потреб конкретних територій. Забезпечення максимальної доступності участі в цих програмах для усіх верств населення з метою залучення обсягів інвестицій, здатних стимулювати розвиток економіки
	5. Широке залучення громадських організацій та бізнесу на районному та місцевому рівні до надання соціальних послуг населенню, розвитку інфраструктури здорового способу життя та дитячої інфраструктури на основі соціального партнерства та аутсорсингу
Стратегічна ціль № 3 Ефективне управління місцевим розвитком	Стратегічна ціль № 3 Ефективне управління місцевим розвитком
	Оперативні цілі
	1. Впровадження принципів суспільно-приватного партнерства в усіх сферах управління розвитком регіону та місцевих громад
	2. Перехід від освоєння бюджетних коштів до проектного управління, орієнтованого на конкретний результат для конкретної території
	3. Подолання відомчої роз'єднаності шляхом розробки та реалізації інтегральних проектів, здатних спричинити мультиплікативний, системний ефект на розвиток різних секторів економіки та людський розвиток на регіональному та місцевому рівні. Застосування принципів софінансування та додатковості (використання ресурсів всіх рівнів і джерел – державного, регіонального, місцевого, державно-і суспільно-приватного партнерства тощо)
	4. Системне залучення у місцевий розвиток коштів міжнародних фінансових організацій (в т.ч. на грантовій основі), проектів міжнародної технічної допомоги, пільгових кредитів та кредитів із грантовою часткою
	5. Нарощування доходів місцевих бюджетів через розширення сфери неподаткових надходжень та підвищення ефективності управління майном і земельними ресурсами
	6. Впровадження системи електронного урядування та інформаційного забезпечення прийняття державних управлінських рішень в роботу регіональних та місцевих органів влади
	7. Впровадження системи муніципальних енергетичних планів на базі енергосервісних договорів для зовнішнього софінансування проектів енергоефективності та енергозбереження
	8. Розробка та впровадження проектів та програм реінтеграції тимчасово вимушених переселенців із зони АТО у співробітництві з центральними органами влади, громадським сектором та міжнародними організаціями.
	9. Впровадження системи бенчмаркінгу конкурентоспроможності регіону.

Рис. 246. Стратегічні та оперативні цілі Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року

4.2. Стратегічна ціль 1. Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП

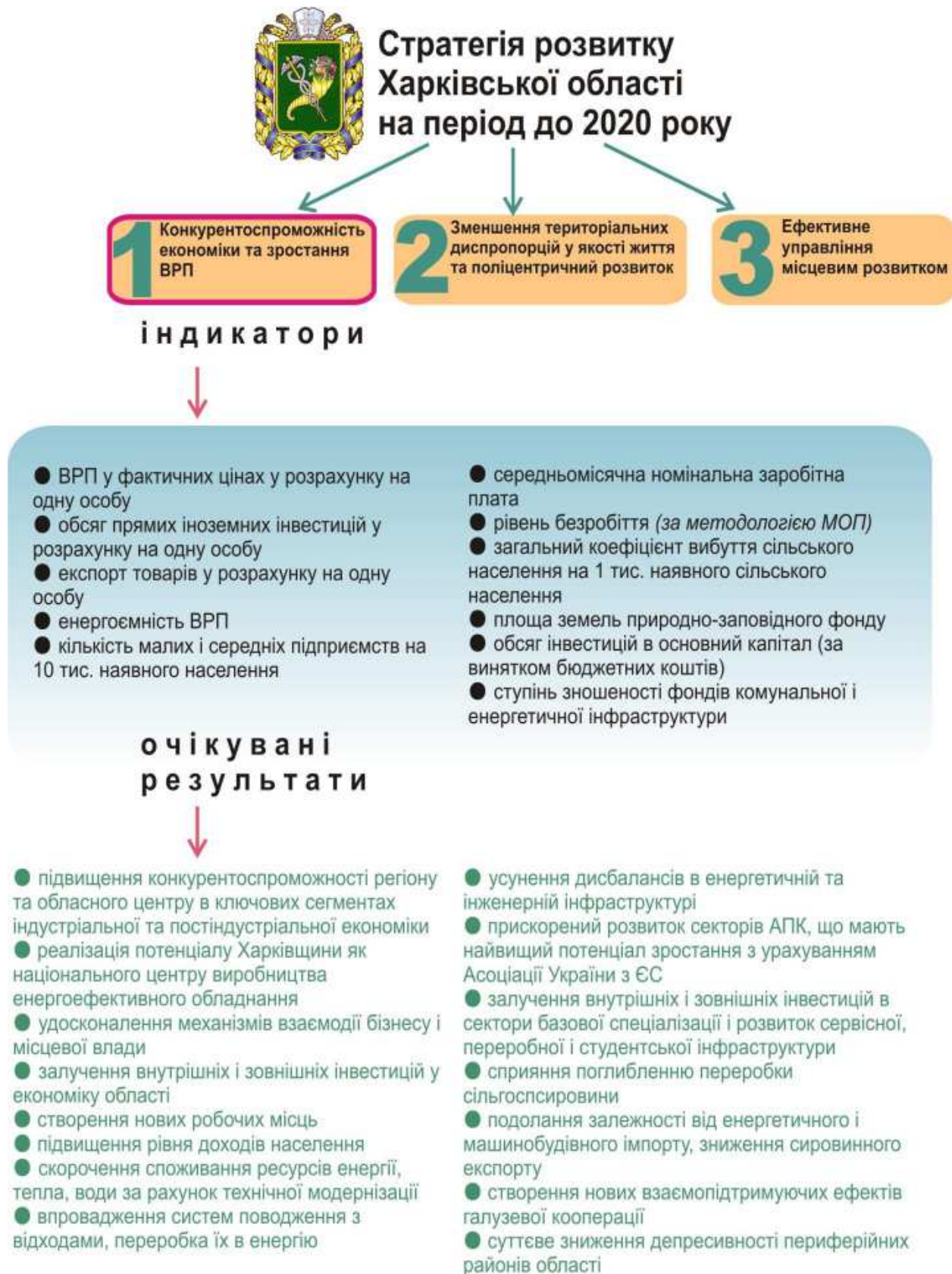

Рис. 247. Стратегічна ціль №1: Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП

4.3. Стратегічна ціль 2. Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток

Рис. 248. Стратегічна ціль №2: Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток

4.4. Стратегічна ціль 3. Ефективне управління місцевим розвитком

Рис. 249. Стратегічна ціль №3: Ефективне управління місцевим розвитком

4.5. Якірні проекти

Рис. 250. Якірні проекти реалізації стратегії розвитку Харківської області до 2020 року

РОЗДІЛ 5. СЦЕНАРІЙ РОЗВИТКУ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

5.1. Цільовий сценарій розвитку Харківського регіону

Реалізація цільового сценарію розвитку Харківського регіону передбачає його включення до системи міжнародних зв'язків, доступ до міжнародних ринків капіталу, визначення його місця у системі міжнародних ринків та міжнародного розподілу праці та надбання якостей одного з опорних центрів у загальноєвропейській поліцентричній системі метрополітенських регіонів. Активізація роботи місцевих органів управління із конвертації геополітичних та іміджевих переваг України та Харківщини у інвестиції у виробничий сектор та суттєве посилення присутності харківських товарів та послуг на світових ринках.

Основною передумовою реалізації сценарію є системне скорочення обмежень для розвитку міжнародних економічних та суспільних зв'язків. Локомотивами зростання регіону стають: окремі сектори переробної промисловості через впровадження нових технологій у традиційні галузі промисловості, видобування вуглеводнів, промисловість виробництва та постачання електроенергії, тепла та води через залучення світових брендів до енергоресурсоефективної модернізації інфраструктури ЖКГ, агропромисловий комплекс, надання освітніх та інжинірингових послуг. Активізація цих секторів забезпечить процеси зростання в усіх інших секторах економіки регіону.

Модернізація енергогенеруючих потужностей та розвиток енергозбереження за наявності великих покладів природного газу та бурого вугілля надасть імпульс машинобудуванню, альтернативній енергетиці та інжиніринговим послугам і дозволить локалізувати в регіоні виробництво сучасного енергетичного обладнання для інших регіонів України.

Природні та ландшафтні умови, які є традиційними сильними сторонами сільського господарства регіону, будуть доповнені впровадженням нових технологій виробництва та переробки зернових культур, розвитком нових потужностей з переробки м'ясо-молочної продукції і за умови раціонального землезбереження.

Розвиток студентської соціально-побутової інфраструктури суттєво підвищує привабливість Харкова як молодіжного і студентського центру Європи, розширює можливості мобільності як викладачів так і студентів, забезпечить умови для трансферу знань, технологій освітніх та соціальних стандартів розвинених країни, створює умови для їх імплементації, що зробить освіту шлюзом європеїзації регіону. Взаємодія освітніх та наукових центрів забезпечить умови для комерціалізації нових технологій, розвитку підприємництва та наукоємних виробництв та сервісів. Драйверами економічної росту та зайнятості серед молоді стають інформаційно-комп'ютерні технології, дизайн та креативні індустрії. Поширення мережі широкосмугового Інтернету забезпечуватиметься розвитком банківського, житлово-комунального, медичного та інших сервісних секторів економіки.

Просування регіону на міжнародних ринках забезпечить подальший системний розвиток міжнародного співробітництва з ключовими партнерами з країн ЄС, Азії та Північної Америки. Створення мережі нових сервісних інституцій у сукупності із інституційно підкріпленим просуванням економічних інтересів за кордоном дозволить Харківщині більш скоріше інтегруватися у міжнародні ділові мережі та технологічні ланцюжки та збільшити свою присутність не тільки на традиційних ринках спеціалізації, але й на нових високотехнологічних ринках.

Активізація виробництва також підвищить економічну активність у населених пунктах периферійного поясу регіону та забезпечить формування поліцентричної моделі розвитку на відміну від існуючої моноцентричної та зумовить перехід від асиметричного (центр-периферійного) до більш збалансованого багатополюсного розвитку території області, закріплення тенденцій стійкого соціально-економічного розвитку. Впровадження сучасних підходів в управління регіональним розвитком та просторового планування дозволить додати конкретну і реальну цінність для конкретних місцевих громад чи галузей, суттєво посилюючи довіру і адресність

зусиль, розширюючи інвестиційні можливості місцевих громад у залученні неподаткових надходжень та грантів.

В умовах сучасних викликів надбання Харківською областю метрополітенського статусу з урахуванням європейського принципу «розумної спеціалізації» допоможе скорішій інтеграції України до загальноєвропейських процесів соціального, економічного та територіального згуртування.

В системі охорони навколишнього природного середовища відбуватимуться подальше розширення Національної екологічної мережі за рахунок земель природоохоронних територій, облаштування і належне інфраструктурне забезпечення рекреаційних зон навколо обласного центру та нових «полюсів зростання» в районах області, поширення еко- та внутрішнього туризму.

Цільовий сценарій передбачає використання більшості можливостей та усіх сильних сторін Харківської області за умови випереджаючої нейтралізації або ненастання головних стратегічних ризиків, наведених у SWOT-аналізі. Таким чином, реалізація цільової функції даної Стратегії-2020 дає достатню відповідь на ключове питання: «Як заробити, аби забезпечити належне фінансування соціальної сфери і високу якість життя?».

5.2. Інерційний сценарій розвитку Харківського регіону

Інерційний сценарій розвитку регіону передбачає використання наявного потенціалу території з урахуванням загальної динаміки ВВП країни. Якщо розглядати інерційний сценарій у порівнянні з іншими регіонами то можливою є втрата регіоном полюсного значення в Україні та східній Європі на користь Дніпропетровська чи Белгороду.

Сценарій інерційного розвитку господарства регіону буде визначатися унеможливленням залучення в регіон коштів комерційних інвесторів та грантових коштів міжнародних організацій та урядів. За таких умов бюджетні та фінансові ресурси регіону будуть неспроможні забезпечити розширене відтворення господарського комплексу, а їх обсягів вистачатиме лише для підтримки існуючих потужностей у робочому стані.

Основою соціально-економічного розвитку Харківщини будуть традиційні види економічної діяльності та підприємництва. Регіон розвивається як територія, що характеризується переважно промислово-аграрною та сервісно-торгівельною спеціалізацією економіки. Розвиток вуглеводне видобування та електрогенерації залишаються монополізованими та закритими, для залучення зовнішніх капіталів, секторами. Монополія у сфері жилого-комунальної інфраструктури обмежує широке впровадження енергозбереження.

При цьому, на певному відрізку часу господарство ще зможе розвиватися за тенденціями, що склалися в попередній період, але у стратегічній перспективі, коли основні фонди зазнають критичної межі зносу, можна очікувати перманентну аварійну ситуацію в господарському комплексі області, а також наростання соціальних проблем населення і відповідне падіння рівня життя. Високою залишається ймовірність стримування інновацій у соціальній сфері, зниження вкладень в інфраструктуру регіону, орієнтація домашніх господарств на виживання, збереження соціальних диспропорцій, низькі темпи зростання економіки регіону та життєвого рівня.

В умовах розвитку за інерційним сценарієм обласна влада не зможе концентрувати увагу на перспективних цілях та напрямках соціально-економічного розвитку, а буде лише підтримувати життя в усіх сферах господарства. Можливості для вирішення питань місцевого значення залишаться майже на існуючому рівні, залежність від бюджетної політики держави буде зростати. Також не варто очікувати істотного зростання активності громад та активізації суспільно-приватного партнерства.

Очікуваним є продовження тенденції скорочення науково-технічного потенціалу через відтік кваліфікованих кадрів (науковців, інженерно-технічних працівників, робітників). Незначними

темпами будуть нарощуватися інвестиції, причому не в реальний, а в фінансово-кредитний сектор економіки та торгівлю.

Стратегічний вибір цього сценарію буде полягати в утриманні соціально-економічної ситуації за рахунок стабільності розвитку економіки і доходів населення на прийнятному рівні та їх помірному зростанні залежно від макроекономічної ситуації, яка буде складатися.

Вища школа Харкова без оновлення соціально-побутової інфраструктури студентства та створення умов для залучення платоспроможного контингенту буде поступово переорієнтовуватися на менш платоспроможні та вимогливі сектори, наприклад азіатський. Це, у свою чергу, сприятиме втраті Харковом статусу національної «кузні кадрів» - відплив найбільш активної частини вітчизняних студентів в інші міста та посилення міграційного тиску в регіоні за рахунок країн Азії.

Збереження існуючих тенденцій просторового розвитку, декларація розвитку урбозон за відсутності реальних точок зростання в регіоні зумовить подальшу деградацію периферійного поясу населених пунктів регіону, втрати працездатного населення, наростання демографічного тиску за рахунок пенсіонерів, соціального навантаження на бюджет при скороченні джерел.

Інерційний сценарій передбачає не використання можливостей а також не актуалізацію і не небуття критичного значення загрозами наведеними у SWOT аналізі. Таким чином інерція дозволить ще протягом 5-10 років забезпечувати розвиток та позитивні індекси обсягів виробництва промисловості. Однак, знос буде зростати випереджувальними темпами і при наявності окремих високо конкурентоспроможних підприємств загальний рівень конкурентоспроможності регіону буде зменшуватися. Наростання цих проблем вестиме до неможливості залучення коштів у розвиток міського середовища, нехватки коштів для оновлення житлово-комунального господарства та зростання тарифів. Це, у свою чергу призводитиме до зменшення якості життя в регіоні і створення передумов для відпливу найбільш кваліфікованих фахівців, у тому числі з орієнтованих на сервіс секторів у першу чергу: ІТ, архітектури, права і т.д.

5.3. Кризовий сценарій розвитку Харківської області

Кризовий сценарій розвитку регіону передбачає прискорене вичерпання наявних сильних сторін розвитку Харківської області за умови часткової реалізації можливостей та загострення стратегічних загроз розвитку.

Одним з ключових чинників актуалізації кризового сценарію розглядаються зволікання підприємств регіону із впровадженням нових стандартів для виходу на нові ринки та збереження високого ступеня орієнтації на зовнішньоторговельні операції з Росією при високих політичних ризиках заморожування чинних угод і непередбачуваного застосування торговельних бар'єрів з боку Російської Федерації.

Область буде дуже залежна від зовнішніх тенденцій, поступово втрачаючи сили для забезпечення себе та інших областей України необхідними ресурсами, як кваліфікованими людськими, так і природними та фінансовими. У довгостроковій перспективі обласний центр не зможе набувати нових необхідних якостей для забезпечення конкурентоспроможності економіки регіону і постійного надсилання нових «імпульсів» для розвитку в райони області, залишившись просто великим населеним пунктом.

Головними обмеженнями навіть для збереження існуючого зараз рівня продуктивності праці стануть, по-перше, негнучкість, неспроможність змінюватися під впливом зовнішніх факторів і, по-друге, низькотехнологічний характер збереженого промислового та енергетичного секторів, роздрібної торгівлі та житлово-комунальних послуг при майже гарантованій неефективності зусиль з боку місцевих органів влади, спрямованих на гасіння соціальних "пожеж" і на залучення поодиноких сторонніх інвесторів.

Переважними важелями для регулювання відносин в області стануть неформальні, а не засновані на праві формальні інститути, що втілюються у масовому ухиленні від виконання законів і посилення кримінальних силових угруповань.

Драйверами економічної стабільності залишаться роздрібна торгівля імпортованими товарами народного споживання і продовольства, обробна промисловість з переважною орієнтацією на внутрішній ринок регіону і України, сектор розваг та ресторанний бізнес в обласному центрі, рослинництво з орієнтацією на експорт вирощеної сировини чи напівфабрикатів, а також бюджетна сфера, при цьому посиляться і тіньовий «сірий» сектор економіки. Це зумовить наростання бідності та безробіття серед широких верств населення, особливо у сільській місцевості та осіб з низьким рівнем кваліфікації. І це буде сприяти посиленню ієрархічній міграції та депопуляції села.

Істотним обмеженням стане швидке скорочення чисельності працездатного населення майже в усіх районах області, що обумовлено несприятливими довготривалими тенденціями розвитку демографічної ситуації. І результаті цього динаміка зайнятості, окрім міста Харкова, в цілому буде щороку негативною.

В області суттєво прискоряться процеси моноцентричного розвитку навколо і в середині обласного центру, що буде супроводжуватися сильнішим розшаруванням населення по доходах, за рівнем і якістю життя, за можливостями отримання базових соціальних послуг по всій території Харківщини. Буде позначатися щороку наростаюча ресурсна залежність області та громад від муніципальних запозичень і бюджетних субвенцій, дотацій з Києва, які, скоріше за все, будуть запізненими або замалими навіть для того, щоб зберегти «статус-кво». Це буде викликати значні соціальні невдоволення і стрімке погіршення криміногенної обстановки по всій області. Додатковим негативним чинником в цьому відношенні також розглядається загострення соціально-економічних, в тому числі, демографічних викликів, пов'язаних з бойовими діями в частині Донецької та Луганської областей, в умовах, коли програми програм реінтеграції тимчасових вимушених переселенців з зони АТО продемонструють недостатню ефективність. Якщо активні військові дії на Сході набудуть затяжного характеру, а територія їх проведення розширюватиметься, негативні тенденції набудуть особливої гостроти.

За умови триваючого зволікання з технологічною модернізацією фізично застарілої енергетичної та комунальної інфраструктури існують дуже великі шанси настання низки техногенних аварій в великих населених пунктах області. Поліпшення побутових умов і покращення якості комунальних послуг об'єктивно будуть спричинені громадською ініціативою «знизу» і переважно за рахунок коштів мешканців у самозабезпеченні.

На тлі наростаючих соціальних, фінансово-економічних та комунальних проблем область і особливо обласний центр будуть втрачати свою спеціалізацію та унікальні особливості – збережені галузеві (вища освіта, машинобудування, наукові розробки, харчова промисловість), історико-культурні; для відновлення деяких з них знадобляться десятиріччя інтенсивних зусиль.

Стратегічний вибір цього сценарію буде полягати у оперативному маневруванні отриманими з «центру» бюджетними ресурсами для збереження соціальної стабільності в регіоні. Вірогідність стратегічного вибору даного сценарію оцінюється як мала.

РОЗДІЛ 6. УЗГОДЖЕНІСТЬ СТРАТЕГІЇ З ПРОГРАМНИМИ ТА СТРАТЕГІЧНИМИ ДОКУМЕНТАМИ

Національна система стратегічного планування базується на узгодженій системі координації процесів стратегічного планування на центральному, регіональному та місцевому рівні.

Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року узгоджується з:

- Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року,
- тематичними цілями Регіональної політики ЄС у програмному періоді 2014 – 2020.

Середньострокове і короткострокове державне стратегічне планування розвитку Харківської області узгоджується з процесами стратегічного планування розвитку регіонів / областей та міст на основі розробки та ухвалення відповідних стратегічних документів.

Стратегія розвитку Харківської області узгоджена з Генеральною схемою планування території України, схемами планування адміністративно-територіальних одиниць різного рівня та населених пунктів, а також місцевими стратегіями розвитку (стратегіями розвитку міст і районів області).

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385, включає три Стратегічні цілі:

1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів,
2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток,
3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.

Стратегія розвитку Харківської області розроблена у чіткій відповідності до Державної стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року та процесів державного стратегічного планування розвитку окремих секторів економіки країни та її областей, що враховує потреби їх розвитку, та необхідність підвищення конкурентоспроможності.

6.1. Узгодженість Стратегічних цілей Стратегії розвитку Харківської області зі Стратегічними та операційними цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року

Стратегічні та операційні цілі Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року

Стратегічні цілі -розвитку Харківської області до 2020 року	Операційні цілі Стратегії-розвитку Харківської області до 2020	Стратегічна ціль №1. Підвищення конкурентоспроможності регіонів			Стратегічна ціль № 2. Територіальна соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток			Стратегічна ціль №3. Ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку				
		1.1. Підвищення ролі та функціональних можливостей міст у подальшому розвитку регіонів	1.2. Створення умов для поширення позитивних процесів розвитку міст на інші території, розвиток сільської місцевості	1.3. Підвищення ефективності використання внутрішніх чинників розвитку регіонів	2.1. Запобігання зростанню диспропорцій, що гальмують розвиток регіонів	2.2. Забезпечення комфортного та безпечного життєвого середовища для людини незалежно від місця її проживання	2.3. Розвиток міжрегіонального співробітництва	3.1. Удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні	3.2. Підвищення якості державного управління регіональним розвитком	3.3. Посилення міждержавної координації в процесі планування та реалізації регіональної політики	3.4. Інституційне забезпечення регіонального розвитку	3.5. Реформування територіальної організації влади та місцевого самоврядування
№1 «Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП»	1.1.		✓	✓						✓		
	1.2.	✓								✓		
	1.3.										✓	
	1.4.	✓	✓				✓				✓	
	1.5.	✓	✓	✓						✓	✓	
	1.6.	✓	✓								✓	
	1.7.				✓							
	1.8.				✓							
	1.9.									✓		
	1.10.					✓						
№2 «Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток»	2.1.			✓	✓	✓					✓	✓
	2.2.				✓						✓	✓
	2.3.				✓	✓	✓					
	2.4.				✓	✓						
	2.5.	✓	✓		✓							
	2.6.			✓	✓	✓						
№3 «Ефективне управління місцевим розвитком»	3.1.		✓	✓			✓	✓	✓		✓	
	3.2.			✓				✓	✓			✓
	3.3.							✓	✓			
	3.4.	✓		✓								
	3.5.		✓	✓								
	3.6.	✓	✓			✓			✓		✓	
	3.7.							✓			✓	
	3.8.			✓		✓				✓	✓	
	3.9.		✓	✓					✓	✓	✓	

Рис. 251. Узгодженість цілей і завдань розвитку Харківської області до 2020 р. зі стратегічними і операційними цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року

6.2. Узгодженість Стратегічних цілей Стратегії розвитку Харківської області з тематичними цілями Регіональної політики ЄС у програмному періоді 2014 – 2020

Тематичні цілі Регіональної політики ЄС у програмному періоді 2014 – 2020

Стратегічні цілі Стратегії-розвитку Харківської області до 2020	Оперативні цілі Стратегії-розвитку Харківської області до 2020	№1 «Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП»										№2 «Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток»						№3 «Ефективне управління місцевим розвитком»																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																		
		Інновації та R&D (400 / 12,3%)*	Інформаційно-комп'ютерні технології (13,7 / 4,2%)	Підтримка малого і середнього бізнесу (32,7 / 10,1%)	Низько-вуглецева економіка (37,8 / 11,6%)	Адаптація до змін клімату (7 / 2,2%)	Навколишнє середовище (32,5 / 10%)	Мережева інфраструктура (59,1 / 18,2)	Зайнятість (33,6 / 10,3%)	Соціальне включення (31,9 / 9,85%)	Освіта (32,5 / 10%)	Ефективне управління (4,3 / 1,3%)																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																								

*у дужках - загальний обсяг фінансування у млрд. євро та їх % у загальному обсязі

Рис. 252. Узгодженість цілей і завдань розвитку Харківської області до 2020 р. з прийнятим тематичним цілям Регіональної політики ЄС у програмному періоді 2014 – 2020

РОБОЧА ГРУПА З ПІДГОТОВКИ ПРОЕКТУ СТРАТЕГІЇ

Голова: Райнін І.Л.

Заступники голови: Бакіров В.С., Белова Л.О., Лукашов О.О., Немикіна Л.П., Суботін В.Г.

Відповідальний секретар: Коваленко В.М.

Члени робочої групи: Світлична Ю.О., Чернов С.І., Бабаєв В.М., Бабічев А.В., Галацан О.В., Грива Р.С., Губа В.М., Данилів Б.В., Дудка О.О., Дудник Д.В., Капусник І. В., Кірюхін О.М., Кириленко В.В., Латинін М.А., Мамонтова О.Г., Нємець К.А., Никитченко М. А., Овсянніков С.І., Рабінович М.С., Фадєєв В.І., Яцина О.А.

ГРУПА РОЗРОБНИКІВ

Керівник групи розробників: Лукашов О.О.

Редакційний комітет: Бакіров В.С., Белова Л.О., Дунаєв І.В., Кірюхін О.М., Кононенко І.В., Лисенко І.Є., Логвиненко О.С., Лукашов О.О., Родченко В.Б.

Колектив експертів: Амосов О.Ю., Архієреєв С.І., Ачасов А.Б., Бабаєв В.Ю., Барило І.М., Белова Л.О., Благодатна Г.І., Бодня О.В., Бублій М.П., Бульба В. Г, Вензель О.С., Вірченко П.А. , Власова О.Є., Гаврісь О.М., Газарян С.В., Глущенко В.В., Глущенко О.В., Гнатенко А.І., Данько Г.О., Дергопутська К.І., Дикань В.Л., Димченко О.В., Доля В. К., Дудка О.О., Дунаєв І.В., Єршова Н.Ю., Жадан О.В., Жемеров О.О., Ильїн В.В., Казакова Н.А., Кандиба Ю.І., Карамішев Д.В., Карпалюк І.Т., Карпушенко М.Ю. , Карюк А.О., Квартенко Р.О., Квітка А.В., Клименко В.Г., Ключко Л.В., Кононенко І.В., Корепанов Г.С., Косенко В.В., Кочанов Е.О., Крайнюков О.М., Крамарева О.С., Краснокутська Н.С., Кривоконь Н.І., Кудінова М.М., Кузько М.В., Кулєшова Г.О., Кулик М.І., Кульшова Г.О., Кучеров К.І., Куц Ю.О., Кучерява К.Я., Латинін М.А., Лисенко І.Є., Ліхван В.Ф., Максименко Н.В., Малий Ю.С., Маляренко В.А., Мельникова К.Ю., Мельникова К.І., Мілаш Л.М., Міщенко В.А., Міщенко В.А., Мозгова Г.В., Молчанова Н.С., Мушинська Н.Ю., Лелюк Н.Є., Надточій О.А., Некос А.Н., Нємець К.А., Нємець Л.М., Панова О.Д., Парфіненко А.Ю., Перерва П.Г., Пересадько В. А., Пілюгін А.В., Погребський Т.Г., Подлепіна П.О., Пономарьов В.В., Попович Н.В., Поступна О.В., Прасол В.М., Прасул Ю.І., Прибилова В.М., Пруненко Д.О., Рекун Г.П., Решевець О.В., Решетченко С.І., Родченко В.Б., Саратов О.О., Сегіда К.Ю., Сивоконь В.О., Сінна О.І., Славута О.І., Сліпченко О.П., Статівка Н.В., Стольберг Ф.В., Сухонос М.К., Тамм А.Є, Телебєнєва Є.Ю., Тернова І.А., Тітенко Г.В., Товажнянський Л.Л., Ульянченко Ю.О., Уткіна К.Б., Ханова О.В., Хрипко О.І., Шмуклер В.С., Шпурик К.В., Юрченко С.О., Яковлев А.І., Ярова К.Ю., Ярошенко І.В.

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ

Рис. 1. Методологічна основа Стратегії.....	4
Рис. 2. Економічне «ядро» ЄС	5
Рис. 3. Моноцентризм	5
Рис. 4. Поліцентризм	5
Рис. 5. Метрополітенські регіони в ЄС (Джерело – Metrex, UrbanAudit, 2011)	6
Рис. 6. Стратегія «Європа 2020»	7
Рис. 7. «Розумний» розвиток регіону (Джерело: POLYCE – Polycentrism in Central Europe)	8
Рис. 8. Європейські принципи управління місцевим розвитком.....	8
Рис. 9. Харківська область у загальнодержавних рейтингах	10
Рис. 10. Харківська область у результатах дослідження розвитку регіонів Європейських країн-сусідів ЄС	11
Рис. 11. Ключові вимірювані цілі розвитку Харківської області згідно державних завдань	12
Рис. 12. Географічне положення та площа області	14
Рис. 13. Адміністративно-територіальний устрій та органи місцевого самоврядування	14
Рис. 14. Рівень урбанізації та чисельність населення регіонів України	16
Рис. 15. Розселення населення Харківської області, 2013 рік.....	16
Рис. 16. Надрайонні системи розселення в межах області	17
Рис. 17. Класифікація міст області залежно від ролі в системі розселення та спеціалізації	18
Рис. 18. Статеві-вікова структура населення Харківської області, 2013 рік	18
Рис. 19. Демографічне навантаження регіонів України	19
Рис. 20. Демографічне навантаження адміністративно-територіальних одиниць області	19
Рис. 21. Зміна кількості наявного населення регіонів України у 1989 – 2013 роках.....	20
Рис. 22. Природний рух населення регіонів України, 2013 рік.....	20
Рис. 23. Природний рух населення Харківської області та середня тривалість життя, 2013 рік	21
Рис. 24. Смертність населення Харківської області, 2013 рік.....	22
Рис. 25. Міграційний рух населення України, 2013 рік.....	22
Рис. 26. Загальна міграція населення Харківської області, 2013 рік	23
Рис. 27. Розподіл тимчасових вимушених переселенців із зони АТО по регіонах України, 9.01.2015	23
Рис. 28. Демографічний потенціал регіонів України, 2013 рік.....	24
Рис. 29. Демографічний потенціал адміністративно-територіальних одиниць області, 2013 рік.....	24
Рис. 30. Параметри людського розвитку в Харківській області, 2013 рік.....	25
Рис. 31. Інтегральний Індекс людського розвитку населення в Україні згідно даних ІДСД ім. М.В. Птухи НАН України, 2013 рік	25
Рис. 32. Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей в розрізі регіонів України, 2013 рік.....	26
Рис. 33. Забезпеченість населення лікарями усіх спеціальностей в розрізі районів, 2013 рік	26
Рис. 34. Планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів у розрізі районів, 2013 рік.....	26
Рис. 35. Амбулаторії загальної практики-сімейної медицини в розрізі районів, 2013 рік.....	27
Рис. 36. Фельдшерсько-акушерські пункти в розрізі районів, 2013 рік.....	27
Рис. 37. Захворюваність на 100 тис. населення у 2000 – 2013 роках.....	27
Рис. 38. Поширеність захворювань на 100 тис. населення у 2000 – 2013 роках.....	27
Рис. 39. Захворюваність населення за показником вперше в житті зареєстрованих випадків захворювань (у відсотках) у порівнянні з Україною, 2013 рік (Джерело: Державна служба статистики України)	28
Рис. 40. Стан здоров'я населення в розрізі районів, 2013 рік.....	28
Рис. 41. Кількість інвалідів на обліку у Пенсійному фонді в розрізі регіонів України, 2013 рік.....	29
Рис. 42. Кількість пенсіонерів на обліку у Пенсійному фонді в розрізі районів, 2013 р.....	29
Рис. 43. Кількість пенсіонерів-інвалідів на обліку у Пенсійному фонді в розрізі районів, 2013 рік.....	29
Рис. 44. Розподіл пенсіонерів за видами пенсій (у % до їх загальної кількості)	30
Рис. 45. Кількість осіб, охоплених соціальним обслуговуванням терцентрів	30
Рис. 46. Динаміка надання цільової грошової допомоги непрацездатним громадянам із мінімальними доходами у Харківській області у 2009 – 2013 роках.....	31
Рис. 47. Динаміка збільшення суми виплат державної допомоги сім'ям із дітьми у Харківській області у 2009 – 2013 роках	31
Рис. 48. Динаміка кількості сімей із дітьми, яким призначено допомогу у Харківській області у 2009 – 2013 роках.....	31
Рис. 49. Динаміка кількості сімей, які отримують субсидії на відшкодування оплати житлово-комунальних послуг у Харківській області за 2009 – 2013 роки	31
Рис. 50. Надання населенню субсидій готівкою на оплату житлово-комунальних послуг в розрізі районів, 2013 рік	32
Рис. 51. Надання населенню субсидій готівкою на відшкодування витрат для придбання скрапленого газу, твердого і рідкого пічного побутового палива в розрізі районів, 2013 рік	32
Рис. 52. Зайнятість населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) за регіонами України, 2013 рік.....	32
Рис. 53. Орієнтовний баланс трудових ресурсів Харківської області станом на 01.01.2013 року	33
Рис. 54. Розподіл кількості зайнятих за видами економічної діяльності, 2013 рік	33

Рис. 55. Структура зайнятого населення області за найбільшими осередками зайнятості, 2013 рік (дані МОП)	33
Рис. 56. Рівень зареєстрованого безробіття та середньооблікова кількість штатних працівників в розрізі районів Харківської області, 2013 рік.....	34
Рис. 57. Економічна активність населення за статтю та віковими групами.....	34
Рис. 58. Рівень безробіття населення за статтю та віковими групами.....	34
Рис. 59. Навантаження на одне вільне робоче місце за регіонами України, 2013 рік	35
Рис. 60. Попит та пропозиція робочої сили за видами економічної діяльності по області на кінець 2013 року, осіб.....	35
Рис. 61. Навантаження на одне вільне робоче місце в розрізі районів області, 2013 рік.....	36
Рис. 62. Структура доходів населення області, 2012 рік.....	36
Рис. 63. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників за видами економічної діяльності по Україні і Харківській області у 2013 р., грн.....	37
Рис. 64. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у 2013 році, грн	37
Рис. 65. Структура сукупних витрат домогосподарств Харківської області у 2000-2013 рр., %	38
Рис. 66. Структура витрат домогосподарств за основними статтями споживчих витрат у 2012 році,%	38
Рис. 67. Споживання продуктів харчування у домогосподарствах у 2000 – 2012 роках, кг на одну особу на місяць	38
Рис. 68. Відповідність локалізації на території області виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції раціональним нормам споживання.....	39
Рис. 69. Оборот роздрібної торгівлі в 2013 році	39
Рис. 70. Місце Харківської області за основними показниками освітньої інфраструктури серед інших регіонів України на початок 2013/2014 н.р.....	41
Рис. 71. Кількість дошкільних навчальних закладів за регіонами України на початок 2013/2014 н.р.	41
Рис. 72. Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами в розрізі регіонів України, 2013 рік	42
Рис. 73. Мережа дошкільних навчальних закладів у розрізі міст та районів області, 2013 рік.....	42
Рис. 74. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів за регіонами України на початок 2013/2014 н.р.	43
Рис. 75. Кількість загальноосвітніх навчальних закладів за районами Харківської області на початок 2013/2014 н.р.	43
Рис. 76. Динаміка народжуваності дітей у Харківській області.....	44
Рис. 77. Співвідношення малочисельних ЗНЗ до загальної кількості ЗНЗ Харківської області та чисельності в них учнів у 2014/2015 н. р. (станом на 31.10.2014 р.)	44
Рис. 78. Собівартість утримання одного учня (тис. грн) у ЗНЗ Харківської області.....	44
Рис. 79. Загальна кількість шкільних автобусів (одиниць) в розрізі районів Харківської області, 2013 р.	45
Рис. 80. Загальний рейтинг участі учнівських команд у IV етапі Всеукраїнських учнівських олімпіад у 2013/2014 н. р. у розрізі регіонів України	45
Рис. 81. Результати тестування у 2012 році якості знань учнів за місцем проживання та отриманими балами з англійської мови, відсотків загальної кількості учнів відповідної місцевості	45
Рис. 82. Професійно-технічні навчальні заклади та вищі навчальні заклади I – IV р. а.	46
Рис. 83. Мережа, галузеве спрямування та працевлаштування випускників ПТНЗ області	46
Рис. 84. Динаміка та структура випускників ПТНЗ області	46
Рис. 85. Підготовка учнів за галузевим спрямуванням закладами ПТНЗ Харківської області	46
Рис. 86. Показники відвідування театрів та музеїв за регіонами України.....	47
Рис. 87. Культурно-масові заходи в Харківській області	48
Рис. 88. Кількість спортивних об'єктів на 10 тис. населення	49
Рис. 89. Характеристики мережі спортивних закладів області	49
Рис. 90. Рекреаційні ресурси області – розподіл і забезпеченість порівняно з регіонами України	50
Рис. 91. Природно-рекреаційний потенціал Харківської області.....	50
Рис. 92. Історико-культурний потенціал Харківської області.....	50
Рис. 93. Туристичні пропозиції районів Харківської області	51
Рис. 94. Структура колективних засобів розміщення у 2013 році.....	51
Рис. 95. Кількість колективних засобів розміщення по Україні та Харківській області та динаміка коефіцієнту використання місткості.	51
Рис. 96. Внесок туристичного кластеру до ВРП у 2013 р., %.....	52
Рис. 97. Динаміка прямих іноземних інвестицій в діяльність засобів тимчасового розміщення та ресторанів	52
Рис. 98. Розвиток креативних індустрій як фактор активізації туристичного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності економіки регіону	53
Рис. 99. Відстань автошляхами від Харкова до обласних центрів України, км	54
Рис. 100. Перспективні авіамаршрути міжнародного аеропорту «Харків»	55
Рис. 101. Прогноз пасажиропотоку міжнародного аеропорту «Харків» на період до 2020 року.....	55
Рис. 102. Індекс зручності транспортно-географічного розташування районів області	56
Рис. 103. Довжина та щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям	56
Рис. 104. Реальна транспортна доступність районних центрів: середній час поїздки від Харкова легковим автотранспортом (у хвилинали).....	57
Рис. 105. Вантажообіг і пасажирообіг автомобільного транспорту в районах області.....	57
Рис. 106. Розподіл складських площ в м. Харкові і на приміських територіях (у радіусі 20 км навколо обласного центра).....	58
Рис. 107. Розподіл природних ресурсів в Харківській області.....	59
Рис. 108. Повторюваність високих температур повітря (25°С і вище) на прикладі станції Харків, кількість днів.....	59

Рис. 109. Оцінка урожайності по районах області в залежності від біокліматичного потенціалу	60
Рис. 110. Структура земельного фонду у Харківській області та в Україні.....	60
Рис. 111. Розораність сільськогосподарських угідь	61
Рис. 112. Вміст гумусу в ґрунтах.....	61
Рис. 113. Потенціал лісових ресурсів	62
Рис. 114. Нерудні корисні копалини Харківської області	63
Рис. 115. Кількість родовищ вуглеводнів на території Харківської області	63
Рис. 116. Видобуток природного газу по родовищам Харківської області.....	63
Рис. 117. Оглядова карта родовищ вуглеводнів Харківської області і залишкові балансові запаси природного газу по родовищах (на 01.01.2012 р.), млн м ³	64
Рис. 118. Основні водоносні горизонти і комплекси, що використовуються для цілей водопостачання Харківської області	65
Рис. 119. Водозабезпеченість на 1 мешканця по районах області.....	65
Рис. 120. Рівень забруднення атмосфери обласних центрів країни за даними Центральної геофізичної обсерваторії ГСЧС України.....	66
Рис. 121. Сальдо перерахувань до державного бюджету України, Харківська область.....	69
Рис. 122. Динаміка та склад доходів бюджету Харківської області	69
Рис. 123. Питома вага власних і закріплених доходів у структурі бюджету	70
Рис. 124. Обсяг власних і закріплених доходів місцевих бюджетів та найбільші платники податків.....	70
Рис. 125. Податки, які мають найбільшу питому вагу у надходженнях до зведеного бюджету області, 2013 рік.....	71
Рис. 126. Розподіл надходжень податку на доходи фізичних осіб по бюджетах області	71
Рис. 127. Рівень доходу місцевих бюджетів Харківської області на одну особу.....	71
Рис. 128. Склад та динаміка витрат бюджету, тис. грн.....	72
Рис. 129. Динаміка зростання питомої ваги бюджету розвитку	72
Рис. 130. Структура та динаміка надходжень до бюджетів розвитку, млн грн	73
Рис. 131. Склад та структура власних коштів зведеного бюджету Харківської області.....	73
Рис. 132. Аналіз змін у податкових надходженнях до місцевих бюджетів у 2015 – 2016 роках.....	74
Рис. 133. Динаміка зміни середнього ступеня зношеності основних засобів в Харківській області, у %.....	75
Рис. 134. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування 2010-2013 роки.....	75
Рис. 135. Динаміка капітальних інвестицій.....	76
Рис. 136. Територіальний розподіл капітальних інвестицій, 2013 рік	76
Рис. 137. Структура капітальних інвестицій Харківської області у 2010 році.....	77
Рис. 138. Структура капітальних інвестицій Харківської області у 2013 році.....	77
Рис. 139. Позиціонування сфер інвестування через динаміку та питому вагу інвестицій, 2013 рік.....	77
Рис. 140. Індекси капітальних інвестицій у житлове будівництво у 2010 – 2013 роках.....	78
Рис. 141. Обсяги введення в експлуатацію об'єктів житлового будівництва в Харківській області, тис. кв. м	78
Рис. 142. Ветхий та аварійний житловий фонд області.....	79
Рис. 143. Прямі іноземні інвестиції в Харківську область станом на 31.12.2013 року, млн дол. США.....	79
Рис. 144. Потенціал інвестиційної привабливості районів Харківської області	80
Рис. 145. Обсяг прямих іноземних інвестицій у Харківську область, млн дол. США	80
Рис. 146. Динаміка річного припливу іноземних інвестицій	80
Рис. 147. Основні країни-інвестори до Харківської області станом на 01.01.2014 року, млн дол. США.....	81
Рис. 148. Динаміка зміни кількості банківських установ Харківського регіону по групах банків за класифікацією НБУ.....	81
Рис. 149. Кредити банків України.....	82
Рис. 150. Кредити банків Харківського регіону.....	82
Рис. 151. ВРП Харківської області у порівнянні з іншими регіонами України	84
Рис. 152. Регіони України за обсягом ВРП, ВРП на душу населення та часткою активних підприємств у їхній загальній кількості.....	85
Рис. 153. ВВП на душу населення у 2013 році за даними Світового банку	85
Рис. 154. Зміна типу структури економіки регіонів протягом 1997—2012 років (Джерело: Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року).....	86
Рис. 155. Структура виробництва валової доданої вартості регіону у порівнянні із країнами Євросоюзу	86
Рис. 156. Структура виробництва валової доданої вартості та зайнятості населення області	87
Рис. 157. Структурні пропорції створення вартості та випуск продукції за видами економічної діяльності в Харківській області за 2012 рік	87
Рис. 158. Суб'єкти підприємницької діяльності: позиціонування за критеріями забезпечення зайнятості, обсягів реалізованої продукції і продуктивності праці у 2012 році.....	88
Рис. 159. Інфраструктура підтримки розвитку підприємництва Харківської області.....	89
Рис. 160. Частка експорту в загальному обсязі реалізованої продукції за сферами економіки Харківщини у 2013 та 2014 роках	90
Рис. 161. Місце харківських товарів в експорті України (за видами економічної діяльності), у %	91
Рис. 162. Динаміка зовнішнього обороту товарів, млн долл. США.....	91
Рис. 163. Динаміка обсягів експорту та імпорту товарів за географічною структурою, тис. дол. США.....	92
Рис. 164. Обсяги зовнішньої торгівлі товарами Харківської області з країнами ЄС та Росією, млн дол. США	92

Рис. 165. Актуальні та перспективні регіони-партнери Харківської області	93
Рис. 166. Основні товари, які експортувалися підприємствами і організаціями Харківської області до Російської Федерації та країн Європейського Союзу у 2013 році	94
Рис. 167. Експорт продукції машинобудування в загальних обсягах реалізації промислової продукції Харківської області у 2013 р., млн дол. США	94
Рис. 168. Географічна структура експорту та імпорту машинобудівної продукції підприємств Харківської області, млн дол. США	95
Рис. 169. Географічна структура експорту продовольчих товарів з Харківщини за найбільшими країнами-імпортерами у 2012 та 2013 роках, у %	95
Рис. 170. Частка найбільших п'яти груп товарів у загальному обсязі експорту регіонів у 2013 році	96
Рис. 171. Місце послуг, що надаються в Харківській області, в експорті України (за видами економічної діяльності), у %	97
Рис. 172. Експорт товарів та послуг з Харківської області в розрахунку на одну особу, дол. США/1 ос.	97
Рис. 173. Прогноз ємності ключових глобальних ринків до 2020 р (в десятках млрд дол.), в яких є перспективи для харківських підприємств	98
Рис. 174. Структура виробництва промислової продукції Харківської області у 2014 році.	100
Рис. 175. Порівняльна структура промислової продукції за основними промисловими групами (2013 рік), %	101
Рис. 176. Основна частина прибутку у промисловості, %	101
Рис. 177. Найвідоміші промислові бренди регіону	102
Рис. 178. Порівняння енергоемності ВВП різних країн (т.у.п./1 тис. долл.США по ПКС) та директивні показники.....	103
Рис. 179. Структура обсягу реалізованої промислової продукції по містах та районах області у 2013 – 2014 роках	104
Рис. 180. Валова продукція сільського господарства за регіонами України у 2013 році	106
Рис. 181. Частка сільськогосподарського виробництва у ВВП країн у 2013 році, %.....	106
Рис. 182. Динаміка виробництва продукції сільського господарства в Харківській області (у постійних цінах 2010 року)	107
Рис. 183. Динаміка продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах (на 1 зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у постійних цінах 2010 року, грн).....	107
Рис. 184. Динаміка рентабельності сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах Харківської області	109
Рис. 185. Виробництво пшениці за регіонами України у 2013 році, ц/га.....	109
Рис. 186. Врожайність зернових у 2013 р., ц/га	110
Рис. 187. Поголів'я корів та виробництво молока за регіонами України у 2013 році.....	111
Рис. 188. Раціональність структури земельних ресурсів Харківської області у 2013 році.....	112
Рис. 189. Енергетичний профіль Харківської області.....	113
Рис. 190. Технічний стан теплових мереж	114
Рис. 191. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг діючими тарифами для населення на послугу з теплопостачання	114
Рис. 192. Розмір тарифів станом на 31.12.2013 на послуги теплопостачання для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України.....	115
Рис. 193. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг теплопостачання для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України станом на 31.12.2013	115
Рис. 194. Охоплення централізованим водопостачанням населених пунктів області.	116
Рис. 195. Стан насосного обладнання на водопровідних насосних станціях.....	116
Рис. 196. Втрати води підприємствами водопостачання Харківської області	117
Рис. 197. Частка ветхих і аварійних водопровідних мереж	117
Рис. 198. Забезпечення централізованим водовідведенням.	118
Рис. 199. Частка ветхих та аварійних каналізаційних мереж від загальної протяжності мереж.....	118
Рис. 200. Розмір середнього тарифу та фактична собівартість виробництва послуги водопостачання.....	119
Рис. 201. Розмір середнього тарифу та фактична собівартість виробництва послуги водовідведення	119
Рис. 202. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг водопостачання та водовідведення діючими тарифами.....	119
Рис. 203. Розмір діючих тарифів на послугу водопостачання для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України.	120
Рис. 204. Розмір діючих тарифів на послугу водовідведення для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України	120
Рис. 205. Рівень відшкодування фактичних витрат виробництва послуг водопостачання та водовідведення діючими тарифами на послуги для населення міста Харкова у порівнянні з обласними центрами України	120
Рис. 206. Дебіторська заборгованість за послуги (за чистою реалізаційною вартістю) станом на 1 січня 2014 року.	120
Рис. 207. Стан оплати населенням послуг водопостачання та водовідведення за 2013 рік.....	121
Рис. 208. Інформація про тарифи на послуги водопостачання по базових підприємствах станом на 1 січня 2014 року.....	121
Рис. 209. Інформація про тарифи на послуги водовідведення по базових підприємствах станом на 1 січня 2014 року ..	121
Рис. 210. Тарифи та рівень відшкодування собівартості тарифом для населення на послуги водопостачання та водовідведення по базових підприємствах обласних центрів станом на 01.01.2014 значно нижча в середньому по Україні - 3,11 грн./м куб. води (з ПДВ) та - 2,24 грн./м куб. стоків (з ПДВ).	121
Рис. 211. Метановий потенціал біогазу звалищ ТПВ у Харківській області.....	123
Рис. 212. Баланс встановлених потужностей електрогенерації ПЕС розташованої в Харківській обл.....	123

Рис. 213. Річні обсяги виробництва електроенергії у ретроспективі.....	123
Рис. 214. Обсяги споживання електроенергії у ретроспективі.....	124
Рис. 215. Коефіцієнт використання генеруючих потужностей ПЕС Харківської області.....	124
Рис. 216. Типовий розподіл перетоку ПЕС між суміжними енергосистемами	125
Рис. 217. Структура магістральних, розподільних мереж та джерела живлення	126
Рис. 218. Структура магістральних, розподільних мереж та джерела живлення Харківської обл.....	126
Рис. 219. Характеристика технічного стану розподільних мереж АК «Харківобленерго» у порівнянні з розподільчими мережами суміжних електропередавальних компаній	127
Рис. 220. Порівняльні цільові показники щодо викидів основних забруднюючих речовин відносно обсягів генерації (Г/кВт*год)	128
Рис. 221. Технічний досяжний енергетичний потенціал нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії (млн т н.е.)	129
Рис. 222. Перспективна просторова конфігурація між об'єктами утворення БЕР та місцями їх використання (сценарії з максимізацією потужності одиначної установки)	130
Рис. 223. Технологічні рішення та напрямки розвитку НВДЕ в тарифоутворенні.....	131
Рис. 224. Порівняльні показники капітальних та експлуатаційних витрат за напрямками генерації.....	131
Рис. 225. Карта ареалів дії спецдозволів на видобуток вуглеводнів в Харківській області станом на 01.03.2015 р. (за даними ДНВП «Геоінформ України»).....	132
Рис. 226. Щільність розміщення розвідочних, добувних та тампонованих свердловин вуглеводнів в Харківській області	132
Рис. 227. Найбільші студентські міста Європи.....	134
Рис. 228. Кількість студентів ВНЗ	134
Рис. 229. Розподіл іноземних студентів (осіб) у ВНЗ III-IV р. а. Харківської області за регіонами світу та країнами прибуття на початок 2013/2014 н. р.	135
Рис. 230. Схема місткості гуртожитків при ВНЗ	135
Рис. 231. Схема місткості гуртожитків при ВНЗ при перерахунку у відповідності до норма ДБН	136
Рис. 232. Схема розміщення вишів та гуртожитків у просторі міста Харкова	136
Рис. 233. Порівняльна характеристика активності інноваційної діяльності промислових підприємств України та Харківської області в 2013 році.....	137
Рис. 234. Порівняльний розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності в Харківській області за джерелами за 2000 і 2010 – 2013 роках, млн грн.....	138
Рис. 235. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, в Харківській області.....	138
Рис. 236. Обсяг реалізованої інноваційної продукції підприємств Харківської області за видами економічної діяльності, млн грн.	139
Рис. 237. Кількість промислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію у 2010-2013 рр.	140
Рис. 238. Кількість створених передових технологій у 2012 – 2013 роках за областями їх призначення.....	140
Рис. 239. Розподіл виконуваних наукових та науково-технічних робіт за спрямуванням, одиниць	141
Рис. 240. Чисельність фахівців вищої кваліфікації, зайнятих в економіці України	142
Рис. 241. Темпи зростання ринку ІТ-технологій.	143
Рис. 242. Темпи приросту чисельності співробітників у в 25-ти найбільших аутсорсингових ІТ-компаніях України (за даними dou.ua).....	144
Рис. 243. Харків на результуючій карті охоплення широкосмугового дротового Інтернет-доступу в Україні	145
Рис. 244. Міра охоплення і швидкість широкосмугового мобільного Інтернет-доступу в Україні	146
Рис. 245. Позиціонування підприємств Харківської області за критеріями забезпечення зайнятості, обсягів реалізованої продукції і продуктивності праці (радіус кулі, тис. грн. на 1 працюючого)	146
Рис. 246. Стратегічні та оперативні цілі Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року	158
Рис. 247. Стратегічна ціль №1: Конкурентоспроможність економіки та зростання ВРП.....	159
Рис. 248. Стратегічна ціль №2: Зменшення територіальних диспропорцій у якості життя та поліцентричний розвиток ..	160
Рис. 249. Стратегічна ціль №3: Ефективне управління місцевим розвитком	161
Рис. 250. Якірні проекти реалізації стратегії розвитку Харківської області до 2020 року	162
Рис. 251. Узгодженість цілей і завдань розвитку Харківської області до 2020 р. зі стратегічними і операційними цілями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.....	168
Рис. 252. Узгодженість цілей і завдань розвитку Харківської області до 2020 р. з прийнятим тематичним цілям Регіональної політики ЄС у програмному періоді 2014 – 2020	169

ДОДАТОК 1

ОГОЛОШЕННЯ ПРО ЗБІР ІДЕЙ ПРОЕКТІВ

до Плану реалізації Стратегії розвитку Харківської області на період 2015 – 2017 роки

Харківська обласна державна адміністрація та Харківська обласна рада розробляють План реалізації (на 2015 – 2017 роки) до Стратегії розвитку Харківської області до 2020 року (далі – Стратегія). Найважливішим етапом його розробки є пропозиція з боку представників області (юридичних та фізичних осіб) ідей проектів, які дозволять сформувавши План реалізації Стратегії. Ідеї проектів буде відібрано, проаналізовано та пріоритезовано. За результатами цієї роботи буде сформовано Каталог проектів регіонального розвитку на період до 2017 року і визначено джерела їх фінансування.

Запрошуємо усіх осіб зацікавлених у розвитку свого регіону, органи місцевого самоврядування, місцеві органи державної влади, громадські організації, установи та організації усіх форм власності запропонувати ідею (ї) проекту (ів), які дозволять реалізувати завдання Стратегії (витяг із документу додається). Ідеї проектів обов'язково повинні відповідати таким критеріям:

1. Проектні ідеї повинні бути спрямовані на досягнення суспільної вигоди.
2. Отримувачем вигод від реалізації проекту не може бути окрема фізична або юридична особа.
3. Термін реалізації проекту – не більше як 3 роки (2015 - 2017 роки).
4. Проектні ідеї повинні відповідати стратегічним цілям регіонального розвитку.
5. Подібний проект ще не реалізовувався на відповідній території.
6. Існує людська та технічна спроможність для реалізації проекту.
7. Проектна ідея має бути представлена у формі, що додається.
8. Проектна ідея стосується одного завдання із Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 р. (ознайомтеся з переліком завдань у додатку до цього оголошення).
9. Проектну ідею має бути надіслано не пізніше _____.

Заповнені форми надсилайте на e-mail: _____ з поміткою «До плану реалізації Стратегії». Якщо у Вас виникли питання, звертайтеся будь ласка до консультанта зі стратегічного планування _____, тел. _____, _____@gmail.com

Це оголошення, електронна форма пропозиції ідеї проекту, стратегічні та операційні цілі Стратегії розвитку Харківської області на період до 2020 року та інша інформація щодо цієї ініціативи розміщені на сайті Харківської обласної державної адміністрації: <http://www.kharkivoda.gov.ua/>

За результатами відбору кращі проектні ідеї увійдуть до Плану реалізації Стратегії і будуть профінансовані в 2015-2017 роках.

Форма пропозиції проекту наведена у Додатку 2

ДОДАТОК 2

ФОРМА ПРОПОЗИЦІЇ ІДЕЇ ПРОЕКТУ

до Плану реалізації Стратегії

розвитку Харківської області на період 2015 - 2017 роки

Ваші контакти: Прізвище Ім'я По-батькові: Телефон (стаціонарний і мобільний): Електронна адреса:				
Номер і назва завдання:	Назвіть завдання зі Стратегії розвитку Харківської області, якого стосується проектна ідея.			
Назва проекту:	Назва проекту повинна відображати його зміст використовуючи настільки мало слів наскільки це можливо.			
Цілі проекту:	Зазначте одну або кілька цілей, які будуть досягнуті внаслідок реалізації проекту.			
Територія на яку проект матиме вплив:	Зазначте в яких населених пунктах чи районах області має здійснюватись проект.			
Орієнтовна кількість отримувачів вигод	Зазначте яка кількість населення яких соціальних груп буде отримувачем вигод від реалізації проекту.			
Стислий опис проекту:	Максимально стислий опис (не більше 200 слів) проблеми і змін, які буде досягнуто, внаслідок реалізації проекту.			
Очікувані результати:	Виключно ключові очікувані результати повинні бути зазначені тут у наступній формі «завершено», «створено», «підготовлено», «навчено» і т.д. Очікувані результати мають чітко вести до досягнення завдань на які спрямований проект.			
Ключові заходи проекту:	Зазначте лише ключові групи заходів у формі «створення», «підготовка», «організація» і т.д. Заходи повинні вести до досягнення зазначених очікуваних результатів.			
Період здійснення:	з (місяць / рік) - до (місяць / рік):			
Орієнтовна вартість проекту, тис. грн	2015	2016	2017	Разом
Джерела фінансування:	Перерахуйте джерела фінансування проекту (обласний бюджет, місцевий бюджет, державний бюджет, публічно-приватне партнерство, бізнес, міжнародний донор тощо).			
Ключові потенційні учасники реалізації проекту:	Які організації можуть бути залучені і яка їх роль (фінансування, реалізація, партнерство)?			
Інше:	Будь-яка інша важлива інформація щодо ідеї проекту.			